

รูปลัทธิที่ป็น

เล่ม ๓ การกัณฑ์
แสดงขั้นตอนและวิธีการทำตัวในรูปคัมภีร์ปัทมรูปลัทธิ

พระมหาธิติพงศ์ อุดมปญโญ
รวบรวมและเรียบเรียง

รูปลัทธิที่ป็น

เล่ม ๓ การกัณฑ์
แสดงขั้นตอนและวิธีการทำต้อในรูปคัมภีร์ปทรูปลัทธิ

พระมหาธิปถุภักดิ์ อุดมปญฺโญ
รวบรวมและเรียบเรียง

ชื่อหนังสือ : รูปสี่ทศทิปิณี เล่ม ๓ การรกกัณฑ์
[แสดงขั้นตอนและวิธีการทำตัวรูปในคัมภีร์ปทรูปสี่ทศ]

ISBN : 978-616-394-061-2

รวบรวมและเรียบเรียง : พระมหาอธิพงษ์ อุดตมปญโญ

คอมพิวเตอร้์/จัดรูปเล่ม : พระมหาอธิพงษ์ อุดตมปญโญ

ตรวจทาน : พระมหาพิริยะ ภูริญาโณ พระมหาทรงพล รตนโชโต
พระมหาสังคีต สงศ์ตวโร พระมหาธีรวัฒน์ โอภาโส
พระพันศักดิ์ ปภัสสรโร พระสุวิทย์ ปิยธมโม
พระมงคลรัตน์ กนตสีโล พระจรุณ จารุณญโณ
พระภัทรธินันท์ ดิษฐ์วิโล

ออกแบบปก : คุณชัยโย ทองหมื่นไวย

วัน/เดือน/ปีพิมพ์ : พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

จำนวนพิมพ์ : จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โดย สาธุชนร่วมกันเป็นเจ้าของพิมพ์

สถานที่พิมพ์ : พิมพ์ที่ สหมิตรพรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
๕๙/๔ ซอยวัดพระเงิน ถนนกาญจนาภิเษก ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่
จังหวัดนนทบุรี
โทรศัพท์ ๐ ๒๙๐๓ ๘๒๕๗-๙ โทรสาร ๐ ๒๙๒๑ ๔๕๘๗

คำนำ

หนังสือรูปสลัทธิที่ปนี เล่มที่ ๓ การกัณฑ์ ว่าด้วยบทนามที่ลงวิภัติในอรรถต่างๆ เพื่อให้ให้นักศึกษาเห็นโครงสร้างของบทที่ทำหน้าที่ต่างๆ ในประโยคที่มีความสัมพันธ์กันอย่างไร ในฐานะใดบ้าง เพราะตระหนักว่าการศึกษารูปสลัทธิที่จะให้เกิดประโยชน์ได้นั้น ผู้ศึกษาต้องสามารถเข้าใจไวยากรณ์ และการนำไวยากรณ์ไปใช้ในการอ่าน การแปล และการแต่งได้อย่างเหมาะสม

ดังนั้น การศึกษาเรื่องวากยสัมพันธ์ จึงเป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้ศึกษาได้รับประโยชน์จากการศึกษารูปสลัทธิได้อย่างแท้จริง ดังคำกล่าวที่ว่า “ผู้ศึกษารูปสลัทธิ โดยมีหัวใจหลักสัมพันธ์ ไม่อาจจะยังประโยชน์ในการศึกษารูปสลัทธิให้เกิดขึ้นแก่ตนได้อย่างสมบูรณ์”

ด้วยเหตุนี้ จึงหวังว่าหนังสือรูปสลัทธิที่ปนี เล่มที่ ๓ การกัณฑ์นี้ จะเป็นโอกาสให้นักศึกษาทุกท่านได้ฝึกฝนภาคปฏิบัติในการใช้วิภัติในอรรถต่างๆ สำหรับการอ่าน การแปล และการแต่งภาษาบาลีต่อไปในภายภาคหน้า

พระมหาธิติพงษ์ อุดมปัญโญ

๒๔ มกราคม ๒๕๕๘

อนุโมทนาภาดา

หนังสือรูปสัทธิที่ปีนเล่มนี้ เกิดขึ้นเพราะความคิดที่อนุโมทนาบุญแก่ญาติโยมผู้มีส่วนในการอุปถัมภ์บิณฑบาต เมื่อครั้งจะศึกษาต่อระดับปริญญาโทในปี พ.ศ.๒๕๔๕ โดยมีคุณโยมสุธีรัตน์ ปิณฑทวิรุจน์ เป็นผู้นำในการชักชวนญาติมิตร มาแจ้งความประสงค์ว่า จะขอมีส่วนร่วมถวายปัจจัยที่จำเป็นที่ต้องใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ข้าพเจ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าคุณโยมสุธีรัตน์และญาติมิตรมีความตั้งใจอันดี และเป็นผู้เข้าใจในความสำคัญของการศึกษา จึงตอบรับการอุปถัมภ์ในครั้งนั้น เพื่อจะเป็นการปฏิการคุณแก่ญาติโยมเหล่านี้ จึงได้ปรารภกับคุณโยมสุธีรัตน์ว่า จะเขียนหนังสืออันเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาเล่มหนึ่ง และก็เป็นขณะเดียวกันก็ได้รับมอบหมายจากคณะ ๒๕ วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ ให้รับผิดชอบสอนคัมภีร์ปทรูปสัทธิพอดิ ระยะเวลาเอง ข้าพเจ้าได้จัดทำเอกสารประกอบการศึกษาวิชานี้ขึ้นใช้แต่ละกัณฑ์จนครบทั้งสิ้น ๗ กัณฑ์ เป็นเอกสารที่รวบรวมเอาประเด็นหลักๆ ในคัมภีร์ปทรูปสัทธิมาแสดงไว้โดยสังเขป และมีตัวอย่างการแสดงการสำเร็จตัวรูป ซึ่งเป็นการง่ายต่อผู้ศึกษาจะใช้เป็นคู่มือ เพื่อทำความเข้าใจถึงโครงสร้างของคัมภีร์นี้ ก่อนที่จะศึกษาคัมภีร์ปทรูปสัทธิโดยละเอียดต่อไป ซึ่งนั่นตรงกับเจตนารมณ์ของข้าพเจ้าที่ประสงค์จะจัดทำหนังสือที่สามารถให้สาระประโยชน์แก่ผู้จะนำไปใช้ ดังนั้น จึงได้จัดการรวบรวมเอกสารชุดนี้ จัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มและสำเร็จลุล่วงมาด้วยดี

ด้วยเหตุผลข้างต้นนี้ จึงใคร่จะขออนุโมทนาบุญแก่ญาติโยมผู้อุปการคุณในการศึกษาต่อระดับปริญญาโท และผู้มีส่วนในความสำเร็จของหนังสือเล่มนี้ทุกท่าน มีคุณโยมสุธีรัตน์ ปิณฑทวิรุจน์ คุณโยมภาณุพงษ์ ปิณฑทวิรุจน์ ดร.พัฒน์ อุตมกะวานิช และครอบครัว คุณโยมสักรินทร์ ชุนทะโสภณ คุณแม่ประโยค และคุณโยมจวงจันทร์ เทมะรชตะ คุณโยมเปรมจิตต์ วัฒนะประเสริฐ คุณวรรณภา เกษมธนกุล คุณสุรางค์รัตน์ และคุณสุจินดา คุณโยมสุวรรณตันตระเชียร คุณอัจฉรา มงคลรัตน์ และคุณอารี วงศ์ศรี อุปถัมภ์บิณฑบาตและถวายเครื่องคอมพิวเตอร์

นอกจากนี้ ยังมีอีกหลายท่านที่ต้องเอ่ยนาม คือ พระอาจารย์สุริย์ ญาณวิโก พระศรีธรรม กตกุลโส คุณปรีชา หล้าโคตร คุณอุ้นคำ แสงมณีวรรณ คุณฉัจจา มงคลรัตน์ ผู้ช่วยดูแลเรื่องคอมพิวเตอร์ พระมหาพิริยะ ภูริญาโณ พระมหาทรงพล รตนโชโต พระมหาสังคีต สังคีตวิโร พระมหาธีรวัฒน์ โอภาโส พระพันศักดิ์ ปภัสสร พระสุวิทย์ ปิณฑโม พระมงคลรัตน์ กนดลิล พระจตุร จารุณโณ พระภัทรอินันท์ ติสส์วโล ผู้ช่วยในการตรวจทาน

และที่สำคัญ คือ พระอาจารย์ภัทนต์ธัมมานันทมหาเถระ อดีตพระอาจารย์ใหญ่วัดท่ามะโอ พระอาจารย์ภัทนต์นันทเถระ พระอาจารย์มหาประวัตินิธิต ภาวโรจิตโต โยมอาจารย์บุญถนอม นพโสภณ พระครูบรรณปัญญาคุณ เจ้าคณะ ๒๕ วัดมหาธาตุ ให้คำแนะนำและช่วยเหลืออนุเคราะห์ คุณโยมพ่อพัก คุณโยมแม่ปุ่น เข็มสันเทียะ คุณนวลมณี กาญจนพิบูลย์ คุณเพ็ญศรี บุญญรัตน์ คุณวิไล สีสรรพ์ ครอบครัวโอภาสทวิรุจน์ คุณไตรรงค์ มาลาภิรมย์ คุณศุภร ญาติโยมชาววัดพิบูลทอง ญาติโยมชาววัดจากแดง นักศึกษาคัมภีร์ปทรูปสัทธิ และผู้ที่มีส่วนช่วยในการทำหนังสือรูปสัทธิที่ปีนเล่มนี้ให้สำเร็จทุกท่าน ขออำนาจบุญกุศลที่ได้ทำร่วมกันในครั้งนี้ จงเป็นพลวปัจจัยส่งผลให้ทุกท่าน ประสบแต่ความสุข ความเจริญ ปราศจากภยันตราย และได้บรรลุมรรค-ผล-นิพพานด้วยเถิด

พระมหาธิตินพงค์ อุตมมปัญญา

นำเข้าสู่หนังสือรูปสัททิตีปนี

หนังสือรูปสัททิตีปนีเล่มนี้ เป็นการนำเนื้อหาสาระจากคัมภีร์ปทรูปสัททิตีมาเรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่าง สั้นเขป โดยมีตัวอย่างการทำตัวรูปประกอบอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังนำกฎเกณฑ์ที่สำคัญๆ จากคัมภีร์อื่นมาประกอบ ไว้ เพื่อให้เนื้อหาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ฉะนั้น เนื้อหาสาระของหนังสือรูปสัททิตีปนี จึงแบ่งเป็นประเด็นต่างๆ กัน อยู่ถึง ๑๒ ประการ ดังนี้

๑. บทนำเฉพาะกัณฑ์ๆ เพื่อให้ให้นักศึกษาได้เห็นโครงสร้างของแต่ละกัณฑ์ว่า อะไรคือส่วนสำคัญ สำหรับการ ศึกษาทำความเข้าใจ

๒. สูตร เรียงลำดับตามคัมภีร์ปทรูปสัททิตี

๓. การแปลสูตร ซึ่งมีอยู่ ๒ แบบ คือ (๑) แปลโดยพยัญชนะยกศัพท์ และ(๒) แปลโดยอรรถ ถอดใจความ เป็นภาษาไทย

๔. แสดงการตัดบทของสูตร

๕. แสดงประเภทหรือลักษณะของสูตร

๖. แสดงอรรถของ จศัพท์ วาศัพท์ หรือ ตุศัพท์ และจำพวกศัพท์ที่เกินมาในสูตร เช่น อนุตศัพท์ การศัพท์ ภาวนิเทศ และการใช้พหูพจน์เป็นต้น ที่ใช้หรือมีส่วนสำคัญในการทำตัวรูป พร้อมอุทาหรณ์

๗. แสดงการแบ่งสูตร(โยควิภาคะ) พร้อมอุทาหรณ์

๘. การให้คำจำกัดความของศัพท์ที่สำคัญ

๙. แสดงกฎเกณฑ์หรือปริภาสา และหลักการที่สำคัญในการทำตัวรูป

๑๐. แสดงวิธีทำตัวรูปซึ่งเป็นอุทาหรณ์สำหรับนักศึกษาจะใช้เป็นแม่แบบในการทำตัวรูปอุทาหรณ์ตัวอื่นๆ

๑๑. ลักษณะพิเศษของแต่ละกัณฑ์ (๑) สนธิกัณฑ์ มีการแสดงตัดบท/ต่อบท (๒) นามกัณฑ์ มีการทำตัวรูป ของนามบทในแต่ละวิภัติ และการแจกปทมาลา (๓) การกัณฑ์ การลงวิภัติในอรรถต่างๆ (๔) สมาสกัณฑ์ มีการ วิเคราะห์คำศัพท์[บท+บท] (๕) ตัทธิธกัณฑ์ มีการวิเคราะห์คำศัพท์[บท+ปัจจัย] (๖) อาชยาตกัณฑ์ มีการทำตัวรูป และ การแจกปทมาลาภิรียาบท และ (๗) กิพพิธานกัณฑ์ มีการวิเคราะห์ บอกรูปและสาระของคำศัพท์

๑๒. แบบฝึกหัดท้ายกัณฑ์ของแต่ละกัณฑ์ให้นักศึกษาได้ฝึกทักษะ เพื่อเป็นการประเมินผลการศึกษา ของ นักศึกษาแต่ละท่าน ว่าสัมฤทธิ์ผลมากน้อยแค่ไหน หลังจากศึกษาจบกัณฑ์นั้นๆ แล้ว

โครงสร้างหนังสือรูปสัททิตีปนี

เนื้อหาสาระของหนังสือรูปสัททิตีปนีนี้ แบ่งออกเป็น ๗ กัณฑ์ โดยอิงอาศัยเนื้อหาสาระจากคัมภีร์ปทรูปสัททิตี มาเป็นต้นแบบในการเรียบเรียง ว่าด้วยกัณฑ์ต่างๆ ดังนี้คือ

๑. สนธิกัณฑ์ ว่าด้วยการเรียกชื่อ และการตัดบท การต่อบท

๒. นามกัณฑ์ ว่าด้วยการประกอบวิภัตินาม และการแจกปทมาลา

๓. การรกกัณฑ์ ว่าด้วยการลงวิวัตติในอรรถต่างๆ และความสัมพันธ์ของบทต่างๆ ในประโยค
๔. สมาสกัณฑ์ ว่าด้วยการย่อบทตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไป เข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมีการตั้งวิเคราะห์ศัพท์ก่อน จะแสดงรูปสำเร็จ เพื่อให้เห็นบทเดิม กับบทที่สำเร็จเป็นสมาสแล้ว
๕. ตัทธิธกัณฑ์ ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์ใหม่ โดยมีการย่อศัพท์นามกับปัจจัยเข้าด้วยกัน รวมทั้งมีการตั้งวิเคราะห์ศัพท์ เพื่อให้เห็นศัพท์เดิมและอรรถของปัจจัยก่อน เช่นเดียวกับสมาส
๖. อาชยาดกัณฑ์ ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์กิริยา โดยมีส่วนประกอบหรือเครื่องปรุง ๓ ประการ คือ ธาตุ ปัจจัย และวิวัตติ รูปสำเร็จเป็นกิริยา มีการแจกพหุมาลา และฝึกประกอบโยคะ(ประธานในประโยค)
๗. กิพพิธานกัณฑ์ ว่าด้วยการให้คำจำกัดความของคำศัพท์ โดยมีการตั้งวิเคราะห์ บอกรูป และสารณะ

องค์ประกอบแต่ละกัณฑ์ของคัมภีร์ปทรูปลัทธิ

หนังสือรูปลัทธิที่ป็นนี้เนื่องอาศัยคัมภีร์ปทรูปลัทธิ ซึ่งโครงสร้างของคัมภีร์ปทรูปลัทธิประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ สูตร วุตติ และอุทาหรณ์ ดังนี้

๑. **สูตร** คือ กฎเกณฑ์ข้อบังคับ มีวิเคราะห์ว่า “อตถ อภิสเวตีติ สุตติ” ย่อมไหลออก ซึ่งประโยชน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสูตร สูตรในคัมภีร์ปทรูปลัทธินี้ นำมาจากคัมภีร์กัจจายณะ แต่มีการเรียบเรียงใหม่ตามเนื้อหา และการสำเร็จรูปของแต่ละศัพท์เป็นสำคัญ นับรวมสูตรที่แสดงไว้ ๒ ครั้ง คือในนามและในกากร มีทั้งหมด ๖๘๔ สูตร โดยเพิ่มเข้ามาอีก ๒ สูตร คือ (๑) โอภาโว กวจิ โยสุ วารสสุ (๒) ภาทตสสุ ภาทตตภาเนต ซึ่งทั้งสองสูตรนี้ไม่ปรากฏในคัมภีร์กัจจายณะ และมีการตัดบางสูตรออก โดยไม่นำมาแสดงในคัมภีร์ปทรูปลัทธิ ๗ สูตร คือ (๑) โส วา, (๒) อิตติปุมนบุสก สงขุย์, (๓) สมาสเส จ วิภาสา, (๔) กาล (นามกัณฑ์), (๕) อนเต นิคคหิต, (๖) อรหสกาทีหิ ตู และ (๗) สจขาน กคา ฉา นุพนุเช

๒. **วุตติ** คือ คำอธิบายสูตร มีวิเคราะห์ว่า “สุตตตถ วุตติ วุตติ” ย่อมกล่าว เนื้อความของสูตร เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวุตติ (บอกความหมายของสูตร) หรือวิเคราะห์ว่า “อตถ จุจติ เอตยาติ วุตติ” เนื้อความ ย่อมถูกกล่าว ด้วยคำอธิบายสูตรนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวุตติ (เป็นเครื่องอธิบายเนื้อความของสูตร) ซึ่งวุตตินี้ มี ๓ ประเภท ได้แก่

๒.๑ **สุตตวุตติ** วุตติที่มีอยู่ในสูตร

๒.๒ **อนวัตตนาวุตติ** วุตติที่ตามมาจกสูตรอื่น

๒.๓ **ปักขิปนวัตติ** วุตติที่ใส่เข้ามาเพื่ออธิบายความหมายของสูตรให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๓. **อุทาหรณ์** คือ ตัวอย่าง เพื่อให้เห็นถึงวิธีการสร้างคำศัพท์ หรือองค์ประกอบของคำประเภทต่างๆ ในคัมภีร์ได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งตัวอย่างดังกล่าวนี้ ก็นำมาจากพระบาลี อรรถกถา ฎีกา นั้นเอง

ประเภทหรือลักษณะของสูตร มี ๖ ประการ

๑. **สณฺณาสุตติ** สูตรสำหรับตั้งชื่อ เช่น “อกุขราปาโย เอกจตฺตาลีล” ตั้งชื่อวณฺณ ๔๑ ตัว มี ๑ เป็นต้น ชื่อว่าอักษร

๒. ปริภาสาสุตต สูตรที่กล่าวกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ

๒.๑ สณฺณกฺคปริภาสา ปริภาสาเกี่ยวกับชื่อ เช่น “ปรสมณฺญา ปโยเค” เมื่อมีการประกอบที่สมควร ชื่อในคัมภีร์สันสกฤตหรือไวยากรณ์ของอาจารย์เหล่าอื่น ย่อมถูกนำมาใช้แม้ในคัมภีร์กัจจายนะนี้ หมายความว่า จะยืมชื่อต่างๆ ที่คัมภีร์กัจจายนะไม่มี นำมาใช้ในคัมภีร์กัจจายนะนี้ด้วย

๒.๒ วิธฺยญฺคปริภาสา ปริภาสาเกี่ยวกับวิธีการทำตัวรูป เช่น “ปุพฺพมโรจิตฺมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย” นักศึกษาพึงแยกพยัญชนะตัวหน้าออกจากสระ ให้ตั้งอยู่ข้างหน้า ไม่ให้มีสระ เป็นการบอกวิธีการทำตัวรูปว่า ก่อนจะแปลง หรือจะลบอักษรเป็นต้น ให้แยกออกมาจากกันเสียก่อน แล้วจึงจะทำขั้นตอนต่อไป

๒.๓ อนนฺกคปริภาสา ปริภาสาทั่วไป เช่น “อตฺโต อฺกฺขรสนฺญาโต” เนื้อความอันบุคคลหมายรู้ได้ด้วยอักษร เป็นการพูดคลุมเครือหาทั้งหมดว่า เราจะทราบความหมายได้ ก็ต้องอาศัยอักษรเป็นตัวสื่อ

๓. วิธิสฺตต สูตรที่แสดงวิธีทำตัวรูป มี ๘ วิธี คือ

๓.๑ โลปวิธิสฺตต สูตรที่แสดงวิธีการลบ เช่น “สฺรา สเร โลป” เพราะสระหลัง ลบสระหน้า

๓.๒ อาเทสวิธิสฺตต สูตรที่แสดงวิธีการแปลง เช่น “อฺพฺโง อฺภิ” เพราะสระหลัง แปลง อภิอุปสัค เป็น อพฺภ

๓.๓ อากมวิธิสฺตต สูตรที่แสดงวิธีการลงอาคม คือการลงอักษรใหม่ เช่น “ยวมทฺนตรลา จาคมา” เพราะสระหลัง ลงอักษรอาคม ๘ ตัว คือ ย, ว, ม, ท, น, ต, ร และ ล ตามสมควรแก่อุทากรณีในพระบาลี

๓.๔ ทิมวิธิสฺตต สูตรที่แสดงวิธีการทำทิมะ คือการทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว เช่น “ทิม” เมื่อลบสระหน้าแล้ว ทิมะสระหลัง บ้าง

๓.๕ รสฺสวิธิสฺตต สูตรที่แสดงวิธีการทำรัสสะ คือการทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น เช่น “รสฺส” เพราะพยัญชนะหลัง รัสสะสระหน้า บ้าง

๓.๖ นิเสธวิธิสฺตต สูตรที่แสดงวิธีการห้ามทำ หรือให้เป็นปกติ เช่น “อติสฺส จนฺตสฺส” ห้ามแปลง ตี อันเป็นที่สุดของ อติอุปสัค เป็น จ บ้าง

๓.๗ วิภตฺติวิธิสฺตต สูตรที่แสดงวิธีการลงวิภตติ เช่น “ลฺิงคฺตฺเต ปจมา” ลงปฐมวิภตติ ในอรรดแห่งลิงค์

๓.๘ ปจฺจยวิธิสฺตต สูตรที่แสดงวิธีการลงปัจจัย เช่น “กฺวจิ โต ปญฺจยฺตฺเต” ลง โตปัจจัย ในอรรดปัญจมีวิภตติ บ้าง

๔. นิยมสุตต สูตรที่ใช้กำหนด เช่น “วคฺเค โมสาโมसानํ ตติยปจมา” ในฐานะอันสมควร พยัญชนะตัวที่ ๑ ข้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๒ และพยัญชนะตัวที่ ๓ ข้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๔ ในวรรคทั้งห้า

๕. อติเทสสุตต สูตรสำหรับชี้แจงวิธีการให้สำเร็จรูป มี ๖ อย่าง คือ

๕.๑ พฺยปเทสชาติเทสสุตต สูตรที่ชี้แจงชื่อ เช่น ตฺทฺธิตสมาสกิตฺกา นามฺว่า ตเวตฺนนาทิสฺส จ. สูตรนี้ให้ตั้งตฺทฺธิต สมาส และกิตฺก เว้น ตเว และตฺนปัจจัยเป็นต้น มีชื่อวานาม

๕.๒ นิमितฺตชาติเทสสุตต สูตรที่ชี้แจงนิमित คือเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น ตฺถา กตฺตฺริ จ.

สูตรนี้บอกให้แปลงพยัญชนะที่สุตราธาตุ กับ ยปัจจัย ในอรรถกัถตา โดยทำนองที่แปลงในอรรถกรรม

๕.๓ ตัรุปาติเทศสูตร สูตรที่ชี้แจงการเปลี่ยนรูปอย่างหนึ่งให้เป็นอีกอย่างหนึ่ง เช่น อมหตุมห นตุราชพฺรหฺมตตสขสตฺถุปีตาทีหิ สุมา นาว. สูตรนี้บอกให้ทำการเปลี่ยนรูป สุมาวิภตติ ที่อยู่หลังจาก อมห, ตุมห, นตุ ปัจจัย, ราช, พฺรหฺม, ตต, สข, สตฺถุ และปีตุศัพท์เป็นต้น เป็นเหมือน นาวิภตติ

๕.๔ ตัสมภาวติเทศสูตร สูตรที่ชี้แจงการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปเป็นอีกสภาพหนึ่ง เช่น อิตฺถิยา ภาสิตปุมิตฺถิ ปุมาว เจ. สูตรนี้ให้ตั้งศัพท์วิเสสณะในอิตถิลิงค์ที่เคยเป็นบุลงลิงค์ ให้เป็นเหมือนบุลงลิงค์

๕.๕ สุตตาทิเทศสูตร สูตรที่ชี้แจงสูตรเกี่ยวกับวิธีต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว เช่น อนุปฏิญาณัน วุตตโยคโต. สูตรนี้แนะนำให้ใช้สูตรที่ผ่านมาแล้วในการทำตัวรูปของตัวอย่างที่ไม่ได้แสดงไว้

๕.๖ การิยาติเทศสูตร สูตรที่ชี้แจงเกี่ยวกับวิธีทำตัวรูป เช่น เสเสสฺ นตุว. สูตรนี้ บอกวิธีทำตัว รูปว่า ในวิภตติที่เหลือ ก็ให้ตั้ง นตุปัจจัย เหมือน นตุปัจจัย เมื่อตั้งเหมือน นตุปัจจัยแล้ว ก็ให้ทำตัวรูปเหมือนศัพท์ที่มี นตุปัจจัยเป็นที่สุด

๖. อธิการสูตร สูตรสำหรับตามไปสู่อุสสุตรอื่น เช่น “ชินวจนยุตฺ ตฺ หิ” สูตร วุตติ และอุทาหรณ์ ต้องสมควร ต่อพระพุทธรูปเท่านั้น สำหรับอธิการนัยนี้ มี ๓ อย่าง คือ

๖.๑ สีหคติกอธิการนัย นัยแห่งการตามไปเหมือนการไปของราชสีห์ หมายความว่า ราชสีห์นี้ ตามปกติ สามารถที่จะไปข้างหน้าก็ได้ เหลียวหลังก็ได้ ฉะนั้น การตามไปนี้มีมุ่งหมายเอากการตามไปข้างหน้าที่จะข้ามสูตร เป็นจำนวนมาก และอุทาหรณ์ที่ปรากฏโดยมาก มุ่งเอากการตามไปที่เป็นการตามไปแบบย้อนกลับ โดยจะเป็นสูตร ติดต่อกัน หรือข้ามสูตรหลายๆ สูตรก็ได้ การที่จะรู้ว่าตามไปข้างหน้าหรือย้อนกลับนี้ ให้ดูตามสูตรในคัมภีร์กัจจายนะ เช่น “อุศัพท์” จากสูตร “วโมทฺทหนฺตานิ” (สูตรที่ ๑๘) ย้อนกลับมา โดยข้ามถึงสามสูตร ตามมาสู่อุสสุตร “กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต” (สูตรที่ ๑๔), “วาศัพท์” จากสูตร “นตุสฺส เส วา” (สูตรที่ ๑๒๓) ย้อนกลับมาสู่อุสสุตร “นตุสฺส นฺโต” (สูตรที่ ๑๒๒) และ “ลึงคศัพท์” จากสูตร “ลึงคณฺจ นิปฺปจฺจเต” (สูตรที่ ๕๓) ข้ามไปสู่อุสสุตร “วา ฌปฺจเจ” (สูตรที่ ๓๔๕) ข้ามไปไกลถึง ๒๙๐ สูตร เป็นต้น

๖.๒ มณฺฑุกคติกอธิการนัย นัยแห่งการตามไปเหมือนการไปของกบ หมายความว่า กบนั้นมี ปกติกระโดดไปข้างหน้าเพียงอย่างเดียว ซึ่งไม่เหมือนราชสีห์ที่สามารถเหลียวหลังได้ และการตามไปนี้ จะข้ามเพียง สูตรเดียว หรือหลายสูตรก็ได้ แต่ต้องไปข้างหน้าเท่านั้น เช่น “อสรูเป” จากสูตร “วา บโร อสรูปา” (สูตรที่ ๑๓) ตามไป สู่อุสสุตร “อิวณฺโณ ยํ นวา” (สูตรที่ ๒๑) การตามไปนี้ เป็นการตามไปที่มีการเปลี่ยนวิภตติ จากเดิม “อสรูปา” เป็นบัญญัติ วิภตติ แต่เมื่อตามไป มีรูปเป็น “อสรูเป” เป็นสัตตตวิภตติ และอีกตัวอย่างเช่น “วาศัพท์” จากสูตร “สพฺพสฺส โส ทามฺหิ วา” (สูตรที่ ๒๖๐) ข้ามไปแปดสูตร ตามไปสู่อุสสุตร “ยวตฺ ตลนทการานํ พุณฺณานํ จลนชการตฺ” (สูตรที่ ๒๖๙)

๖.๓ นทิสตคติกอธิการนัย นัยแห่งการตามไปเหมือนการไหลของกระแส น้ำ เป็นไปตามลำดับ โดยไปข้างหน้า สูตรที่จะตามไปนี้ ต้องอยู่ติดกัน หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ยถานุปพุพิคคติกอธิการนัย” นัยแห่งการ ตามไปตามลำดับ เช่น “นตุสฺส” จากสูตร “นตุสฺสนฺโต โยสุ จ” (สูตรที่ ๙๒) ตามไปสู่อุสสุตร “สพฺพสฺส วา อํเสสุ” (สูตรที่ ๙๓) เป็นต้น

การทำตัวรูป/วิธีที่ให้สำเร็จตัวรูป

การทำตัวรูป เพื่อให้สำเร็จรูปตามอุททาหรณที่ต้งไว้ วิธีการที่ใช้ก็มีหลากหลายวิธีด้วยกัน บางรูปใช้วิธีเดียว บางรูปก็ทำได้หลายวิธี และในการทำตัวรูปแต่ละตัวนั้น ต้องอาศัยวิธีการที่แตกต่างกันไป พอสรุปได้ดังนี้

๑. ใช้สูตรโดยตรง เช่น เพราะสระหลัง แปลงนิคหิตเป็น ม และ ท ใช้สูตรว่า “มหา สระ” เช่น “ตมห์” มาจาก “ต + อหฺ”, “เอตทโวจ” มาจาก “เอต + อโวจ” เป็นต้น

๒. ใช้วิธีการแบ่งสูตร เรียกว่า “โยควิภาคะ” เช่นสูตรว่า “มหา สระ” ด้วยสูตรโดยตรง นิमितเป็นเพราะสระหลัง เมื่อแบ่งสูตรว่า “มหา” ตัดคำว่า “สระ” ทิ้งไป นิमितก็ไม่จำกัดอยู่เฉพาะสระแล้ว ฉะนั้น เพราะพยัญชนะหลังก็สามารถแปลงนิคหิต เป็น ม ได้ เช่น “พุทฺธมฺ สรณมฺ คจฺฉามิ” มาจาก “พุทฺธฺ สรณฺ คจฺฉามิ”

๓. ใช้ จศัพท, วาศัพท, ตุศัพท, หรือ อนุตศัพท เป็นต้น เช่น จศัพทในสูตรว่า “โท ธสฺส จ” สามารถแปลงธ เป็น ห ได้ เช่น “สาหุ ทสฺสนิ” มาจาก “สาธุ ทสฺสนิ”, วาศัพทในสูตรว่า “วคฺคณฺตฺ วา วคฺเค” สามารถแปลงนิคหิตเป็น ล ได้ เช่น “ปุลลิ่งคฺ” มาจาก “ปุม + ลิ่งคฺ”, ตุศัพทในสูตรว่า “พฺรหฺมโต ตฺ สฺมิ นิ” สามารถแปลง สฺมิวิภตติ เป็น นิ ได้ แม้หลังจากกมฺมศัพท จมฺมศัพท และมุทฺศัพทเป็นต้น เช่น “กมฺมนิ” มาจาก “กมฺม + สฺมิ”, “จมฺมนิ” มาจาก “จมฺม + สฺมิ” และ “มุทฺธนิ” มาจาก “มุทฺธ + สฺมิ” เป็นต้น, อนุตศัพทในสูตรว่า “ปุมฺนุตฺสสา ลิมฺหิ” เพราะลวิภตติ สามารถแปลงที่สุดของ มวมศัพท และยวศัพทเป็นต้น พร้อมกบลิวิภตติเป็น อา ได้ เช่น “มมฺวา” มาจาก “มม + ลิ” เป็นต้น

๔. ใช้วิธีที่แสดงนัยในสูตร เช่น ภาวนิเทศ, แสดงรูปพหูวนะ เช่น “กาสตุต”ภาวนิเทศในสูตรว่า “การสฺส กาสตุตมชฺชตนิมฺหิ” ลง สวาคม เช่น “อคฺมาสิ” มาจาก “อ + คม + ส + อี”, ด้วยการแสดงเป็นพหูวนะว่า “มหตฺ” ในสูตรว่า “มหตฺ มหา ตฺลยฺยํอิธเน ปเท” สามารถแปลง มหฺนตศัพท เป็น มห ได้ เช่น “มหพฺภย” มาจาก “มหฺนต + ภย” เป็นต้น

๕. ใช้นิปาตนะ วิธีการทำตัวรูปโดยใช้รูปสำเร็จที่มีปรากฏอยู่ในสูตร เช่น แปลง อิม เป็น อิ ด้วยอินิปาตนะ ในสูตรว่า “อียตมกฺเอสานมฺนตฺสฺสโร ทิมํ กฺวจิ ทิสฺสฺส คฺคฺมฺ โทโร สกฺขิ จ” เช่น “อฺธิโล” ศัพทเดิมมาจาก “อิมสทฺทฺอุปฺปท + ทิสฺธาตฺ + กฺวิปฺจจฺย” เป็นต้น

๖. ในกรณีที่ไม่มีสูตรทำจริงๆ ก็จะใช้มหาสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่มีหน้าทีมาก มีอยู่ ๔ สูตร คือ

๖.๑. เตสฺสุ วุฑฺธิโลปาคมฺวิการวิปริตาทฺเตสา จ. (รูปลัทธิ. ตฺทฺธิตฺ สฺตฺรที่ ๓๗๐)

๖.๒. ยทฺนุปฺปนฺนา นิปาทนา ลิชฺฉนฺนติ. (รูปลัทธิ. ตฺทฺธิตฺ สฺตฺรที่ ๔๒๓)

๖.๓. กฺวจิ ธาตฺวิภตฺติปฺปจฺยยานํ ทิมฺวิปริตาทฺเตสโลปาคมา จ. (รูปลัทธิ. อาขยฺยตฺ สฺตฺรที่ ๔๘๘)

๖.๔. ปจฺยยา ทนฺนิฏฺฐา นิปาทนา ลิชฺฉนฺนติ. (รูปลัทธิ. กิพฺพิชาน สฺตฺรที่ ๖๒๔)

แนะนำการศึกษาหนังสือรูปลัทธิที่ป็นี

หนังสือรูปลัทธิที่ป็นี มี ๗ กัณท์ คือ (๑) สนธิกัณท์ (๒) นามกัณท์ (๓) การกัณท์ (๔) สมาสกัณท์ (๕) ตฺทฺธิตกัณท์ (๖) อาขยฺยตกัณท์ และ(๗) กิพฺพิชานกัณท์ แต่เวลาศึกษาควรศึกษาตามความสัมพันธ์ของการนำไปใช้ เพื่อให้การศึกษาเกิดประสิทธิภาพ ฉะนั้น จึงควรแบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ ๑ สนธิกัณฑ์ / นามกัณฑ์ / อาขยatkัณฑ์

ช่วงที่ ๒ กิพพิธานกัณฑ์ / สมาสกัณฑ์ / ตัทธิธกัณฑ์

ช่วงที่ ๓ การกกัณฑ์

การศึกษาในช่วงต้น (๑) ศึกษาสนธิกัณฑ์ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ทราบเรื่องอักษร ชื่อต่างๆ และการตัดบท การต่อบท (๒) ศึกษา นามกัณฑ์ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ทราบเกี่ยวกับบทนามและวิธีประกอบวิวัตตินาม และ (๓) ศึกษา อาขยatkัณฑ์ เพื่อให้ผู้ศึกษารู้จักการสร้างคำศัพท์กิริยา ซึ่งการศึกษาช่วงแรกนี้ เป็นการศึกษาเพื่อปูพื้นฐานให้แก่ผู้ศึกษาได้เรียนรู้เกี่ยวกับโครงสร้างของประโยคสั้นๆ ที่มีประธานกับกิริยาคุมพากย์เป็นองค์ประกอบหลัก

การศึกษาในช่วงที่ ๒ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างคำศัพท์ชั้นที่หนึ่ง เป็นเรื่องของกิตก์ และชั้นที่สอง/ชั้นที่สาม เป็นเรื่องของสมาสและตัทธิธิต ซึ่งทั้งสามกัณฑ์นี้เป็นการศึกษาการตั้งวิเคราะห์ และบทวิเคราะห์เหล่านั้นก็คือการให้คำจำกัดความของคำศัพท์แต่ละศัพท์ที่ปรากฏอยู่ในบททั้งสาม สาเหตุที่ต้องศึกษาเรื่องกิตก์ก่อน เพราะการตั้งวิเคราะห์นั้น ต้องอาศัยกิริยาอาขยatkัณฑ์มาตั้งรูปวิเคราะห์ และกิตก์เองก็เป็นการสร้างคำศัพท์ที่มีธาตุ เป็นส่วนประกอบสำคัญเหมือนอาขยatkัณฑ์ อีกประการหนึ่ง ในประโยคขยายต้องอาศัยกิริยากิตก์เป็นตัวเชื่อม เรียกว่า กิริยาในระหว่าง ส่วนสมาสและตัทธิธิตเอง ก็ต้องอาศัยบทต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่สำเร็จมาจากกิตก์ นำมาสร้างเป็นสมาสและตัทธิธิตด้วย ฉะนั้น การศึกษากิตก์ต่อจากอาขยatkัณฑ์ แล้วจึงศึกษาสมาสและตัทธิธิต จึงช่วยให้ผู้ศึกษาสะดวกที่จะทำความเข้าใจในเรื่องขั้นตอนการสร้างคำศัพท์ในกลุ่มนี้

การศึกษาในช่วงที่ ๓ ศึกษาเรื่องของวิวัตติในอรรถต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับหน้าที่ของบทเหล่านั้นที่มีต่อโครงสร้างของประโยคด้วย เมื่อเข้าใจเกี่ยวกับธาตุและปัจจัยที่มีอยู่ในอาขยatkัณฑ์และกิตก์แล้ว การศึกษาของครวมทั้งประโยค ว่าแต่ละบททำหน้าที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกันอย่างไร ก็จะสามารถทำให้เข้าใจประโยคได้ง่ายยิ่งขึ้น และนี่คือสาเหตุที่นำการกกัณฑ์มาศึกษาในช่วงสุดท้าย

ในการศึกษาแต่ละช่วงนั้น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับโครงสร้างของประโยค โดยเริ่มตั้งแต่ประโยคสั้นๆ ที่มีเฉพาะประธานกับกิริยาก่อน รวมทั้งฝึกแต่งและแปลไปด้วยในช่วงแรก ต่อมาในช่วงที่ ๒ จึงฝึกแต่งและแปลประโยคขยายที่มีกิริยากิตก์เป็นตัวเชื่อม อันมีรายละเอียดของลำดับเหตุการณ์ที่ปรากฏอยู่ในประโยคมากขึ้น ส่วนช่วงสุดท้าย จะเน้นถึงเหตุผลในการใช้วิวัตตินามที่มีอรรถต่างๆ กัน และเมื่อนำมาประกอบในบทแต่ละบทแล้ว จะทำให้บทเหล่านั้นมีหน้าที่และความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างที่ปรากฏอยู่ในประโยคในรูปแบบที่ต่างกันไป การศึกษาที่แบ่งเป็น ๓ ช่วงดังกล่าว เพื่อให้ผู้ศึกษาเรียนรู้ไวยากรณ์ควบคู่ไปกับฝึกทักษะในการนำไวยากรณ์ไปใช้ในการอ่าน การเขียน และการแปลไปพร้อมๆ กันเลย ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยผู้ศึกษาสามารถนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้เพื่อหาประสบการณ์ตรงในการฝึกใช้ภาษามครของตัวนักศึกษาเอง

เชื่อว่าผู้ศึกษาภาษามครจำนวนไม่น้อย ต้องการนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปใช้เป็นอุปกรณ์ในการศึกษาค้นคว้า ทำความเข้าใจหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาต่างๆ ฉะนั้น จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือรูปศัพท์ที่ป็นนี้ จะเป็นอุปกรณ์อีกชิ้นหนึ่งที่จะช่วยอำนวยความสะดวกให้ผู้ศึกษาได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ด้วยดี

กจจายนสตุตปาร

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสส

๑ - สนธิกณท

๑.๑ - สนธิกปป ปรมกณท

- ๑ : ๑.* อตฺเถ อกฺขร-สณฺญาโต.
๒ : ๒. อกฺขรา'ปา'ทโย เอกจตุตาลีสี.
๓ : ๓. ตตฺเถ'ทนฺตา สรา อฏฺฐ.
๔ : ๔. ลหุ-มตฺตา ตโย รสฺสา.
๕ : ๕. อณฺเณ ทีฆา.
๖ : ๘. เสสา พยฺยชฺนา.
๗. : ๙. วคฺคา ปณฺจ-ปณฺจโส มนฺตา.
๘ : ๑๐. อธิติ นิคฺคหิตฺ.
๙ : ๑๑. ปร-สมณฺญา ปโยเค.
๑๐ : ๑๒. ปุพฺพ'มโหจิต'มสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
๑๑ : ๑๔. นเย ปรี ยุตฺเต.

อิติ สนธิกปปเป ปจฺเณ กณฺโฑ.

๑.๒ - สนธิกปป ทุตฺติกณท

- ๑๒ : ๑๓. สรา สเร โลปี.
๑๓ : ๑๕. วา ปโร อสรฺฐา.
๑๔ : ๑๖. กุวจา'สวณฺณํ ลุตฺเต.
๑๕ : ๑๗. ทีฆํ.
๑๖ : ๑๘. ปุพฺโพ จ.
๑๗ : ๑๙. ย'เมทนฺตฺสสา'เทโส.
๑๘ : ๒๐. ว'โมทฺทนฺตานํ.
๑๙ : ๒๒. สพุโพ จํ ตี.

*หมายเหตุ : เลขแถวหน้า เป็นลำดับในคัมภีร์กจจายนนะ ส่วนเลขแถวหลัง เป็นลำดับในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ

- ๒๐ : ๒๗. โท ฐสฺส จ.
 ๒๑ : ๒๑. อิวณฺโณ ยํ นวา.
 ๒๒ : ๒๘. เอวาทิสฺส ริ ปุพฺโพ จ ฐสฺส.
 อิติ สนฺธิกปฺเป ทฺติโย กณฺโท.

๑.๓ - สนฺธิกปฺป ตติยกณฺท

- ๒๓ : ๓๖. สรา ปกฺติ พฺยณฺชน.
 ๒๔ : ๓๕. สเร กฺวจิ.
 ๒๕ : ๓๗. ทิมํ.
 ๒๖ : ๓๘. ฐสฺสํ.
 ๒๗ : ๓๙. โลปนฺจ ตตฺราราโร.
 ๒๘ : ๔๐. ปร เทวภาโว จาน.
 ๒๙ : ๔๒. วคฺเค โมสาโมसानํ ตติย-ปจฺมา.
 อิติ สนฺธิกปฺเป ตติโย กณฺโท.

๑.๔ - สนฺธิกปฺป จตฺตฺถกณฺท

- ๓๐ : ๕๘. อํ พฺยณฺชน นิคฺคหิตํ.
 ๓๑ : ๔๙. วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.
 ๓๒ : ๕๐. เอहे ณํ.
 ๓๓ : ๕๑. ส เย จ.
 ๓๔ : ๕๒. ม-ทา สเร.
 ๓๕ : ๓๔. ย-ว-ม-ท-น-ต-ร-ลา จาคฺมา.
 ๓๖ : ๔๗. กฺวจิ โอ พฺยณฺชน.
 ๓๗ : ๕๗. นิคฺคหิตณฺจ.
 ๓๘ : ๕๓. กฺวจิ โลปํ.
 ๓๙ : ๕๔. พฺยณฺชน จ.
 ๔๐ : ๕๕. ปโร วา สโร.
 ๔๑ : ๕๖. พฺยณฺชน จ วิสณฺโณโค.
 อิติ สนฺธิกปฺเป จตฺตฺถโก กณฺโท.

๑.๕ - สหฺริกปฺป ปณฺจมกณฺฑ

- ๔๒ : ๓๒. โค สเร ปุณฺสสาคโม กุวฺจิ.
 ๔๓ : ๓๓. ปาสฺส จ'นฺโต รสฺโส.
 ๔๔ : ๒๔. อพฺโหม อภิ.
 ๔๕ : ๒๕. อชฺโหม อธิ.
 ๔๖ : ๒๖. เต น วา อิวณฺเณ.
 ๔๗ : ๒๓. อติสฺส จ'นฺตสฺส.
 ๔๘ : ๔๓. กุวฺจิ ปฏฺฐิ ปติสฺส.
 ๔๙ : ๔๔. ปุณฺสสุ พยฺยชเน.
 ๕๐ : ๔๕. โอ อวสฺส.
 ๕๑ : ๕๙. อนฺุปทิมฺฺรณํ วุตฺต-โยคโต.
 อิติ สหฺริกปฺเป ปณฺจโม กณฺโฑ.
 สหฺริสฺสตุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๒ - นามกณฺฑ

๒.๑ - นามกปฺป ปรมกณฺฑ

- ๕๒ : ๖๐. ชิน-วจน-ยฺตุตฺตํ หิ.
 ๕๓ : ๖๑. ลิงฺคณฺจ นิปฺปจฺจเต.
 ๕๔ : ๖๒. ตโต จ วิภตฺติโย.
 ๕๕ : ๖๓. สฺสิ-โย-อํ-โย-นา-หิ-ส-นํ-สฺมา-หิ-ส-นํ-สฺมิ-สฺ.
 ๕๖ : ๖๔. ต'ทนฺุปโรเรน.
 ๕๗ : ๗๑. อาลปนฺเน สฺสิ คสณฺโณ.
 ๕๘ : ๒๙. อิวณฺณวณฺณนา ฉ-ลา.
 ๕๙ : ๑๘๒. เต อิตฺติขฺยา โป.
 ๖๐ : ๑๗๗. อา โม.
 ๖๑ : ๘๖. สาคโม เส.
 ๖๒ : ๒๐๖. สํสาเสว'กวางเนสฺส จ.
 ๖๓ : ๒๑๗. เอติมาส'มิ.
 ๖๔ : ๒๑๖. ตสฺสา วา.

- ๖๕ : ๒๑๕. ตโต สสุส สฺสาย.
 ๖๖ : ๒๐๕. โม่ รสุส.
 ๖๗ : ๒๒๙. โน จ ทฺวาทีโต นฺมฺหิ.
 ๖๘ : ๑๘๔. อ'มา ปโต สฺมึ-สฺมานํ วา.
 ๖๙ : ๑๘๖. อาทีโต โอ จ.
 ๗๐ : ๓๐. ฌ-ลาน'มียฺวา สเร วา.
 ๗๑ : ๕๐๕. ย-วการา จ.
 ๗๒ : ๑๘๕. ปสณฺณสฺส จ.
 ๗๓ : ๑๗๔. คาว เส.
 ๗๔ : ๑๖๙. โยสุ จ.
 ๗๕ : ๑๗๐. อวฺมฺหิ จ.
 ๗๖ : ๑๗๑. อาวสุสฺ วา.
 ๗๗ : ๑๗๕. ตโต น'มํ ปติมหา'ลุตเต จ สฺมาเส.
 ๗๘ : ๓๑. โอ สเร จ.
 ๗๙ : ๔๖. ตพฺพิปรีตฺตฺตฺเต พฺยณฺชเน จ.
 ๘๐ : ๑๗๓. โคณ นฺมฺหิ วา.
 ๘๑ : ๑๗๒. สฺ-หิ-นาสุ จ.
 ๘๒ : ๑๔๙. อ'-โม่ นิคฺคหิตํ ฌ-ล-เปหิ.
 ๘๓ : ๖๗. สรโลโป'มาเทสฺปปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตฺ ปกติ.
 ๘๔ : ๑๔๔. อโม่ รสุส'เมกฺวจนโยสฺวปี จ.
 ๘๕ : ๑๕๐. น สิสฺมิม'นปฺสกาณิ.
 ๘๖ : ๒๒๗. อุกาทีโต น'มินฺนํ.
 ๘๗ : ๒๓๑. อิดฺดณ'มิดฺดณฺนํ ตีหิ สงฺขุยาหิ.
 ๘๘ : ๑๔๗. โยสุ กต-นิการ-โลเปสุ ทิมํ.
 ๘๙ : ๘๗. สฺ-น'-หิสฺ จ.
 ๙๐ : ๒๕๒. ปญฺจาทีน'มตฺตํ.
 ๙๑ : ๑๙๔. ปติสฺสิ'นฺมฺหิ.
 ๙๒ : ๑๐๐. นตฺตฺสฺส'นฺโต โยสุ จ.
 ๙๓ : ๑๐๖. สพฺพสุสฺ วา อ'-เสสุ.
 ๙๔ : ๑๐๕. สิมฺหิ วา.
 ๙๕ : ๑๔๕. อคฺคิสฺสิ'นฺ.

- ๙๖ : ๑๔๘. โยสว'กตรสฺโส โฉ.
 ๙๗ : ๑๕๖. เว-โวสุ โล จ.
 ๙๘ : ๑๘๙. มาตุลาทึน'มานตต'มีกาเร.
 ๙๙ : ๘๑. สุมา-หิ-สุมีนํ มหา-ภิ-มุหิ วา.
 ๑๐๐ : ๒๑๔. น ติเมหิ กตกาเรหิ.
 ๑๐๑ : ๘๐. สุหิสฺว'กาโร เอ.
 ๑๐๒ : ๒๐๒. สพุพนามานํ นัมหิ จ.
 ๑๐๓ : ๗๙. อโต เนน.
 ๑๐๔ : ๖๖. โส.
 ๑๐๕ : ๐. โส วา.
 ๑๐๖ : ๓๑๓. ทีโมเรหิ.
 ๑๐๗ : ๖๙. สพุพ-โย-นิน'มาเอ.
 ๑๐๘ : ๙๐. สุมา-สุมีนํ วา.
 ๑๐๙ : ๓๐๔. อาย จตฺตเถ'กวจนสฺส ตฺ.
 ๑๑๐ : ๒๐๑. ตโย เนว จ สพุพนาเมหิ.
 ๑๑๑ : ๑๗๙. มโต นาทินํ.
 ๑๑๒ : ๑๘๓. ปโต ยา.
 ๑๑๓ : ๑๓๒. สขโต คสฺเส วา.
 ๑๑๔ : ๑๗๘. มเต จ.
 ๑๑๕ : ๑๘๑. น อมมาทิตฺ.
 ๑๑๖ : ๑๕๗. อ-กตรสฺสา ลโต ยวาลปนสฺส เว-โว.
 ๑๑๗ : ๑๒๔. ฌ-ลโต สสฺส โน วา.
 ๑๑๘ : ๑๔๖. ม-ปโต จ โยนํ โลโป.
 ๑๑๙ : ๑๕๕. ลโต โวกาโร จ.

อิติ นามกปเป ปจฺจิม กถฺโข.

๒.๒ - นามกปฺป ทุตฺตฺยกถฺโข

- ๑๒๐ : ๒๔๓. อมฺหสฺส มมํ สวฺภตฺตฺสฺส เส.
 ๑๒๑ : ๒๓๓. มยํ โยมุหิ ปจฺจเม.
 ๑๒๒ : ๙๙. นตฺตฺสฺส นโต.

(๖)

กจจายนสุดตปจ

- ๑๒๓ : ๑๐๓. นุตสสุเส วา.
๑๒๔ : ๙๘. อา สิมฺหิ.
๑๒๕ : ๑๙๘. อัมปฺสเก.
๑๒๖ : ๑๐๑. อวณฺณา จ เค.
๑๒๗ : ๑๐๒. โต-ติ-ตา ส-สุมิ-นาสุ.
๑๒๘ : ๑๐๔. นัมฺหิ ตัม วา.
๑๒๙ : ๒๒๒. อิมฺสสิ'ท'มฺสิสุ นปฺสเก.
๑๓๐ : ๒๒๕. อมฺสสา'หุ
๑๓๑ : ๐. อิตฺติ-ปุม-นปฺสกา-สงฺขุ.
๑๓๒ : ๒๒๘. โยสุ ทฺวิหนุ เทว จ.
๑๓๓ : ๒๓๐. ติ-จตุหนุ ติสฺสเ-จตฺสเ-ตโย-จตฺตารุ-ตีณิ-จตฺตาริ.
๑๓๔ : ๒๕๑. ปญฺจาทีน'มกาโร.
๑๓๕ : ๑๑๘. ราชสฺส รณฺโณ-ราชิโน เส.
๑๓๖ : ๑๑๙. รณฺณํ นัมฺหิ วา.
๑๓๗ : ๑๑๖. นามฺหิ รณฺณา วา.
๑๓๘ : ๑๒๑. สุมิ'มฺหิ รณฺเ-ราชินิ.
๑๓๙ : ๒๔๕. ตุม'ม'หากํ ตยิ-มยิ.
๑๔๐ : ๒๓๒. ตว'ม'หํ สิมฺหิ จ.
๑๔๑ : ๒๔๑. ตว-มม เส.
๑๔๒ : ๒๔๒. ตยฺหํ-มยฺหณฺจ.
๑๔๓ : ๒๓๕. ตัม-ม'มฺหิ.
๑๔๔ : ๒๓๔. ตว'มมณฺจ นวา.
๑๔๕ : ๒๓๘. นามฺหิ ตยา-มยา.
๑๔๖ : ๒๓๖. ตุม'หสฺส ตว'ม'ม'หิ.
๑๔๗ : ๒๔๖. ปทโต ทุตฺติยา-จตฺตติ-จฺจฺจิสฺส โว-โน.
๑๔๘ : ๒๔๗. เต-เม'กาวเนสุ จ.
๑๔๙ : ๒๔๘. น อัมฺหิ.
๑๕๐ : ๒๔๙. วา ตติเย จ.
๑๕๑ : ๒๕๐. พหฺวเนสุ โว-โน.
๑๕๒ : ๑๓๖. ปุมนตฺสสา สิมฺหิ.
๑๕๓ : ๑๓๘. อ'มัลปน'กาวเน.

- ๑๕๔ : ๐. สมาสเส จ วิภาสา.
 ๑๕๕ : ๑๓๗. โยสฺ'วาโน.
 ๑๕๖ : ๑๔๒. อาเน สฺมิมฺหิ วา.
 ๑๕๗ : ๑๔๐. หิวิวิทฺติมฺหิ จ.
 ๑๕๘ : ๑๔๓. สฺสฺมิมฺมา วา.
 ๑๕๙ : ๑๓๙. อฺ นามฺหิ จ.
 ๑๖๐ : ๑๙๗. อ กมฺมนฺตสฺส จ.

อิติ นามกปฺเป ทฺติโย กณฺโฑ.

๒.๓ - นามกปฺป ตติยกณฺฑ

- ๑๖๑ : ๒๔๔. ตฺมฺหฺมเหหิ นฺ'มากํ.
 ๑๖๒ : ๒๓๗. วา ยว'ปฺปจฺโม.
 ๑๖๓ : ๒๔๐. สฺสฺสํ.
 ๑๖๔ : ๒๐๐. สพฺพนามการเต ปจฺโม.
 ๑๖๕ : ๒๐๘. ทฺวนฺทฺฏฺฐา วา.
 ๑๖๖ : ๒๐๙. น'าณฺณํ สพฺพนามิกํ.
 ๑๖๗ : ๒๑๐. พหฺพฺพีหิมฺหิ จ.
 ๑๖๘ : ๒๐๓. สพฺพโต นํ สํ-सानํ.
 ๑๖๙ : ๑๑๗. ราชสฺส ราชฺ สุ-นํ-หิสฺส จ.
 ๑๗๐ : ๒๒๐. สพฺพสฺสิมฺสฺเส วา.
 ๑๗๑ : ๒๑๙. อนิมิ นามฺหิ จ.
 ๑๗๒ : ๒๑๘. อ-นฺปฺสกสฺส'ายํ สิมฺหิ.
 ๑๗๓ : ๒๒๓. อมฺสฺส โม สํ.
 ๑๗๔ : ๒๑๑. เอต-เตสํ โต.
 ๑๗๕ : ๒๑๒. ตสฺส วา นตฺตํ สพฺพตฺต.
 ๑๗๖ : ๒๑๓. ส-สฺมา-สฺมิม-สํ-สาสฺว'ตฺตํ.
 ๑๗๗ : ๒๒๑. อิมสฺทสฺส จ.
 ๑๗๘ : ๒๒๔. สพฺพโต โโก.
 ๑๗๙ : ๒๐๔. ม-ปฺโต สฺมิม-सानํ สํ-สา.
 ๑๘๐ : ๒๐๗. เน'ตาทิ สฺมิมฺมาย-ยา.

- ๑๘๑ : ๙๕. มโนคณาทีโต สุมิ-นान'มิ-อา.
 ๑๘๒ : ๙๗. สัสส โจ.
 ๑๘๓ : ๔๘,๓๘๖. เอเตสโม โลเป.
 ๑๘๔ : ๙๖. ส เสเร วา'คโม.
 ๑๘๕ : ๑๑๒. สนุตสททสส โส เก โพ จ'นุเต.
 ๑๘๖ : ๑๐๗. สิมฺหิ คจฺจนฺตาทินฺ นุตสทฺโท อ.
 ๑๘๗ : ๑๐๘. เสเสสฺ นุตฺ'ว.
 ๑๘๘ : ๑๑๕. พุรฺหม'ตฺต-สข-ราชาทีโต อ'มาน.
 ๑๘๙ : ๑๑๓. สฺยา จ.
 ๑๙๐ : ๑๑๔. โยน'มาโน.
 ๑๙๑ : ๑๓๐. สขโต จา'โย-โน.
 ๑๙๒ : ๑๓๕. สุมิ'เม.
 ๑๙๓ : ๑๒๒. พุรฺหมโต คสฺส จ.
 ๑๙๔ : ๑๓๑. สขนุตสฺสิ โน-นา-น'-เสสฺ.
 ๑๙๕ : ๑๓๔. อาโร หิมฺหิ วา.
 ๑๙๖ : ๑๓๓. สฺ-น'มฺสฺ วา.
 ๑๙๗ : ๑๒๕. พุรฺหมโต ตฺ สุมิ นิ.
 ๑๙๘ : ๑๒๓. อุตฺตํ ส-นาสฺ.
 ๑๙๙ : ๑๕๘. สตฺถุ-ปิตาทิน'มา สิสฺมิ ลีโลโป จ.
 ๒๐๐ : ๑๕๙. อณฺเณสฺ'วารตฺตํ.
 ๒๐๑ : ๑๖๓. วา นมฺหิ.
 ๒๐๒ : ๑๖๔. สตฺถุน'ตฺตณฺจ.
 ๒๐๓ : ๑๖๒. อฺ สฺสุมิ ลีโลโป จ.
 ๒๐๔ : ๑๖๗. สกมฺนฺราตาทินฺณจ.
 ๒๐๕ : ๑๖๐. ตโต โยน'ไม ตฺ.
 ๒๐๖ : ๑๖๕. ตโต สุมิ'มิ.
 ๒๐๗ : ๑๖๑. นา อา.
 ๒๐๘ : ๑๖๖. อาโร รสฺส'มิกारे.
 ๒๐๙ : ๑๖๘. ปิตาทิน'มฺสิมฺหิ.
 ๒๑๐ : ๒๓๙. ตยา-ตฺยีนฺ ตกาโร ตฺวตฺตํ วา.

อิตติ นามกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

๒.๔ - นามกப்பு จตุตถกณฑ์

- ๒๑๑ : ๑๒๖. อตต'นุโต หิสฺมี'มนตตํ.
 ๒๑๒ : ๑๒๙. ตโต สฺมี นิ.
 ๒๑๓ : ๑๒๗. สสุส โน.
 ๒๑๔ : ๑๒๘. สฺมา นา.
 ๒๑๕ : ๑๔๑. ฉ-ลโต จ.
 ๒๑๖ : ๑๘๐. ม-ปโต สฺมี ยํ วา.
 ๒๑๗ : ๑๙๙. โยนํ นิ นปุสเกหิ.
 ๒๑๘ : ๑๙๖. อโต นิจจํ.
 ๒๑๙ : ๑๙๕. สී.
 ๒๒๐ : ๗๔. เสสโต โลปี คสิปี.
 ๒๒๑ : ๒๘๒. สพฺพาส'มาวุโส'ปสคฺค-นิปาตาทีหิ จ.
 ๒๒๒ : ๓๔๒. ปุมสุส ลิงคาทีสุ สฺมาเสสุ.
 ๒๒๓ : ๑๘๘. อํ ย'มีโต ปสญฺจโต.
 ๒๒๔ : ๑๕๓. นํ ฉโต กตรสุสา.
 ๒๒๕ : ๑๕๑. โยนํ โน.
 ๒๒๖ : ๑๕๔. สฺมี นิ.
 ๒๒๗ : ๒๗๐. กิสฺส ก เว จ.
 ๒๒๘ : ๒๗๒. ฏุ หี-หฺสุ จ.
 ๒๒๙ : ๒๒๖. เสเสสุ จ.
 ๒๓๐ : ๒๖๒. ตฺร-โต-เถสุ จ.
 ๒๓๑ : ๒๖๓. สพฺพเส'ตสุสา'กาโร วา.
 ๒๓๒ : ๒๖๗. เตฺร นิจจํ.
 ๒๓๓ : ๒๖๔. เอ โต-เถสุ จ.
 ๒๓๔ : ๒๖๕. อิมสุสิ ถํ-ทานิ-ห-โต-เรสุ จ.
 ๒๓๕ : ๒๘๑. อ ฐนามฺหิ จ.
 ๒๓๖ : ๒๘๐. เอต รหิมฺหิ.
 ๒๓๗ : ๑๗๖. อิตฺติย'มโต อาปจฺจโย.
 ๒๓๘ : ๑๘๗. นทาทีโต วา อี.
 ๒๓๙ : ๑๙๐. ฉว-ฉิก-ฉนฺย-ฉ-นฺตฺหิ.

- ๒๔๐ : ๑๙๓. ปติ-ภิกขุ-ราชี'การ'นุเตหิ อินี.
 ๒๔๑ : ๑๙๑. นุตุสฺส ต'มีกาเร.
 ๒๔๒ : ๑๙๒. ภวโต โมโต.
 ๒๔๓ : ๑๑๐. โภ เค ตุ.
 ๒๔๔ : ๗๒. อการ-ปีตาทุ'ย'นุทาน'มา.
 ๒๔๕ : ๑๕๒. ฌ-ล-ปา รสฺส.
 ๒๔๖ : ๗๓. อากาโร วา.

อติ นามกปเป จตฺตโต กณฺโฑ.

๒.๕ - นามกปป ปณฺจมกณฺท

- ๒๔๗ : ๒๖๑. ตฺวาทโย วิภตฺติ-สณฺดาโย.
 ๒๔๘ : ๒๖๐. กฺวจิ โต ปณฺจมยตฺเถ.
 ๒๔๙ : ๒๖๖. ตฺร-ถ สตฺตมียา สพฺพนาเมหิ.
 ๒๕๐ : ๒๖๘. สพฺพโต ธิ.
 ๒๕๑ : ๒๖๙. กิสุมา โว.
 ๒๕๒ : ๒๗๑. หี-หิ-หิณฺจนฺ.
 ๒๕๓ : ๒๗๓. ตมฺหา จ.
 ๒๕๔ : ๒๗๔. อิมฺสุมา ห-ธา จ.
 ๒๕๕ : ๒๗๕. ยโต หี.
 ๒๕๖ : ๐. กาเล.
 ๒๕๗ : ๒๗๖. กิ-สพฺพ'ณฺ'เว'ก-ย-กฺุหิ ทา-ทาจนฺ.
 ๒๕๘ : ๒๗๘. ตมฺหา ทานิ จ.
 ๒๕๙ : ๒๗๙. อิมฺสุมา รหิ-รฺฐนา-ทานิ จ.
 ๒๖๐ : ๒๗๗. สพฺพสฺส โส ทามฺหิ วา.
 ๒๖๑ : ๓๖๙. อวณฺโณ เย โลปฺณจ.
 ๒๖๒ : ๓๙๑. วุฑฺฒสฺส โช อียิฏฺฐเจสฺสุ.
 ๒๖๓ : ๓๙๒. ปสฺตถสฺส โส จ.
 ๒๖๔ : ๓๙๓. อนฺตีกสฺส เนโท.
 ๒๖๕ : ๓๙๔. พาหุสฺส สาทโร.
 ๒๖๖ : ๓๙๕. อปฺปสฺส กณฺ.
 ๒๖๗ : ๓๙๖. ยฺวานณฺจ.

- ๒๖๘ : ๓๙๗. วนตุ-มนตุ-วินนจ โลโป.
 ๒๖๙ : ๔๑. ยวตี ต-ล-น-ท-การานํ พยณฺชนานิ จ-ล-ณ-ช-การตตี.
 ๒๗๐ : ๑๒๐. อมฺห-ตฺมฺห-นตุ-ราช-พฺรหฺม'ตต-สข-สตุ-ปิตาทีหิ สฺมา นาว.

อติ นามกปเป ปณจโม กถโธ.

นามสตุตตี นิฏฺฐิตี.

๓ - การกถ

- ๒๗๑ : ๘๘ (๓๐๘)* ยสฺมา'ทเปติ ภาย'มาทตเต วา ต'ทปาทานํ.
 ๒๗๒ : ๓๐๙. ชาติ-นามาน'มฺปสคฺค-โยคาทีสุวปี จ.
 ๒๗๓ : ๓๑๐. รกฺขณตฺถาน'มิจฺฐิตี.
 ๒๗๔ : ๓๑๑. เยน วา'ทสฺสนํ.
 ๒๗๕ : ๓๑๒. ทฺร'นฺตีก'ทฺธ-กาล-นิมฺมาน-ตฺวาโลป-ทิสายค-วิทต'ารบฺปโยค-สุทฺธ-
 ปโมจน-เหตุ-วิวิตตฺ-ปมาณ-ปฺพโยค-พฺนฺชน-คฺณวจน-ปณฺห-กถน-
 โถกา'กตฺตฺสุ จ.
 ๒๗๖ : ๘๔ (๓๐๒) ยสฺส ทาตุกาโม ไรเจเต ธารยเต วา ตํ สฺมฺปนํ.
 ๒๗๗ : ๓๐๓. สิลาม-หนฺ-จา-สป-ธาร-ปีห-กฺธ-ทฺหิ'สฺส'สุย-ราธิกฺข-ปจฺจาสนฺ-อนฺปติ
 คิณ-ปฺพพกตฺตา'ไรจนตฺถ-ตทตฺถ-ตฺมตฺถา'ลมตฺถ-มณฺวา'นาท'ปฺปาณินิ
 คตฺยตฺถกมฺมนิ อาสีสตฺถ-สมฺมุติ-ภียย-สตุตฺมยตฺถเส จ.
 ๒๗๘ : ๙๓ (๓๒๐) โย'ชาโร ต'โมกาฬ.
 ๒๗๙ : ๘๒ (๒๙๒) เยน วา กยฺริเต ตํ กรณํ.
 ๒๘๐ : ๗๕ (๒๘๕) ยํ กโรติ ตํ กมฺมํ.
 ๒๘๑ : ๗๗ (๒๙๔) โย กโรติ ส กตฺตา.
 ๒๘๒ : ๒๙๕. โย การเตติ ส เหตุ.
 ๒๘๓ : ๙๑ (๓๑๖) ยสฺส วา ปรีคฺคโห ตํ สามี.
 ๒๘๔ : ๖๕ (๒๘๓) ลิงคตฺถे ปฺรมา.
 ๒๘๕ : ๗๐. อาลปนฺ จ.
 ๒๘๖ : ๘๓ (๒๙๑) กรณฺ ตติยา.
 ๒๘๗ : ๒๙๖. สหาทีโยเค จ.

*หมายเหตุ : สูตรที่มีเลขในวงเล็บ คัมภีร์ปทฺฐปฺลิตฺธิแสดงไว้ ๒ แห่ง คือ นามและการก

- ๒๘๘ : ๓๗ (๒๙๓) กตฺตริ จ.
 ๒๘๙ : ๒๙๗. เหตฺวตฺตเถ จ.
 ๒๙๐ : ๒๙๘. สตฺตมฺยตฺตเถ จ.
 ๒๙๑ : ๒๙๙. เยน'งคฺวิกาโร.
 ๒๙๒ : ๓๐๐. วิเสสเน จ.
 ๒๙๓ : ๘๕ (๓๐๑) สมฺปทาเน จตฺตตี.
 ๒๙๔ : ๓๐๕. นโม-โยคาทีสุวปี จ.
 ๒๙๕ : ๘๙ (๓๐๗) อปาทาเน ปณฺจมี.
 ๒๙๖ : ๓๑๔. การณตฺตเถ จ.
 ๒๙๗ : ๓๑๖ (๒๘๔) กมฺมตฺตเถ ทฺตียา.
 ๒๙๘ : ๒๘๗. กาลทฺธาน'มจฺจนฺต-สํโยเค.
 ๒๙๙ : ๒๘๘. กมฺมป-ปวจเนย-ยฺตฺเต.
 ๓๐๐ : ๒๘๖. คติ-พฺพุธิ-ภฺช-ปจ-หฺร-กร-สยาทีนํ การิตฺเต วา.
 ๓๐๑ : ๙๒ (๓๑๕) สามิสฺมี ฉฺฉฺฉี.
 ๓๐๒ : ๙๔ (๓๑๙) โอกาเส สตฺตมี.
 ๓๐๓ : ๓๒๑. สามิสฺสราริปติ-ทายาท-สภฺช-ปติภฺช-ปสฺสฺต-กฺสเลหิ จ.
 ๓๐๔ : ๓๒๒. นิทฺธารणे จ.
 ๓๐๕ : ๓๒๓. อนาทเร จ.
 ๓๐๖ : ๒๘๙. กฺวจิ ทฺตียา ฉฺฉฺฉี'มตฺตเถ.
 ๓๐๗ : ๒๙๐. ตตฺตียา-สตฺตมี'นณฺจ.
 ๓๐๘ : ๓๑๗. ฉฺฉฺฉี จ.
 ๓๐๙ : ๓๑๘. ทฺตียา-ปณฺจมี'นณฺจ.
 ๓๑๐ : ๓๒๔. กมฺม-กรณ-นินิตฺตตฺตเถสุ สตฺตมี.
 ๓๑๑ : ๓๒๕. สมฺปทาเน จ.
 ๓๑๒ : ๓๒๖. ปณฺจมฺยตฺตเถ จ.
 ๓๑๓ : ๓๒๗. กาล-ภาเวสุ จ.
 ๓๑๔ : ๓๒๘. อฺปฺช'ยาริภฺช-วจเน.
 ๓๑๕ : ๓๒๙. มณฺพิตฺต'สฺสฺกฺเกสุ ตตฺตียา จ.
 อิติ นามกปเป การกกปโป ฉฺฉฺฉโร กณฺโฑ.
 การกสฺตฺตํ นินฺฉิตฺตํ.

๔ - สมาสกณฺฑ

- ๓๑๖ : ๓๓๑. นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺโต.
- ๓๑๗ : ๓๓๒. เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.
- ๓๑๘ : ๓๓๓. ปกฺติ จ'สฺส สฺรณฺตสฺส.
- ๓๑๙ : ๓๓๐. อุปสฺสคฺค-นิปาต-ปฺพพโก อพฺยयीภาโว.
- ๓๒๐ : ๓๓๕. โส นปฺสฺก-ลฺิงโค.
- ๓๒๑ : ๓๔๙. ทิกฺุสฺเส'กตฺตํ.
- ๓๒๒ : ๓๕๙. ตตา ทฺวนฺเท ปาณิ-ตฺุริย-โยคฺค-เสน'งฺค-ขุทฺทขนฺตฺก-วิวิธฺวิรุทฺธ-
วิสภาคตฺตาทินฺนฺจ.
- ๓๒๓ : ๓๖๐. วิภาสา รุกฺข-ติณ-ปฺสฺ-ธน-ธณฺณ-ชนปทาที่นฺนฺจ.
- ๓๒๔ : ๓๓๙. ทฺวิปเท ตฺุลฺยาริกรณฺณ กมฺมธารโย.
- ๓๒๕ : ๓๔๘. สงฺขยา-ปฺพโพ ทิกฺุ.
- ๓๒๖ : ๓๔๑. อุเม ตปฺปฺริสา.
- ๓๒๗ : ๓๕๑. อ'มาทโย ปร-ปเทภิ.
- ๓๒๘ : ๓๕๒. อณฺณ-ปทตฺเตสฺ พหฺพพีหิ.
- ๓๒๙ : ๓๕๗. นามานํ สมฺจฺจโย ทฺวนฺโท.
- ๓๓๐ : ๓๔๐. มหตฺ มฺหา ตฺุลฺยาริกรณฺณ ปเท.
- ๓๓๑ : ๓๕๓. อิตฺธิยํ ภาสิต-ปฺมิตฺถิ ปฺมา'ว เจ.
- ๓๓๒ : ๓๔๓. กมฺมธารย-สณฺณฺณ จ.
- ๓๓๓ : ๓๔๔. อตฺตํ นสฺส ตปฺปฺริเส.
- ๓๓๔ : ๓๔๕. สเร อนฺุ.
- ๓๓๕ : ๓๔๖. กทฺ กุสฺส.
- ๓๓๖ : ๓๔๗. กาทฺปฺตฺเตสฺ จ.
- ๓๓๗ : ๓๕๐. กฺวจิ สมฺสนฺต-คตฺตาน'มการฺนฺโต.
- ๓๓๘ : ๓๕๖. นทิมฺหา จ.
- ๓๓๙ : ๓๕๘. ขายาย ตฺุทฺ-ขานิ ปติมฺหิ.
- ๓๔๐ : ๓๕๕. ฌนฺมฺหา จ.
- ๓๔๑ : ๓๓๖. อํ วิภตฺตี'น'มการฺนฺตา อพฺยयीภาวา.
- ๓๔๒ : ๓๓๗. สโร รสฺโส นปฺสฺเก.

- ๓๔๓ : ๓๓๘. อณฺณสุมา โลโป จ.
 อิติ นามกปฺเป สมาสกปฺโป สตุตโหม กณฺโฑ.
 สมาสสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๕ - ตทฺฐิตกณฺฑ

- ๓๔๔ : ๓๖๑. วา ฌ'ปฺจเจ.
 ๓๔๕ : ๓๖๖. ฌายน-ฌาน วจฺจาทิโต.
 ๓๔๖ : ๓๖๗. ฌยโย กตฺติกาทีหิ.
 ๓๔๗ : ๓๖๘. อโต ฌิ วา.
 ๓๔๘ : ๓๗๑. ฌโว'ปฺควาทีหิ.
 ๓๔๙ : ๓๗๒. ฌเรร วิธวาทิโต.
 ๓๕๐ : ๓๗๓. เยน วา สํสฺมจฺจํ ตฺรติ จฺรติ วหฺติ ฌิโก.
 ๓๕๑ : ๓๗๔. ต'มธึเต เตนกกตาหิ-สฺนุณิธาน-นโยค-สิปฺป-ภณฺฑ-ชิวิกตฺเตสฺส จ.
 ๓๕๒ : ๓๗๖. ฌ ราคฺคา ตฺสเส'ท'มณฺณตฺเตสฺส จ.
 ๓๕๓ : ๓๗๘. ชาตาทิน'มิมิยา จ.
 ๓๕๔ : ๓๗๙. สฺมฺหตฺเต กณฺ-ฌา.
 ๓๕๕ : ๓๘๐. คาม-ชน-พฺนฺจ-สหายาทีหิ ตา.
 ๓๕๖ : ๓๘๑. ต'ทฺสฺส จาน'มึโย จ.
 ๓๕๗ : ๓๘๒. อฺปมตฺตา'ยิตตฺตํ.
 ๓๕๘ : ๓๘๓. ตนฺนุสฺสิตตฺเต โล.
 ๓๕๙ : ๓๘๔. อาลุ ตพฺพหฺเล.
 ๓๖๐ : ๓๘๗. ฌนฺย-ตฺต-ตา ภาเว ตฺ.
 ๓๖๑ : ๓๘๘. ฌ วิสฺมาทีหิ.
 ๓๖๒ : ๓๘๙. รมณึยาทีโต กณฺ.
 ๓๖๓ : ๓๙๐. วิเสเส ตฺร-ตมิ'สิกึ'ยิฏฺฐา.
 ๓๖๔ : ๓๙๘. ตทฺสฺสตฺเถตี วิ จ.
 ๓๖๕ : ๓๙๙. ตปาทีโต สึ.
 ๓๖๖ : ๔๐๐. ทณฺฑาทิโต อิก-อึ.
 ๓๖๗ : ๔๐๑. มจฺจวาทิโต โร.
 ๓๖๘ : ๔๐๒. คุณฺนาทีโต วนฺตฺ.

- ๓๖๙ : ๔๐๓. สตุยาทีหิ มนตุ.
 ๓๗๐ : ๔๐๕. สหุราทีโต ณ.
 ๓๗๑ : ๔๐๔. आयुस्सु'गरा'स मनुत्तु'हि.
 ๓๗๒ : ๓๘๕. ตปปกติ-วจเน มโย.
 ๓๗๓ : ๔๐๖. สงฺขยา-ปุรณ โม.
 ๓๗๔ : ๔๐๘. ส นสฺส วา.
 ๓๗๕ : ๔๑๒. เอกาทิตุ ทสฺสสี.
 ๓๗๖ : ๒๕๗. ทเส โส นิจฺจณฺจ.
 ๓๗๗ : ๐. อนฺเต นิคฺคหิตฺตณฺจ.
 ๓๗๘ : ๔๑๔. ตี จ.
 ๓๗๙ : ๒๕๘. ล ท-รานํ.
 ๓๘๐ : ๒๕๕. วีสฺติ-ทเสสฺส พา ทฺวิสฺส ตฺ.
 ๓๘๑ : ๒๕๔. เอกาทิตุ ทส ร สงฺขยาเน.
 ๓๘๒ : ๒๕๙. อฏฺฐาทิตุ จ.
 ๓๘๓ : ๒๕๓. เทวภูฏาน'มกกาโร วา.
 ๓๘๔ : ๔๐๗. จตุจฺ-เนหิ ถ-จา.
 ๓๘๕ : ๔๐๙. ทฺวิ-ตีหิ ตฺโย.
 ๓๘๖ : ๔๑๐. ตฺเย ทฺ-ตปิ จ.
 ๓๘๗ : ๔๑๑. เตส'มทฺตฺ'ปฺเพน อทฺตฺ'ทฺต-ทิวทฺต-ทฺยทฺต'ทฺตตฺยา.
 ๓๘๘ : ๖๘. สฺรูปาน'เมกเสสฺว'สฺกึ.
 ๓๘๙ : ๔๑๓. คณเน ทสฺสฺส ทฺวิ-ตี-จตุ-ปณฺจ-ฉ-สฺตฺ-อฏฺฐ-นวกานํ วี-ตี-จตุตฺตาร-
 ปณฺญา-ฉ-สฺตฺตาส-นวา โยสฺส โยเนยฺจีส'มาส-จ-ริ-ตี-ตี.
 ๓๙๐ : ๒๕๖. จตุ'ปฺทสฺส โลโป ตฺ'ตฺตร-ปทา'ทิจฺสฺ จ-โจปี นวา.
 ๓๙๑ : ๔๒๓. ย'ทฺนุ'ปฺนฺนา นฺปาตนา สฺชฺฉนฺตี.
 ๓๙๒ : ๔๑๘. ทฺวาทิตุ โโก'เนกตฺเต จ.
 ๓๙๓ : ๔๑๕. ทส-ทสฺกํ สฺตํ ทสฺกานํ สฺตํ สหสฺสณฺจ โยมฺหิ.
 ๓๙๔ : ๔๑๖. ยาว ต'ทฺตฺตฺริ ทส-คฺคณฺตณฺจ.
 ๓๙๕ : ๔๑๗. สกนา'เมหิ.
 ๓๙๖ : ๓๖๓. เตสํ โณ โลโป.
 ๓๙๗ : ๔๒๐. วิภาเค ธา จ.
 ๓๙๘ : ๔๒๑. สพฺพนา'เมหิ ปการ-วจเน ตฺ ธา.

- ๓๙๙ : ๔๒๒. กิ'มิเมหิ ถั.
 ๔๐๐ : ๓๖๔. วุฑฐา'ทิสรสุส วา'สียคณตสุส สณณ จ.
 ๔๐๑ : ๓๗๕. มา ยูน'มาคโม จาเน.
 ๔๐๒ : ๓๗๗. อาตตณจ.
 ๔๐๓ : ๓๕๔. กุจจา'ทิมชฎตตรานั ทิม-รสุสา ปจจเยสุ จ.
 ๔๐๔ : ๓๗๐. เตสุ วุฑฐิ-โลปา'คณ-วิการ-วิปริตา'เทสา จ.
 ๔๐๕ : ๓๖๕. อ-ยุวณณานณ'จาโย วุฑฐิ.

อิติ นามกปเป ตทฐิตกปโป อฎฐโม กณโท.
 ตทฐิตสุตตี นิฎฐิตี.

๖ - อาขยาดกณท

๖.๑ - อาขยาดกปป ปจมกณท

- ๔๐๖ : ๔๒๙. อถ ปุพพานิ วิทตตี'นั จ ปรสสุปทานิ.
 ๔๐๗ : ๔๓๙. ปราณ'ยตตโนปทานิ.
 ๔๐๘ : ๔๓๑. เทว เทว ปจม-มชฎิมุตตม-ปริสา.
 ๔๐๙ : ๔๔๑. สพเพส'เมกาภิธานะ ปโร ปริโส.
 ๔๑๐ : ๔๓๒. นามม'หิ ปยชชมาเนปี ตุลยาธิกรณะ ปจโม.
 ๔๑๑ : ๔๓๖. ตุม'เห มชฎิมโ.
 ๔๑๒ : ๔๓๗. อม'เห อุตตโม.
 ๔๑๓ : ๔๒๗. กालะ.
 ๔๑๔ : ๔๒๘. วตต'มานา ปจจุปปน'เน.
 ๔๑๕ : ๔๕๑. อาณต'ยา'สิฎฐ'เจ'น'น'ตต'กालะ ปณจ'มี.
 ๔๑๖ : ๔๕๔. อน'ม'ติ-ปริก'ป'ต'ต'เถ'สุ ส'ต'ต'มี.
 ๔๑๗ : ๔๖๐. อ'ป'จ'จ'ก'ก'เข ป'โร'ก'ก'ชา'ตี'เต.
 ๔๑๘ : ๔๕๖. หิ'ย'โย-ป'ก'ติ ป'จ'จ'ก'ก'เข หิ'ย'ย'ต'ต'นี.
 ๔๑๙ : ๔๖๙. ส'มี'เป'ช'ช'ต'นี.
 ๔๒๐ : ๔๗๑. มา-โย'เค ส'พ'พ'ก'ก'าละ จ.
 ๔๒๑ : ๔๗๓. อน'าค'เต ภา'วิ'สุ'สน'ตี.
 ๔๒๒ : ๔๗๕. กุ'ริ'ยา'ติ'ป'น'เน'ตี'เต ก'าล'า'ติ'ป'ต'ติ.

- ๔๒๓ : ๔๒๖. วตฺตมานา ติ-อนฺติ-สิ-ถ-มิ-ม-เต-อนฺเต-เส-วฺเห-เอ-มฺเห.
 ๔๒๔ : ๔๕๐. ปณฺจมี ตฺ-อนฺตฺ-หิ-ถ-มิ-ม-ตฺ-อนฺตฺ-สฺสุ-วฺโห-เอ-อามเส.
 ๔๒๕ : ๔๕๓. สตฺตมี เอยฺย-เอยฺยฺ-เอยฺยาสี-เอยฺยาด-เอยฺยามี-เอยฺยาม-เอถ-เอริ-เอโถ-
 เอยฺยวฺโห-เอยฺยํ-เอยฺยามฺเห.
 ๔๒๖ : ๔๕๙. ปีโรกฺขา อ-อุ-เอ-ตฺถ-อฺ-มฺห-ตฺถ-เร-ตฺโถ-วฺโห-อี-มฺเห.
 ๔๒๗ : ๔๕๕. หิยฺยตฺตนี อา-อุ-โอ-ตฺถ-อฺ-มฺหา-ตฺถ-ตฺถฺ-เส-วฺหฺ-อี-มฺหเส.
 ๔๒๘ : ๔๖๘. อชฺชตฺนี อี-อุ-โอ-ตฺถ-อี-มฺหา-อา-อุ-เส-วฺหฺ-อฺ-มฺเห.
 ๔๒๙ : ๔๗๒. ภาวีสฺสนฺตี สฺสติ-สฺสนฺติ-สฺสลิ-สฺสถ-สฺสามิ-สฺสาม-สฺสเต-สฺสนฺเต-สฺสเส-สฺสวฺเห-
 สฺสํ-สฺสามฺเห.
 ๔๓๐ : ๔๗๔. กาลาติปฺตฺติ สฺสา-สฺสํ-สฺเส-สฺสถ-สฺสํ-สฺสามฺหา-สฺสถ-สฺสลิ-สฺสเส-สฺสวฺเห-
 สฺสํ-สฺสามฺหเส.
 ๔๓๑ : ๔๕๙. หิยฺยตฺตนี-สตฺตมี-ปณฺจมี-วตฺตมานา สพฺพชาตฺกํ.
 อิติ อาขยาดกปฺเป ปฺรโม กณฺโฑ.

๖.๒ - อาขยาดกปฺป ทฺตฺยกณฺฑ

- ๔๓๒ : ๓๖๒. ชาตฺ-ลึงเคหิ ปฺรา ปจฺจยา.
 ๔๓๓ : ๕๒๘. ติช-คฺป-กิต-มานฺเห ข-ฉ-สา วา.
 ๔๓๔ : ๕๓๔. ภูช-มฺส-หฺร-สุ-ปาทีหิ ตฺ'มิจฺจตฺเตสุ.
 ๔๓๕ : ๕๓๖. อาย นามโต กตฺตฺปฺมานา'ทาจฺาเร.
 ๔๓๖ : ๕๓๗. อีญฺ'ปฺมานา จ.
 ๔๓๗ : ๕๓๘. นามมฺหา'ตฺติจฺจตฺเต.
 ๔๓๘ : ๕๔๐. ชาตฺหิ เณ-ณฺย-ณาเป-ณาปฺยา การิตานิ เหตุวฺตฺเต.
 ๔๓๙ : ๕๓๙. ชาตฺรฺเป นามสฺมา ฌโย จ.
 ๔๔๐ : ๔๕๕. ภาว-กมฺเมสุ โย.
 ๔๔๑ : ๔๔๗. ตสฺส จวคฺค-ยการ-วการตฺตํ สฺชาตฺวณฺตสฺส.
 ๔๔๒ : ๔๔๘. อิวณฺณาคโม วา.
 ๔๔๓ : ๔๔๙. ปุพฺพรฺปฺญจ.
 ๔๔๔ : ๕๑๑. ตถา กตฺตริ จ.
 ๔๔๕ : ๔๓๓. ภูวาทิต อ.
 ๔๔๖ : ๕๐๙. รุชาทิต นิคฺคหิต ปุพฺพณฺจ.
 ๔๔๗ : ๕๑๐. ทิวาทิต โย.

- ๔๔๘ : ๕๑๒. สุวาทีโต ฌุ-ฌนา-อุณา จ.
 ๔๔๙ : ๕๑๓. กิยาทีโต นา.
 ๔๕๐ : ๕๑๗. คหาทีโต ปุ-ฌหา.
 ๔๕๑ : ๕๒๐. ตนาทีโต โอ-ยิธา.
 ๔๕๒ : ๕๒๕. จุราทีโต เณ-ฌยา.
 ๔๕๓ : ๔๔๔. อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมณี.
 ๔๕๔ : ๔๔๐. กตฺตริ จ.
 ๔๕๕ : ๕๓๐. ชาติปุ-ฌเยหิ วิภตฺติโย.
 ๔๕๖ : ๔๓๐. กตฺตริ ปรสฺสปทํ.
 ๔๕๗ : ๔๒๔. ภูวาทโย ชาติโว.

อิติ อาขยาตกปฺเป ทฺติโย กณฺโฑ.

๖.๓ - อาขยาตกปฺป ตติยกณฺฑ

- ๔๕๘ : ๔๖๑. กุจจา'ทิวณฺณาน'เมกสฺสรานํ เทวภาโว.
 ๔๕๙ : ๔๖๒. ปุ'พุโพ'พฺภาโส.
 ๔๖๐ : ๕๐๖. รสฺโส.
 ๔๖๑ : ๔๖๔. ทฺติย-จตฺตถานํ ปจฺม-ตติยา.
 ๔๖๒ : ๔๖๗. กวคฺคสฺส จวคฺโค.
 ๔๖๓ : ๕๓๒. มาน-กิตานํ ว-ตตฺตํ วา.
 ๔๖๔ : ๕๐๔. หสฺส โข.
 ๔๖๕ : ๔๖๓. อนฺตสฺสิ'วณฺณ'กาโร วา.
 ๔๖๖ : ๔๘๙. นิคฺคหิตฺตญฺจ.
 ๔๖๗ : ๕๓๓. ตโต ปา-มานานํ วา-มํ เสสุ.
 ๔๖๘ : ๔๙๒. จา ติฏฺฐโธ.
 ๔๖๙ : ๔๙๔. ปา ปิโพ.
 ๔๗๐ : ๕๑๔. ฌาสฺส ชา-ข-นา.
 ๔๗๑ : ๔๘๓. ทิสฺสสฺส ปสฺส-ทิสฺส-ทกฺขา วา.
 ๔๗๒ : ๕๓๑. พุยฺยชนนฺตสฺส โจ ฌปุ-ฌเยสุ จ.
 ๔๗๓ : ๕๒๙. โโก เข จ.
 ๔๗๔ : ๕๓๕. หรฺสฺส คี เส.
 ๔๗๕ : ๔๖๕. พฺรุ-ภูน'มาห-ภูวา ปโรกฺขายํ.

- ๔๗๖ : ๔๕๒. คมิสฺส'นุโต จุโณ วา สพฺพวาสฺ.
 ๔๗๗ : ๔๗๙. วจสฺส'ชฺชตนิมฺหิ มกาโร โอ.
 ๔๗๘ : ๔๓๘. อกาโร ทิมํ หิ-มิ-เมสฺ.
 ๔๗๙ : ๔๕๒. หิ โลปํ วา.
 ๔๘๐ : ๔๙๐. โหติสฺสเร'โหเห ภวิสฺส'นุติมฺหิ สฺสสฺส จ.
 ๔๘๑ : ๕๒๕. กรสฺส สฺปฺปจฺจยสฺส กาโห.

อิติ อาขยาดกฺปเป ตติโย กณฺโฑ.

๖.๕ - อาขยาดกฺป จตฺตถกณฺฑ

- ๔๘๒ : ๕๐๘. ทา'ทนต์สฺสํ มิ-เมสฺ.
 ๔๘๓ : ๕๒๗. อสฺโยคนฺตสฺส วุฑฺธิ การิตฺเต.
 ๔๘๔ : ๕๕๒. มฺภาทินํ วา.
 ๔๘๕ : ๔๓๔. อญฺเญสฺ จ.
 ๔๘๖ : ๕๕๓. คฺห-ทฺสํ ทิมํ.
 ๔๘๗ : ๔๗๘. วจ-วส-วหาทิน'มฺกาโร วสฺส เย.
 ๔๘๘ : ๔๘๑. ห-วิปริยโย โล วา.
 ๔๘๙ : ๕๑๙. คหสฺส เม ปฺเป.
 ๔๙๐ : ๕๑๘. หโลโป ญฺหามฺหิ.
 ๔๙๑ : ๕๒๓. กรสฺส กาสตฺต'มชฺชตนิมฺหิ.
 ๔๙๒ : ๔๙๙. อสฺสุมฺมา มิ-มานํ มฺหิ-มฺหทานฺตโลโป จ.
 ๔๙๓ : ๔๙๘. ฌสฺส ตฺถตฺตํ.
 ๔๙๔ : ๔๙๕. ติสฺส ตฺถิตฺตํ.
 ๔๙๕ : ๕๐๐. ตฺสฺส ตฺถตฺตํ.
 ๔๙๖ : ๔๙๗. สิมฺหิ จ.
 ๔๙๗ : ๔๗๗. ลภสฺสุมฺมา อี-อีนํ ตฺถ-ตฺถํ.
 ๔๙๘ : ๔๘๐. ภูสฺสุมฺมา ทิ จฺฉิ.
 ๔๙๙ : ๕๐๗. ทาธาตฺสฺส ทชฺชํ.
 ๕๐๐ : ๔๘๖. วทสฺส วชฺชํ.
 ๕๐๑ : ๔๕๓. คมิสฺส มมฺมํ.
 ๕๐๒ : ๔๙๓. ยมฺหิ ทา-ธา-มา-จา-หา-ปา-มฺห-มฺถาทิน'มฺมี.
 ๕๐๓ : ๔๘๕. ยชฺสฺสา'ทิสฺสิ.

- ๕๐๔ : ๔๗๐. สพฺพโต อัง อีสฺสุ.
 ๕๐๕ : ๔๗๒. ชร-มรณํ ชีร-ชียฺย-มียฺยา วา.
 ๕๐๖ : ๔๗๖. สพฺพตฺตา'สฺสสา'ทิลโโป จ.
 ๕๐๗ : ๕๐๑. อสพฺพชาตฺถเก ฎ.
 ๕๐๘ : ๕๑๕. เอยฺยสฺส ฌาโต อียา-ฌา.
 ๕๐๙ : ๕๑๖. นาสฺส โลโป ยการตฺตํ.
 ๕๑๐ : ๔๗๗. โลปญฺเจตฺต'มกาโร.
 ๕๑๑ : ๕๒๑. อุตฺต'โมกาโร.
 ๕๑๒ : ๕๒๒. กรสฺสา'กาโร จ.
 ๕๑๓ : ๔๓๕. โอ อว สเร.
 ๕๑๔ : ๔๗๑. เอ อย.
 ๕๑๕ : ๕๔๑. เต อาวยา การิเต.
 ๕๑๖ : ๔๖๖. อิการาคโม อสพฺพชาตฺถกฺมฺหิ.
 ๕๑๗ : ๔๗๘. กฺวจิ ชาติ-วิภตฺติป-ปจฺจยฺยานํ ทิม-วิปริตฺตา'เทส-โลปา'คมา จ.
 ๕๑๘ : ๔๔๖. อตฺตโนปทานิ ปฺรสุสฺส'ปทตฺตํ.
 ๕๑๙ : ๔๕๗. อการาคโม หียฺยตฺตนี-อชฺชตฺตนี-กาลาติปตฺตีสฺสุ.
 ๕๒๐ : ๕๐๒. พฺรุโต อี ติมฺหิ.
 ๕๒๑ : ๔๒๕. ชาติสฺส'นฺโต โลโป'เนกสฺสรสฺส.
 ๕๒๒ : ๔๗๖. อีสฺสุ-ยฺมฺน'มฺนฺโต จฺโฆ วา.
 ๕๒๓ : ๕๒๖. การิตานํ โณ โลปํ.

อติ อาชฺยตกฺปเป จตฺตโต กณฺโฑ.

อาชฺยตสฺสตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๗ - กิพฺพิธานกณฺฑ

๗.๑ - กิพฺพิธานกปฺป ปฺรหมกณฺฑ

- ๕๒๔ : ๕๖๑. ชาติยา กมฺมาทิมฺหิ โณ.
 ๕๒๕ : ๕๖๕. สญฺญาเย'มฺนุ.
 ๕๒๖ : ๕๖๗. ปุเร ททา จ อี.
 ๕๒๗ : ๕๖๘. สพฺพโต ฌนฺ-ตฺวา'วี วา.

- ๕๒๘ : ๕๓๗. วิส-รุช-ปทาทีโต ฉ.
 ๕๒๙ : ๕๓๐. ภาเว จ.
 ๕๓๐ : ๕๓๑. กุวิ จ.
 ๕๓๑ : ๕๓๒. ฐาที่หิ รุโม.
 ๕๓๒ : ๕๓๓. ตสฺสึลาทีสุ ณี-ตฺวา'วี จ.
 ๕๓๓ : ๕๓๔. สทฺท-กฺจ-จล-มณฺฑตฺต-รฺจาทีหิ ย.
 ๕๓๔ : ๕๓๕. ปาราทคฺมิมหา รุ.
 ๕๓๕ : ๕๓๖. ภิกฺขาทีโต จ.
 ๕๓๖ : ๕๓๗. หนตฺยาทีนํ ญโก.
 ๕๓๗ : ๕๓๘. นุ นิคฺคหีตํ ปทฺนเต.
 ๕๓๘ : ๕๓๙. สํหน'ณฺญา ย วา โร โม.
 ๕๓๙ : ๕๔๐. รุหิ ร'นฺโต ราที โน
 ๕๔๐ : ๕๔๑. ภาว-กมฺเมสุ ตพฺพา'นียา.
 ๕๔๑ : ๕๔๒. ญโย จ.
 ๕๔๒ : ๕๔๓. กรมฺหา ริงฺจ.
 ๕๔๓ : ๕๔๔. ภูโต'พฺพ.
 ๕๔๔ : ๕๔๕. วท-มท-คฺม-ยฺช-ครหา'การาทีหิ ชฺช-มฺม-คฺค-ยฺเห'ยฺยา คฺาโร วา.
 ๕๔๕ : ๕๔๖. เต กิจฺจา.
 ๕๔๖ : ๕๔๗. อณฺเณ กิตฺ.
 ๕๔๗ : ๕๔๘. นนฺทาทีหิ ย.
 ๕๔๘ : ๕๔๙. กตฺต-กรณ-ปเทเสสุ จ.
 ๕๔๙ : ๕๕๐. รหาทีโต ฉ.

อิตฺติ กัณฑ์พิธานกณฺฑเป ปรโม กณฺโฑ.

๗.๒ - กัณฑ์พิธานกณฺฑป ทุตฺยกณฺฑ

- ๕๕๐ : ๕๕๑. ฌาทยो เตกาลิกา.
 ๕๕๑ : ๕๕๒. สณฺญา'ยํ ทา-ธาโต อี.
 ๕๕๒ : ๕๕๓. ตี กิจฺจา'สิญฺเฐ.
 ๕๕๓ : ๕๕๔. อิตฺติ'ม-ติ-ยโว วา.
 ๕๕๔ : ๕๕๕. กรโต ริงฺย.
 ๕๕๕ : ๕๕๖. อตีเต ต-ตวณฺต-ตา'วี.

- ๕๕๖ : ๖๒๒. ภาว-กมเมสุ ต.
 ๕๕๗ : ๖๐๖. พุช-คมาทิตฺเต กตฺตริ.
 ๕๕๘ : ๖๐๒. ชีโต อิน สพฺพตฺถ.
 ๕๕๙ : ๖๐๓. สุปโต จ.
 ๕๖๐ : ๖๐๔. อีสํ-ทฺ-สุหิ ข.
 ๕๖๑ : ๖๓๖. อิจฺฉตฺเตสุ สมาน-กตฺตฺเตสุ ตเว-ตุ วา.
 ๕๖๒ : ๖๓๘. อรห-สกุภาทีสุ จ.
 ๕๖๓ : ๖๓๙. ปตฺตวจเน อล'มตฺเตสุ จ.
 ๕๖๔ : ๖๔๐. ปุพฺพกาล'กตฺตฺตฺตานํ ตฺน-ตฺวาน-ตฺวา วา.
 ๕๖๕ : ๖๔๖. วตฺตมาเน มาน'นตฺตา.
 ๕๖๖ : ๕๗๔. สาสาทีหิ รตฺถ.
 ๕๖๗ : ๕๗๕. ปาทิตฺ ริตฺ.
 ๕๖๘ : ๕๗๖. มานาทีหิ ราตุ.
 ๕๖๙ : ๖๑๐. อาคมา ตฺโก.
 ๕๗๐ : ๖๑๑. ภาพเพ อิก.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป ทฺติโย กณฺโฑ.

๗.๓ - กิพฺพิธานกปฺป ตติยกณฺฑ

- ๕๗๑ : ๖๒๔. ปจฺจยา'ทนิฏฺฐา นิปาตนา สีขุณฺณติ.
 ๕๗๒ : ๖๒๕. สาส-ทิสโต ตสฺส ฐิฏฺโฐ จ.
 ๕๗๓ : ๖๒๖. สาทิ สนฺต-ปฺจฺฉ-ภนฺช-หนฺสาทีหิ ฐิฏฺโฐ.
 ๕๗๔ : ๖๑๓. วสโต อุตฺถ.
 ๕๗๕ : ๖๑๔. วสฺส วา วุ.
 ๕๗๖ : ๖๐๗. ฐ-ตฺม-ภ-เหหิ ฐ-ตฺมา จ.
 ๕๗๗ : ๖๒๘. ภนฺชโต คฺโค จ.
 ๕๗๘ : ๕๖๐. ภูษาทีน'มฺนโต โน ทฺวิ จ.
 ๕๗๙ : ๖๒๙. วจ วา วุ.
 ๕๘๐ : ๖๓๐. คฺปปาทินฺนญจ.
 ๕๘๑ : ๖๑๖. ตราทีหิ อิตฺถินฺ.
 ๕๘๒ : ๖๓๑. ภิทาทีโต อินฺน-อนฺน-อิตฺถา วา.
 ๕๘๓ : ๖๑๗. สฺส-ปจ-สกาโต กฺข-กฺกา จ.

- ๕๘๔ : ๖๑๘. ปกุกมาทึหิ นุโต จ.
 ๕๘๕ : ๖๑๙. ชนาทึน'มา ติมหิ จ.
 ๕๘๖ : ๖๐๐. คม-ชน-หน-รมาทึน'มนุโต.
 ๕๘๗ : ๖๓๒. รกาโร จ.
 ๕๘๘ : ๖๒๐. จา-ปาน'มิ-อึ จ.
 ๕๘๙ : ๖๒๑. หนุเตหิ โห หสฺส โห วา อ-ทห-นหานั.
 อิติ กัพพิธานกปฺเป ตติโย กณฺโท.

๗.๔ - กัพพิธานกปฺป จตุตฺถกณฺท

- ๕๙๐ : ๕๗๙. ฌมฺหิ รนฺชสฺส โช ภาว-กรณฺส.
 ๕๙๑ : ๕๔๔. หนสฺส มาโต.
 ๕๙๒ : ๕๐๓. วโร วา สพฺพตฺถ.
 ๕๙๓ : ๕๖๔. อาการนฺตาทน'มาโย.
 ๕๙๔ : ๕๘๒. ปฺร-ส'มฺป-ปฺริหิ กโรติสฺส ข-ขรา วา ตปฺจฺเจยฺส จ.
 ๕๙๕ : ๖๓๗. ตเว-ตฺนาทึสฺส กา.
 ๕๙๖ : ๕๕๑. คม-ชน-หนาทึนั ตฺ-ตพฺพาทึสฺส น.
 ๕๙๗ : ๖๔๑. สพฺเพหิ ตฺนาทึนั โย.
 ๕๙๘ : ๖๔๓. จ-น'นุเตหิ รจฺจึ.
 ๕๙๙ : ๖๔๔. ทิสฺสา สฺวาน-สฺวาน'นุตฺโลโป จ.
 ๖๐๐ : ๖๔๕. ม-ห-ท-เกหิ มฺม-ยฺห-ชฺช-พฺภ-ทฺธา จ.
 ๖๐๑ : ๓๓๔. ตทฺริต-สฺมาส-กิตกา นาม'วา'ตเวตฺนาทึสฺส จ.
 ๖๐๒ : ๖. ทุมฺหิ ครุ.
 ๖๐๓ : ๗. ทึโม จ.
 ๖๐๔ : ๖๘๔. อกฺขเรหิ การ.
 ๖๐๕ : ๕๔๗. ยถาคม'มิการุ.
 ๖๐๖ : ๖๔๒. ท-ธ'นุตฺโต โย กฺวจิ.
 อิติ กัพพิธานกปฺเป จตุตฺถโก กณฺโท.

๗.๕ - กิฬพิธานกปเป ปณจมกณฺท

- ๖๐๗ : ๕๗๘. นิคฺคหีต สโยคาคิ โน.
 ๖๐๘ : ๖๒๓. สฬพตฺถ เค คี.
 ๖๐๙ : ๔๘๔. สฬสฺส สฬตฺตํ.
 ๖๑๐ : ๖๒๗. ยชสฺส สรสฺสิ ฏฺเฐ.
 ๖๑๑ : ๖๐๘. ห-จตฺตถาน'มนฺตานิ โท เร.
 ๖๑๒ : ๖๑๕. โท ฌกาเร.
 ๖๑๓ : ๕๘๓. คฬสฺส มร เณ วา.
 ๖๑๔ : ๕๘๑. ทฬสฺส โท พ์.
 ๖๑๕ : ๕๘๖. ธาตฺวนตฺสส โลโป กฺวิมฺหิ.
 ๖๑๖ : ๕๘๗. วิทฺนเต อู.
 ๖๑๗ : ๖๓๓. น-ม-ก-ราน'มนฺตานิ นียุตฺต-ตมฺหิ.
 ๖๑๘ : ๕๗๑. น ก-คตฺตํ จ-ชา ฌวฺมฺหิ.
 ๖๑๙ : ๕๗๓. กรสฺส จ ตตฺตํ ตฺสฺมี.
 ๖๒๐ : ๕๔๙. ตฺ-ตฺน-ตฬเพสฺส วา.
 ๖๒๑ : ๕๕๓. การิตฺ วิย ฌานฺนุพฺโธ.
 ๖๒๒ : ๕๗๐. อน'กา ยฺ-ฌวฺนํ.
 ๖๒๓ : ๕๕๔. ก-คา จ-ชานํ.

อิติ กิฬพิธานกปเป ปณจโม กณฺโท.

กิฬพิธานสูตรํ นิฏฺฐิตํ.

๘ - อุณฺหาทิกณฺท

- ๖๒๔ : ๕๖๓. กตฺตริ กิตฺ.
 ๖๒๕ : ๖๐๕. ภาว-กมฺเมสฺส กิจฺจ-กฺต-ข'ตฺถา.
 ๖๒๖ : ๖๓๔. กมฺมนิ ทฺติยาโย กฺโต.
 ๖๒๗ : ๖๕๒. ขฺยาทีหิ มนฺ ม จ โต วา.
 ๖๒๘ : ๖๕๓. สฺมาทีหิ ฌ-มา.
 ๖๒๙ : ๕๖๙. คฬสฺส'ปฺรเส วา.
 ๖๓๐ : ๖๕๔. มสฺสฺส สฺสฺส จฺจร-จฺเฌรา.

- ๖๓๑ : ๖๕๕. อา-ปุพพ-จรสฺส จ.
 ๖๓๒ : ๖๕๖. อล-กาล-สเลหิ ล-ยา.
 ๖๓๓ : ๖๕๗. ยาณ-ลาณา.
 ๖๓๔ : ๖๕๘. มติสฺส ถสฺส โล จ.
 ๖๓๕ : ๕๕๙. เปสชาติสคฺค-ปตตกาเลสฺส กิจจา.
 ๖๓๖ : ๖๕๙. อวสฺสกา'ธมิเนสฺส ณี จ.
 ๖๓๗ : ๐. อรห-สภกาที่หิ ตฺ.
 ๖๓๘ : ๖๖๐. วหาที่หิ ปพพชฺชาทโย นิปฺปจฺจุนเต.
 ๖๓๙ : ๕๘๕. กุวิโลโป จ.
 ๖๔๐ : ๐. ส-จ-ขานํ ก-คา ฌานฺนุพฺนธ.
 ๖๔๑ : ๕๗๒. นุหาที่หิ ยฺ-ณฺวณ'มนาน'นนา'กาน'นกา สกาโรเตหิ จ.
 ๖๔๒ : ๕๘๘. อี-ย-ต-ม-กิ-เอसान'มนตสฺสโร ทิมํ กุวจิ ทิสสฺส คุณฺโ ทโ รํ สกฺขี จ.
 ๖๔๓ : ๖๓๕. ฎยาที่หิ มติ-พุธิ-ปุชาที่หิ จ กุโต.
 ๖๔๔ : ๖๖๑. เวปุ-สี-ทว-วมุ-กุ-ทา-ฎ-หฺวาที่หิ ฤ-ตฺติม-ณิมา นิพฺพตฺเต.
 ๖๔๕ : ๖๖๒. อุกโกเส นมฺหานิ.
 ๖๔๖ : ๔๑๙. เอกาทิโต สกิสฺส กุขตฺตฺ.
 ๖๔๗ : ๖๖๓. สฺนสฺส'นสฺส'ณ-วานฺวานฺนุณฺนุณฺนา.
 ๖๔๘ : ๖๖๔. ตรฺณสฺส สฺส จ.
 ๖๔๙ : ๖๖๕. ยวสฺส'วสฺส'วฺวานฺนุณฺนา.
 ๖๕๐ : ๖๕๑. กाले วตฺตมานา'ตีเต ญฺวาทโย.
 ๖๕๑ : ๖๔๗. ภาวิสฺสติ คมาที่หิ ณี-มิณฺ.
 ๖๕๒ : ๖๔๘. ฎริยาโย ญฺว-ตโว.
 ๖๕๓ : ๓๐๖. ภาววาจิมฺหิ จตฺตฺเถ.
 ๖๕๔ : ๖๔๙. กมฺมนิ โณ.
 ๖๕๕ : ๖๕๐. เสเส สฺส'นฺต-มานา'นา.
 ๖๕๖ : ๖๖๖. ฉหาที่หิ ต-ตรฺณ.
 ๖๕๗ : ๖๖๗. วหาที่หิ ณีตฺโต คณฺ.
 ๖๕๘ : ๖๖๘. มิหาที่หิ ตฺติ-ติโย.
 ๖๕๙ : ๖๖๙. อฺสุ-รฺนช-ทฺसानํ ทฺสสฺส ททฺโธ ฌ-จา จ.
 ๖๖๐ : ๖๗๐. สฺวฺसान'มฺวฺसान'มโต โถ จ.
 ๖๖๑ : ๖๗๑. รนฺชฺหาที่หิ ฐ-ทิตฺท-กิ'รา กุวจิ ช-ทโลโป จ.

- ๖๖๒ : ๖๗๒. ปฏิตโต หิสฺส เหรณฺ-หฺรณฺ.
- ๖๖๓ : ๖๗๓. กทฺยยาทีหิ โโก.
- ๖๖๔ : ๖๗๔. ขาทา'ม-คฺมานํ ขนฺธ'นฺธ-คฺนฺธา.
- ๖๖๕ : ๖๗๕. ปฏฺฐาทีหุ'ยลํ.
- ๖๖๖ : ๖๗๖. ปุถสฺส ปุถุ-ปถา'โม วา.
- ๖๖๗ : ๖๗๗. สสุวาทีหิ ตฺ-ทโว.
- ๖๖๘ : ๖๗๘. จุยาทีหิ ฮิวโร.
- ๖๖๙ : ๖๗๙. มุณาทีหิ จิ.
- ๖๗๐ : ๖๘๐. วิทาทีหุ'ยฺโร.
- ๖๗๑ : ๖๘๑. หนาทีหิ ญฺ-นฺ-ตโว.
- ๖๗๒ : ๖๘๒. กุฏฺฐาทีหิ โส.
- ๖๗๓ : ๖๘๓. มนฺ-ปุร-สุคฺคาทีหิ อฺสฺส-นฺลิสฺสา.

อติ กิฬฺพิธานกปเป อฺคณาทิกปโป คฺคฺคฺโร กณฺโฑ.

อฺคณาทิสฺตตํ นิฏฺฐิตํ.

กัจจายนสฺตตํ นิฏฺฐิตํ.

สฺตฺตสํคหคคาถา

สนฺธิมฺหิ เอกปณฺณาสํ	นามมฺหิ ทฺวิสฺตํ ภาเว
อฺฏฺฐจารสาธิกณฺเจว	การเก ปณฺจตาลีสิ
สฺมาเส อฺฏฺฐวีสณฺจ	ทฺวาสนฺนฺจิตฺ ตฺทฺธิเต มตํ
อฺฏฺฐจารสสตาขุยาเต	กิตเต สฺตฺตสฺตํ ภาเว
อฺคณาทิมฺหิ จ ปณฺณาสํ	สฺตฺตเมทํ ปกาลิตํ.

(การิกา)

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(ก)
อนุโมทนาภคา	(ข)
นำเข้าสู่หนังสือรูปสิทธิที่ปณี	(ค-ช)
กจฉายนสุตตปาร	(๑-๒๖)
บทนำการก	๑
ก. ความหมายของการก	๑
ข. ประเภทของการก	๑
ค. การก ว่าโดยสภาพ มี ๒ อย่าง	๔
ฆ. การก ๒	๔
ง. การก ๓	๔
จ. วิมัตติ	๕
ฉ. จุดประสงค์ในการศึกษาการก.....	๕
๓. การกักัณท์	๗
๓.๑ ปฐมาวิมัตยัตถเภทะ	๗
๓.๒ ทุตยาวิมัตยัตถเภทะ	๑๕
๓.๓ ตตยาวิมัตยัตถเภทะ	๒๙
๓.๔ จตตตีวิมัตยัตถเภทะ	๔๗
๓.๕ ปัญจมีวิมัตยัตถเภทะ	๕๙
๓.๒ ัญญีวิมัตยัตถเภทะ	๗๕
๓.๑ สัตตมีวิมัตยัตถเภทะ	๘๗
ตารางแสดงวิมัตติลงในอรรถของวิมัตติอื่น	๑๐๓
ชื่อสัมพันธ์ของวิมัตติลงในอรรถต่างๆ	๑๐๔
แบบฝึกหัดในการกักัณท์	๑๐๕
บรรณานุกรม	๑๐๗
ปทานุกรม	๑๐๙

บทนำการกร

ก. ความหมายของการกร

คำว่า “การกร” แปลว่า ผู้กระทำซึ่งทำให้กิริยาสำเร็จได้ (Syntax) มีวิเคราะห์ว่า “กริย กโรติ อภินิพวาเทตีติ การกร. (กร + ญ) ชื่อว่าการกร เพราะทำกิริยาให้สำเร็จได้” หมายความว่า การกรนั้นต้องมีความสัมพันธ์กับกิริยาเท่านั้น หรือวิเคราะห์ว่า “มุโขยปจาวเสน กริย กโรตีติ การกร. ชื่อว่าการกร เพราะทำกิริยาให้สำเร็จได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม” ตามวิเคราะห์นี้ การกรโดยตรง ได้แก่กัตตุการกรเพียงอย่างเดียว เพราะเป็นผู้ทำกิริยาเอง ส่วนการกรที่เหลืออีก ๕ คือ กัมมการกร กรณการกร สัมปทานการกร อปาทานการกร และโอกาสการกร เป็นการกรโดยอ้อม เพราะช่วยให้กิริยาสำเร็จได้

การกรนั้น มี ๖ ประการ คือ กัตตุการกร กัมมการกร กรณการกร สัมปทานการกร อปาทานการกร และโอกาสการกร ตามลำดับของวิมัตติ เว้นบัญญัติวิมัตติ ซึ่งไม่จัดเป็นการกร เพราะไม่สามารถทำกิริยาให้สำเร็จได้ บทที่ลงบัญญัติวิมัตติสัมพันธ์กับบทนามเพียงอย่างเดียว

ข. ประเภทของการกร

การกร มี ๖ อย่าง คือ

๑. กัตตุการกร การกรคือผู้ทำ ประกอบด้วยกิริยานิพวาทนต์ติ คือความสามารถในการทำกิริยาให้สำเร็จ เช่น ปุริโส มคฺคํ คจฺจติ (อ.บุรุษ ย่อมไป สู่หนทาง) มี ๕ ประเภท คือ

๑.๑ สุทฺถกตฺตา ผู้กระทำกิริยาเอง โดยไม่มีใครมากระตุ้น หรือใช้ให้ทำ เรียกว่า “สพฺพชานกตฺตา” บ้าง เรียกว่า “อภินิพวาทนต์ตา” บ้าง เรียกว่า “ปกตติกตฺตา” บ้าง เรียกว่า “สยกตฺตา” บ้าง เช่น ปุริโส มคฺคํ คจฺจติ. แปลว่า อ.บุรุษ ย่อมไป สู่หนทาง. ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปุริโส” เป็นสุทฺถกตฺตา เพราะเป็นผู้ทำกิริยาคือการไป (บาลีสนามหลวงใช้คำว่า “สยกตฺตา”)

๑.๒ เหนทกตฺตา กัตตาที่เป็นเหตุให้ผู้อื่นกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรียกว่า “ปิโยชกตฺตา” บ้าง เช่น สามิโก สุทฺโ อโทนํ ปาเจติ. (อ.เจ้านาย ยังพ่อครัว ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก)

๑.๓ กมฺมกตฺตา การงานที่ทำได้ง่าย เหมือนกับมันสำเร็จเอง โดยไม่ต้องมีผู้กระทำ เช่น สยํ กริยเต กโณ. (อ.เสื่อ ย่อมถูกกระทำ เอง), สยเมว ปจฺเจเต โอทโน. (อ.ข้าวสุก ย่อมถูกหุง เองนั้นเดียว)

๑.๔ อภินิพวาทนต์ตา กัตตาที่ถูกกิริยากล่าวถึง เช่น ปุริโส มคฺคํ คจฺจติ. (อ.บุรุษ ย่อมไป สู่หนทาง) ในตัวอย่างนี้ กัตตา คือบทว่า ปุริโส เพราะถูกกิริยาอาชยตบทว่า “คจฺจติ” กล่าวถึง จึงเรียกว่า อภินิพวาทนต์ตา

๑.๕ อนภินิพวาทนต์ตา กัตตาที่ไม่ถูกกิริยากล่าวถึง ลงตติยวิมัตติ เช่น สุเพน โอทโน ปจฺเจเต. (อ.ข้าวสุก อันพ่อครัว ย่อมหุง) ในประโยคนี้ กิริยากล่าวถึงบทกรรมอยู่แล้ว ฉะนั้น บทกรรมว่า โอทโน จึงลงปฐมวิมัตติ

๒. กัมมการก การกรคือผู้ถูกระทำ ประกอบด้วยกิริยาสัมพัชฌณสัตติ คือความสามารถในการเนื่องด้วยกิริยา เช่น สุโท โอทน์ ปจติ (อ.พ่อครัว ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก) ในขณะที่หุงข้าวอยู่ ข้าวเป็นสิ่งที่เนื่องกับกิริยาการหุง อยู่เสมอ ส่วนพ่อครัวแม้จะเป็นผู้ทำการหุง แต่อาจจะไม่เกี่ยวเนื่องกับการหุงตลอดเวลา เพราะเมื่อก่อไฟแล้ว อาจจะไปทำธุระอย่างอื่นก็ได้ ข้าว ในคำว่า โอทน์ จึงประกอบด้วยกิริยาสัมพัชฌณสัตติ กัมมการกมี ๗ อย่าง คือ

๒.๑ นิพพตตนิยกกมม กรรมที่เป็นเหตุให้เกิดขึ้น เช่น มาตา ปุตตํ วิชายติ. (อ.มารดา ย่อมคลอด ซึ่งบุตร), อาหาโร สุขํ ชนยติ. (อ.อาหาร ยังความสุข ย่อมให้เกิด)

๒.๒ วิกรณียกกมม กรรมที่ถูกระทำให้เปลี่ยนแปลงไป เช่น มฏฺ์ กโรติ เทวทูตโต. (อ.นายเทวทัต ย่อมกระทำ ซึ่งหม้อ), วิหโย ลุนาติ. (ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าว ท.), กฏฺมมฺกโรติ. (ย่อมกระทำ ซึ่งพิน ให้เป็นถ่าน)

๒.๓ ปาปณียกกมม กรรมที่เป็นเหตุให้ถึง เช่น เทวทูตโต นิเวสนํ ปวิสติ. (อ.นายเทวทัต ย่อมเข้าไปสู่เรือน), ฌมฺมํ สฺสนาติ. (ย่อมฟัง ซึ่งธรรม)

๒.๔ กถิตกกมม กรรมที่ถูกรู้กล่าวถึง เป็นกรรมหลัก แปลว่า “ซึ่ง...” เช่น ยถฺยทตฺตํ กมฺพลํ ยาจเต พฺราหฺมณเณ. (อ.พราหมณ์ ย่อมขอ ซึ่งผ้ากัมพล กะนายยัญญุทัต)

๒.๕ อกถิตกกมม กรรมที่ไม่ถูกกิริยากล่าวถึง เป็นกรรมรอง แปลว่า “กะ...” เช่น ภควา ภิกฺขุ เอตทโวจ. (อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระดำรัสนั้น กะภิกษุ ท.)

๒.๖ อภิหิตกกมม กรรมที่ถูกรู้กิริยา(อาชยาตหรือกิตก)กล่าวถึง แปลว่า “อันว่า...” เช่น เทวทูตเตน กโฏ กเรียเต. (อ.เสื่อ อันนายเทวทัต ย่อมกระทำ)

๒.๗ อนภิหิตกกมม กรรมที่ไม่ถูกกิริยากล่าวถึง แปลว่า “ซึ่ง...” เช่น เทวทูตโต กฏฺ์ กโรติ. (อ.นายเทวทัต ย่อมกระทำ ซึ่งเสื่อ)

กรรม มี ๒ ประเภท คือ

๑. อิจฺฉิตกกมม กรรมที่ถูกรับรอง เช่น ฌมฺมํ สฺสนาติ. (อ.เขา ย่อมฟัง ซึ่งธรรม) บทว่า “ฌมฺมํ” เป็นกรรมในประโยคนี้นี้ และเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนทุกท่านประสงค์จะฟัง เพื่อนำไปเป็นข้อคิดและปฏิบัติตาม

๒. อนิจฺฉิตกกมม กรรมที่ไม่ถูกรับรอง เช่น กณฺฏกํ มทฺทติ. (อ.เขา ย่อมเหยียบ ซึ่งหนาม) บทว่า “กณฺฏกํ” เป็นกรรมในประโยคนี้นี้ แต่เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ปรารถนาที่จะถูกหนามตำเท้า

๓. กรณการก การกรคือเครื่องกระทำ ประกอบด้วยกิริยาสาธกตมสัตติ คือความสามารถในการทำกิริยาให้สำเร็จมากกว่ากัมมการกเป็นต้น เช่น กสฺสโก ทาตเตน วิหโย ลุนาติ (อ.ชานา ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าว ด้วยเคียว) เคียว ในคำว่า ทาตเตน เป็นเครื่องมือในการทำกิริยาเกี่ยวข้าว ถ้าไม่มีเคียวแล้ว การเกี่ยวข้าวย่อมจะเกิดขึ้นไม่ได้ ส่วนใหญ่ กัมมการกเป็นต้นมักปรากฏว่ามีอยู่ก่อนกรณการก เช่นมีข้าวที่จะต้องเกี่ยว แต่กรณการกเป็นสิ่งที่ผู้กระทำกิริยา จำเป็นต้องแสวงหาเมื่อทำกิริยานั้นๆ ดังนั้น กรณการก จึงปรากฏว่าเป็นเครื่องมือในการทำกิริยาให้สำเร็จมากกว่า กัมมการกเป็นต้น โดยยกเว้นกัตตุการก กรณการกมี ๒ อย่าง คือ

๓.๑ อชฺฌตฺติกกรณ กรณอันเป็นเครื่องมืออยู่ภายในร่างกาย เช่น หตฺเตน กมฺมํ กโรติ. (ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน ด้วยมือ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “หตฺเตน” แปลว่า ด้วยมือ มือเป็นเครื่องมือในการทำกรณการก

เป็นเครื่องมือที่มีอยู่ภายในร่างกาย

๓.๒ พาหิรกรณ กรณะอันเป็นเครื่องมือที่มีอยู่ภายนอกในร่างกาย เช่น ทาตเตน วิหโย ลุนาติ. (ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าว ท. ด้วยเคียว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ทาตเตน” แปลว่า ด้วยเคียว เคียวเป็นเครื่องมือในการเกี่ยวข้าว เป็นเครื่องมือที่มีอยู่ภายนอกในร่างกาย

๔. สัมปทานการก การกคือผู้รับ ประกอบด้วยวัตตุกิริยาปฏิบัติคากาสัตติ คือความสามารถในการรับ สิ่งของหรือกิริยา เช่น อุปาสโก ภิกขุสฺส จิวโร ททาติ (อ.อุบาสก ย่อมถวาย ซึ่งจิวร แก่ภิกษุ) ภิกษุ ในคำว่า ภิกขุสฺส เป็นผู้รับของคือจิวร หรือเช่น พุทฺธสฺส สิลามเต. (อ.มหาชน ย่อมสรรเสริญ แต่พระพุทธเจ้า) พระพุทธเจ้า ในคำว่า พุทฺธสฺส เป็นผู้รับกิริยาสรรเสริญ จึงประกอบด้วยวัตตุกิริยาปฏิบัติคากาสัตติ สัมปทานการกมี ๓ อย่าง คือ

๔.๑ อนิวารณสัมปทาน ผู้รับที่ไม่ห้ามวัตตุที่เขาให้ เช่น พุทฺธสฺส ปุပ္ผิ ยชติ. (ย่อมบูชา ซึ่งดอกไม้ แก่พระพุทธเจ้า)

๔.๒ อชฺฌเสนสัมปทาน ผู้รับที่มีการกระตุ้น เชิญชวนให้เขาให้ เช่น ยาจกานํ ฌนํ ททาติ. (ย่อมให้ ซึ่งทรัพย์ แก่ผู้ขอ ท.)

๔.๓ อนุมติสัมปทาน ผู้รับที่อนุญาตให้เขาให้ เช่น ภิกขุณิ ทานํ เทติ. (ย่อมถวาย ซึ่งทาน แก่ภิกษุท.)

๕. อปาทานการก การกคือแดนหลีกออก ประกอบด้วยกิริยาอปคมนสัตติ คือความสามารถในการหลีก ออกจากกิริยา เช่น คามา อเปนฺติ มุนโย (อ.พระมุนี ท. ย่อมหลีกออก จากหมู่บ้าน) หมู่บ้าน ในคำว่า คามา เป็นแดน หลีกออกจากกิริยาของบทกัตตาคือพระมุนี จึงประกอบด้วยกิริยาอปคมนสัตติ อปาทานการกมี ๕ อย่าง คือ

๕.๑ นิทฺทิกฺกุสฺส วิสย คือ อปาทานที่มีกิริยาอันเป็นที่ตั้งของชื่ออปาทานอยู่โดยตรง เช่น คามา อเปนฺติ มุนโย. (อ.พระมุนี ท. ย่อมหลีกออก จากหมู่บ้าน)

๕.๒ อุปาทตฺตวิสย คืออปาทานที่ต้องใส่กิริยาอันเป็นที่ตั้งของอปาทานเข้ามา เช่น วลาหกา วิชฺโชตเต วิชฺช. (อ.สายฟ้า (นิภุมิตฺวา) ออกแล้ว จากเมฆ ย่อมส่องแสง)

๕.๓ อนุเมยฺยวิสย คืออปาทานที่สามารถรู้กิริยาอันเป็นที่ตั้งของชื่ออปาทานด้วยการคาดคะเน เช่น มาตุรา ปาฏฺฐลิปฺตเตหิ อภิรฺูปา. (อ.ชาวเมืองมธุรา ท. มีรูปงาม กว่าชาวเมืองปาฏฐลิปุตฺร ท.)

๕.๔ จลอปาทาน คือ อปาทานเป็นที่หลีกออกที่เคลื่อนไหวได้ เช่น ราวตา หตฺถิมฺหา ปติโต องฺกุสฺสธาโร. (อ.นายความข้างผู้ถือตะขอ ตกแล้ว จากข้าง ตัววิ่งไปอยู่)

๕.๕ อจลอปาทาน คือ อปาทานเป็นที่หลีกออกที่เคลื่อนไหวไม่ได้ เช่น ปพฺพตา โอตฺรนฺติ วนฺจรา. (อ.พรานป่า ท. ย่อมลง จากภูเขา)

๖. โอกาสการก(อาธาระ) การกคือที่ตั้ง ประกอบด้วยกิริยาปติฏฐापณสัตติ คือความสามารถในการดำรง กิริยาไว้ เช่น ภูมึสฺส มนุสฺสา จรนฺติ (อ.มนุษย์ ท. ย่อมเที่ยวไป บนแผ่นดิน ท.) พื้นดิน ในคำว่า ภูมึสฺส เป็นที่ตั้งของกิริยา เที่ยวไป จึงประกอบด้วยกิริยาปติฏฐापณสัตติ โอกาสการกมี ๔ อย่าง คือ

๖.๑ พฺยาปิกกาธาระ ที่รองรับที่เป็นไปแผ่ไป เช่น ติเลสฺส เตลลํ อตฺถิ. (อ.น้ำมัน มีอยู่ ในงา ท.) (บาลี สนามหลวง เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “พฺยาปิกกาธาระ”)

๖.๒ โอปลิเลสิกาธาระ ที่รองรับที่อยู่ภายใน ข้างบน หรือเหนือขึ้นไป เช่น มณเฑสุ อุทกั อตติ. (อ.น้ำ มีอยู่ ในหม้อน้ำ ท.) (บาลีสนามหลวง เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “อุปลิเลสิกาธาระ”)

๖.๓ สามปีกาธาระ ที่รองรับที่อยู่ใกล้ๆ เช่น ภควา สวตติยั วิหริติ เขตวเน. (อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมประทับอยู่ในพระเชตะวัน ใกล้กรุงสวตติ) (บาลีสนามหลวง เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “สามปีกาธาระ”)

๖.๔ เวสยิกาธาระ ที่รองรับที่เป็นที่อยู่อาศัย เช่น อากาเส สกุธนา ปกฺขนฺติ. (อ.นก ท. ย่อมบินไปในอากาศ) (บาลีสนามหลวง เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “เวสยิกาธาระ”)

ค. การรก ว่าโดยสภาพ มี ๒ อย่าง

๑. มุขยการก การรกโดยตรง ได้แก่ กัตตุการก เพราะสามารถทำกริยาให้สำเร็จได้โดยตรง เช่น ปุริโส มคฺคั คจฺจติ. บทว่า ปุริโส เป็น กัตตา มีความสามารถในการไป คือทำกริยาการไปให้สำเร็จได้โดยตรง

๒. อุปจารการก การรกโดยอ้อม ได้แก่ การรก ๕ ประการที่เหลือ คือ กัมมการก, ภรณการก, สัมปทานการก, อปทานการก และโอภาสการก เป็นอุปจารการก การรกโดยอ้อม เพราะช่วยให้กริยาสำเร็จได้ แต่ไม่ได้ทำกริยาให้สำเร็จโดยตรง

ฆ. การรก ๒

๑. สภาวการก การรกโดยสภาพที่มีอยู่จริง เช่น รูป ปสุสตี (ย่อมเห็น ซึ่งรูป), รมมํ สฺขณตี (ย่อมฟัง ซึ่งธรรม)

๒. ปริกปฺปการก การรกโดยการคาดคะเน ไม่มีอยู่จริง เช่น อสนฺตํ มฏฺฏั กโรตี (ย่อมกระทำ ซึ่งหม้อ อันไม่มีอยู่)

ง. การรก ๓

๑. สุตติการก การรกคือความสามารถ ความสามารถในการทำกริยาเป็นต้นเป็นการรกโดยตรง เพราะการกเป็นผู้กระทำกริยาจริงๆ

๒. ทพฺพการก การรกคือทัพพะ ความสามารถเป็นสภาพที่ตั้งอยู่ในตัวบุคคลสิ่งของ ที่เรียกว่า ทัพพะ ดังนั้น ทัพพะจึงเป็นการกโดยฐานะอุปจาร คือส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงฐานนี้คือวัตตุอาศัย แต่มุ่งให้หมายถึงฐานที่ตั้ง ซึ่งในที่นี้ กล่าวถึงวัตตุอาศัยคือความสามารถ แต่เจตนาหมายถึงที่ตั้งคือทัพพะ

๓. สหฺพการก การรกคือศัพท์ ศัพท์ที่แสดงถึงทัพพะอันได้แก่ ปุริโส เป็นต้น ก็ได้ชื่อว่า การก โดยการอุปจาร คือส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงเหตุ แต่มุ่งให้หมายถึงผล ซึ่งในที่นี้กล่าวถึงเหตุคือศัพท์ แต่เจตนา หมายถึงผลคือทัพพะ

จ. วิภัติ

คำว่า **“วิภัติ”** หมายความว่า จำแนก แจกแจงอรรถของศัพท์มีกรรมเป็นต้น และจำนวนมีเอกพจน์เป็นต้น มีวิเคราะห์ว่า “เอกมุปี อตถ์ กมุมาทิวเสน เอกตตาทิวเสน จ วิภตติ วิภตติโย, สุยาทโย”. (วิ + ภข + ติ) แปลว่า จำแนกอรรถแหม้อย่างหนึ่ง แหม้ด้วยสามารถแห่งอรรถมีกรรมเป็นต้น และด้วยสามารถแห่งจำนวนมีเอกพจน์เป็นต้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวิภัติ, ได้แก่วิภัติมี ลี เป็นต้น วิภัตินี้ หมายถึงวิภัตินาม มีทั้งหมด ๑๔ ตัว แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายเอกพจน์ ๗ ตัว และฝ่ายพหูพจน์ ๗ ตัว ดังนี้

วิภัติ ๗ หมวด และคำแปล

ไวยากรณ์	อรรถกถา	เอกพจน์	พหูพจน์	อายตนิบาต (คำเชื่อมต่อศัพท์)
๑. ปฐมวิภัติ	ปัจจัตตะ	ลี	โย	อันว่า...
๒. ทุตติยาวิภัติ	อุปโยคะ	อ	โย	ซึ่ง, สู, ยัง, ลิ่น, ตลอด, กะ, เฉพาะ
๓. ตติยาวิภัติ	กรณะ	นา	หิ	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง
๔. จตุตถวิภัติ	สัมปทาน	ส	น	แก่, เพื่อ, ต่อ
๕. ปัญจมีวิภัติ	นิสลักกะ	สุมา	หิ	แต่, จาก, กว่า, เหตุ
๖. ฉกัฏฐวิภัติ	สามิวจนะ	ส	น	แห่ง, ของ, เมื่อ
๗. สัตตมีวิภัติ	ภุมมะ	สุมี	สุ	ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน
๘. อาลปนะ	อาลปนะ	ลี	โย	แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่

ฉ. จุดประสงค์ในการศึกษาการก

๑. เพื่อให้เข้าใจถึงโครงสร้างประโยคในภาษาบาลี
๒. เพื่อให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของบทต่างๆ ในประโยค
๓. เพื่อให้เข้าใจถึงหน้าที่ของบทต่างๆ ที่อยู่ในประโยคว่ามีความสัมพันธ์กับบทอื่นในฐานะใด
๔. เพื่อให้เข้าใจถึงหน้าที่ของวิภัติต่างๆ ทั้งที่ลงในอรรถของตัวเอง และที่ลงในอรรถของวิภัติอื่น

อุปมัย เจ สหิต ภาสมาโน
ธมมสุส ्हิต อนุธมจาร์
ราคณจ โทสณจ ปหาย ไมห
สมมบปชาน สวมตตจิตโต
อนปาทยาน อธ วา หรั วา
ส ภาควา สำนญญสุส ्हิต.

(ขุ.ธ.)

ถึงจะพูด (เทศน์ / สอน / บรรยาย) ธรรมะแม่นยำ แต่ประพฤติ
สมควรแก่ธรรม ละระคะ โทสะ และโมหะได้ รู้แจ้งเห็นจริง มีจิตหลุด
พ้น ไม่ยึดมั่นถือมั่นทั้งในปัจจุบันและอนาคต เขาย่อมมีส่วนได้รับผล
แห่งการบวช (สำนญญผล = ผลแห่งความเป็นสมณะ)

๓. การรกกัณฑ์

๓.๑ ปฐมาวีรภัตต์ตถเภทะ

๒๘๓. ลิงคตฤเต ปฐมา.

ปฐมา อ.ปฐมาวีรภัตติ โหติ ย่อมลง ลิงคตฤเต ในอรรถแห่งลิงค.

(ลงปฐมาวีรภัตติ ในอรรถแห่งลิงค)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วิภัตติวิธีสูตร.

ความแตกต่างระหว่าง “ลิงค” กับ “ลิงคตฤเต”

คำว่า “ลิงค” หมายถึง ส่วนที่แอบแฝง ศัพท์ที่เป็นเหตุให้รู้เนื้อความแอบแฝง หรือศัพท์ที่ยังให้รู้เนื้อความที่ซ่อนเร้น มี ๓ ความหมาย ดังนี้

๑. วิเคราะห์ว่า “ลีนํ องคนฺติ ลิงคํ”. (ลีน + องค) เป็นวิเศษนบุพพทกัมมธรรยสมาส แปลว่า ส่วนที่แอบแฝง ไม่ปรากฏ ชื่อว่าลิงค. คำว่า ส่วนที่แอบแฝงลึกลับนี้ คือนามศัพท์ที่ยังไม่ได้ลงวิภัตติ ไม่ปรากฏรูปเป็นกรรมกัตตา และกรณีเป็นต้น ซึ่งเมื่อนำมากระจายรูปด้วยวิภัตติต่างๆ แล้ว จึงปรากฏเป็นรูปดังกล่าว เช่น บุริส มีความหมายว่า “บุริช” เท่านั้น ต่อเมื่อลงวิภัตติแล้ว จึงจะทราบว่าเป็นคำทำหน้าที่กรรม กัตตา หรือกรณีเป็นต้นในประโยค เช่น พุทโธ บุริสํ ปสฺสตี (อ.พระพุทธเจ้า ทรงทอดพระเนตรแล้ว ซึ่งบุริช) คำว่า “บุริสํ” ทำหน้าที่เป็นกรรมในประโยค บุริเสนํ กมฺมํ กรียเต (อ.การงาน อันบุริช ย่อมกระทำ) คำว่า “บุริเสน” ทำหน้าที่เป็นกัตตา(อนภิตกัตตา)ในประโยคเป็นต้น

ฉะนั้น ส่วนที่แอบแฝง จึงหมายถึงนามศัพท์ที่เป็นส่วนหนึ่งของบทนามที่ลงวิภัตติแล้ว ไม่ปรากฏรูปเป็นกรรมและกัตตาเป็นต้น และเมื่อนำมากระจายรูปด้วยวิภัตติต่างๆ แล้ว นามศัพท์นั้น ก็ไม่เหมือนรูปเดิม ทั้งนี้เพราะว่าวิภัตติได้เปลี่ยนแปลงรูปศัพท์นั้นไปจากเดิม

๒. วิเคราะห์ว่า “ลีนํ อตฺถํ คเมตฺตี ลิงคํ”. (ลีนสทฺทฺพปท + คมฺ คตฺมฺหิ ในการไป + เณ + กฺวิ) ย่อมให้รู้ซึ่งเนื้อความอันแอบแฝง เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าลิงค. เนื้อความอันแอบแฝงในที่นี้ คือ เนื้อความที่ไม่ปรากฏ เมื่อปราศจากศัพท์มี บุริส เป็นต้น หมายความว่าถ้าไม่มีนามศัพท์มี บุริส เป็นต้น เนื้อความว่า บุริช ก็ไม่ปรากฏแก่ใครๆ เหมือนถ้าไม่มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ในโลก แสดงธรรมด้วยศัพท์ธรรมต่างๆ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ชาวโลกก็ไม่สามารถรู้ความหมายของสภาวะธรรมเหล่านั้นได้

๓. วิเคราะห์ว่า “สินฺ อตฺถํ ลิงฺเคติ ฌาเปตีติ **ลิงคํ**”. (ลิงค โพนฺเณในการรู้ + ฌ + อ) ย่อมให้รู้ซึ่งเนื้อความอันซ้อนเร้น(มีบุรุษเป็นต้น) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าลิงค. ในความหมายนี้ ก็เหมือนกับความหมายที่ ๒ แตกต่างเพียงรากศัพท์ของบท

ส่วนคำว่า “**ลิงคตฺโต**” หมายถึง ความหมายของลิงค ซึ่งหมายเอาตัวจริงของสิ่งนั้นๆ มีวิเคราะห์ว่า “ลิงคฺสฺส อตฺโต **ลิงคตฺโต**”. (ลิงค + อตฺโต) อ.เนื้อความ แห่งลิงค ชื่อว่าลิงคตฺตะ.

ฉะนั้น **ลิงค** กับ **ลิงคตฺตะ** จึงมีความแตกต่างกัน ดังมีคำกล่าวที่ว่า “ศัพท์เป็นลิงค ตัวจริงเป็นลิงคตฺตะ” แต่ทั้งสองอย่าง ต้องอาศัยกันและกันในการสื่อสารเพื่อให้ทราบความหมายตามความประสงค์

รฺกฺโขติ วจฺนํ ลิงคํ	ลิงคตฺโต เตน ทิปิโต,
เอวํ ลิงคณฺจ ลิงคตฺตํ	ณฺตฺวา โยเชยฺย ปณฺทฺธิโต . (นยาสะ)

ศัพท์ว่า “รฺกฺโข” ชื่อว่าลิงค(นามศัพท์) ส่วนอรรถของนามศัพท์ ย่อมถูกแสดงไว้ด้วยนามศัพท์นั้น บัณฑิตรู้นามศัพท์และอรรถของนามศัพท์อย่างนี้แล้ว จึงประกอบไว้ตามสมควร

สรุปว่า วิภัติ ๖ หมวดตั้งแต่หุตยาวิภัติถึงสตัดมีวิภัติ สามารถแสดงอรรถเฉพาะของตนๆ ได้ ส่วนปฐมาวิภัติไม่ได้แสดงอรรถอะไร การลงปฐมาวิภัติก็เพื่อให้ศัพท์สามารถนำมาใช้ในประโยคได้เท่านั้น เพราะนามศัพท์ที่ยังไม่ได้ลงวิภัติจะนำมาผูกเป็นประโยคไม่ได้

ลิงคตฺตะ มี ๒ อย่าง

๑. **กมฺมาทิสฺสํฐฺฐลิงคตฺตะ** ลิงคตฺตะที่ผสมกับอรรถมีกรรมเป็นต้น เช่น อหํ คจฺจฺฉามิ (อ.เรา ย่อมไปสู่มุมบ้าน) คำว่า “คจฺจฺฉามิ” ย่อมไป เป็นกิริยาอาชยาด กล่าวถึงกตฺตา คือ อหํ (เรา) ได้ แม้จะไม่มีคำว่า อหํ ผู้ฟังก็รู้ว่าคนทีไปหมู่บ้าน คือ “เรา” เพราะ มีวิภัติ เป็น อมฺหโยคะ เอกวจนฺ และ ปฺริเสนฺ ตฺวํ ปฺหณฺนเส (อ.ท่าน อันบุรุษ ย่อมตี) คำว่า ปฺหณฺนเส (ย่อมตี) เป็นกิริยาอาชยาดที่กล่าวถึงกรรม คือ ตฺวํ (ท่าน) แม้จะไม่มีคำว่า “ตฺวํ” ในประโยค ผู้ฟังก็รู้ว่าคนที่ถูกตีคือ “ท่าน” เพราะ เสวิภัติ เป็นตฺมฺหโยคะ เอกวจนฺ

ดังนั้น บทกตฺตา คือ อหํ และบทกรรม คือ ตฺวํ จึงเป็นกตฺตาและกรรมที่ถูกอาชยาดกล่าวไว้แล้ว บทเหล่านี้ลงปฐมาวิภัติด้วยสูตรว่า “ลิงคตฺเต ปฺจมา” เพื่อรักษาความเป็นบทไว้ในประโยค ไม่ลงตฺติยาวิภัติในอรรถกตฺตา ท้าย อมฺหศัพท์ ด้วยสูตรว่า “กตฺตริ จ” หรือลงหุตยาวิภัติในอรรถกรรมท้าย ตฺมฺหศัพท์ ด้วยสูตรว่า “กมฺมตฺเต หุตฺยา” เพราะอาชยาดวาจากเป็นผู้กล่าวอรรถกตฺตาและกรรมเหล่านั้นไว้แล้ว ฉะนั้น ความหมายของนามศัพท์ คือ อหํ และ ตฺวํ ในประโยคดังกล่าว จึงเรียกว่า กัมมาทิสฺสํฐฺฐลิงคตฺตะ คือความหมายของนามศัพท์ที่เจือปนด้วยการมีกรรมเป็นต้น กัมมาทิสฺสํฐฺฐลิงคตฺตะมี ๔ ประการ คือ

๑.๑ **อาขยาตวาก** เช่น ปจจติ โอทโน. (อ.ข้าวสุก อันเรา ย่อมหุง) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “โอทโน” ไม่ต้องลงทุติยาวิภัตติ เพราะความเป็นกรรม อันอาขยาตกิริยาคือบทว่า “ปจจติ” ซึ่งมาจาก “ปจจธาตุ + ยปัจจัจ + เต วิภัตติ” กล่าวแล้ว ฉะนั้น จึงให้ลงปฐมาวาถัตติ

๑.๒ **กิตทวาก** เช่น มคฺโค คนตพฺโ. (อ.หนทาง อันท่าน พึ่งไป) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “มคฺโค” ไม่ต้องลงทุติยาวิภัตติ เพราะกิริยาภิกทฺ คือ “คนตพฺโ” ซึ่งมาจาก “คฺมฺธาตุ + ตพฺปัจจัจ” กล่าวถึงแล้ว ฉะนั้น ให้ลงปฐมาวาถัตติ

๑.๓ **ตฺทิตวาก** เช่น เวยฺยการณฺโก. (ผู้เรียนคัมภีร์ไวยการณ) ในตัวอย่างนี้ มาจากรูปวิเคราะห์ว่า “เวยฺยการณฺ อธิเตติ เวยฺยการณฺโก” แปลว่า “ย่อมสวด ซึ่งคัมภีร์ไวยการณ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าเวยฺยการณิก”. มาจาก “เวยฺยการณ + ณิกปัจจัจ” ไม่ต้องลงทุติยาวิภัตติ เพราะตฺทิตปัจจัจกล่าวถึงแล้ว ฉะนั้น ให้ลงปฐมาวาถัตติ

๑.๔ **สมาสวาก** เช่น อาคตสมฺโน. (อารามที่มีสมณะมา) มาจากรูปวิเคราะห์ว่า “อาคตา สมณา อิมฺหติ อาคตสมฺโน, สฺมาราโม. แปลว่า “อ.สมณะ ท. มาแล้ว สู่สังฆารามนี้ เพราะเหตุนี้ อ.สังฆารามนี้ ชื่อว่า อาคตสมณ, ได้แก่สังฆาราม”. ในบทว่า “อาคตสมฺโน” นี้เป็นพหูพหิสมาส ซึ่งกล่าวกรรมอยู่แล้ว ฉะนั้น จึงไม่ต้องลงทุติยาวิภัตติ แต่ศัพท์ต้องลงวิภัตติจึงจะนำไปใช้ในประโยคบาลีได้ จึงให้ลงปฐมาวาถัตติ

๒. **สุหฺรฺลิจฺจคฺตฺ** ลิงคฺตฺถะล้วนๆ คือประโยคบาลีซึ่งใช้เป็นวลีและไม่มีกิริยาคุมพากย์ มี ๕ อย่าง คือ

๒.๑ **สลิงคฺลิจฺจคฺตฺ** หมายถึงนามศัพท์ทั่วไปที่ประกอบด้วยเพศทางไวยการณ คือปุงลึงคฺ, อิตฺถิลิงคฺ และนปุงสลึงคฺ เช่น เอโส ปุริโส (อ.บุรุษนี้), เอสา อิตฺถิ (อ.หญิงนี้), เอตฺ จิตฺตํ (อ.จิตนี้)

๒.๒ **สสงฺขยาลิงคฺตฺ** หมายถึงนามศัพท์ที่แสดงสังขยา เช่น เอโก (หนึ่ง), เทว (สอง) เป็นต้น

๒.๓ **สปริมาณลึงคฺตฺ** หมายถึงนามศัพท์ที่แสดงปริมาณ เช่น โทโน (หนึ่งทะนาน), ขาริ (หนึ่งสาแหรก), อาพฺหํ (หนึ่งกระดอง) เป็นต้น

๒.๔ **อุปสคฺ** เช่น ป, ปฺรา, นิ, นี เป็นต้น

๒.๕ **นิบาต** เช่น จ, วา, หิ, อตฺถิ, สกฺกา, ลพฺภา เป็นต้น

ลึงคฺตฺถะ ความหมายของนามศัพท์ มี ๒ ประเภท

๑. **ปณฺตฺตฺอิตฺต** ความหมายที่บัญญัติ คือความหมายของคำว่า มฺภู (หม้อ) ปฏฺ (ผ้า) เป็นต้น
๒. **ปรมฺตฺ** ความหมายที่เป็นปรมตฺ คือลักษณะต่างๆ ไป มีความแข็งและการกระทบ เป็นต้น

ศัพท์ที่จัดเข้าเป็นลึงคฺ มี ๘ จำพวก

๑. **สมาส** เช่น “ราชปุริโส” เป็นลึงคฺ คำแปลว่า “ราชบุรุษ” เป็นลึงคฺตฺถะ [ราช + ปุริส]
๒. **ตฺทิต** เช่น “สามณฺโร” เป็นลึงคฺ คำแปลว่า “สามเณร” เป็นลึงคฺตฺถะ [สมณ + เณร]
๓. **กิตก** เช่น “ปจจโก” เป็นลึงคฺ คำแปลว่า “ผู้หุง” เป็นลึงคฺตฺถะ [ปจ + ญฺ]
๔. **รพฺหิ** เช่น “ติสฺโส, ทตฺโต” เป็นต้น เป็นลึงคฺ คำแปลว่า “นายติสสะ, นายทัตตะ” เป็นลึงคฺตฺถะ

๕. สัพพนาม เช่น “สพฺโพ” เป็นลิงค์ คำแปลว่า “ทั้งหมด” เป็น ลิงค์ตัด
 ๖. สังขยา เช่น “เอโก” เป็นลิงค์ คำแปลว่า “หนึ่ง” เป็นลิงค์ตัด
 ๗. อุปสัค เช่น “ป” เป็นลิงค์ คำแปลว่า “เป็นใหญ่” เป็นต้น เป็นลิงค์ตัด
 ๘. นิบาต เช่น “จ” เป็นลิงค์ คำแปลว่า “ก็, สำหรับ, หนึ่ง” เป็นต้น เป็นลิงค์ตัด

ทำตัวรูป ปฺริโส	ศัพท์เดิมคือ	= ปฺริส
หลัง ปฺริส ลง สิปฐมาวีวัตติ	ปฺริส + สิ	= ลิงค์ตฤเต ปจมา.
หลังจากออกวรรณ์ต์ แปลง สิ เป็น โอ	ปฺริส + สิ → โอ	= โส.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	ปฺริสฺ อ + โอ	= ปุพฺพมโรจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปฺริสฺ ฺช + โอ	= สรโลโปมาเทสฺสปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ โอ	ปฺริโส	= นเย ปฺรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น ปฺริโส . (อันว่าบุรุษ)		

ทำตัวรูป ปฺริสา	ศัพท์เดิมคือ	= ปฺริส
หลัง ปฺริส ลง โยปฐมาวีวัตติ	ปฺริส + โย	= ลิงค์ตฤเต ปจมา.
หลังจากออกวรรณ์ต์ แปลง โย เป็น อา	ปฺริส + โย → อา	= สพฺพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	ปฺริสฺ อ + อา	= ปุพฺพมโรจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปฺริสฺ ฺช + อา	= สรโลโปมาเทสฺสปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ อา	ปฺริสา	= นเย ปฺรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น ปฺริสา . (อันว่าบุรุษทั้งหลาย)		

หลักสัมพันธของบทที่ลงปฐมาวีวัตติ

๑. เป็นประธานในประโยคกัตตฺวาจาก ซึ่งเป็นผู้กระทำกริยาเอง ไม่มีผู้ใช้ หรือกระตุ้นให้กระทำ เรียกว่า “**สุทฺธกัตตฺวา**” หรือเรียกว่า “**สํปฺปรานกัตตฺวา**” บ้าง “**อภิหิตกัตตฺวา**” บ้าง “**ปกติกัตตฺวา**” บ้าง สำหรับบาลีสนามหลวง เรียกชื่อสัมพันธว่า “**สยกัตตฺวา**” แปลว่า “อันว่า...”

เช่น ปฺริโส มคฺคํ คจฺจติ.

อ.บุรุษ ย่อมไป สู่หนทาง

ปฺริโส สุทฺธกัตตฺวา ใน คจฺจติ ฯ อาชยตบทกัตตฺวาจาก มคฺคํ สัมปาปุณฺเณกัมมะ ใน คจฺจติ

๒. เป็นประธานในประโยคเหตุกัตตฺวาจาก โดยเป็นผู้ใช้ หรือกระตุ้นให้ผู้อื่นกระทำกริยา เรียกว่า “**เหตุกัตตฺวา**” แปลว่า “อันว่า...”

เช่น สามิโก สุทฺธํ โอทนํ ปาเจติ.

อ.เจ้านาย ยังพอครัว ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก
 สามิโก เหตุกัตตา ใน ปาเจติ ๆ อาชยาตบเหตุกัตตฺวาจาก สฺหํ การิตกัมมะ ใน ปาเจติ โอนน
 อุตตกัมมะ ใน ปาเจติ

๓. เป็นประธานในประโยคกัมมวาทและประโยคเหตุกัมมวาท เรียกว่า “**วุตตกัมมะ**” แปลว่า “อันว่า...”
 เช่น ชินน รมโหม เทลิตโต. (ประโยคกัมมวาท)

อ.พระธรรม อันพระชินเจ้า ทรงแสดงแล้ว

รมโหม วุตตกัมมะ ใน เทลิตโต ๆ กิตบทกัมมวาท ชินน อนนิกิตกัตตา ใน เทลิตโต

อนาถปิณฑิเกณ วิหารโร การิตโต. (ประโยคเหตุกัมมวาท)

อ.วิหาร อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถปิณฑิกะ ให้สร้างแล้ว

วิหารโร วุตตกัมมะใน การิตโต ๆ กิตบทเหตุกัมมวาท อนาถปิณฑิเกณ อนนิกิตกัตตา ใน การิตโต
 อนาถปิณฑิเกณ อนนิกิตกัตตา ใน การิตโต

๔. เป็นประธานในประโยคสังคัตถะ โดยมีเฉพาะประธาน แต่ไม่มีกริยามารองรับ เรียกว่า “**ลึงคัตถะ**”
 แปลว่า “อันว่า...”

เช่น เอวํ อาวุโส.

ตุกัอนผู้มีอายุ อ.อย่างนั้น

อาวุโส อาลปนยะ เอวํ ลึงคัตถะ

๕. เป็นประธานในประโยคอุปมา เรียกว่า “**อุปมาลึงคัตถะ**” แปลว่า “อันว่า...”

เช่น จกุกํ วหโต ปทํ. (จกุกํ อิว ฐุรํ วิหโต พลิวทฺทสฺส ปทํ อเนวนุต)

เพียงดัง อ.ล้อ หมุนไปตามอยู่ ซึ่งรอยเท้า ของโคตัวเนื่องด้วยกำลัง ตัวนำไปอยู่ ซึ่งแอก

จกุกํ อุปมาลึงคัตถะ อิวคัพพะ อุปมาโขตตะ เข้ากับ จกุกํ ฐุรํ วหโต พลิวทฺทสฺส ปทํ อเนวนุต
 ฐุรํ อุตตกัมมะใน วหโต ๆ วิเสสนะของ พลิวทฺทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน ปทํ ๆ อุตตกัมมะใน อเนวนุต ๆ วิเสสนะของจกุกํ

๖. แปลว่า “เป็น...” เรียกว่า “**วิกติกัตตา**”

เช่น อยํ ภิกขุ พหุสฺสุโต โหติ.

อ.ภิกษุนี้ เป็นผู้มั่งสุตะมาก ย่อมเป็น

อยํ วิเสสนะของ ภิกขุ ๆ สฺหุรกัตตาใน โหติ ๆ อาชยาตบทกัตตฺวาจาก พหุสฺสุโต วิกติกัตตาใน โหติ.

๗. แปลว่า “ให้เป็น...” เรียกว่า “**วิกติกัมมะ**”

เช่น กสฺสเกณ กฏฺจํ องคาโร กรียติ.

อ.พิน อันชวานา ย่อมกระทำ ให้เป็นถ่าน

กฏฺจํ วุตตกัมมะใน กรียติ ๆ อาชยาตบทกัมมวาท กสฺสเกณ อนนิกิตกัตตาใน กรียติ องคาโร
 วิกติกัมมะใน กรียติ.

อालปนวิภัตติ

คำว่า “อาลปน” มีความหมายว่า การร้องเรียก มีวิเคราะห์ว่า “อภิมุข กตฺวา ลปนํ อาลปนํ”. (อาปุพฺพ + ลป ภาสเน ในการกล่าว + ยุ) อ.การกล่าว กระทำแล้ว ให้เป็นของเฉพาะหน้า ชื่อว่าอาลปน.

ทำตัวรูป ปฺริส	ศัพท์เดิมคือ	= ปฺริส
หลัง ปฺริส ลง ลีอาลปนะ	ปฺริส + ลี	= อาลปน เ จ.
ตั้ง ลีอาลปนะ ชื่อ ค	ปฺริส + ลี ค	= อาลปน ลี คสณฺโณ.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	ปฺริสฺ อ + ลี	= ปุพฺพมโรจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เพราะลิตที่ชื่อค แปลง อ เป็น อา	ปฺริสฺ อ → อา + ลี	= อการปีตาทุยนฺตนามา.
เพราะลิตที่ชื่อค รัสสะ อา เป็น อ	ปฺริสฺ อา → อ + ลี	= อากาโร วา.
ลบ ลีอาลปนะที่ชื่อค	ปฺริสฺ อ + ลี	= เสสโต โลปํ คสิปี.
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ อ	ปฺริส	= นเย ปฺรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ปฺริส**. (แน่ะ, ตุก่อน, ข้าแต่บุรุษ)

ทำตัวรูป ปฺริสา	ศัพท์เดิมคือ	= ปฺริส
หลัง ปฺริส ลง ลีอาลปนะ	ปฺริส + ลี	= อาลปน เ จ.
ตั้ง ลีอาลปนะ ชื่อ ค	ปฺริส + ลี ค	= อาลปน ลี คสณฺโณ.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	ปฺริสฺ อ + ลี	= ปุพฺพมโรจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เพราะลิตที่ชื่อค แปลง อ เป็น อา	ปฺริสฺ อ → อา + ลี	= อการปีตาทุยนฺตนามา.
ลบ ลีอาลปนะที่ชื่อค	ปฺริสฺ อา + ลี	= เสสโต โลปํ คสิปี.
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ อา	ปฺริสา	= นเย ปฺรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ปฺริสา**. (แน่ะ, ตุก่อน, ข้าแต่บุรุษ)

ทำตัวรูป ปฺริสา	ศัพท์เดิมคือ	= ปฺริส
หลัง ปฺริส ลง โยอาลปนะ	ปฺริส + โย	= อาลปน เ จ.
หลังจากการันต์ แปลง โย เป็น อา	ปฺริส + โย → อา	= สพุพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	ปฺริสฺ อ + อา	= ปุพฺพมโรจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปฺริสฺ ส + อา	= สรโลโปมาเทสฺปฺจฺยยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ อา	ปฺริสา	= นเย ปฺรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ปฺริสา**. (แน่ะ, ตุก่อน, ข้าแต่บุรุษทั้งหลาย)

อาลปะนะ ๒ ประการ

(๑) อาลปะนะนาม ได้แก่ นามนามประกอบด้วยอาลปะนวิวัตติทั้งสี่ เช่น **ปุริส, กณเณ, อาณนท** เป็นต้น

(๒) อาลปะนะนิบาต ได้แก่ นิบาตบอกอาลปะนะ ๑๐ ศัพท์ คือ **ยคฺเชม** - ขอเดชะ, **ภนฺเต** - ข้าแต่ท่านผู้เจริญ, **ภทฺนฺเต** - ข้าแต่ท่านผู้เจริญ, **ภเณ** - แนะนำ, **อมฺโห** - ดูก่อนท่านผู้เจริญ, **อาวุโส** - ดูก่อนท่านผู้มีอายุ, **เร** - ไฉน, **อเร** - ไฉน, **เห** - เฮ้ย, **เช** - แนะนำแม่สาวใช้

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงอาลปะนวิวัตติ

อาลปะนะนามและอาลปะนะนิบาต ถ้ามาคู่กัน ให้แปลอาลปะนะนามก่อน แล้วจึงแปลอาลปะนะนิบาต อาลปะนะนิบาตทำหน้าที่เป็น "วิเสสนะ"(บทขยาย)

๑. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ "ภิกฺขุโวติ ฯ"

อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกแล้ว ซึ่งภิกฺขุ ท. ในที่นั้นแล ว่า ดูก่อนภิกฺขุ ท. ดังนี้ ฯ

ภควา สุทฺธกตฺตา ใน อามนฺเตสิ ฯ อาชยาตบทกตฺตฺวาจก ตตฺร วิเสสนะของ จาเน ฯ วิสยาธาระ ใน อามนฺเตสิ โข วจนาลังการะ ภิกฺขุ อวุตตกัมมะใน อามนฺเตสิ ภิกฺขุโว อาลปะนะ อิตฺตฺัพท อาการะใน อามนฺเตสิ ฯ

๒. "ภทฺนฺเตติ เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสุสฺสึ ฯ"

อ.ภิกฺขุ ท. เหล่านั้น ได้ฟังตอบแล้ว ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดังนี้ ฯ

เต วิเสสนะของ ภิกฺขุ ฯ สุทฺธกตฺตา ใน ปจฺจสุสฺสึ ฯ อาชยาตบทกตฺตฺวาจก ภทฺนฺเต อาลปะนะ อิตฺตฺัพท อาการะใน ปจฺจสุสฺสึ ภควโต สัมปทาน ใน ปจฺจสุสฺสึ ฯ

๓. โภกาลีโกปิ โข "อญฺเฐหิ **อาวุโส เทวทตฺต**, นีตา เต ภิกฺขุ สาริปุตฺตโมคคฺคฺลลเนหิ, นนฺ ตวํ มยา วุตฺโต 'มา **อาวุโส** สาริปุตฺตโมคคฺคฺลลเนหิ วิสฺสาสิ; ปาปิจฺฉา สาริปุตฺตโมคคฺคฺลลนา ปาปิกานํ อิจฺฉานํ วสฺสกตฺตาติ วตฺวา ชนฺนุเกน หทยมฺขณฺเณ ปหริ ฯ"

แม้ อ.พระโกลาณิกะ แล กล่าวแล้ว ว่า ดูก่อนเทวทตฺต ผู้มีอายุ อ.ท่าน จงลุกขึ้น, อ.ภิกฺขุ ท. เหล่านั้น อันพระสาริปุตฺตรและพระโมคคฺคฺลลนะ ท. นำไปแล้ว, อ.ท่าน เป็นผู้อันเรากล่าวแล้ว ว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.ท่าน อย่า คุ่นเคยแล้ว กับด้วยพระสาริปุตฺตรและพระโมคคฺคฺลลนะ ท., อ.พระสาริปุตฺตรและพระโมคคฺคฺลลนะ ท. ผู้มีความปรารถนา ลามาก ไปแล้ว สู่อำนาจ แห่งความอยาก ท. อันลามาก ดังนี้ ย่อมเป็น มิใช่หรือ? ดังนี้ ตีแล้ว ที่ท่ามกลางแห่งหทัย ด้วยเข้า ฯ

อิตฺตฺัพท อเปกขตฺตตะเข้ากับ โภกาลีโก ฯ สุทฺธกตฺตาใน ปหริ ฯ อาชยาตบทกตฺตฺวาจก โข วจนาลังการะ อาวุโส วิเสสนะของ เทวทตฺต ฯ อาลปะนะ ตวํ สุทฺธกตฺตา ใน อญฺเฐหิ ฯ อาชยาตบทกตฺตฺวาจก เต วิเสสนะของ ภิกฺขุ ฯ วุตตกัมมะใน นีตา ฯ กิตฺตบทกตฺตฺวาจก สาริปุตฺตโมคคฺคฺลลเนหิ อนนฺนิทกตฺตา ใน นีตา, ตวํ สุทฺธกตฺตาใน อสิ ฯ อาชยาตบทกตฺตฺวาจก นนฺ ปุจฺฉนตฺเต มยา อนนฺนิทกตฺตา ใน วุตฺโต ฯ วิทกตฺตาใน อสิ อาวุโส อาลปะนะ ตวํ สุทฺธกตฺตา ใน วิสฺสาสิ ฯ อาชยาตบทกตฺตฺวาจก มาศัพท ปฏฺเฐธ ใน วิสฺสาสิ สาริปุตฺตโมคคฺคฺลลเนหิ สหตฺตติยา เข้ากับ วิสฺสาสิ, ปาปิจฺฉา วิเสสนะของ สาริปุตฺตโมคคฺคฺลลนา ฯ สุทฺธกตฺตา ใน คตา ฯ กิตฺตบทกตฺตฺวาจก ปาปิกานํ วิเสสนะของ อิจฺฉานํ ฯ

สามีสัมพันธ์ใน วสฺ ๑ สัมปาปุณียกัมมะใน คตา อิตศีพท์ อาการะใน วุตโต อิตศีพท์ อาการะใน วตุวา ๑ ปุพพกาลกิริยา ใน ปหริ ชนฺนุเกน กรณะใน ปหริ หทยมชฺเฒ วิสยาราระ ใน ปหริ ๑

๔. โส เอกสมฺมึ ทานคฺเค ตสฺสา สาสนํ สุตฺวาว อาคนฺตุวา “กึ อมฺม สฺมฺเนติ อห ๑

อ.เศรชฺฐีชี้อว่าอนาถปิณฑิกะนั้น ฟังแล้ว ซึ่งข่าวสาสน์ ของนางสมฺนาเทวีนั้น ในโรงแห่งทาน แห่งหนึ่ง เทียว มาแล้ว กล่าวแล้ว ว่า ตุก่อนสมฺนา ผู้แม่ อ.อะไร ดังนี้ ๑

โส วิเสสณะของ อนาถปิณฑิกโก ๑ สฺุทธกตฺตา ใน อห ๑ อาขยตบทกตฺตฺวาจาก เอกสมฺมึ วิเสสณะของ ทานคฺเค ๑ วิสยาราระใน สุตฺวา ตสฺสา วิเสสณะของ สมฺนาเทเวีย ๑ สามีสัมพันธ์ใน สาสนํ ๑ อวุตตกัมมะใน สุตฺวา เอว ศีพท์ อวธารณะเข้ากับ สุตฺวา ๑ ปุพพกาลกิริยา ใน อาคนฺตุวา ๑ ปุพพกาลกิริยา ใน อห อมฺม วิเสสณะของ สฺมฺเน ๑ อาลปนะ กึ ลิงคตฺต อิตศีพท์ อาการะใน อห ๑

๓.๒ ทุตติยาวิภัตยัตถเภทะ

๒๘๔. กมฺมตเถ ทุตติยา.

ทุตติยา อ.ทุตติยาวิภัตติ โหติ ย่อมลง กมฺมตเถ ในอรรถกรรณ.

(ลงทุตติยาวิภัตติ ในอรรถกรรณ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วิภัตติวิริสูตร.

๒๘๕. ยํ กโรติ ตํ กมฺมํ.

บุคคล อ.บุคคล กโรติ ย่อมกระทำ ยํ (การกั) ซึ่งการกใด, ตํ (การกั) อ.การกนั้น กมฺมํ มีชื่อว่ากรรณ โหติ ย่อมเป็น.

(บุคคลกระทำการกใด การกนั้น มีชื่อว่ากรรณ)

สูตรนี้มี ๔ บท. เป็น สัณฺญาสูตร ตั้งการกที่ถูกกระทำว่าเป็นกรรณ.

คำว่า “กรรณ” หรือ “กัมมะ” หมายถึง สิ่งที่ถูกกระทำ มีวิเคราะห์ว่า “กรียตีติ กมฺมํ”. (กร + รรม) (ย่อมถูกกระทำ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากรรณ)

การก ๖

กตตุกมฺมญจ กรณํ

สมฺปทานํมดาปรี,

อปาทานญจ โอกาสํ

การกั จพฺพิธํ มตฺ. (กจฺจายนวณฺณนา)

พึงทราบว่ การก มี ๖ อย่าง คือ กตตุการก กัมมการก กรณการก

สัมปทานการก อปาทานการก และโอกาสการก

กรรณ ๓

๑. นิพฺพตฺตนิยกมฺม กรรณที่เป็นเหตุให้เกิดขึ้น เช่น “มาตา ปุตฺตํ วิชยติ” แปลว่า “อ.มารดา ย่อมคลอด ซึ่งบุตร” การได้บุตร ชาวบ้านทั่วไป ถือว่านำความปลาบปลื้มยินดีมาสู่ครอบครัว ฉะนั้น คำว่า “ปุตฺตํ” จึงเป็น “นิพฺพตฺตนิยกมฺม” เพราะเป็นเหตุให้เกิดความปิติยินดีของคนในครอบครัวและเครือญาติ, “อาหาโร สุขํ ชนยติ” แปลว่า “อ.อาหาร ยังความสุข ย่อมให้เกิด” การได้รับประทานอาหารของบุคคลผู้หิว จัดว่าเป็นความสุขอย่างหนึ่ง ฉะนั้น คำว่า “สุขํ” จึงจัดเป็น “นิพฺพตฺตนิยกมฺม” เพราะเป็นผลของการบริโภคอาหารทำให้เกิดความสุขแก่ผู้บริโภค

๒. วิกรณียกมฺม กรรณที่ถูกกระทำให้เปลี่ยนแปลงไป เช่น “มฺภูํ กโรติ เทวทูโต” แปลว่า “อ.นายเทวทูต ย่อมกระทำ ซึ่งหม้อ” ตัวอย่างนี้ คำว่า “มฺภู” เป็น “วิกรณียกมฺม” เพราะถูกกระทำมาจากดิน คือทำดินให้เป็นหม้อ, “วิหโย ลุณาติ” แปลว่า “ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าว” คำว่า “วิหโย” เป็น “วิกรณียกมฺม” เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

จากข้าวในนามมาเป็นข้าวเปลือก, “กฎมจรงค์ ภิโรติ” แปลว่า “ยอมกระทำ ซึ่งพิน ให้เป็นถ่าน” คำว่า “องครักษ์” เป็น “วิกรณียกมม” เพราะถูกกระทำให้เปลี่ยนแปลงมาจากไม้ ฉะนั้น สิ่งที่ถูกกระทำให้เปลี่ยนไปจากสิ่งหนึ่งไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง จัดเป็นวิกรณียกมม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วิกตีกัมมะ” ก็ได้

๓. ปาปณียกมม กรรมที่เป็นเหตุให้ถึงหรือให้บรรลุถึง เช่น “เทวทูตโต นิเวสน์ ปวิสติ” แปลว่า “อ.นายเทวทูต ย่อมเข้าไป สู่เรือน” คำว่า “นิเวสน์” เป็น “ปาปณียกมม” เพราะเป็นเหตุให้นายเทวทูตไปถึง, “ธมฺมํ สุณนตี” แปลว่า “ยอมฟัง ซึ่งธรรม” การฟังธรรมเป็นเหตุให้บรรลุธรรม ฉะนั้น คำว่า “ธมฺมํ” จึงเป็น “ปาปณียกมม” หรือเรียกว่า “สมุปาปณียกมม” ก็ได้

กรรม ๔

๑. อิจฺฉิตกมม กรรมที่ถูกปรารภนา เช่น ธมฺมํ สุณนตี (ยอมฟัง ซึ่งธรรม) คำว่า “ธมฺมํ” ในประโยคนี้เป็นกรรมของกิริยา เป็นกรรมที่พุทธศาสนิกชนปรารภนาที่จะฟัง

๒. อนิจฺฉิตกมม กรรมที่ไม่ถูกปรารภนา เช่น กณฺฐกํ มหฺตติ (ยอมเหยียบ ซึ่งหนาม) คำว่า “กณฺฐกํ” ในประโยคนี้เป็นกรรมที่ทุกคนไม่ปรารภนาจะเหยียบ

๓. กติตกมม กรรมหลัก กรรมตรง เช่น พุราหฺมณเณ ยถุทตฺตํ กมฺพลํ ยาจเต. (อ.พราหมณ์ ย่อมขอ ซึ่งผ้ากัมพล กะนายยัญญูทต) ในประโยคนี้ คำว่า “ยถุทตฺตํ” และคำว่า “กมฺพลํ” เป็นกรรมทั้งสองบท คำว่า “ยถุทตฺตํ” แปลว่า “กะนายยัญญูทต” เป็นกรรมรอง เพราะไม่เป็นประธาน เรียกว่า อกติตกัมมะ ส่วนคำว่า “กมฺพลํ” แปลว่า “ซึ่งผ้ากัมพล” เป็นกรรมหลัก กรรมตรง เรียกว่า กติตกัมมะ

๔. อกติตกมม กรรมรอง เช่น พุราหฺมณเณ ยถุทตฺตํ กมฺพลํ ยาจเต. (อ.พราหมณ์ ย่อมขอ ซึ่งผ้ากัมพล กะนายยัญญูทต) ในประโยคนี้ คำว่า “ยถุทตฺตํ” และคำว่า “กมฺพลํ” เป็นกรรมทั้งสองบท คำว่า “ยถุทตฺตํ” แปลว่า “กะนายยัญญูทต” เป็นกรรมรอง เพราะไม่เป็นประธาน เรียกว่า อกติตกัมมะ ส่วนคำว่า “กมฺพลํ” แปลว่า “ซึ่งผ้ากัมพล” เป็นกรรมหลัก กรรมตรง เรียกว่า กติตกัมมะ

ทุกิกมมกธาตุ คือธาตุที่มีสองกรรม แบ่งเป็น ๒ จำพวก

(๑) ปธานกมม ธาตุที่มีสองกรรม และเน้นกรรมที่เป็นประธานเป็นหลัก คำแปลว่า “ซึ่ง...” ในประโยคกัตตุจาก เรียกว่า “อวุตตกรรม” แต่เมื่อเปลี่ยนเป็นประโยคกัมมจาก ตัวที่เป็นประธานกรรมนี้ จะเปลี่ยนเป็น “วุตตกรรม” คำแปลว่า “อันว่า...” เช่น นี้, วห และหฺรธาตุ เป็นต้น

เช่น อชปาโล อช คามิ เณติ. (ประโยคกัตตุจาก)

อ.คนเลี้ยงแพะ ย่อมนำไป ซึ่งแพะ สู่หมู่บ้าน

อชปาเลน อช คามิ นียเต. (ประโยคกัมมจาก)

อ.แพะ อันคนเลี้ยงแพะ ย่อมนำไป สู่หมู่บ้าน

ในประโยคกัตตุจาก บทว่า “อช” เป็นประธานกรรม เป็นกรรมหลัก แปลว่า “ซึ่งแพะ” หลักสัมพันธ์เรียกว่า “อวุตตกรรม” ส่วนบทว่า “คามิ” เป็นกรรมรอง เรียกว่าอประธานกรรม แปลว่า “สู่หมู่บ้าน” เรียกว่า “สัมปาปณียกรรม”

บทว่า “โอช” ในประโยคกัมมวาท เป็นประธานในประโยค เรียกว่า “จุดตรกรรม” เพราะธาตุกลุ่มนี้ เน้นตัวประธานกรรม ฉะนั้น ตัวที่เป็นกรรมหลักในประโยคกัตตวาท จาก เมื่อเป็นประโยคกัมมวาท จะเปลี่ยนเป็นประธานแทน

(๒) **อปธานกมม** ธาตุที่มีสองกรรม และเน้นที่กรรมรองเป็นหลัก คำแปลว่า “กะ...” เรียกว่า “อกัตตกัมมะ” แปลว่า “สู...” เรียกว่า “สัมปาปุณียกัมมะ” ในประโยคกัตตวาท จาก แต่เมื่อเปลี่ยนเป็นประโยคกรรมวาท จาก ตัวที่เป็นประธานกรรมนี้ จะเปลี่ยนเป็น “จุดตกัมมะ” แปลว่า “อันว่า...” เช่น ทุห, ยาจ, รุธิ และปุจฉธาตุ เป็นต้น

เช่น เสฏฐิ สตุถาริ ปณห์ ปุจฉติ. (ประโยคกัตตวาท)

อ.เศรษฐิ ย่อมทูลถาม ซึ่งปัญหา กะพระศาสดา

เสฏฐินา สตุถา ปณห์ ปุจฉียเต. (ประโยคกัมมวาท)

อ.พระศาสดา อันเศรษฐิ ย่อมทูลถาม ซึ่งปัญหา

คาถาสรูป ทวิกรมกธาตุ ๒ จำพวก

ทุห ยาจ รุธิ ปุจฉ-

ภิกข สาส วจาทโย,

นี วห หร มาที จ

อุภเยเต ทวิกรมกา,

นียาทินี ปธานณจ

อปปรานิ ทุหาทินี.

ธาตุที่มีสองกรรม มี ๒ จำพวก คือ (๑) ทุห, ยาจ, รุธิ, ปุจฉ, ภิกข, สาส

และวจธาตุ เป็นต้น เป็นพวกอปธานกรรม เน้นกรรมรอง (๒) นี, วห

และหธาตุ เป็นต้น เป็นพวกปธานกรรม เน้นกรรมหลัก

๒๘๖. คติ-พุธิ-ภุช-ปจ-หฺร-กร-สยาทินี การิตเต วา.

การิตเต ครั้นเมื่อการประกอบด้วยการิตปัจจัย **คติ-พุธิ-ภุช-ปจ-หฺร-กร-สยาทินี (ธาตุนี้)** แห่งธาตุ ท.มี คม, พุช, ภุช, ปจ, หฺร, กร และ สิธาตุ เป็นต้น **สติ** มีอยู่, **ทุตติยา** อ.ทุตติยาวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **กมฺมนิ** ในการิตกรรม **วา** บ้าง.

(เมื่อธาตุมี คม, พุช, ภุช, ปจ, หฺร, กร และ สิธาตุ เป็นต้น ประกอบด้วยการิตปัจจัยมีอยู่, ลงทุตติยาวิภัตติ ในการิตกรรม บ้าง)

สูตรนี้มี ๓ บท. เป็น **วิภัตติวิธีสูตร**. ทุตติยาวิภัตติลงในอรรถการิตกรรม แปลว่า “ยัง...” หลักสัมพันธ์ เรียกว่า “**การิตกัมมะ**” เช่น อาจารย์โย สิสฺส รมฺม ปาเจติ. (อ.อาจารย์ ยังศิษย์ ย่อมให้สวด ซึ่งธรรม) สัมพันธ์ว่า “อาจารย์ เหตุกัตตา ใน ปาเจติ ๆ อาชยตบเหตุกัตตวาท สิสฺส การิตกัมมะ ใน ปาเจติ รมฺม อุตตกัมมะ ใน ปาเจติ”.
ด้วย **วาศัพท์** : สามารถลงตติยาวิภัตติในอรรถการิตกัมมะได้ เช่น ปุริโส ปุริเสน คามิ คมยติ. (อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้ไป สู่หมู่บ้าน) สัมพันธ์ว่า “ปุริโส เหตุกัตตา ใน คมยติ ๆ อาชยตบเหตุกัตตวาท ปุริเสน ตติยาการิตกัมมะ ใน คมยติ คามิ สัมปาปุณียกัมมะ ใน คมยติ”

ตัวอย่าง : ปุริโส ปุริส คาม คมยติ.	อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้ไป สู่หมู่บ้าน (การิตกรรม)
ปุริโส ปุริเสน คาม คมยติ.	อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้ไป สู่หมู่บ้าน (ปิโยชกัตตา)
ลิสส์ รมม์ โโพเรติ อาจารย์โย.	อ.อาจารย์ ยังศิษย์ ย่อมให้รู้ ซึ่งธรรม (การิตกรรม)
มาตา ปุตต์ โภชน โภชยติ.	อ.มารดา ยังบุตร ย่อมให้กิน ซึ่งโภชนะ (การิตกรรม)
ลิสส์ รมม์ ปาเจติ อาจารย์โย.	อ.อาจารย์ ยังศิษย์ ย่อมให้สวด ซึ่งธรรม (การิตกรรม)
ปุริโส ปุริส ภาร หาเรติ.	อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้นำไป ซึ่งภาวะ (การิตกรรม)
ปุริโส ปุริส กมม การยติ.	อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้กระทำ ซึ่งการงาน (การิตกรรม)
ปุริโส ปุริเสน กมม การายติ.	อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้ทำ ซึ่งการงาน (ปิโยชกัตตา)
ปุริโส ปุริส สยาเปติ.	อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้นอน (การิตกรรม)

ทำตัวรูป ปุริส	ศัพท์เดิมคือ	= ปุริส
หลัง ปุริส ลง อเหตุยวิวัตติในการิตกรรม	ปุริส + อ	= คติพุทธิภุชปจหกรสยาที่น
แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	ปุริส อ + อ	= ปุพพมโรจิตมสสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปุริส ๔ + อ	= สรโลโปมาเทศปจจุยยาติมุหิ
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ อ	ปุริส	= นเย ปร์ ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น ปุริส . (ยังบุรุษ)		

ทำตัวรูป ปุริเสน	ศัพท์เดิมคือ	= ปุริส
หลัง ปุริส ลง นาทติยวิวัตติในการิตกรรม	ปุริส + นา	= วาศัพท์ใน คติพุทธิภุชปจหกร
หลังจากการันต์ แผลง นา เป็น เอน	ปุริส + นา → เอน	= อโต เนน.
แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	ปุริส อ + เ	= ปุพพมโรจิตมสสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปุริส ๔ + เ	= สรโลโปมาเทศปจจุยยาติมุหิ
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ เ	ปุริเสน	= นเย ปร์ ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น ปุริเสน . (ยังบุรุษ)		

๒๘๗. กาล'ุธาน'มจุนต-สียเค.

ทุตติยา อ.ทุตติยวิวัตติ **โหติ** ย่อมลง **อจุนตสียเค** ในที่ประกอบไม่ขาดระยะกับศัพท์พะ-คุณ-กิริยา
กาลุธาน แห่งกาลเวลาและหนทาง ท.

(ลงทุตติยวิวัตติในที่ประกอบไม่ขาดระยะกับศัพท์พะ-คุณ-กิริยา แห่งกาลเวลาและหนทาง)

สูตรนี้มี ๒ บท คือ กาลุธาน, อจุนตสียเค. เป็น **วิวัตติวิสูตร**. ทุตติยวิวัตติลงในอรรถประกอบตลอด
 เกี่ยวกับกาลเวลาและหนทาง แปลว่า “ตลอด..., ลิ่น...” หลักสัมพันธ์เรียกว่า “อัจฉนตสียเค” เช่น ภาควา **ตโย**

มาเส อภิรมย์ เทเสสิ. (อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงแล้ว ซึ่งพระอภิธรรม ตลอดเดือน ท. สาม) สัมพันธ์ว่า “ภาควาสุทธกัตตา ใน เทเสสิ ๆ อาชยาตบทกัตตวากจก ตโย วิเสสนะ ของ มาเส ๆ อัจฉนตสังโยคะ ใน เทเสสิ อภิรมย์ อวุตตกัมมะ ใน เทเสสิ”.

อัจฉันตสังโยคะ ๒

๑. กาลอจจนตสังโยคะ การประกอบตลอดในกาลเวลา มี ๓ อย่าง คือ

๑.๑ กาลทพพอจจนตสังโยคะ การประกอบตลอดในกาลเวลาที่เกี่ยวกับทัพพะบุคคล สิ่งของ เป็นต้น (สุทธนาม) เช่น สุตตาห ควปาน. (อ.เครื่องตีมันเกิดจากวัว ตลอด ๗ วัน ย่อมมี)

๑.๒ กาลคุณจจนตสังโยคะ การประกอบตลอดในกาลเวลาที่เกี่ยวกับคุณวิเสสนะ (คุณนาม) เช่น สรทรมณียา นที. (อ.แม่น้ำ อันนารีนรมย์ ตลอดฤดูสุรท)

๑.๓ กาลกริยาจจนตสังโยคะ การประกอบตลอดในกาลเวลาที่เกี่ยวกับกริยา เช่น มาส สขุฌายติ. (ยอมสาธยาย ตลอดเดือน)

๒. อทธานอจจนตสังโยคะ การประกอบตลอดในระยะทาง มี ๓ อย่าง คือ

๒.๑ อทธานทพพอจจนตสังโยคะ การประกอบตลอดในระยะทางที่เกี่ยวกับทัพพะ บุคคล สิ่งของ เป็นต้น (สุทธนาม) เช่น โยชน วนราชิ. (อ.ราวป่า ตลอดโยชน)

๒.๒ อทธานคุณจจนตสังโยคะ การประกอบตลอดในระยะทางที่เกี่ยวกับคุณวิเสสนะ (คุณนาม) เช่น โยชน ทีโม ปพพโต. (อ.ภูเขา อันยาว ตลอดโยชน)

๒.๓ อทธานกริยาจจนตสังโยคะ การประกอบตลอดในระยะทางที่เกี่ยวกับกริยา เช่น โกล สขุฌายติ. (ยอมสาธยาย ตลอดโกสะ) (๑ โกลสะ = ๕๐๐ ชั่วธนู หรือ ๑ กิโลเมตร)

กาล.	สุตตาห ควปาน.	อ.เครื่องตีมันเกิดจากวัว ตลอด ๗ วัน ย่อมมี
	มาส มีโสหน.	ยอมบริโหม ซึ่งข้าวอันระคนด้วยเนื้อ ตลอดเดือน
	สรท รมณียา นที.	อ.แม่น้ำ อันนารีนรมย์ ตลอดฤดูสุรท
	สพพกาล รมณีย นพพ.	อ.สวนนั้นทวัน อันนารีนรมย์ ตลอดกาลทั้งปวง
	มาส สขุฌายติ.	ยอมสาธยาย ตลอดเดือน
	ตโย มาเส อภิรมย์ เทเสสิ.	ทรงแสดงแล้ว ซึ่งพระอภิธรรม ตลอดเดือน ท. สาม
อทธานะ.	โยชน วนราชิ.	อ.ราวป่า ตลอดโยชน
	โยชน ทีโม ปพพโต.	อ.ภูเขา อันยาว ตลอดโยชน
	โกล สขุฌายติ.	ยอมสาธยาย ตลอดโกสะ (๕๐๐ ชั่วธนู หรือ ๑ กิโลเมตร)

ทำตัวรูป สรท	ศัพท์เดิมคือ	= สรท
หลัง สรท ลง อเหตุยาวิวัตติ	สรท + อ	= กาลทธานมจจนุตสยเค.
แยกพยัญชนะ ทุ ออกจากสระ อ	สรท อ + อ	= ปุพพมโรจิตมสสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สรท ๒ + อ	= สรโลโปมาเทศปจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ทุ ไปประกอบกับสระ อ	สรท	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **สรท**. (ตลอดตฤตฺสรท)

ทำตัวรูป มาเส	ศัพท์เดิมคือ	= มาส
หลัง มาส ลง โยเหตุยาวิวัตติ	มาส + โย	= กาลทธานมจจนุตสยเค.
หลังจากอการันต์ แผลง โย เป็น เอ	มาส + โย → เอ	= สพุพโยนินฺมาเอ.
แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	มาส อ + เอ	= ปุพพมโรจิตมสสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มาส ๒ + เอ	= สรโลโปมาเทศปจฺจยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ อ	มาเส	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **มาเส**. (ตลอดเดือนทั้งหลาย)

๒๔๘. กम्मป-ปวงนีย-ยุตเต.

กम्मปปวงนียยุตเต ครั้นเมื่อการประกอบด้วยนิบาตและอุปสัคอันชื่อว่ากัมมปปวงนียะ **สติ** มีอยู่, **ทุตติยา** อ.ทุตติยาวิวัตติ **โหติ** ย่อมลง.

(เมื่อมีการประกอบด้วยนิบาตและอุปสัคที่ชื่อว่ากัมมปปวงนียะ ลงทุตติยาวิวัตติ)

สูตรนี้มีบทเดียว. เป็น **วิภัตติวิธีสูตร**.

คำว่า “**กम्मปปวงนีย**” คือ นิบาตและอุปสัคที่ชื่อว่ากัมมปปวงนียะ มีวิเคราะห์ว่า “กम्म ปวงนีย ยะ ส เต **กम्मปปวงนียา**”. (กम्म + ปวงนีย). อ.กิริยา อันนิบาตและอุปสัค ท.เหล่าใด พึงแสดงโดยสมควร มีอยู่ อ.นิบาตและอุปสัค ท.เหล่านั้น ชื่อว่ากัมมปปวงนียะ. ได้แก่อุปสัคและนิบาตที่อยู่โดดๆ ไม่เชื่อมสมาส กับนามและอาชยาด มี ๕ ศัพท์ คือ ปติ, ปรี, อภิ, อนุอุปสัค และ จินิบาต

คำว่า “**ปวงนีย**” พึงแสดงโดยประการต่างๆ หมายถึงพึงแสดงโดยประการ คือ ลักษณะ (เครื่องสังเกต), ิตถัมภูตักขาน (แสดงคุณลักษณะ), วิชา (การประกอบซ้ำ และ ภาคะ (แบ่ง/ส่วน)

อุปสัคที่ควรกล่าวกิริยา มีอรรถ ๖ ประการ

(๑) **ลักษณะ** เครื่องหมายจดจำ/เครื่องสังเกต เช่น ปพฺพชิตมฺนุ ปพฺพชิสฺสุ. (อ.ชน ท. บวชแล้ว ตาม ซึ่งพระโพธิสัตว์ ผู้บวชแล้ว ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อนุ” แปลว่า “ตาม” ใช้แทนกิริยาอนุคมณะ และแสดงอรรถลักษณะโดยอ้อมว่า เมื่อพระโพธิสัตว์บวชแล้ว ประชาชนก็ได้พากันบวชตาม

สัมพันธ์ว่า “ชนา สุทรกัตตา ใน ปพพชี่สุ ๆ อาขยตบทกัตตวจาก ปพพชิต วิเสสนะของ โพธิสตุต์ อุตตกัมมะใน อนุ ๆ กิริยาวิเสสนะใน ปพพชี่สุ”

(๒) สหัตถะ อรรถของสหศัพท์ เช่น นทิมนวลลิตา พาราณสี. (อ.เมืองพาราณสี ติดแล้ว กับด้วยแม่น้ำ) ใน ตัวอย่างนี้ บทว่า “อนุ” แปลว่า “กับ” ใช้แทนอรรถของสหศัพท์

สัมพันธ์ว่า “พาราณสี สุทรกัตตา ใน อวลิตา ๆ กิตบทกัตตวจาก นที พุติยาสหัตถตติยา เข้ากับ อนุ ๆ กิริยาวิเสสนะใน อวลิตา”

(๓) หีนะ ต่ำกว่า เช่น อนุ สาริปุตต์ ปณณวา (อ.ผู้มีปัญญา หย่อนกว่า ซึ่งพระสาริปุตฺร) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อนุ” แปลว่า “หย่อนกว่า, ต่ำกว่า”

สัมพันธ์ว่า “สาริปุตต์ อุตตกัมมะใน อนุ ๆ วิเสสนะใน ปณณวา ๆ ลิงคัตถะ”

(๔) อิตถัมภูตักขานะ แสดงคุณลักษณะ เช่น สาธุ เทวทตโต มาตร ปติ (อ.นายเทวทต เป็นคนดี เฉพาะ ซึ่งมารดา ย่อมเป็น) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปติ” แปลว่า “เฉพาะ” เป็นอุปสรรคแสดงคุณลักษณะที่มีอยู่เฉพาะที่ไม่ทั่วไป

สัมพันธ์ว่า “เทวทตโต สุทรกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยตบทกัตตวจาก สาธุ วิกิตกัตตา ใน โหติ มาตร อุตตกัมมะใน ปติ ๆ กิริยาวิเสสนะใน โหติ”

(๕) ภาคะ ส่วน/แบ่ง เช่น ยเทตตุ ม ปติ ลียา, ต ทัยตุ (อ.-ในวัดตุ ท.เหล่านี้หนา - วัดตุใด ฟังมี เจาะจง ซึ่งเรา, อ.วัดตุนั้น อันบุคคล จงให้) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปติ” แปลว่า “เจาะจง” กล่าวอรรถภาคะ

สัมพันธ์ว่า “เอตตุ วิเสสนะของ วตตุสุ ๆ นิทธารณะใน ย วตตุ ย วิเสสนะของ วตตุ ๆ นิทธารณียะและ สุทรกัตตา ใน ลียา ๆ อาขยตบท กัตตวจาก ม อุตตกัมมะใน ปติ ๆ กิริยาวิเสสนะใน ลียา, ต วิเสสนะของ วตตุ ๆ วุตตกัมมะ ใน ทัยตุ ๆ อาขยตบทกัมมวจาก ปุคฺคเลน อนนทิกัตตวาใน ทัยตุ”

(๖) วิจจาโยคะ การประกอบซ้ำๆ เช่น รุกข์ รุกข์ ปติ วิชฺโชตเต จนุโ. (อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง แผ่ไป ทุกๆ ต้นไม้) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปติ” แปลว่า “แผ่ไป” กล่าวอรรถวิจจา

สัมพันธ์ว่า “จनुโ สุทรกัตตา ใน วิชฺโชตเต ๆ อาขยตบทกัตตวจาก รุกข์ รุกข์ ๆ สัมปาปุนียกัมมะ ใน ปติ ๆ กิริยาวิเสสนะ ใน วิชฺโชตเต”

ส่วน **นิบาตที่เป็นกัมมปจวนียะ** ศัพท์ที่ควรกล่าวกริยา แสดงตัวอย่างไว้บทเดียว คือ ธิ แปลว่า นำติดเียน เช่น ธิ พุราหฺมณฺสฺส หนฺตาร (อ.เรา ย่อมตำหนิ ซึ่งบุคคลผู้เบียดเบียน ซึ่งพระอรหันต์) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ธิ” เป็น นิบาตใช้แทนกริยา “**ครหามิ**” ใช้คุมพากย์ สัมพันธ์ว่า “อหฺ สุทรกัตตา ใน ธิ ๆ นิบาตบท กัตตวจาก พุราหฺมณฺสฺส ญฺฐีสู่อุตตกัมมะใน หนฺตาร ๆ อุตตกัมมะใน ธิ”

ตัวอย่าง: ปพพชิตมฺหุ ปพพชี่สุ.

อ.ชน ท. บวชแล้ว ตาม ซึ่งพระโพธิสัตว์ผู้บวชแล้ว

นทิมนวลลิตา พาราณสี.

อ.เมืองพาราณสี ติดแล้ว กับด้วยแม่น้ำ

อนุ สาริปุตต์ ปณณวา.

อ.บุคคลผู้มีปัญญา ด้อยกว่าพระสาริปุตฺร

ลักษณะ. สุริยคุคมน ปติ ทิพฺพา ภาฺขา ปาตุมาเวยฺย. อ.อาหาร ท. อันเป็นทิพย์ ฟังปรากฏ เฉพาะ ซึ่งเวลาขึ้นไป
แห่งพระอาทิตย์

รุกข์ ปติ วิชฺโชตเต จนฺโท.	อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง กำหนดซึ่งต้นไม้
รุกข์ ปรี วิชฺโชตเต จนฺโท.	อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง เจาะจงซึ่งต้นไม้
รุกข์ อนฺ วิชฺโชตเต จนฺโท.	อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง กระทบซึ่งต้นไม้

อิตถมฏฺฏกฺขาน หมายความว่า การกล่าวบุคคลผู้ถึงคุณลักษณะที่มีอยู่อย่างนี้ มีรูปวิเคราะห์ว่า “อเนน ปกาเรนาติ อิตถํ” แปลว่า ด้วยประการนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอิตถํ, “อิตถํ ภูโต อาปนฺโนติ อิตถมฏฺฏโต” แปลว่า ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นอย่างนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอิตถมฏฺฏ, “อิตถมฏฺฏสฺส อุกฺขานํ อิตถมฏฺฏกฺขานํ” แปลว่า อ.การกล่าว ซึ่งความถึงความเป็นอย่างนี้ ชื่อว่าอิตถมฏฺฏกฺขาน (อิตถํ+ภูโต+อุกฺขาน) คุณคือความเป็นคนดี ชื่อว่าอิตถํ, นายเทวทัตผู้ถึงคุณคือความเป็นคนดีนั้น ชื่อว่าอิตถมฏฺฏ, เนื้อความของ “มาตรํ” ชื่อว่าอิตถมฏฺฏกฺขาน, ส่วนอุปสํคมี อภิ เป็นต้น เป็นบทสองสว่างซึ่ง อิตถมฏฺฏกฺขาน นั้น เรียกว่า อิตถมฏฺฏกฺขานโชตก ศัพท์แสดงอิตถมฏฺฏกฺขานะ

ดูแผนผังประกอบ ดังนี้

คาถาแสดงความหมายของ “อิตถมฏฺฏกฺขาน”

สาธุภาวคฺคฺโคเน อิตถํ ทตฺโต ภูโต ตทาปนฺโน,
 มাত্রตฺโต ตทาขฺยานํ อภฺยาทโย ตฺ ตชฺโชตทา.

คุณคือความเป็นคนดี ชื่อว่าอิตถํ, นายเทวทัต ผู้ถึงความเป็นคนดีนั้น ชื่อว่าอิตถมฏฺฏ, เนื้อความของ “มาตรํ” ชื่อว่าอิตถมฏฺฏกฺขาน, ส่วนอุปสํคมี อภิ เป็นต้น เป็นบทสองสว่างซึ่ง อิตถมฏฺฏกฺขาน นั้น

อิตถมฏฺฏ.สาธุ เทวทัตโต มাত্র ปติ.	อ.นายเทวทัต เป็นคนดี เฉพาะ ซึ่งมารดา
สาธุ เทวทัตโต มাত্র ปรี.	อ.นายเทวทัต เป็นคนดี เฉพาะ ซึ่งมารดา
สาธุ เทวทัตโต มাত্র อนฺ.	อ.นายเทวทัต เป็นคนดี เฉพาะ ซึ่งมารดา
ภาคะ. ยเทตฺถ มํ ปติ สียา, ตํ ทียตฺ.	อ.-ในวัดฤ ท.เหล่านี้หนา -วัดฤใด ฟังมี เจาะจง ซึ่งเรา, อ.วัดฤนั้น อันบุคคล จงให้
วิจฺฉา. อตฺถมตฺถํ ปติ สทฺโท นิวิสติ.	อ.ศัพท์ ย่อมตั้งอยู่ อาศัยทุกๆ เนื้อความ
รุกข์ รุกข์ ปติ วิชฺโชตเต จนฺโท.	อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง แผ่ไป สู่ทุกๆ ต้นไม้
รุกข์ รุกข์ ปรี วิชฺโชตเต จนฺโท.	อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง แผ่ไป สู่ทุกๆ ต้นไม้
รุกข์ รุกข์ อนฺ วิชฺโชตเต จนฺโท.	อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง แผ่ไป สู่ทุกๆ ต้นไม้

ตติยา. สเจ มํ นาลปิสฺสตี.	ถ้าว่า อ.บุคคลนั้น จักไม่พูด กับด้วยเราไซ้
ตฺวณฺจ มํ นาภิภาสฺสี.	ก็ อ.ท่าน ย่อมไม่พูด กับด้วยเรา
วินา สทฺธมฺมํ กุโธ สฺขํ.	อ.ความสุข เว้น ด้วยพระสัทธรรม จักมี แต่ที่ไหน
อุบายมนฺตเรณ น อุตฺถลฺลิตฺติ.	อ.ความสำเร็จแห่งประโยชน์ เว้น ด้วยอุบาย ย่อมไม่มี

ทำตัวรูป สทฺธมฺมํ	ศัพท์เดิมคือ	= สทฺธม
หลัง สทฺธมฺม ลง อํทฺติยาในอรรตตติยา	สทฺธมฺม + อํ	= ตติยาสตตมฺนณฺจ.
แยกพยัญชนะ ม ออกจากสระ อ	สทฺธมฺม อ + อํ	= ปุพฺพมโหจฺจิตฺตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สทฺธมฺม ๒ + อํ	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ม ไปประกอบกับสระ อ	สทฺธมฺม	= นเย ปรี ฺยฺตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **สทฺธมฺมํ**. (ด้วยพระสัทธรรม)

สัตตมี. ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา.	นุ่งแล้ว ในเวลาเช้า
เอกํ สมยํ ภควา.	ในสมัยหนึ่ง อ.พระผู้มีพระภาค
อิมํ รตฺตี จตฺตาโร มหาราชาโน.	อ.ท้าวมหाराช ท. สี่ ในราตรีนี้
คามํ อุปฺวสตี.	ย่อมอยู่ในหมู่บ้าน
คามํ อนฺวสตี.	ย่อมอยู่ในหมู่บ้าน
วิหารํ อธิวสตี.	ย่อมอยู่ในวิหาร
คามํ อาวสตี.	ย่อมอยู่ในหมู่บ้าน
อคารํ อชฺฌาวสตี.	ย่อมอยู่ในบ้าน
ปถวี อธิเสสฺสตี.	จักนอนทับ บนแผ่นดิน
คามํ อธิฏฺฐิตฺติ.	ย่อมยืนอยู่ในหมู่บ้าน
คามํ อชฺฌาวสตี.	ย่อมอยู่ในหมู่บ้าน
นที ปิวตี.	ย่อมดื่ม ในแม่น้ำ
คามํ จรตี.	ย่อมเที่ยวไป ในหมู่บ้าน

ทำตัวรูป สมยํ	ศัพท์เดิมคือ	= สมย
หลัง สมย ลง อํทฺติยาวิภัตติในอรรตสัตตมี	สมย + อํ	= ตติยาสตตมฺนณฺจ.
แยกพยัญชนะ ย ออกจากสระ อ	สมย อ + อํ	= ปุพฺพมโหจฺจิตฺตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สมย ๒ + อํ	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ย ไปประกอบกับสระ อ	สมย	= นเย ปรี ฺยฺตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **สมยํ**. (ในสมัย)

ทำตัวรูป คาม	ศัพท์เดิมคือ	= คาม
หลัง คาม ลง อุตติยาวิภัตติในอรรถสัทตมี	คาม + อ	= ตติยาสตุตมีนญจ.
แยกพยัญชนะ ม ออกจากสระ อ	คาม อ + อ	= ปุพพมโรจิตมสุสร สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	คาม ๒ + อ	= สรโลโปมาเทสบุจยยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ม ไปประกอบกับสระ อ	คาม	= นเย ปรี ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น คาม . (ในหมู่บ้าน)		

สรุป ทุตติยาวิภัตติลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๔ วิภัตติ

๑. ทุตติยาวิภัตติลงในอรรถตติยาวิภัตติ แปลว่า “ด้วย...” เรียกว่า “**ทุตติยาकरणะ**” เช่น สเจ มินาลปิสุสติ. แปลว่า “ถ้าว่า อ.บุคคลนั้น จักไม่พูด กับด้วยเรา”

๒. ทุตติยาวิภัตติลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ แปลว่า “จาก...” เรียกว่า “**ทุตติยาอาพาทาน**” เช่น ทูริ คาม อาคโต. แปลว่า “มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล” (ศัพท์ในสูตร ๓๑๒. “ทฺรณตีกทฺธกาลฯ”)

๓. ทุตติยาวิภัตติลงในอรรถฉฏฐีวิภัตติ ในที่ประกอบด้วย “อนตรา, อภิโต, ปรีโต, ปติ และปฏิภาติศัพท์” แปลว่า “แห่ง..., ของ...” เรียกว่า “**ทุตติยาสัมพันธะ**” เช่น อนตรา จ ราชคห อตรา จ นาพนุท อทธานมคคูปปฏิปโน. แปลว่า “อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้เสด็จดำเนินไปสู่หนทางไกล ในระหว่าง แห่งเมืองราชคฤห์ ด้วย ในระหว่าง แห่งเมืองนาพันทา ด้วย ย่อมเป็น”

๔. ทุตติยาวิภัตติลงในอรรถสัทตมีวิภัตติ แปลว่า “ใน..., บน...” เรียกว่า “**ทุตติยาอาธาระ**” เช่น วิหาร อธิวสติ. แปลว่า “อ.ภิกษุ ย่อมอยู่ในวิหาร” ถ้าเกี่ยวกับกาลเวลา เรียกว่า “**ทุตติยากาลสัทตมี**” เช่น เอก สมย ภควา สวตฺถิย วิหริติ เขตวเน. แปลว่า “ในสมัยหนึ่ง อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมประทับอยู่ในพระเชตวัน ใกล้เมืองสาวัตถี”

หลักสัมพันธะของบทที่ลงทุตติยาวิภัตติ

๑. แปลว่า “ซึ่ง...” เรียกว่า “**อวุตตกัมมะ**” กรรมที่ไม่ถูกกริยากล่าวถึง

เช่น มาตา ปุตฺต วิชยติ.

อ.มารดา ย่อมคลอด ซึ่งบุตร

มาตา สุทฺธกตฺตา ใน วิชยติ ๆ อาชยตบท กตฺตฺวาจก ปุตฺต อวุตตกัมมะ ใน วิชยติ

๒. แปลว่า “ซึ่ง..., สู่...” เรียกว่า “**สัมปาปฺณียกัมมะ**” กรรมที่ถูกถึง ถูกบรรลุ

เช่น ปุริโส มคฺค คจฺจติ.

อ.บุรุษ ย่อมไป สู่หนทาง

ปุริโส สุทฺธกตฺตา ใน คจฺจติ ๆ อาชยตบท กตฺตฺวาจก มคฺค สัมปาปฺณียกัมมะ ใน คจฺจติ

เช่น เทสนาวสานะ พหู โสตาปัตติผลาทีนิ ปาปุณีสสูติ.

ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งเทศนา อ.ชน ท. จำนวนมาก บรรลุแล้ว ซึ่งอริยผล ท. มีโสตปาตติผล เป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสานะ กาลสัตตมี ใน ปาปุณีสสู พหู วิเสสณะของ ชนา ๆ สุทนต์ตา ใน ปาปุณีสสู ๆ อาขยาตบ ทกัตตุวาจก โสตาปัตติผลาทีนิ วิเสสณะของ อริยผลานิ ๆ สัมปาปุณียกัมมะ(อวุตตกัมมะ) ใน ปาปุณีสสู อิตติศัพท์ समाปนะ

๓. แปลว่า “ยัง...” เรียกว่า “การิตกัมมะ” กรรมที่ถูกใช้ให้กระทำ

เช่น อาจารย์โย สิสส์ รมม์ โฟเรติ.

อ.อาจารย์ ยังศิษย์ ย่อมให้รู้ ซึ่งธรรม

อาจารย์ เหตุกัตตา ใน โฟเรติ ๆ อาขยาตบ ทกัตตุวาจก สิสส์ การิตกัมมะ ใน โฟเรติ รมม์ อวุตตกัมมะ ใน โฟเรติ

๔. แปลว่า “สิ้น..., ตลอด...” เรียกว่า “อัจจันตสังโยคะ” กรรมที่ถูกประกอบตลอดระยะเวลา หรือระยะทาง

เช่น พุทฺโธ เตมาส อภิรมม์ เทเสสิ. (กาลอัจจันตสังโยคะ)

อ.พระพุทฺธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ซึ่งพระอภิธรรม ตลอดสามเดือน

พุทฺโธ สุทนต์ตา ใน เทเสสิ ๆ อาขยาตบ ทกัตตุวาจก เตมาส อัจจันตสังโยคะ ใน เทเสสิ อภิรมม์ อวุตตกัมมะ ใน เทเสสิ

เช่น กาโก นาม ทาโส เอกทิวส์ สฎฺฐิโยชนานิ คจฺจติ. (อัทธานอัจจันตสังโยคะ)

อ.ทาส ชื่อว่ากาเก ย่อมไป สิ้นโยชน์หกสิบ ท. ในวันหนึ่ง

นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ กาโก ๆ วิเสสณะของ ทาโส ๆ สุทนต์ตา ใน คจฺจติ ๆ อาขยาตบ ทกัตตุวาจก เอกทิวส์ ทุตติยากาลสัตตมี ใน คจฺจติ สฎฺฐิโยชนานิ อัจจันตสังโยคะ ใน คจฺจติ

๕. แปลว่า “กะ..., เฉพาะ...” เรียกว่า “อกถิตกัมมะ” กรรมที่ไม่ถูกกริยากล่าวถึง เป็นกรรมรอง

เช่น ภควา ภิกฺขุ เอตทโวจ.

อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระดำรัสนั้น กะภิกษุ ท.

ภควา สุทนต์ตา ใน อโวจ ๆ อาขยาตบ ทกัตตุวาจก ภิกฺขุ อกถิตกัมมะ ใน อโวจ เอต วิเสสณะ ของ วจัน ๆ อวุตตกัมมะ ใน อโวจ

๖. แปลไม่ออกสำเนียงอายตนิบาต เป็นคำขยายกริยาให้แตกต่างออกไป เรียกว่า “กริยาวิเสสณะ”

เช่น รมฺมจาริ สฺขํ เสติ.

อ.บุคคล ผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ ย่อมนอนสบาย

รมฺมจาริ วิเสสณะ ของ ปุคฺคโล ๆ สุทนต์ตา ใน เสติ ๆ อาขยาตบ ทกัตตุวาจก สฺขํ กริยาวิเสสณะ ใน เสติ

๗. แปลว่า “ด้วย...” เรียกว่า “ทุติยาकरणะ” ทุติยาวิภัติที่ลงในอรรตตติยาวิภัติ

เช่น สเจ มํ นาลปิสุสติ.

ถ้าว่า อ.บุคคลนั้น จักไม่พูด กับด้วยเราไซ้

สเจ ปริกัปปัตตะ โส วิเสสณะ ของ ปุคฺคโล ๆ สุทฺธกัตฺตา โน น อาลปิสุสติ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจาก
มํ ทุติยาकरणะ ใน นาลปิสุสติ นคัฟฺท ปฏฺวิเสธ ใน อาลปิสุสติ

๘. แปลว่า “จาก...” เรียกว่า “ทุติยาอาพาทาน” ทุติยาวิภัติที่ลงในอรรตตตติยาวิภัติ

เช่น ทูริ คามํ อาคโต. (จคัฟฺทในสูตร ๓๑๒. “ทฺูรนฺตฺกทฺูรกาลฯ”)

อ.บุรุษ มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล

ทูริโส สุทฺธกัตฺตา ใน อาคโต ๆ กิตบทกัตฺตฺวาจาก ทูริ วิเสสณะ ของ คามํ ๆ ทุติยาอาพาทาน
ใน อาคโต

๙. แปลว่า “แห่ง...” เรียกว่า “ทุติยาสัมพันธะ” ทุติยาวิภัติที่ลงในอรรตตตติยาวิภัติ ในที่ประกอบด้วย
“อนฺตรา, อภิตฺ, ปริตฺ, ปติ และปฏฺวิภาตคัฟฺท

เช่น เอกํ สมยํ ภควา อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาพฺนทํ อทฺธานมคคฺปฏฺวิปฺนโน โหติ.

ในสมัยหนึ่ง อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้เสด็จดำเนินไปสู่หนทางไกล ในระหว่าง แห่งเมือง
ราชคฤหฺ ด้วย ในระหว่าง แห่งเมืองนาพันทา ด้วย ย่อมเป็น

เอกํ วิเสสณะของ สมยํ ๆ ทุติยากาลสัตตมึ ใน โหติ ภควา สุทฺธกัตฺตา ใน โหติ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจาก
อนฺตรา สองคัฟฺท อาธาระ ใน อทฺธานมคคฺปฏฺวิปฺนโน จ สองคัฟฺท ปทสมฺจยัตตะ เข้ากับ ราชคหํ และ นาพฺนทํ ๆ ทุติยา-
สัมพันธะ ใน อนฺตรา อทฺธานมคคฺปฏฺวิปฺนโน วิภกัตฺตา ใน โหติ

๑๐. แปลว่า “ใน..., บน...” เรียกว่า “ทุติยาอาธาระ” หรือ “ทุติยากาลสัตตมึ” ทุติยาวิภัติ ที่ลงในอรรต
สัตตตติยาวิภัติ

เช่น คามํ จรติ.

อ.บุคคล ย่อมเที่ยวไป ในหมู่บ้าน

ปุคฺคโล สุทฺธกัตฺตา ใน จรติ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจาก คามํ ทุติยาวิสยาธาระ ใน จรติ

เช่น เอกํ สมยํ ภควา สวาตฺถิยํ วิหฺรติ เชตวเน.

ในสมัยหนึ่ง อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมประทับอยู่ในพระเชตวัน ใกล้กรุงสาวัตถี

เอกํ วิเสสณะ ของ สมยํ ๆ ทุติยากาลสัตตมึ ใน วิหฺรติ ภควา สุทฺธกัตฺตา ใน วิหฺรติ ๆ อาชยาตบ
กัตฺตฺวาจาก สวาตฺถิยํ สมิปาธาระ ใน วิหฺรติ เชตวเน วิสยาธาระ ใน วิหฺรติ

๓.๓ ตติยาวิภัตยัตถเภทะ

๒๙๑. กรณเณ ตติยา.

ตติยา อ.ตติยาวิภัตติ โหติ ย่อมลง กรณเณ ในกรณการก.

(ลงตติยาวิภัตติ ในกรณการก)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วิภัตติวิริสูตร. คำแปลของตติยาวิภัตติที่ลงในอรรถกรณะ แปลว่า “ด้วย...” หลักสัมพันธ์เรียกว่า “กรณะ”

๒๙๒. เยน วา กยิเรเต ตํ กรณเณ.

บุคคล อ.บุคคล กยิเรเต ย่อมกระทำ เยน (การเกณ) ด้วยการกใด วา ก็ดี, ตํ (การก) อ.การกนั้น กรณเณ มีชื่อว่ากรณะ โหติ ย่อมเป็น.

(บุคคลย่อมทำด้วยการกใด ก็ดี การกนั้น มีชื่อว่ากรณะ)

สูตรนี้มี ๕ บท. เป็น สัตถุญาสูตร.

กรณะ หมายถึง เครื่องมือเป็นเครื่องกระทำ มีวิเคราะห์ว่า “กรียเต อเนนาติ กรณเณ”. (กร + ยุ). ย่อมถูกกระทำ ด้วยสิ่งนี้ เพราะเหตุนี้ อ.สิ่งนี้ ชื่อว่ากรณ. (เป็นเครื่องกระทำ)

กรณการก ๒

๑. อัชฌัตติกรณะ เครื่องมือที่อยู่ภายในร่างกาย เช่น หตฺเถเนน กมฺมํ กโรติ. (ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน ด้วยมือ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “หตฺเถเนน” แปลว่า “ด้วยมือ” มือ เป็นอวัยวะภายในร่างกาย เป็นเครื่องมือในการกระทำการงาน ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า อัชฌัตติกรณะ

๒. พาหิรกรณะ เครื่องมือที่อยู่ภายนอกในร่างกาย เช่น ทาตฺเตเนน วิหโย ลุณาติ. (ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าว ด้วยเคียว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ทาตฺเตเนน” แปลว่า “ด้วยเคียว” เคียวเป็นเครื่องมือภายนอก สำหรับเกี่ยวข้าว หรือหญ้า ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า พาหิรกรณะ

อชฺฉ. หตฺเถเนน กมฺมํ กโรติ.

(อ.เขา) ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน ด้วยมือ

จกฺขุณา รูปี ปสฺสตี.

(อ.เขา) ย่อมเห็น ซึ่งรูป ด้วยจักขุ

มนสา ธมฺมํ วิญญาเย.

รู้แล้ว ซึ่งธรรม ด้วยใจ

พาหิร. ทาตฺเตเนน วิหโย ลุณาติ.

(กสฺสโก อ.ชาวนา) ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าว ท. ด้วยเคียว

อคฺคินา กฺกฺขี ฉาเปตี.

(อ.เขา) ยังกฺกฺขี ย่อมให้ไหม้ ด้วยไฟ

ทำตัวรูป หตุเถน	ศัพท์เดิมคือ	= หตุถ
ตั้ง หตุถ ชื่อว่า กรณะ	หตุถ	= เยน วา กยิเรต ตั กรณเ.
หลัง หตุถ ลง นาดตติยวิวัตติ	หตุถ + นา	= กรณเ ตตติยา.
หลังจากออการันต์ แปลง นา เป็น เอน	หตุถ + นา → เอน	= อโต เนน.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	หตุถ อ + เอน	= ปุพพมโรจิตมสุสรุ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	หตุถ ุช + เอน	= สโรโลโปมาเทสปปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ อ	หตุเถน	= นเย ปรุ ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น หตุเถน . (ด้วยมือ)		

ทำตัวรูป มนสา	ศัพท์เดิมคือ	= มน
ตั้ง มน ชื่อว่า กรณะ	มน	= เยน วา กยิเรต ตั กรณเ.
หลัง มน ลง นาดตติยวิวัตติ	มน + นา	= กรณเ ตตติยา.
หลังจากมโนคณะ แปลง นา เป็น อา	มน + นา → อา	= มโนคณาทินั สฺมึนนานมึอา.
เพราะสระหลัง ลง สุ อากม	มน + สุ -อา	= ส สเร วาคโม.
นำพยัญชนะ สุ ไปประกอบกับสระ อา	มนสา	= นเย ปรุ ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น มนสา . (ด้วยใจ)		

๒๙๓. กตฺตริ จ.

ตติยา อ.ตติยวิวัตติ **โหติ** ย่อมลง **กตฺตริ จ** ในกัตตุการก (หรือในอรรถอนนิกิตกัตตา) ด้วย.

(ลงตติยวิวัตติ ในอวุตตกัตตุการก หรืออนนิกิตกัตตา)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิวัตติวิสูตร**. **จศัพท์** : มีอรรถ **อวุตตสมฺจฺจย** รวบรวมการลงตติยวิวัตติ ในอรรถ อิตถัมภูตลักขณะ, กรียาปวักคะ(การทำให้สำเร็จโดยเร็ว), ในที่ประกอบด้วยด้วย ปุพพ สทิส สม อุนศัพท์ ศัพท์อันมี อรรถอนุน กลห นิปฺปน มิสุสกา สขิล และ อตฺต เป็นต้น ในกาลเวลาและระยะทาง และในอรรถมี ปฐมาวิวัตติ อรรถกรรม และปัญจมีวิวัตติเป็นต้น

คำแปลของตติยวิวัตติที่ลงในอรรถกัตตานี้ แปลว่า “อัน...” หลักสัมพันธ์เรียกว่า “**อนนิกิตกัตตา**” (กัตตา ที่ไม่ถูกกริยากล่าวถึง) เช่น ชินเนน ฐมฺโม เทลฺลิตฺ. (อ.พระธรรม อันพระชินเจ้า ทรงแสดงแล้ว)

๒๙๔. โย กโรติ ส กตฺตา.

โย (การโก) อ.การกใด **กโรติ** ย่อมกระทำ **โส (การโก)** อ.การกนั้น **กตฺตา** มีชื่อว่ากัตตา **โหติ** ย่อมเป็น.

(การกใดย่อมกระทำ การกนั้น มีชื่อว่ากัตตา)

สูตรนี้มี ๔ บท. เป็น **สัจญฺยาสูตร**.

คำว่า “กัตตา” หมายความว่า ผู้กระทำการ มีวิเคราะห์ว่า “กิริยั กโรตติ กตตา”. (กร + ต) ย่อมกระทำ กิริยา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากัตตา. (ผู้กระทำการ)

กัตตา ๓

๑. สุทรกัตตา กัตตาล้วนๆ เป็นผู้กระทำการเอง เช่น บุริโส มคคฺ คจจติ. (อ.บุรุษ ย่อมไป สู่หนทาง)
๒. เหตุกัตตา กัตตาที่เป็นเหตุให้ผู้อื่นกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรียกว่า “ปโยชกัตตา” บ้าง เช่น สามิโก สุกฺ โอทนํ ปาเจติ. (อ.เจ้านาย ยังพ่อครัว ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก)
๓. กัมมกัตตา การงานที่ทำได้ง่าย เหมือนกับมันสำเสร็จเอง โดยไม่ต้องมีผู้กระทำ เช่น สยํ กิริยเต กิณฺเณ. (อ.เสื่อ ย่อมถูกกระทำเอง), สยเมว ปจฺเจเต โอทโน. (อ.ข้าวสุก ย่อมถูกหุง เองนั้นเทียว)

๒๙๕. โย การเรติ ส เหตุ.

โย (การโก) อ.การกใด การเรติ ย่อมให้กระทำ ส (โส การโก) อ.การกนั้น เหตุ มีชื่อว่าเหตุ กตตา จ ชื่อว่ากัตตด้วย โหติ ย่อมเป็น.

(การกที่เป็นเหตุให้กระทำ มีชื่อว่าเหตุกัตตา)

สูตรนี้มี ๔ บท คือ โย, การเรติ, โส, เหตุ. เป็น สันญญาสูตร.

เหตุกัตตา ๓

๑. เปสกัตตา ได้แก่เหตุกัตตาที่ใช้ให้ผู้อื่นทำการโดยไม่มีการขอร้องหรือให้เกียรติแก่บุคคลที่ตนใช้ เช่น ยณฺณทตฺโต เทวทตฺตํ คมยติ. (อ.นายยัญญุต ยังนายเทวทัต ย่อมให้ไป)
๒. อัชฌเมสกัตตา ได้แก่เหตุกัตตาที่ขอร้องให้ผู้อื่นทำการ อย่างผู้น้อยร้องขอผู้ใหญ่ โดยมีการเคารพ และให้เกียรติต่อผู้ที่ตนร้องขอ เช่น ภิกฺขุ พุทฺธํ รัมมํ เทสาเปติ. (อ.ภิกษุ ยังพระพุทธรเจ้า ย่อมให้แสดง ซึ่งธรรม)
๓. อนุกูลกัตตา ได้แก่เหตุกัตตาที่มีได้เป็นผู้ใช้โดยตรง เพียงแต่เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการทำการ กิริยา ของสุทร- กัตตาเท่านั้น เช่น ภิกฺขา ภิกฺขุํ วาสาเปติ. (อ.อาหาร ยังภิกษุ ย่อมให้อยู่)

ตติยา. ชิเนน เทลิตโต รัมโม.

พุทฺเธน ชิโต มาโร.

อหิณา ทฏฺโฐ นโร.

พุทฺเธน โพธิโต โลโก.

สพฺเพหิ การิตโต วิหารโร.

อ.พระธรรม อันพระชินเจ้า ทรงแสดงแล้ว

อ.มาร อันพระพุทธรเจ้า ทรงชนะแล้ว

อ.คน อันกู กัดแล้ว

อ.สัตว์โลก อันพระพุทธรเจ้า ทรงให้รู้แล้ว

อ.วิหาร อันชน ท.ผู้มีศรัทธา ให้สร้างแล้ว

ทำตัวรูป ชีเนน	ศัพท์เดิมคือ	= ชิน
ตั้ง ชิน ชื่อว่ากัตตา	ชิน	= โย กโรติ ส เหตุ.
หลัง ชิน ลง นาทติยาวิวัตติในกัตตา	ชิน + นา	= กตฺตริ จ.
หลังจากออกกรณ์ต์ แปลง นา เป็น เอน	ชิน + นา → เอน	= อโต เนน.
แยกพยัญชนะ ฌ ออกจากสระ อ	ชินุ อ + เอน	= ปุพฺพมโรจิตฺมสุสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ชินุ ฌ + เอน	= สรโลโปมาเทสฺสปฺจฺยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฌ ไปประกอบกับสระ เอ	ชีเนน	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น ชีเนน . (อันพระชินเจ้า)		

ทำตัวรูป สทฺเธหิ	ศัพท์เดิมคือ	= สทฺธ
ตั้ง สทฺธ ชื่อว่าเหตุกัตตา	สทฺธ	= โย กโรติ ส เหตุ.
หลัง สทฺธ ลง หิตติยาวิวัตติในเหตุกัตตา	สทฺธ + หิ	= กตฺตริ จ.
แยกพยัญชนะ ฐ ออกจากสระ อ	สทฺฐ อ + หิ	= ปุพฺพมโรจิตฺมสุสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
เพราะหิวิวัตติ แปลง อ เป็น เอ	สทฺฐ อ → เอ + หิ	= สุหิสฺสุวาโร เอ.
นำพยัญชนะ ฐ ไปประกอบกับสระ เอ	สทฺเธหิ	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น สทฺเธหิ . (อันผู้มีศรัทธาทั้งหลาย)		

อิตฺตมฺภูต.สา กาลิ ภิเนน สีเสน ปคฺมรฺนเตน โลหิตฺเตน ปฏฺวิสุสฺสกาณํ อุชฺฌาเปสิ.

นางกาลสินัน มีศรัทธาแตกแล้ว มีเลือด อันไหลออกอยู่ โปนทะนาแล้ว แก่หญิงผู้คั่นเคย ท.

อุณฺณปญฺจพฺนฺธเนน ปตฺเตน อณฺณํ นวํ ปตฺตํ เจตาเปยฺย.

อ.ภิกษุใด มีบาตร มีผลหย่อน ๕ ฟังขอ ซึ่งบาตรอื่น ใบใหม่

ติทฺถทฺทเกณ ปรีพฺพาชกมฺทุกฺขิ. ได้เห็นแล้ว ซึ่งปริพาชก ด้วยทั้งไม้เท้าอันมีเชือกสามเส้นติดอยู่

ทำตัวรูป สีเสน	ศัพท์เดิมคือ	= สีส
หลัง สีส ลง นาทติยาวิวัตติในอิตฺตมฺภูต.ะ	สีส + นา	= จศัพท์ใน กตฺตริ จ.
หลังจากออกกรณ์ต์ แปลง นา เป็น เอน	สีส + นา → เอน	= อโต เนน.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	สีสฺ อ + เอน	= ปุพฺพมโรจิตฺมสุสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สีสฺ ฌ + เอน	= สรโลโปมาเทสฺสปฺจฺยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ เอ	สีเสน	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น สีเสน . (มีศรัทธา)		

คำว่า “**กิริยาปวคคะ**” หมายความว่า กิริยาที่ทำให้สำเร็จได้โดยเร็ว มีวิเคราะห์ว่า “อปวชฺชนํ **อปวคโค**” (อปพฺพ + วชฺช + ฅ), “กิริยาย อปวคโค **กิริยาปวคโค**” (ฉฺฐิตฺตํปฺปฺริสฺสมาส) อ.การสำเร็จ ชื่อว่าอปวคค, อ.การยังกิริยาให้สำเร็จ ชื่อว่ากิริยาปวคค (การยังกิริยาให้สำเร็จโดยรวดเร็ว) แปลว่า “โดย...” เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “ตติยาวีเสสณะ” เช่น เอกาเหเนว พาราณสี ปายาลี (อ.เขา ไปถึงแล้ว ซึ่งเมืองพาราณสี โดยวันเดียวนั้นทีเดียว) สัมพันธ์ว่า “โสสุทฺถกตฺตาใน ปายาลี ๆ อาชยตบทกตฺตฺวาจก เอวคฺคํพํ อวธารณะเข้ากัษ เอกาเหเนว ๆ ตติยาวีเสสณะใน ปายาลี พาราณสี สัมปาปฺณียกัมมะใน ปายาลี”

อปวคค. เอกาเหเนว พาราณสี ปายาลี. นวหิ มาเสหิ วิหารํ นิฏฺฐาเปสิ. โยชเนน อธิตํ พฺยาकरणํ.	ไปถึงแล้ว ซึ่งเมืองพาราณสี โดยวันเดียวนั้นทีเดียว ยังวิหาร ให้สำเร็จแล้ว โดยเดือน ท. เก้า อ.ไวยาकरणํ ถูกสวดแล้ว โดยโยชนหนึ่ง
ปฺพฺพฺพาหิ. มาเสณ ปฺพฺพฺโ.	อ.ผู้เกิดก่อน ด้วยเดือน (สัมพันธ์ว่า ตติยาวีเสสณะ)
ปิตรา สทิสฺ.	อ.ผู้เช่นกับ ด้วยบิดา
มาตรา สมิ.	อ.ผู้เหมือน ด้วยมารดา
กหาปณฺเนน อุโน.	อันหย่อน ด้วยกหาปณะ
ธเนน วิกโล.	อ.ผู้บกพร่อง ด้วยทรัพย์
อสินา กลโ.	อ.การทะเลาะ ด้วยดาบ
อาจาเรน นิปฺโปณ.	อ.ผู้ละเอียดอ่อน ด้วยความประพฤติ
วาชาย นิปฺโปณ.	อ.ผู้ละเอียด ด้วยวาจา
คฺุเพณ มิสฺสุกํ.	อันผสม ด้วยน้ำอ้อยงบ
ติเลน มิสฺสุกํ.	อันผสม ด้วยงา
วาชาย สขิลโ.	อ.ผู้อ่อนหวาน ด้วยวาจา
มณินา อตฺโต.	อ.ความต้องการ ด้วยแก้วมณี
ธเนน อตฺโต.	อ.ความต้องการ ด้วยทรัพย์
ปิตรา ตฺลฺโย.	อ.ผู้เหมือน กับบิดา
กาล-. มาเสณ ภูฏชฺติ.	ย่อมบริโภค โดยเดือน
โยชเนน คฺจฺจติ.	ย่อมไป โดยโยชน

ทำตัวรูป ปิตรา	ศัพท์เดิมคือ	= ปิตุ
หลัง ปิตุ ลง นาทติยาวีรยัตติ	ปิตุ + นา	= จศัพท์ใน กตฺตฺริ จ.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อุ	ปิตุ อุ + นา	= ปุพฺพฺมโรจิตฺมฺสุสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เพราะนาวิรยัตติ แปลง อุ เป็น อาร	ปิตุ อุ → อาร + นา	= อณฺเณสฺวารตฺตํ.
เพราะนาวิรยัตติ รัสสะ อาร เป็น อร	ปิตุ อาร → อร + นา	= ปิตาทีนฺมฺลิมฺหิ.

หลังจากอารอาเทศ แปลง นา เป็น อา	ปีตุ อร + นา → อา	= นา อา.
แยกพยัญชนะ ร ออกจากสระ อ	ปีตุ อร อ + อา	= ปุพพมโรจิตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปีตุ อร ๒ + อา	= สรโลโปมาเทศปฺจฺยยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	ปีตรา	= นเย ปฺรฺ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ปีตรา.** (ด้วยบิดา)

ทำตัวรูป มาตฺรา	ศัพท์เดิมคือ	= มาตุ
หลัง มาตุ ลง นาดติยวิวัตติ	มาตุ + นา	= จศัพท์ใน กตฺตริ จ.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	มาตุ อ + นา	= ปุพพมโรจิตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
เพราะนาวิวัตติ แปลง อ เป็น อาร	มาตุ อ → อาร + นา	= อณฺเณสฺวารตฺตํ.
เพราะนาวิวัตติ รัสสะ อาร เป็น อร	มาตุ อาร → อร + นา	= ปีตาทินมสฺมิหิ.
หลังจากอารอาเทศ แปลง นา เป็น อา	มาตุ อร + นา → อา	= นา อา.
แยกพยัญชนะ ร ออกจากสระ อ	มาตุ อร อ + อา	= ปุพพมโรจิตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มาตุ อร ๒ + อา	= สรโลโปมาเทศปฺจฺยยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	มาตฺรา	= นเย ปฺรฺ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **มาตฺรา.** (ด้วยมารดา)

ทำตัวรูป วาจาย	ศัพท์เดิมคือ	= วาจา
หลัง วาจา ลง นาดติยวิวัตติ	วาจา + นา	= จศัพท์ใน กตฺตริ จ.
ตั้ง อา ชื่อ ม	วาจา ม + นา	= อา โม.
หลังจาก อา ที่ชื่อ ม แปลง นา เป็น อาย	วาจา ม + นา → อาย	= มิโต นาทินํ.
แยกพยัญชนะ จ ออกจากสระ อา	วาจา อา + อาย	= ปุพพมโรจิตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	วาจ ๒ + อาย	= สรโลโปมาเทศปฺจฺยยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ จ ไปประกอบกับสระ อา	วาจาย	= นเย ปฺรฺ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **วาจาย.** (ด้วยวาจา)

ปจฺจตฺต. อตฺตนา ว อตฺตนา สมนฺนติ.	อ.ตนเทียว ย่อมสมมติ ซึ่งตน (จศัพท์ใน กตฺตริ จ)
กมฺม. ติเลหิ เขตฺเต วปติ.	ย่อมหว่าน ซึ่งงา ท. ในนา
ปญฺจมี. สฺมุตฺตา มยฺ เตน มหาสมณฺน.	อ.เรา ท. เป็นผู้พ้นดีแล้ว จากพระมหาสมณะ พระองค์นั้น ย่อมเป็น

ทำตัวรูป อตฺตนา	ศัพท์เดิมคือ	= อตฺต
หลัง อตฺต ลง นาวิวัตติในอรรตปฐฺมา	อตฺต + นา	= จศัพท์ใน กตฺตริ จ.

สำเร็จรูปเป็น **อตฺตนา.** (อ.ตน)

ทำตัวรูป ติเลหิ	ศัพท์เดิมคือ	= ติล
หลัง ติล ลง หิตติยาวิภัตติในอรรถกรรรม	ติล + หิ	= จศัพท์ใน กตตริ จ.
แยกพยัญชนะ ล ออกจากสระ อ	ติล อ + หิ	= ปุพพมโรจิตมสุสรุ สเรน วิโยชเย.
เพราะหิวิภัตติ แปลง อ เป็น เอ	ติล อ → เอ + หิ	= สุหิสสุวาโร เอ.
นำพยัญชนะ ล ไปประกอบกับสระ เอ	ติเลหิ	= นนย ปริ ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ติเลหิ**. (ซึ่งงาทั้งหลาย)

๒๙๖. สหทธิโยเค จ.

คตินิยาม อ.คตินิยามวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **สหทธิโยเค** ในที่ประกอบด้วยศัพท์ที่มี สหศัพท์ เป็นต้น **จ** ด้วย.

(ลงคตินิยามวิภัตติ ในที่ประกอบด้วย สหศัพท์ เป็นต้น)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิภัตติวิธิตสูตร**. **จศัพท์** : มีอรรถ **อวุตตสมุจจย** รวบรวมอรรถที่ไม่ได้กล่าวไว้ในสูตรนี้ คือ ลงคตินิยามวิภัตติ ในอรรถของสหศัพท์ แต่ไม่มีสหศัพท์ปรากฏอยู่ด้วย เช่น เทวทตโต ราชคหุ ปาวลิส โภกกาลิเกน ปจจาสมณเณ. (อ.พระเทวทต ได้เข้าไปแล้ว สู่มิ้องราชคฤห์ กับด้วยพระภิกษุภิกษุ ผู้เป็นปัจจาสมณะ), ทุโข พาลเอหิ สวาโส. (อ.การอยู่ร่วม กับด้วยคนพาล ท. เป็นความทุกข์ ย่อมเป็น)

อาทิสศัพท์ ใน “สหทธิโยเค” หมายถึง **“สหทธิ”** = กับ, **สม** = เสมอ, **นานา** = ต่างๆ, **วินา** = เว้น, **อล** = พอละ, อย่างละ และ **ก** = อะไร” ในที่ประกอบด้วยศัพท์เหล่านี้ให้ลงคตินิยามวิภัตติ มีคำแปลว่า “ด้วย...”

คำว่า **“สมวาย”** หมายความว่า ความเสมอกัน มีวิเคราะห์ว่า “สม วิเสเสน อยน สมวายโย” (สมสหพูปปท + วิบุพพ + อ คติมहि ในการไป + ณ) การเป็นไปโดยพิเศษเสมอ สมวายะนี้ จำแนกออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑. **กิริยาสมวายะ** ความเสมอกันด้วยกิริยา เช่น นิสสิท ภาควา สหทธิ ภิกขุสเมเน. (อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งแล้ว กับด้วยหมู่แห่งภิกษุ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สหทธิ” สัมพันธ์เข้ากับกิริยาว่า “นิสสิท” ฉะนั้น จึงเป็น “กิริยาสมวายะ” สัมพันธ์ว่า “ภาควา สหทธิกตตา ใน นิสสิท ๆ อาชยาตบทกตตวาจก สหทธิศัพท์ กิริยาสมวายะ ใน นิสสิท ภิกขุสเมเน สหตตคตินิยาม เข้ากับ สหทธิศัพท์”

๒. **คุณสมวายะ** ความเสมอกันด้วยคุณศัพท์ เช่น ปุตเตเน สห ญโล (อ.บุรุษ ผู้อ้วน กับ ด้วยบุตร) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สห” สัมพันธ์เข้ากับ “ญโล” ซึ่งเป็นคุณศัพท์ ฉะนั้น จึงเป็น “คุณสมวายะ” สัมพันธ์ว่า “ปุตเตเน สหตตคตินิยาม เข้ากับ สหฯ ศัพท์ คุณสมวายะ ใน ญโล ๆ วิเสสณะ ของ ปุริโส ๆ ลิงคัตตะ”

๓. **ทัฬหสมวายะ** ความเสมอกันด้วยนามศัพท์ เช่น อนนเตวาลิกสหทธิวิหริเกหิ สห อจจริย-ปชฌายาน ลาโม (อ.ลาม ของอาจารย์ และอุปัชฌาย์ ท. กับ ด้วยอนนเตวาลิกและสหทธิวิหริก ท.) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สห” สัมพันธ์เข้ากับกิริยาว่า “อจจริยปชฌายาน” ฉะนั้น จึงเป็น “ทัฬหสมวายะ” สัมพันธ์ว่า “อนนเตวาลิก-สหทธิวิหริเกหิ สหตตคตินิยาม เข้ากับ สห ๆ ศัพท์ ทัฬหสมวายะ ใน อจจริยปชฌายาน ๆ สามีสัมพันธ์ะ ใน ลาโม ๆ ลิงคัตตะ”

๑. สหโยคะ ในประกอบด้วยศัพท์ แผลว่า “ด้วย...” เช่น

วิตุกถเนน สห วตตติ. ย่อมเป็นไป กับ ด้วยวิตก

อนุตวาลิกสทฺธิวิหริเกหิ สห อจฺริยฺชฺฌายานํ ลาโม. อ.ลาม ของอาจารย์และอุปัชฌาย์ ท. กับ
ด้วยอันตวาลิกและสัทธิวิหริก ท.

๒. สหาทิโยคะ ในที่ประกอบด้วยศัพท์เป็นต้น แผลว่า “ด้วย...” เช่น

นีสฺสึ ภาควา สทฺธิ ภิกฺขุสฺสเมเน. อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งแล้ว กับ ด้วยหมู่แห่งภิกษุ

สทฺสเสน สมํ มิตา. ถูกดวงแล้ว เสมอกัน ด้วยพัน

สพฺเพหิ เม ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว. อ.ความต่างกัน อ.ความแยกกัน ด้วยวิธิตุ ท. อันเป็น
ที่รัก อันเป็นที่น่าชื่นใจ ทั้งปวง จักมี แก่เรา

สฺสึมิ วินาปิ คคฺเคน อุโปสถํ กเรยฺย. อ.พระสงฆ์ ฟังกระทำ ซึ่งอุโบสถ แม่วัน ด้วยพระบ้ำ ชื่อว่าคคคะ
ก็ เม เอเกเน ตินฺนณฺเนน ปุริเสน ฌามทสฺสิเนนา. อ.ประโยชน์อะไร แก่เรา ด้วยบุรุษ ผู้เห็นซึ่งกำลัง ผู้ข้าม
คนเดียว

อลํ เต อธิ วาเสน. อ.พอละ ด้วยการอยู่ในวัดนี้ แก่ท่าน

กึ เต ชฎาหิ ทุมฺเมธ. ดูก่อนฤกษ์ผู้มีปัญญาทราวม อ.ประโยชน์อะไร ด้วยชฎา ท. แก่ท่าน

กึ เต อชินฺสาฎิยา. อ.ประโยชน์อะไร ด้วยผ้าห่มหนังเสือ แก่ท่าน

๓. สหัตถะ มีอรรถของศัพท์ แผลว่า “กับด้วย...” เช่น

เทวทฺตโต ราชคหํ ปาวิลิ โกกาลิเกเน ปจฺจาสมณฺเณน. อ.พระเทวทัต ได้เข้าไปแล้ว สู่มืองราชคฤห์
กับด้วยพระโกกาลิกะ ผู้เป็นปัจฉาสมณะ

ทุกฺโข พาเลหิ สฺวาโส. อ.การอยู่ร่วม กับด้วยคนพาล ท. เป็นความทุกข์ ย่อมเป็น

ทำตัวรูป วิตุกถเนน

ศัพท์เดิมคือ

= วิตุก

หลัง วิตุก ลงนัตติยวิภัตติในสหโยคะ วิตุก + นา

= สหาทิโยคะ จ.

หลังจากออกวรรณ์ต์ แปลง นา เป็น เอน วิตุก + นา → เอน

= อโต เนน.

แยกพยัญชนะ ล ออกจากสระ อ วิตุกฤ อ + เอน

= ปุพฺพมโรจิตมฺสฺสรํ สเรเน วิโยชเย.

ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ วิตุกฤ ๔ + เอน

= สโรโลโปมาเทสฺสปจฺจยาทิมฺหิฯ

นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ เอ วิตุกถเนน

= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น วิตุกถเนน. (ด้วยวิตก)

ทำตัวรูป พาเลหิ

ศัพท์เดิมคือ

= พาล

หลัง พาล ลง นัตติยวิภัตติในสหัตถะ พาล + หิ

= จศัพท์ใน สหาทิโยคะ จ.

แยกพยัญชนะ ล ออกจากสระ อ พาล อ + หิ

= ปุพฺพมโรจิตมฺสฺสรํ สเรเน วิโยชเย.

เพราะหิวิภัตติ แปลง อ เป็น เอ พาล อ → เอ + หิ

= สฺหิสฺสุวาโร เอ.

นำพยัญชนะ ล ไปประกอบกับสระ เอ พาลเอหิ = นเนย ปรี ยุตเตเต.

สำเร็จรูปเป็น พาลเอหิ. (กับด้วยคนพาลทั้งหลาย)

๒๙๗. เหตุวตุเถ จ.

คติยา อ.ตติยาวิภัตติ โหติ ย่อมลง เหตุวตุเถ ในอรรถเหตุ จ ด้วย.

(ลงตติยาวิภัตติ ในอรรถเหตุ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วิภัตติวิสุทธิสูตร. จศัพท์ : มีอรรถ อนุกฤษฏมน ดิงศัพท์ว่า “โยค” จากสูตร “สหาติ-โยเค จ” มา ฉะนั้น จึงสามารถลงตติยาวิภัตติในอรรถเหตุ(เหตุวตุเถ) และในที่ประกอบด้วยอรรถเหตุ(เหตุวตุเถปโยค) ได้ เช่น เกน นิมิตเตน. เพราะเหตุอะไร เป็นต้น

คำแปลของตติยาวิภัตติที่ลงในอรรถเหตุ แปลว่า “เพราะ...” หลักสัมพันธ์เรียกว่า “เหตุ”

๑. เหตุวตุเถ ตติยาวิภัตติลงในอรรถเหตุ ไม่มีศัพท์ที่แปลว่า เหตุ อยู่ด้วย เช่น

อนเนน วสติ.	ย่อมอยู่ เพราะข้าว
ธมฺเมน วสติ.	ย่อมอยู่ เพราะธรรม
วิชชาย วสติ.	ย่อมอยู่ เพราะวิชา
น ชจจา วสโล โหติ.	อ.บุคคล เป็นคนเลว เพราะชาติ ย่อมเป็น ห้ามได้
น ชจจา โหติ พราหฺมโณ.	อ.บุคคล เป็นผู้ประเสริฐ เพราะชาติ ย่อมเป็น ห้ามได้
กมฺมฺนา วสโล โหติ.	อ.บุคคล เป็นเลว เพราะกรรม ย่อมเป็น
กมฺมฺนา โหติ พราหฺมโณ.	อ.บุคคล เป็นผู้ประเสริฐ เพราะกรรม ย่อมเป็น
ทาเนน โภควา.	อ.บุคคล เป็นผู้มีโภคทรัพย์ เพราะทาน ย่อมเป็น
อจาเรน กุลี.	อ.บุคคล เป็นผู้มีตระกูลดี เพราะความประพฤติ ย่อมเป็น
เกน ปาณิ กามทโท.	อ.ฝ่ามือ อันให้ซึ่งวัตถุอันน่าใคร่ เพราะกรรมอะไร
เกน ปาณิ มจฺจสฺสโว.	อ.ฝ่ามือ อันหลั่งออกซึ่งน้ำหวาน เพราะกรรมอะไร
เกน เต พฺรหฺมจฺริเยน ปุณฺณํ ปาณิมฺหิ อิชฺฉติ.	อ.บุญ ย่อมสำเร็จ ในฝ่ามือ ของท่าน เพราะความประพฤติ ประเสริฐอะไร

๒. เหตุวตุเถปโยค ตติยาวิภัตติลงในที่ประกอบด้วยอรรถเหตุ มีศัพท์ที่แปลว่า เหตุ อยู่ด้วย เช่น

เกน นิมิตเตน.	เพราะเหตุอะไร
เกน ปโยชเนน.	เพราะเหตุอะไร
เกนญฺเจเนน.	เพราะเหตุอะไร
เกน เหตุนา.	เพราะเหตุอะไร

ทำตัวรูป ชจจา	ศัพท์เดิมคือ	= ชาติ
หลัง ชาติ ลง นาดติยาวิภัตติในอรรตเหตุ ชาติ + นา		= เหตุวตฺเถ จ.
แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อี	ชาตฺ อี + นา	= ปุพฺพมโรจิตฺมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ตั้ง อี ที่กล่าวอิตติลึงค์ชื่อ ป	ชาตฺ อี ป + นา	= เต อิตฺติชฺยา โป.
หลังจาก อี ที่ชื่อ ป แปลง นา เป็น อา	ชาตฺ อี + นา → อา	= อา ปิต โยคฺวิภาคเณ อมาฯ
เพราะสระหลัง แปลง อี ที่ชื่อ ป เป็น ย	ชาตฺ อี → ย + อา	= ปสณฺณสฺส จ.
แปลง ตฺย เป็น จ	ชา ตฺย → จ + อา	= ยวตฺ ตลนทการานํฯ
จฺ สทิสเทวภาวะ	ชา จ-จ + อา	= ปร เทวภาโว จาเน.
แยกพยัญชนะ ชฺ ออกจากสระ อา	ชฺ อา จจ + อา	= ปุพฺพมโรจิตฺมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
เพราะพยัญชนะ รัสสะ อา เป็น อ	ชฺ อา → อ จจ + อา	= รสฺสํ.
นำพยัญชนะ จฺ ไปประกอบกับสระ อา	ชจจา	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น ชจจา . (เพราะชาติกำเนิด)		

ทำตัวรูป กมฺมนา	ศัพท์เดิมคือ	= กมฺม
หลัง กมฺม ลง นาดติยาวิภัตติในอรรตเหตุ กมฺม + นา		= เหตุวตฺเถ จ.
แยกพยัญชนะ มฺ ออกจากสระ อ	กมฺม อ + นา	= ปุพฺพมโรจิตฺมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
เพราะนาวิภัตติ แปลง อ เป็น อุ	กมฺม อ → อุ + นา	= อ กมฺมนตฺสฺส จ.
นำพยัญชนะ มฺ ไปประกอบกับสระ อุ	กมฺมฺนา	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น กมฺมฺนา . (เพราะกรรม)		

ทำตัวรูป อนฺเนน	ศัพท์เดิมคือ	= อนฺน
หลัง อนฺน ลง นาดติยาวิภัตติในอรรตเหตุ อนฺน + นา		= เหตุวตฺเถ จ.
หลังจากออการันต์ แปลง นา เป็น เอน	อนฺน + นา → เอน	= อโต เนน.
แยกพยัญชนะ นฺ ออกจากสระ อ	อนฺนฺ อ + เอน	= ปุพฺพมโรจิตฺมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อนฺนฺ ๑ + เอน	= สโรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ นฺ ไปประกอบกับสระ เอ	อนฺเนน	= นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น อนฺเนน . (เพราะข้าว)		

๒๙๘. สัตตมยตเถ จ.

ตติยา อ.ตติยาวิภังคิ โหติ ย่อมลง สัตตมยตเถ ในอรรถแห่งสัตตมยวิภังคิ จ ด้วย.

(ลงตติยาวิภังคิ ในอรรถสัตตมยวิภังคิ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วิภังคิวิสูตร. จศัพท์ : มีอรรถ วาจาสิทธิฎฐ ทำคำพูดของสูตรให้สละสลวย. ตติยาวิภังคิลงในอรรถสัตตมยวิภังคิ แปลว่า “ใน...” หลักสัมพันธ์เรียกว่า “ตติยาอาธาระ”

ตัวอย่าง: เตน สมเยน.	ในสมัยนั้น
เตน กาเลน.	ในกาลนั้น
กาเลน รมมสุสวณ.	อ.การฟังซึ่งธรรม ในกาลสมควร
โส โว มมจฺเยน สตุธา.	อ.พระธรรมวินัยนั้น จะเป็นศาสดา ของเธอ ท. ในกาลอันล่วงไป แห่งเรา
มาเสน ภูณฺชติ.	ย่อมกิน ในเดือน
โยชเนน ชาวติ.	ย่อมวิ่ง ในโยชน์
ปุรตฺถิเมน ฐตรภูโจ.	อ.ท้าวธรรมภูริ ย่อมอยู่ในทิศตะวันออก
ทกฺขิณฺเณน วิรุฬฺหโก.	อ.ท้าววิรุฬหก ย่อมอยู่ในทิศใต้
ปจฺฉิเมน วิรุฬฺกโข.	อ.ท้าววิรุฬหก ย่อมอยู่ในทิศตะวันตก
อุตฺตเรณ กสิณฺวโต.	อ.เมืองกสิวันตะ มีอยู่ในทิศเหนือ
ชโนมฺมปฺเรณ จ.	อ.เมืองชโนมะ มีอยู่ในทิศอื่นจากทิศเหนือ นั้น ด้วย
เยน ภควา เตนฺอุปฺสงฺกมิ.	อ.พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ในทิศภาคใด, เข้าไปเฝ้าแล้ว ในทิศภาคนั้น (เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ)

ทำตัวรูป สมเยน	ศัพท์เดิมคือ	= สมย
หลัง สมย ลง นาคติยาในอรรถสัตตมย	สมย + นา	= สัตตมยตเถ จ.
หลังจากอการันต์ แปลง นา เป็น เอน	สมย + นา → เอน	= อโต เนน.
แยกพยัญชนะ ย ออกจากสระ อ	สมย อ + เอน	= ปุพฺพมโรจิตฺมสุสฺรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สมย ๒ + เอน	= สโรโลโปมาเทสฺอุปฺสงฺกยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ย ไปประกอบกับสระ เอ	สมเยน	= นเย ปรี ฺยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น สมเยน. (ในสมัย)

๒๙๙. เยนงควิกาโร.

องควิกาโร อ.ความเปลี่ยนแปลงแห่งร่างกาย **ลกฺขียเต** ย่อมถูกจดจำ **เยน (องเคน)** ด้วยอวัยวะใด,
 ตติยา อ.ตติยาวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **ตตฺถ (อุปฺลภฺขณฺณเค)** ในอวัยวะอันเป็นเครื่องจดจำนั้น.
 (ลงตติยาวิภัตติ ในอวัยวะของร่างกายที่เปลี่ยนแปลงไปอันเป็นเครื่องจดจำนั้น)
 สูตรนี้มี ๒ บท คือ เยน, องควิกาโร. เป็น **วิภตฺติวิธิสฺสูตร**. มีคำแปลว่า “ด้วย...”

ตัวอย่าง: อุกฺขินา กาโณ.	อ.ผู้บอด ด้วยตา
हतฺเถन กุณी.	อ.ผู้ง่อย ด้วยมือ
ปาเทन ขณฺโซ.	อ.ผู้เขยง(เป้) ด้วยเท้า
ปิฏฺฐิยา ขุชฺโซ.	อ.ผู้ค่อม ด้วยหลัง

ทำตัวรูป ปิฏฺฐิยา	ศัพท์เดิมคือ	= ปิฏฺฐิ
หลัง ปิฏฺฐิ ลง นาทติยาวิภตฺติ	ปิฏฺฐิ + นา	= เยนงควิกาโร.
ตั้ง อี ชื่อ ป	ปิฏฺฐิ ป + นา	= เต อิตฺธิขยา โป.
หลังจาก อี ที่ชื่อ ป แปลง นา เป็น ยา	ปิฏฺฐิ + นา → ยา	= ปโต ยา.

สำเร็จรูปเป็น **ปิฏฺฐิยา**. (ด้วยหลัง)

๓๐๐. วิเสสเน จ.

ตติยา อ.ตติยาวิภักดิ์ โหติ ย่อมลง วิเสสเน ในอรรถวิเสสเน จ ด้วย.

(ลงตติยาวิภักดิ์ ในอรรถวิเสสเน)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วิภักดีวิริสูตร. จศัพท์ : มีอรรถ อวุตตสมุจจย รวบรวมอรรถที่ไม่ได้กล่าวไว้ในสูตร คือ ให้ลงตติยาวิภักดิ์ หลังจาก ปกติศัพท์เป็นต้น เช่น ปกติยา อภิรัฐโป. (รูปหล่อ โดยปกติ)

ตติยาวิภักดีลงในอรรถวิเสสเน แปลว่า “ด้วย..., โดย..., ตาม..., ข้าง..., ทาง...” ตามความเหมาะสมกับภาษาไทย หลักสัมพันธ์เรียกว่า “ตติยวิเสสเน”

วิเสสเน หมายถึง บทขยายที่ทำให้บทหลัก(วิเสสยะบทหรือวิเสสศัพท์บท)แตกต่างออกไป มีวิเคราะห์ว่า “วิเสสียติ วิเสสิตัพพ อเนนาติ วิเสสน” (วิ + ลิส + ย) อ.วิเสสยะ ย่อมถูกกระทำให้พิเศษ ด้วยวิเสสเนนี้ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าวิเสสเน. (คำขยาย) วิเสสเนนั้นมี ๖ ประการ คือ

(๑) โคตต	=	โดยโคตร ตระกูล
(๒) นาม	=	โดยชื่อ
(๓) ชาติ	=	โดยชาติกำเนิด ชาติตระกูล
(๔) ลิปฺป	=	โดยศิลปะ
(๕) วย	=	โดยวัย
(๖) คุณ	=	โดยคุณ

วิเสสเน ๒

๑. นามวิเสสเน บทขยายนาม แบ่งออกเป็น ๒ ประการ

๑.๑ ตูลยาริกรณวิเสสเน ตัวขยายมีอรรถเป็นที่ตั้งเหมือนกัน มีวิภักดีเหมือนกัน แปลว่า “ผู้..., มี..., อัน...” เช่น สา กาลี ภินเนน สีเสน ปคฺมรณฺเตน โลหิตฺเตน ปฏฺวิสุสฺสกาณํ อุชฺฌาเปสิ. (อ.นางกาลีนัน มีศึระะแตก แล้ว มีเลือดไหลออกอยู่ โพนทะนา แก่หญิง ท. ผู้คั้นเคยกั้น) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สา” ทำหน้าที่เป็นตัวขยายของบทว่า “กาลี” บทว่า “ภินเนน” ทำหน้าที่เป็นตัวขยายของบทว่า “สีเสน” บทว่า “ปคฺมรณฺเตน” ทำหน้าที่เป็นตัวขยายของบทว่า “โลหิตฺเตน” และบทว่า “ปฏฺวิสุสฺสกาณํ” ทำหน้าที่เป็นตัวขยายของบทว่า “อิตฺถินิ” โดยมีลิงค์ วิภักดี และวจนะ เหมือนกันทั้งบทที่เป็นวิเสสเนและบทที่เป็นวิเสสยะ(วิเสสศัพท์บท บทที่พึงถูกขยาย)

๑.๒ ภินนาริกรณวิเสสเน ตัวขยายมีอรรถเป็นที่ตั้งต่างกัน มีวิภักดีต่างกัน แปลว่า “ด้วย..., โดย..., ตาม..., ข้าง..., ทาง...” เช่น โคตฺเตน โคตโม นาโถ. (อ.พระพุทฺธเจ้า ทรงพระนามว่าโคตม โดยโคตร) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “โคตฺเตน” เป็นวิเสสเน ของบทว่า โคตโม โดยมีวิภักดีต่างกัน ส่วน ลิงค์ และวจนะ จะเหมือนกันหรือต่างกันได้

๒. กิริยวิเสสเน บทขยายกิริยา เช่น ขิปฺปเมว สมิชฺฌตฺ. (จงสำเร็จ จับพลันนั้นเทียว)

สำหรับการลงตติยาวิภักดีในอรรถวิเสสเนด้วยสูตรว่า “วิเสสเน จ” นี้ หมายถึงนามวิเสสเนเฉพาะที่เป็น ภินนาริกรณวิเสสเนเท่านั้น

ตัวอย่าง: โคตเตน โคตโม นาโถ.	อ.พระพุทเจ้า ทรงพระนามว่าโคตม โดยโคตร
สาริปุตโตติ นามเน วิสสุโต ปณณวา จ โส.	อ.พระเถระนั้น มีปัญญา ปรากฏแล้ว โดยชื่อว่าสาริปุต
ชาติยา ขตติโย พุทโธ โลก อปปฏิปุคโคโล.	อ.พระพุทเจ้า เป็นกษัตริย์ โดยชาติ ไม่มีบุคคลเปรียบ ในโลก
ตทหุ ปพุพชิต สนุโต ชาติยา สตตวสุสิโก, โสปี มํ อนุสาเสยฺย สมฺปฏิจฺฉามิ มตฺถเก.	แม้ อ.เด็กนั้น บวชแล้ว ในวันนั้น มีอายุ ๗ ขวบ โดยชาติ ฟังสั่งสอน ซึ่งเรา,
	อ.เรา จะรับไว้ ด้วยเศียรเกล้า
สิปเปน นพกาโร โส.	อ.บุคคลนั้น เป็นช่างสาน โดยศิลป์
เอฏฺฐนฺติโส วยสา.	มีอายุ ๒๙ ปี โดยวัย
วิชฺชชย สาธุ.	เป็นคนดี โดยวิชา
ปณฺณาย สาธุ.	เป็นคนดี โดยปัญญา
ตปฺสา อุตฺตโม.	เป็นผู้สูงสุด โดยข้อปฏิบัติ
สฺวณฺณณ อภิรุโป.	มีรูปร่าง โดยทองคำ
จศฺัพทฺ. ปกฺติยา อภิรุโป.	มีรูปร่าง โดยปกติ
เยภฺยเยน มตฺติกา.	อ.ดินเหนียว โดยมาก
สเมน ชาวติ.	ย่อมวิ่ง โดยสม่ำเสมอ
วิสเมน ชาวติ.	ย่อมวิ่ง โดยไม่สม่ำเสมอ
ทฺวิโถณฺน ธณฺณํ กิณฺณาติ.	ย่อมซื้อ ซึ่งข้าวเปลือก โดยสองทะนาน
สฺหสฺเสน อสฺสเก กิณฺณาติ.	ย่อมซื้อ ซึ่งม้า ท. โดยหนึ่งพัน

ทำตัวรูป โคตเตน	ศัพท์เดิมคือ	= โคตต
หลัง โคตต ลง นาทติยาในอรรถวิเสสนะ	โคตต + นา	= วิเสสน จ.
หลังจากออกอาร์นต์ แปลง นา เป็น เอน	โคตต + นา → เอน	= อโต เนน.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ	โคตต อ + เอน	= ปุพฺพมโรจิตมสุสรํ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	โคตต ๑ + เอน	= สรโลโปมาเทสฺสปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ เอ	โคตเตน	= นเย ปรี ฺยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น โคตเตน . (โดยโคตร)		

ทำตัวรูป วิชชชย	ศัพท์เดิมคือ	= วิชา
หลัง วิชา ลง นาทติยาวิภัตติ	วิชา + นา	= วิเสสน จ.
ตั้ง อา ชื่อ ม	วิชา ม + นา	= อา โม.
หลังจาก อา ที่ชื่อ ม แปลง นา เป็น อาย	วิชา ม + นา → อาย	= มโต นาทิน.
แยกพยัญชนะ จ ออกจากสระ อา	วิชา อา + อาย	= ปุพฺพมโรจิตมสุสรํ สเรณ วิโยชเย.

อ.ชวานา ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าว ท. ด้วยเคียว
 กสฺสโก สุทรกัตตา ใน ลุนาติ ๆ อาชยาตบทกัตตฺวาจก ทาตเตน กรณะ ใน ลุนาติ วิหโย อวุตต
 กัมมะ ใน ลุนาติ

๒. แปลว่า “โดย..., ตาม...” เรียกว่า “ตติยาวิเสสนะ” ทำหน้าที่เป็นตัวขยายของบทอื่น

เช่น โคตฺเตน โคตโม นาโถ.

อ.พระพุทฺธเจ้า ทรงพระนามว่าโคตม โดยโคตร ย่อมเป็น

โคตฺเตน ตติยาวิเสสนะ ใน โคตโม ๆ สัญญาวิเสสนะของ นาโถ ๆ สุทรกัตตา ใน ภาวติ ๆ อาชยาตบ
 ทกัตตฺวาจก

แปลว่า “ด้วย..., โดย..., ตาม..., ข้าง..., ทาง..., กับ...” ตามความเหมาะสม แต่ไม่ได้เป็นเครื่องมือ
 ของกิริยา เรียกว่า “ตติยาวิเสสนะ”

เช่น มาเสน ปุพฺโพ. (ลงตติยาวิภตติด้วย จศัพทใน “กตฺตริ จ”

อ.ผู้ก่อน ด้วยเดือน

มาเสน ตติยาวิเสสนะใน ปุพฺโพ ๆ ลิงคัตตะ

๓. แปลว่า “อัน...” เรียกว่า “อนนิกิตกัตตา” หรือ “อวุตตกัตตา” ผู้กระทำกิริยาที่ไม่ถูกกิริยากล่าวถึง
 ใช้ในประโยคกัมมวาทก จาก ประโยคเหตุกัมมวาทก และประโยคภาววาทก

เช่น ชินเนน เทสิโต รมฺโม. (ประโยคกัมมวาทก)

อ.พระธรรม อันพระชินเจ้า ทรงแสดงแล้ว

รมฺโม วุตตกัมมะ ใน เทสิโต ๆ กิตบทกัมมวาทก ชินเนน อนนิกิตกัตตา ใน เทสิโต

เช่น อนาถปิณฺฑติเกน วิหาโร การิโต. (ประโยคเหตุกัมมวาทก)

อ.วิหาร อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถปิณฺฑติเกะ ยังช่าง ให้สร้างแล้ว

วิหาโร วุตตกัมมะใน การิโต ๆ กิตบทเหตุกัมมวาทก อนาถปิณฺฑติเกน อนนิกิตกัตตา ใน การิโต
 การุ การิตกัมมะใน การิโต

เช่น เตน ภวิตพฺพ. (ประโยคภาววาทก)

อันเขา ฟิงเป็น

เตน อนนิกิตกัตตา ใน ภวิตพฺพ ๆ กิตบทภาววาทก

๔. แปลว่า “เพราะ...” เรียกว่า “เหตุ” เป็นเหตุในการกระทำกิริยา

เช่น น ชจฺจา วสฺโส โหติ.

อ.บุคคล เป็นคนแล้ว เพราะชาติ ย่อมเป็น หามิได้

ปฺคุคฺโล สุทรกัตตา ใน โหติ ๆ อาชยาตบทกัตตฺวาจก นศัพท ปฏฺฐิเสสณฺตตะ ชจฺจา เหตุ ใน โหติ วสฺโส
 วิกิตกัตตา ใน โหติ

๕. แปลว่า “มี..., ด้วยทั้ง...” เรียกว่า “อิตถัมภูตตะ” แสดงความมีอยู่แห่งสิ่งนี้

เช่น สา ภินเนน สีเสน ปคฺฆมนฺเตน โลหิตฺเตน ปฏฺวิสุสฺสกาณํ อุชฺฐาเปสิ.

อ.นางกาลสินั้น มีศรัทธะ อันแตกแล้ว ด้วยทั้งเลือด อันไหลออกอยู่ โปนทะนาแล้ว แก่หญิง ท.

ผู้คืนเคยกั้น

สา วิเสสนะ ของ กาลี ๆ สุทฺธกัตฺตา ใน อุชฺฐาเปสิ ๆ อาชยาตบหัทฺตฺวาจาก ภินฺเนน วิเสสนะ ของ สีเสน ๆ อิตถัมภุตฺเต ของ กาลี ปคฺฆมนฺเตน วิเสสนะ ของ โลหิตฺเตน ๆ อิตถัมภุตฺเต ของ กาลี ปฏฺวิสุสฺสกาณํ วิเสสนะของ อิตฺถีนํ ๆ สัมปทาน ใน อุชฺฐาเปสิ

๖. แปลว่า “ด้วย...” เข้ากับ สหศัพฺพ สหุธิศัพฺพ สมศัพฺพ นานาศัพฺพ วนาศัพฺพ อลศัพฺพ และกิศัพฺพ หรือเข้ากับอรรถของสหศัพฺพ เรียกว่า “สหตถตติยา”

เช่น นิสฺสิทฺติ ภควา สหุธิ ภิกฺขุสฺสเมน.

อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งแล้ว กับด้วยหมู่แห่งภิกษุ

ภควา สุทฺธกัตฺตา ใน นิสฺสิทฺติ ๆ อาชยาตบหัทฺตฺวาจาก สหุธิศัพฺพ กิริยาสมวายะ ใน นิสฺสิทฺติ ภิกฺขุสฺสเมน สหตถตติยา เข้ากับ สหุธิศัพฺพ

๗. แปลว่า “อันว่า...” ตติยาวีรยัตถกถาในอรรถปฐมาวีรยัตถกถา เรียกว่า “ตติยาปัจจัตตะ”

เช่น อตฺตนาเว อตฺตนา สมนฺนุนฺติ.

อ.ตนเทียว ย่อมสมมุติ ซึ่งตน

เอวศัพฺพ อวธารณะ เข้ากับ อตฺตนา ๆ ตติยาปัจจัตตะ ใน สมนฺนุนฺติ ๆ อาชยาตบหัทฺตฺวาจาก อตฺตนา อุตฺตกัมมะ ใน สมนฺนุนฺติ

๘. แปลว่า “ซึ่ง...” ตติยาวีรยัตถกถาในอรรถทุติยาวีรยัตถกถา ใช้เป็นกรรมของกิริยา เรียกว่า “ตติยากัมมะ” แปลว่า “ยัง...” ใช้เป็นกรรมที่ถูกระทำให้ เรียกว่า “ตติยาการิตกัมมะ” (วาศัพฺพในสูตร คติพุทธิภุชฺสปรหฺร)

เช่น ทิเลหิ เขตฺเต วปฺติ.

อ.ชวานา ย่อมหว่าน ซึ่งงา ท. ในนา

กสฺสโก สุทฺธกัตฺตา ใน วปฺติ ๆ อาชยาตบหัทฺตฺวาจาก ทิเลหิ ตติยากัมมะ ใน วปฺติ เขตฺเต วิสยาราระ ใน วปฺติ

เช่น ปุริโส อิตฺติยา คามํ คมยติ.

อ.บุรุษ ยังหญิง ย่อมให้ไป สู่หมู่บ้าน

ปุริโส เหตุกัตฺตา ใน คมยติ ๆ อาชยาตบหเหตุกัตฺตฺวาจาก อิตฺติยา ตติยาการิตกัมมะ ใน คมยติ คามํ สัมปาปฺถนียกัมมะ ใน คมยติ

๙. แปลว่า “จาก...” ตติยาวีรยัตถกถาในอรรถปัญจมีวีรยัตถกถา ใช้เป็นแดนหลีกออก เรียกว่า “ตติยาอปาทาน”

เช่น สุมฺมุตฺตา มยฺ เตน มหาสมณฺเณ. (จศัพฺพในสูตร “กตฺตริ จ”)

อ.เรา ท. เป็นผู้พ้นดีแล้ว จากมหาสมณะพระองค์นั้น ย่อมเป็น

มยฺ สุทฺธกัตฺตา ใน อสฺม ๆ อาชยาตบหัทฺตฺวาจาก สุมฺมุตฺตา วิกิตกัตฺตา ใน อสฺม เตน วิเสสนะ ของ

๓.๔ จตฺตตีวรัถยัตถเกทะ

๓๐๑. สมฺปทาเน จตฺตตี.

จตฺตตี อ.จตฺตตีวรัถยัตถเกทะ โหติ ย่อมลง สมฺปทาเน ในสมฺปทานการก.

(ลงจตฺตตีวรัถยัตถเกทะ ในสมฺปทานการก)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วัฏฏทิวรัถยัตถเกทะ.

๓๐๒. ยสฺส ทาทุกาโม โจรเต ธารยเต วา ตํ สมฺปทานํ.

(บุคคล) อ.บุคคล ทาทุกาโม เป็นผู้ใคร่เพื่ออันให้ ยสฺส (การกสฺส) แก่การกใด โหติ ย่อมเป็น วา กิติ, โจรเต ย่อมชอบใจ ยสฺส (การกสฺส) แก่การกใด วา กิติ, ธารยเต ย่อมทรงไว้ ยสฺส (การกสฺส) แก่การกใด วา กิติ, ตํ (การก) อ.การกนั้น สมฺปทานํ มีชื่อว่าสมฺปทาน โหติ ย่อมเป็น.

(บุคคลประสงค์จะให้แก่การกใดกิติ, ย่อมชอบใจแก่การกใดกิติ, ย่อมทรงไว้แก่การกใดกิติ, การกนั้น มีชื่อว่าสมฺปทาน)

สูตรนี้มี ๗ บท. เป็น สัตถุญญาสูตร. คำแปลของอายตนิบาตแปลว่า “แก่..., แต่..., เพื่อ..., ต่อ...”

คำว่า “สมฺปทาน” หมายความว่า เป็นที่มอบให้ด้วยดี ได้แก่ปฏิคคาหกผู้รับ มีวิเคราะห์ว่า “สมฺมา ปทียเต อสฺสาติ สมฺปทานํ, ปฏิคคาหโก”. (ส + ป + ทา ทาเน ในการให้ + ยุ) ย่อมถูกมอบให้ด้วยดี แก่การกนั้น เพราะเหตุอัน อ.การกนั้น ชื่อว่าสมฺปทาน, ได้แก่ปฏิคคาหก (เป็นที่อันเขามอบให้ด้วยดี)

สมฺปทานการก ๓

๑. อนิวารณสมฺปทาน ผู้รับที่ไม่ห้ามวัตถุที่เขาให้ เช่น พุทฺธสฺส ปุပ္ผํ ยชติ. (ย่อมบูชา ซึ่งดอกไม้ แก่พระพุทฺธเจ้า) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “พุทฺธสฺส” เป็นสมฺปทาน เพราะเป็นผู้รับการบูชา พระพุทฺธองค์ไม่ทรงห้ามสิ่งของที่ทายกทายิกานนำมาบูชา

๒. อัชฌเนสนสมฺปทาน ผู้รับที่มีการกระตุ้น เขิญชวนให้เขาให้ เช่น ยาจกานํ ฐนํ ททาติ. (ย่อมให้ ซึ่งทรัพย์ แก่ผู้ขอทั้งหลาย) ในตัวอย่างนี้ ผู้รับมีการกระตุ้น เพื่อให้อีกฝ่ายเกิดความสงสาร เห็นใจ แล้วให้ทรัพย์สิ่งของ

๓. อหฺมตฺติสมฺปทาน ผู้รับที่อนุญาตให้เขาให้ เช่น ภิกฺขุณฺํ ทานํ เทติ. (ย่อมถวาย ซึ่งทาน แก่ภิกฺขุทั้งหลาย) ในตัวอย่างนี้ ผู้รับคือภิกฺขุ เนื่องจากภิกฺขุไม่มีอาชีพใดๆ จึงอนุญาตให้ชาวบ้านถวายปัจจัยได้

ตัวอย่าง: พุทฺธสฺส ปุပ္ผํ ยชติ.

ย่อมบูชา ซึ่งดอกไม้ แก่พระพุทฺธเจ้า

โพธิรุกฺขสฺส ชลํ ททาติ.

ย่อมให้ (รด) ซึ่งน้ำ แก่ต้นโพธิ์

ยาจกานํ ฐนํ ททาติ.

ย่อมให้ ซึ่งทรัพย์ แก่ผู้ขอทั้งหลาย

ภิกขุณ ทานํ เทติ. ย่อมถวาย ซึ่งทาน แก่ภิกษุทั้งหลาย
 สมณสส โรจเต สจฺจํ. อ.ความสัตย์ ย่อมชอบใจ แก่พระสมณะ
 มายสมฺนทานมฺปี สัมเมโท รุจฺจิตฺต. อ.การแตกแห่งสงฆ์ อย่างชอบใจแล้ว แม้แก่ท่านผู้มีอายุ ท.
 ยสฺสายสมฺโต ขมตี. ย่อมชอบใจ แก่ท่านผู้มีอายุ รูปใด
 เทวทตฺตสฺส สุวณฺณจฺจตฺตํ ธารยเต ยถฺยทตฺโต. อ.นายยัญญูทนต์ ย่อมกั้น ซึ่งร่มทองคำ แก่นายเทวทนต์

ทำตัวรูป **พฺทฺธสฺส** ศัพท์เดิมคือ = พฺทฺธ
 ตั้ง พฺทฺธ ชื่อว่าสัมปทาน พฺทฺธ = ยสฺส ทาตุกาโม โรจเตฯ
 หลัง พฺทฺธ ลง สจฺจตฺตตีวิภตฺตี พฺทฺธ + ส = สมฺปทาน จตฺตตี.
 เพราะ สวิภตฺตี ลง สฺวคคม พฺทฺธ + ส - ส = สาคโม เส.

สำเร็จรูปเป็น **พฺทฺธสฺส**. (แต่พระพฺทฺธเจ้า)

ทำตัวรูป **อายสมฺโต** ศัพท์เดิมคือ = อายสมฺนตุ
 ตั้ง อายสมฺนตุ ชื่อว่าสัมปทาน อายสมฺนตุ = ยสฺส ทาตุกาโม โรจเตฯ
 หลัง อายสมฺนตุ ลง สจฺจตฺตตีวิภตฺตี อายสมฺนตุ + ส = สมฺปทาน จตฺตตี.
 เพราะ สวิภตฺตี แปลง นตุ กับ ส เป็น โต อายสมฺ นตุ+ส → โต = โตตฺตา สฺสมีนาสุ.

สำเร็จรูปเป็น **อายสมฺโต**. (แก่ท่านผู้มีอายุ)

ทำตัวรูป **อายสมฺนทานิ** ศัพท์เดิมคือ = อายสมฺนตุ
 ตั้ง อายสมฺนตุ ชื่อว่าสัมปทาน อายสมฺนตุ = ยสฺส ทาตุกาโม โรจเตฯ
 หลัง อายสมฺนตุ ลง นจฺจตฺตตีวิภตฺตี อายสมฺนตุ + นิ = สมฺปทาน จตฺตตี.
 แยกพยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อุ อายสมฺนตุ อุ + นิ = ปุพฺพมโรจิตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
 เพราะ นวิภตฺตี แปลง อุ เป็น อ อายสมฺนตุ อุ → อ + นิ = นตุสฺสนโต โยสุ จ.
 เพราะ นวิภตฺตี ทีมะ อ เป็น อา อายสมฺนตุ อ → อา + นิ = สฺนํหิสฺสุ จ.
 นำพยัญชนะ ตฺ ไปประกอบกับสระ อา อายสมฺนทานิ = นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **อายสมฺนทานิ**. (แก่ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย)

๓๐๓. สิลาม-หนู-จา-สป-ธาร-ปีห-กูธ-ทุหิสฺโสสุย-ราธิกุข-ปจฺจาสุณ-อนฺุปติ-คิน-
 ปุพฺพกตฺตาโรจนตฺต-ตทตฺต-ตฺมตฺตถาลมตฺต-มณฺเณนาทรรปฺปาณินิ คตฺยตฺต-กมฺมนิ
 อาสีสฺตต-สมฺมุติ-ภียย-สฺตตมฺยตฺเตสฺ จ.

ยํ การกั อ.การกัโต อตฺถิ มีอยู่ สิลาม-หนู-จา-สป-ธาร-ปีห-กูธ-ทุหิสฺโสสุย-ราธิกุข-ปจฺจาสุณ-
 อนฺุปติ-คิน-ปุพฺพกตฺตาโรจนตฺต-ตทตฺต-ตฺมตฺตถาลมตฺต-มณฺเณนาทรรปฺปาณินิ จ ในที่ประกอบแห่ง สิลามธาตุ
 หนูธาตุ จาธาตุ สปธาตุ ธารธาตุ ปีหธาตุ กูธธาตุ ทุหธาตุ อิสฺสธาตุ อุสุยธาตุ ราธธาตุ อิทธิธาตุ กัตฺตาในวากยะหน้าของ
 สุธาตฺอันมีปติและอาเป็นบพหน้า, คิธาตฺอันมีอนุและปติเป็นบพหน้า, อรรธการกล่าว, ประโยชน์ของกิริยานั้น, อรรธตุ
 บัจจย, อรรธของอลศีพท์, อรรธอันไม่ใช่สัตว์อันถูกไม่เคารพในที่ประกอบแห่งมณธาตฺด้วย คตฺยตฺตกมฺมนิ จ ในกรรม
 ของธาตฺ อันมีอรรธการไปด้วย อาสีสฺตตสมฺมุติภียยสฺตตมฺยตฺเตสฺ จ ในที่ประกอบแห่งศัพทฺอันมีอรรธการปรารธนา,
 ที่ประกอบแห่งสมฺมุติศัพทฺ, ที่ประกอบแห่งภียยศัพทฺ และในอรรธสฺตตมีวิภักติ ท.ด้วย, ตํ การกั อ.การกันั้น
 สมฺปทานํ มีชื่อว่าสมฺปทาน โหติ ย่อมเป็น.

(การกัที่มีอยู่ในที่ประกอบแห่ง สิลามธาตุ หนูธาตุ จาธาตุ สปธาตุ ธารธาตุ ปีหธาตุ กูธธาตุ ทุหธาตุ อิสฺสธาตุ
 อุสุยธาตุ ราธธาตุ อิทธิธาตุ กัตฺตาในวากยะหน้าของ สุธาตฺอันมีปติและอาเป็นบพหน้า คิธาตฺอันมีอนุและปติ เป็นบพ
 หน้า อรรธการกล่าว ประโยชน์ของกิริยานั้น อรรธตุบัจจย อรรธของอลศีพท์ อรรธอันไม่ใช่สัตว์อันถูกไม่เคารพในที่
 ประกอบแห่งมณธาตฺ ในกรรมของธาตฺอันมีอรรธการไป ในที่ประกอบแห่งศัพทฺอันมีอรรธการปรารธนา ที่ประกอบแห่ง
 สมฺมุติศัพทฺ ที่ประกอบแห่งภียยศัพทฺ และในอรรธสฺตตมีวิภักติ การกันั้น มีชื่อว่าสมฺปทาน)

สูตรนี้มี ๔ บท คือ สิลามหนูจาสปธารปีหกูธทุหิสฺโสสุยราธิกุขปจฺจาสุณอนฺุปติคินปุพฺพกตฺตาโรจนตฺตตทตฺต-
 ตฺมตฺตถาลมตฺตมณฺเณนาทรรปฺปาณินิ คตฺยตฺตกมฺมนิ, อาสีสฺตตสมฺมุติภียยสฺตตมฺยตฺเตสฺ, จ. เป็น สัณฺญาสูตร. จศัพทฺ :
 มีอรรธ วุตตสมฺมุจฺย รวบรวมอรรธของธาตฺ บัจจย และศัพทฺต่างๆ ในสูตรนี้

ตัวอย่าง: พุทฺธสฺส สิลามเต.	ย่อมสรรเสริญ ต่อพระพุทฺธเจ้า (ซิลามธาตุ)
อุปัชฌายสฺส สิลามเต.	ย่อมสรรเสริญ ต่อพระอุปัชฌาย์ (ซิลามธาตุ)
หนูเต มยฺหเมว.	ย่อมลวง แก่เรานั้นเทียว (หนูธาตุ)
หนูเต ตฺยฺหเมว.	ย่อมลวง แก่ท่านนั้นเทียว (หนูธาตุ)
อุปติฏฺเฐยฺย สกฺยปฺุตฺตานํ วพฺพมเกี.	อ.ช่างไม้ ฟิงอุปัฏฺฐาก แก่ศากยบุตร ท. (จาธาตฺ)
ภิกฺขุสฺส ฆฺณฺชฺฆมานสฺส ปานีเยน วา วิรูปฺเนน วา อุปติฏฺเฐยฺย.	อ.บุคคล ฟิงอุปัฏฺฐาก ด้วยน้ำอันบุคคล ฟิงตี้มด้วย ด้วยการฟัดด้วย แก่ภิกฺขุ ผู้ฉินอยู่
ตฺยฺหํ สปเต.	ย่อมสบถ แก่ท่าน (สปธาตฺ)
มยฺหํ สปเต.	ย่อมสบถ แก่เรา (สปธาตฺ)
สุวณฺณํ เต ธารยเต.	ย่อมทรงไว้ ซึ่งทอง แก่ท่าน (ธารธาตฺ)
ตสฺส รณฺโณ มยฺ นาคํ ธารยาม.	อ.เรา ท. ย่อมทรงไว้ ซึ่งช้าง แก่พระราชา พระองค์นั้น

เทวาปี ตสฺส ปิหยนฺติ ตาทิโน.	แม่ อ.เทวดา ท. ย่อมปรารถนา ต่อบุคคลนั้น ผู้คงที่ (ปิหธาตุ)
เทวาปี เตสํ ปิหยนฺติ, สมฺพุทฺธานํ สติมตํ. แม่ อ.เทวดา ย่อมปรารถนา ต่อพระพุทธเจ้า ท. ผู้มีสติเหล่านั้น	ข้าแต่ฤๅษีผู้มีความกล้าหาญมาก อ.ท่าน จงโกรธ ต่อพระราชานั้น
ตสฺส กุชฺฌ มหาวีร.	ข้าแต่ฤๅษีผู้มีความกล้าหาญมาก อ.ท่าน จงโกรธ ต่อพระราชานั้น
ยทฺธิหํ ตสฺส กุปฺเปยฺยํ.	ข้าแต่ฤๅษีผู้มีความกล้าหาญมาก อ.ท่าน จงโกรธ ต่อพระราชานั้นไซ้ (กุปธาตุ)
ทุหฺยติ ทิสานํ เมโม.	อ.เมมม ย่อมประทุษร้าย ต่อทิศ ท. (ทุหธาตุ)
โย มิตตานํ น ทุพฺภติ.	อ.บุคคลใด ย่อมไม่ประทุษร้าย ต่อมิตร ท.
ติตฺถิยา อิสฺสนฺติ สมณานํ.	อ.เดียรฉัตร ท. ย่อมริษยา ต่อพระสมณะ ท. (อิสฺสธาตุ)
ทุชฺชนา คุณวณฺตานํ อุตฺถยฺนฺติ.	อ.ทรชน ท. ย่อมริษยา ต่อบุคคลผู้มีคุณ ท. (อุตฺถยธาตุ)
กา อุตฺถยา วิชานตํ.	อ.การริษยา ต่อบัณฑิตผู้รู้แจ้ง ท. มีประโยชน์อะไร.
อาราโธ เม รณฺโณ.	อ.ความยินดี ของข้าพระองค์ ย่อมมี แต่พระราชา (ราธิกข-)
रणฺโณ อปรชฺฌติ, ราชานํ วา อปรชฺฌติ. ย่อมประพฤติผิด ต่อพระราชา, หรือ ซึ่งพระราชา.	
กฺยาหํ อยฺยานํ อปรชฺฌามิ.	อ.ข้าพเจ้า ย่อมประพฤติผิดอะไร ต่อพระคุณเจ้า ท.
กฺยาหํ อยฺเย อปรชฺฌามิ วา.	หรือ อ.ข้าพเจ้า ย่อมประพฤติผิดอะไร ซึ่งพระคุณเจ้า ท.
อายสฺมโต อุปาลิตฺเตรฺสฺส อุปสมฺปทาเปกฺโข อุปติสฺโส อายสฺมตํ วา. อ.อุปติสสะ เป็นผู้ประสงคฺอุปสมบพ	ต่อพระเถระชื่อว่าอุบาลี ผู้มีอายุ หรือ กะพระอุบาลี ผู้มีอายุ
	ย่อมเป็น
ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสโสสุ.	อ.ภิกษุ ท. ได้ฟังตอบแล้ว ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า (ปจฺจาสฺสน)
อาสฺถณฺนติ พุทฺธสฺส ภิกฺขุ.	อ.ภิกษุ ท. ย่อมฟังโดยเอื้อเฟื้อ ต่อพระพุทธเจ้า
ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน อนฺุคินฺนติ.	อ.ชน ย่อมกล่าวตามสมควร ต่อภิกษุนั้น
ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน ปตฺติคินฺนติ.	อ.ชน ย่อมกล่าวตอบ ต่อภิกษุนั้น
อาโรจฺยามิ โว ภิกฺขเว.	ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา จะบอก แก่เธอ ท. (อาโรจฺยตฺถ)
ปฏฺิวเทยามิ โว ภิกฺขเว.	ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา จะแสดง แก่เธอ ท.
อามนฺตฺยามิ เต มหาราช.	ข้าแต่มหาบพิตร อ.ข้าพระองค์ ขอราบพูล แต่พระองค์
ธมฺมํ โว เทเสสฺสามิ.	อ.เรา จักแสดง ซึ่งธรรม แก่เธอ ท.
เทเสตฺถ ฆนฺเต ภควา ธมฺมํ ภิกฺขุณํ.	ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค ขอจงแสดง ซึ่งธรรม
	แก่ภิกษุ ท.
ยถา โน ภควา พฺยากรเรยฺย.	อ.พระผู้มีพระภาค พึงพยากรณ์ แก่เรา ท. โดยประการใด
นินฺรุตฺตี เต ปวกฺขามิ.	อ.เรา จักบอก ซึ่งศัพท์(นินฺรุตฺติ) แก่ท่าน

ทำตัวรูป มยห	ศัพท์เดิมคือ	= อมฺห
ตั้ง อมฺห ชื่อว่าสัมปทาน	อมฺห	= สิลามหนุธาสปารปิหฺรุษ
หลัง อมฺห ลง สจตุตถีวิภัติ	อมฺห + ส	= สมฺปทาน จตุตถี.
เพราะส แปลง อมฺห กับ ส เป็น มยห	อมฺห+ส → มยห	= ตฺยหฺมยฺหณฺจ.
สำเร็จรูปเป็น มยห . (แก่ข้าพเจ้า)		
ทำตัวรูป วิชานต	ศัพท์เดิมคือ	= วิชานนฺต
ตั้ง วิชานนฺต ชื่อว่าสัมปทาน	วิชานนฺต	= สิลามหนุธาสปารปิหฺรุษ
หลัง วิชานนฺต ลง นจตุตถีวิภัติ	วิชานนฺต + น	= สมฺปทาน จตุตถี.
ตั้ง นต เหมือน นตฺ	วิชาน นต นตฺ + น	= เสเสสฺ นตฺว.
เพราะวิภัติ เปลี่ยน นตฺ กับ น เป็น ต	วิชาน นตฺ+น → ต	= นมฺหิ ต วา.
สำเร็จรูปเป็น วิชานต . (แก่ท่านผู้รู้แจ้งทั้งหลาย)		
ทำตัวรูป ภควโต	ศัพท์เดิมคือ	= ภควนฺต
ตั้ง ภควนฺต ชื่อว่าสัมปทาน	ภควนฺต	= สิลามหนุธาสปารปิหฺรุษ
หลัง ภควนฺต ลง สจตุตถีวิภัติ	ภควนฺต + ส	= สมฺปทาน จตุตถี.
เพราะวิภัติ เปลี่ยน นตฺ กับ ส เป็น โต	ภคว นตฺ+ส → โต	= โตติตา สสฺมินาสฺ.
สำเร็จรูปเป็น ภควโต . (แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า)		
ทำตัวรูป รณฺโณ	ศัพท์เดิมคือ	= ราช
ตั้ง ราช ชื่อว่าสัมปทาน	ราช	= สิลามหนุธาสปารปิหฺรุษ
หลัง ราช ลง สจตุตถีวิภัติ	ราช + ส	= สมฺปทาน จตุตถี.
เพราะส แปลง ราช กับ ส เป็น รณฺโณ	ราช+ส → รณฺโณ	= ราชสฺส รณฺโณราชิโน เส.
สำเร็จรูปเป็น รณฺโณ . (แต่พระราช)		
ทำตัวรูป โวม	ศัพท์เดิมคือ	= ตฺมฺห
ตั้ง ตฺมฺห ชื่อว่าสัมปทาน	ตฺมฺห	= สิลามหนุธาสปารปิหฺรุษ
หลัง ตฺมฺห ลง นจตุตถีวิภัติ	ตฺมฺห + น	= สมฺปทาน จตุตถี.
เพราะน แปลง ตฺมฺห กับ น เป็น โวม	ตฺมฺห+น → โวม	= ปทโต พุติยาจตุตถิณฺนฺตฺสฺ โวมโน.
สำเร็จรูปเป็น โวม . (แก่เธอทั้งหลาย)		
ทำตัวรูป โอม	ศัพท์เดิมคือ	= อมฺห
ตั้ง อมฺห ชื่อว่าสัมปทาน	อมฺห	= สิลามหนุธาสปารปิหฺรุษ
หลัง อมฺห ลง นจตุตถีวิภัติ	อมฺห + น	= สมฺปทาน จตุตถี.

เพราะนํ แปลง อมฺห กับ นํ เป็น โน	อมฺห+นํ → โน	= ปทโต ทุตติยาจตุตถีนฺนฺจิสฺส โวโน.
สำเร็จรูปเป็น โน. (แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย)		
ทำตัวรูป เต	ศัพท์เดิมคือ	= ตุมฺห
ตั้ง ตุมฺห ชื่อว่าสัมปทาน	ตุมฺห	= สิลามหฺนุชฺสาสปชารปิทฺทฺช
หลัง ตุมฺห ลง สจตุตถีวิภังติ	ตุมฺห + ส	= สมฺปทาน จตุตถี.
เพราะส แปลง ตุมฺห กับ ส เป็น เต	ตุมฺห+ส → เต	= เตเมกฺวจนฺสุ จ.
สำเร็จรูปเป็น เต. (แก่ท่าน)		

๓๐๔. อาย จตุตถเภาวจนฺสุส ตฺ.

อาย อ.การแปลงเป็น อาย จตุตถเภาวจนฺสุส แห่ง สวิภังติอันเป็นจตุตถี เภาวจนฺ ประสฺส อันเป็นเบื้องหลัง
อโต จากลิงค์อันเป็นอการันต์ โหติ ย่อมมี วา บ้าง.

(หลังจากลิงค์ที่เป็นอการันต์ แปลง ส จตุตถีวิภังติ เภาวจนฺ เป็น อาย บ้าง)

สูตรนี้มี ๓ บท. เป็น อาเทสวิภังติ. **ศัพท์** : มีอรรถ **อวฺตฺตสมฺจฺย** รวบรวมอรรถที่ไม่ได้กล่าวไว้ในสูตรนี้
คือให้แปลง ส จตุตถีวิภังติ เภาวจนฺ เป็น ตฺถ ได้ เช่น สุขฺจฺจฺรณฺตฺถ (สุขฺจฺจฺรณ + ส) เพื่อการสวดสะดวง เป็นต้น

การแปลง สจตุตถีวิภังติเป็น อาย มีได้ใน ๔ ฐานะ

๑. **ตทตตสัมปทาน** ผู้รับที่มี “ตทตต”ศัพท์ แปลว่า เพื่อประโยชน์แก่สิ่งนั้น เช่น พุทฺธสฺสตฺถาย
ธมฺมสฺสตฺถาย สัมสฺสตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจขามิ. (อ.ข้าพเจ้า ย่อมสละ ซึ่งชีวิต เพื่อประโยชน์ แก่พระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์
แก่พระธรรม เพื่อประโยชน์ แก่พระสงฆ์)

๒. **ตมฺตตสัมปทาน** ผู้รับที่มีอรรถของตฺปัจจย เช่น โลกานุกมฺปาย (โลกานุกมฺปิตฺ) (เพื่ออนุเคราะห์ แก่สัตว์
โลก), ผาสฺสุวิหาราย (ผาสฺสุวิหาริตฺ) (เพื่อการอยู่สบาย)

๓. **ในกรรมของ นีธาตฺ และธาตฺที่มีอรรถ คติ (การไป)** เช่น ทกาย เนติ. (ยอมนำไป ซึ่งน้ำ), อปฺโป
สคฺคาย คจฺจติ. (อ.สัตว์ จำนวนเล็กน้อย ย่อมไป สู่สวรรค์)

๔. **วิภังติวิภังลลส** ความคลาดเคลื่อนของวิภังติจากที่ควรจะเป็น

๔.๑ เป็นจตุตถีวิภังติ แต่ต้องแปลเป็นตติยวิภังติ เช่น อสฺกฺกตา จ ฌนฺชฺชาย. (จตุกฺกนิปาท กภาพลฺห
ชาตก) (อันพระเจ้าชณฺชชฺช ไม่เคารพแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ฌนฺชฺชาย” มีรูปเป็นจตุตถีวิภังติ แต่ตามความเป็นจริง
ต้องเป็นตติยวิภังติ มีรูปเป็น “ฌนฺชฺชช” จึงจะถูกต้อง ฉะนั้น วิภังติจึงผิดไปจากความเป็นจริง

๔.๒ เป็นจตุตถีวิภังติ แต่ต้องแปลเป็นปัญจวิภังติ เช่น วิรมฺชฺชายสมฺนฺโต มม วจนฺช. (พุพฺพ
สิทฺทฺชปาท, ปาติโมกฺช) (ดูก่อนผู้มีอายุ ท. อ.ท่าน ท. จงเว้น จากการว่ากล่าว ซึ่งเรา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “วจนฺช” เป็น
จตุตถีวิภังติ แต่ตามความเป็นจริง ต้องเป็นปัญจวิภังติ มีรูปว่า “วจนฺชฺช” จึงจะถูกต้อง ฉะนั้น วิภังติจึงผิดไปจาก
ความเป็นจริง

ทำตัวรูป สุขาย	ศัพท์เดิมคือ	= สุข
ตั้ง สุข ชื่อว่าสัมปทาน	สุข	= สิลามหุราสปรารปีหุฯ
หลัง สุข ลง สจตุตตีวิภัตติ	สุข + ส	= สมปทานะ จตุตตี.
หลังจากออการันต์ แปลง ส เป็น อาย	สุข + ส → อาย	= อาย จตุตเตกวจนสุส ต.
แยกพยัญชนะ ข ออกจากสระ อ	สุขุ อ + อาย	= ปุพพมโรจิตมสุสรุ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สุขุ ๒ + อาย	= สรโลโปมาเทศปฺปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ข ไปประกอบกับสระ อา	สุขาย	= นเย ปฺร ฺยฺตุเต.
สำเร็จรูปเป็น สุขาย . (เพื่อความสุข)		

อรหตฺถ. อลฺ เม รขุ.	อ.ความเป็นแห่งพระราชา เป็นสิ่งสมควร แก่เรา ย่อมเป็น
อลฺ ภิกขุ ปตฺตสฺส.	อ.ภิกขุ เป็นผู้สมควร แก่บาตร ย่อมเป็น
อกุขชฺชุตโต ปุริสฺศุคฺคโณ นาลํ ทารภณาย.	อ.บุคคลผู้เป็นบุรุษ ผู้เป็นนักเลงการพนัน ไม่ควร เพื่ออันเลี้ยงซึ่งภรรยา
อลฺ มลฺโล มลฺลสฺส.	อ.นักมวย เป็นผู้สมควร ต่อนักมวย ย่อมเป็น
อรหติ มลฺโล มลฺลสฺส.	อ.นักมวย ย่อมสมควร ต่อนักมวย
นิเสธ. อลฺ เต อิช วาเสน.	อ.พอละ ด้วยการอยู่ในวัดนี้ แก่ท่าน
อลฺ เม หิรณฺวสุวณฺเณน.	อ.พอละ ด้วยเงินและทอง แก่เรา
กี เม เอเกน ตินฺเณน.	อ.ประโยชน์อะไร อันบุรุษคนเดียว ผู้ข้ามไปแล้ว แก่เรา
กี เต ชฎาหิ ทุมฺเมธ.	ดูก่อนฤๅษีผู้มีปัญญาทราชม อ.ประโยชน์อะไร ด้วยชฎา ท. แก่ท่าน
กี เตตฺถ จตฺมฏฺฐสฺส.	อ.ประโยชน์อะไร ในที่นี้ แก่ท่าน ผู้เกลี้ยกลาดด้วยเหตุ ๔ อย่าง
กมฺมนิ. กฏฺฐสฺส ตฺวํ มณฺเณ.	อ.เรา ย่อมสำคัญ ซึ่งท่าน ว่าเป็นเพียงตั้งไม้
กลิงฺครสฺส ตฺวํ มณฺเณ.	อ.เรา ย่อมสำคัญ ซึ่งท่าน ว่าเป็นเพียงตั้งท่อนไม้
ชีวิทํ ตินฺนายปี น มณฺเณมาโน.	ไม่สำคัญอยู่ ซึ่งชีวิต แม้เท่ากับหญ้า
กมฺมนิ. อปฺโป สคฺคาย คจฺจติ. อปฺโป สคฺคํ คจฺจติ.	อ.สัตว์ จำนวนเล็กน้อย ย่อมไป สู่อสวรรค์
นิพฺพานาย วชนฺติยา.	อันหญิงผู้ถึงอยู่ ซึ่งพระนิพพาน
มฺลายน ปฏิกฺกสฺเสยฺย. มฺลํ ปฏิกฺกสฺเสยฺย.	พึงชักเข้าหา ซึ่งอาบติเดิม

ทำตัวรูป สคฺคาย	ศัพท์เดิมคือ	= สคฺค
หลัง สคฺค ลง สจตุตตีวิภัตติในอรรถกรรรมสคฺค + ส		= วาศัพท์ใน อาย จตุตเตกฯ
หลังจากออการันต์ แปลง ส เป็น อาย	สคฺค + ส → อาย	= อาย จตุตเตกวจนสุส ต.
แยกพยัญชนะ ค ออกมาจากสระ อ	สคฺค อ + อาย	= ปุพพมโรจิตมสุสรุ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สคฺค ๒ + อาย	= สรโลโปมาเทศปฺปจฺจยาทิมฺหิฯ

นำพยัญชนะ คุ ไปประกอบกับสระ อา สคฺคาย = นเย ปริ ยุตฺเต.
 สำเร็จรูปเป็น **สคฺคาย.** (สู่อวรรค)

อาสีสน.	อายสุมโต ทีมายุ โหตุ.	อ.อายุยีน ของงมี แก่ท่านผู้มีอายุ
	ภทฺทํ ภวโต โหตุ.	อ.ความเจริญ ของงมี แก่ท่านผู้เจริญ
	กุสลํ ภวโต โหตุ.	อ.ความสบาย ของงมี แก่ท่านผู้เจริญ
	อนามยํ ภวโต โหตุ.	อ.ความไม่มีโรค ของงมี แก่ท่านผู้เจริญ
	สุขํ ภวโต โหตุ.	อ.ความสุข ของงมี แก่ท่านผู้เจริญ
	อตฺตํ ภวโต โหตุ.	อ.ประโยชน์ ของงมี แก่ท่านผู้เจริญ
	हितํ ภวโต โหตุ.	อ.ประโยชน์เกื้อกูล ของงมี แก่ท่านผู้เจริญ
	สุวาคตํ ภวโต โหตุ.	อ.การมาดี ของงมี แก่ท่านผู้เจริญ
	โสตุติ โหตุ สพุพฺพสตฺตานํ.	อ.ความสวัสดิ ของงมี แก่สัตว์ทั้งปวง ท.

คาถาแสดงศัพท์ที่ใช้ในอรรถอวยพร

อายุ ภทฺทณฺจ กุสลํ อนามยํ สุขํ อตฺตํ,
 หิตณฺจ สุวาคตํ โสตุติ อาสีสฺตมฺมุหิ โยชเย.

นักศึกษาพึงประกอบ ซึ่งอายุศัพท์ ภทฺทศัพท์ กุสลศัพท์ อนามยศัพท์
 สุขศัพท์ อตฺตศัพท์ หิตศัพท์ สุวาคตศัพท์ และโสตุติศัพท์ ในอรรถความ
 ปรรณานาดี(อวยพร)

สมฺมุติ.	สาธุ สมฺมุติ เม ตสฺส ภควโต ทสฺสนาย.	ขอโอกาส อ.การสมมุติ แก่ข้าพเจ้า เพื่ออันเฝ้าฯ ซึ่งพระผู้มีพระภาคนั้น
ภิชฺย.	ภิชฺโยโส มตฺตาย.	โดยยิ่ง กว่าประมาณ
สัตฺตมี.	ตฺยฺหณฺจสฺส อาวิกโรมิ.	อ.เรา ขอทำให้แจ้ง ในท่านนั้นด้วย
	ตสฺส เม สกฺโก ปาตุโรหสิ.	อ.ทำวสัถกะ ได้มีปรากฏแล้ว ในเรานั้น
จศัฟฺท.	ตสฺส ปหิณฺเอย.	พึงส่งไป แก่บุคคลนั้น
	ภิกฺขุณฺ ทฺตํ ปาเหสิ.	ส่งไปแล้ว ซึ่งทูต แก่ภิกษุ ท.
	กปฺปติ สมณฺนํ อาโยโค.	อ.การพันผ้า ย่อมสมควร แก่พระสมณะ ท.
	เอกสฺส ทินฺนํ ทฺวิณฺนํ ตินฺนํ ปิโหติ.	อ.อาหาร อันบุคคลถวายแล้ว แก่ภิกษุรูปเดียว ย่อมเพียงพอ แก่ภิกษุ ท. สองรูป สามรูป
	อุปฺมํ เต กริสฺสามิ.	อ.เรา จักกระทำ ซึ่งอุปมา แก่เธอ
	อณฺขลึ เต ปคฺคณฺหามิ.	อ.เรา ย่อมประคอง ซึ่งอันขลี้ แก่ท่าน.

ตสฺส ผาสฺ โหติ.

อ.ความผาสฺก ย่อมมี แก่บุคคลนั้น

โลกสฺสโต.

อ.ประโยชน์ จักมี แก่ชาวโลก

มณินา เม อตโต.

อ.ความต้องการ ด้วยแก้วมณี ย่อมมี แก่เรา

เสยโย เม อตโต.

อ.ประโยชน์ เป็นของประเสริฐ แก่เรา ย่อมเป็น

๓๐๕. นโม-โยคาคีสุว'ปี จ.

จตุตถิ อ.จตุตถิวิภังคิ โหติ ย่อมลง นโมโยคาคีสุ (โยคสุปี) แม้ในที่ประกอบ ท. มีที่ประกอบด้วย นโม ศัพท์เป็นต้น จ ด้วย.

(ลงจตุตถิวิภังคิ ในที่ประกอบด้วย นโมศัพท์เป็นต้น)

สูตรนี้มี ๓ บท คือ นโมโยคาคีสุ, อปี, จ. เป็น วิภังคิวิธิตูตฺร. จศัพท์ : มีอรรถ อนุกุทฺตมน ดึงบทว่า “จตุตถิ” มาไว้ในสูตรนี้

ตัวอย่าง: นโม เต พุทฺธ วิรตฺต.

ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้อาจหาญ อ.ความนอบน้อม ของจะมี
แต่พระองค์ (ปฐมมา)

นโม กโรหิ นาคสฺส.

อ.ท่าน ของจงกระทำ ซึ่งการนอบน้อม แก่พระอรหันต์ (ทุติยา)

นมตฺต พุทฺธาน.

อ.การนอบน้อม ของจะมี แต่พระพุทธเจ้า ท. (ปฐมมา)

นมตฺต โพรธิยา.

อ.การนอบน้อม ของจะมี แก่พระโพธิญาณ (ปฐมมา)

โสตฺถิ ปชาน.

อ.ความสวัสดิ์ ของจะมี แก่หมู่สัตว์ ท. (ปฐมมา)

สฺวาคตฺ เต มหาราช.

ข้าแต่มหาบพิตร อ.การเสด็จมาดี ของจะมี แก่พระองค์ (ปฐมมา)

อโถ เต อทฺรราชต.

อหนึ่ง อ.การไม่เสด็จมาร้าย ของจะมี แก่พระองค์ (ปฐมมา)

ทำตัวรูป นาคสฺส

ศัพท์เดิมคือ

= นาค

หลัง นาค ลง สจตุตถิวิภังคิ

นาค + ส

= นโมโยคาคีสุว'ปี จ.

เพราะ สวิภังคิ ลง สฺวาคตฺ

นาค + ส - ส

= สาคโม เส.

สำเร็จรูปเป็น นาคสฺส. (แก่พระอรหันต์)

ทำตัวรูป โพรธิยา

ศัพท์เดิมคือ

= โพรธิ

หลัง โพรธิ ลง สจตุตถิวิภังคิ

โพรธิ + ส

= นโมโยคาคีสุว'ปี จ.

ตั้ง อี ที่กล่าวอิตติลึงค์ชื่อ ป

โพรธิ ป + ส

= เต อิตติขุยา ไป.

หลังจาก อี ชื่อ ป แผลง ส เป็น ยา

โพรธิ ป + ส → ยา

= ปิตฺ ยา.

สำเร็จรูปเป็น โพรธิยา. (แก่พระโพธิญาณ)

๓๐๖. ภาววาจิมหิ จตุตถี.

ภาววาจิมหิ ครั้นเมื่อศัพท์อันกล่าวกริยา สติ มีอยู่, จตุตถี อ.จตุตถีวิภักติ โหติ ย่อมลง ภวิสสติ ในอนาคตกาล.

(เมื่อมีศัพท์อันกล่าวกริยาอยู่ ลงจตุตถีวิภักติ ในอนาคตกาล)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิภักติวิสุทธิสูตร.**

คำว่า “ภาวะ” หมายถึง กริยา มีวิเคราะห์ว่า “ภาวน์ ภาวโ” (ภฺ สุตตายุ + ณ) ความเป็น ชื่อว่าภาวะ หมายถึงความปรากฏแห่งกริยาทางกาย วาจา และใจทั้งหมด เช่น คมน (การเดิน), ฆาน (การยื่น), สยน (การนอน), ภาสน (การกล่าว), จินตณ (การคิด) ได้แก่ศัพท์ที่แสดงกริยาอาการอันเป็นภาวสาธนะนั่นเอง

ตัวอย่าง: ปากาย วชติ. (ปจิตฺ คจฺจตีติ อตุโถ.) จะไป เพื่ออันหุงต้ม

โมคคาย วชติ. จะไป เพื่ออันบริโภคน้ำ

ทำตัวรูป ปากาย	ศัพท์เดิมคือ	= ปาก
หลัง ปาก ลง สจตุตถีวิภักติ	ปาก + ส	= ภาววาจิมหิ จตุตถี.
หลังจากอาการันต์ แปลง ส เป็น อาย	ปาก + ส → อาย	= อาย จตุตถเภทวจนสฺส ตฺ.
แยกพยัญชนะ ฤ ออกจากสระ อ	ปากุ อ + อาย	= ปุพฺพมโหจฺจิตฺมสฺสรฺ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปากุ ๕ + อาย	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ฤ ไปประกอบกับสระ อา	ปากาย	= นเย ปรี ๒ ตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น ปากาย. (เพื่ออันหุงต้ม)		

สรุป จตุตถีวิภักติลงในอรรถของวิภักติอื่นได้ ๒ วิภักติ

๑. จตุตถีวิภักติลงในอรรถหุตติยาวิภักติ ใช้เป็นกรรมเปรียบเทียบหรือกรรมของกริยา แปลว่า “ซึ่ง...” เรียกว่า “จตุตถีกัมมะ” เช่น กฏฺฐสฺส ตฺวํ มนฺเณ. แปลว่า “ย่อมสำคัญ ซึ่งท่าน ว่าเป็นเพียงดั่งไม้”, อပ္โป สคคาย คจฺจติ. แปลว่า “อ.สัตว์ จำนวนเล็กน้อย ย่อมไป สู่สวรรค์”

๒. จตุตถีวิภักติลงในอรรถสัตตวิภักติ แปลว่า “ใน...” เรียกว่า “จตุตถีอาธาระ” เช่น ตสฺส เม สกฺโก ปาตุโรหสิ. แปลว่า “อ.ทำวสัฏฺเฐ ปรากฏแล้ว ในสำนักของเรานั้น”

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงจุดตติวิภัตติ

๑. แปลว่า “แก่..., แต่..., เพื่อ..., ต่อ...” เรียกว่า “สัมปทาน” เป็นผู้รับ

เช่น อุปลาโก พุทฺธสฺส ปุพฺผํ ยชติ.

อ.อุบาสก ย่อมบูชา ซึ่งดอกไม้ แต่พระพุทธรเจ้า

อุปลาโก สุทฺธกัตฺตา ใน ยชติ ๆ อาขยตบทกัตฺตฺวาจก พุทฺธสฺส สัมปทาน ใน ยชติ ปุพฺผํ อุตฺต-
กัมมะ ใน ยชติ

๒. แปลว่า “เพื่ออัน...” ใช้กับกิริยาที่กระทำที่ประกอบด้วย ตเวปัจจย และตูปัจจย ซึ่งลงในอรรถจุดตติวิภัตติ
เรียกว่า “ตุมัตตสัมปทาน”

เช่น อุปาสิกา รมฺมํ โสตุํ วิหารํ คจฺจติ.

อ.อุปาสิกา ย่อมไป สู่วิหาร เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม

อุปาสิกา สุทฺธกัตฺตา ใน คจฺจติ ๆ อาขยตบทกัตฺตฺวาจก รมฺมํ อุตฺตกัมมะ ใน โสตุํ ๆ ตุมัตตสัมปทาน
ใน คจฺจติ วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะ ใน คจฺจติ

๓. แปลว่า “ซึ่ง...” จุดตติวิภัตติลงในอรรถหุตติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรมเปรียบเทียบหรือกรรมของกิริยา
เรียกว่า “จุดตติกัมมะ”

เช่น มุลา ย ปฏิกฺขเสยฺย.

อ.ภิกษุ ฟังเข้าหา ซึ่งอาบัติเดิม

ภิกษุ สุทฺธกัตฺตา ใน ปฏิกฺขเสยฺย ๆ อาขยตบทกัตฺตฺวาจก มุลา ย วิเสสณะของ อาปตฺติยา ๆ จุดตติ-
กัมมะ ใน ปฏิกฺขเสยฺย

เช่น อปฺโป สคฺคาย คจฺจติ.

อ.สัตว์ จำนวนเล็กน้อย ย่อมไป สู่วรรค

อปฺโป วิเสสณะของ สตฺโต ๆ สุทฺธกัตฺตา ใน คจฺจติ ๆ อาขยตบทกัตฺตฺวาจก สคฺคาย จุดตติ-
สัมปาปุณียกัมมะ ใน คจฺจติ

๔. แปลว่า “ใน...” จุดตติวิภัตติลงในอรรถสัตตวิภัตติ เรียกว่า “จุดตติอาธาระ”

เช่น ตสฺส เม สกฺโก ปาตุรโหสิ.

อ.ท้าวสักกะ เป็นผู้ปรากฏแล้ว ในเรานั้น ได้เป็นแล้ว

สกฺโก สุทฺธกัตฺตา ใน อโหสิ ๆ อาขยตบทกัตฺตฺวาจก ตสฺส วิเสสณะ ของ เม ๆ จุดตติอาธาระ
ใน ปาตุรโหสิ ปาตุ วิกิตกัตฺตา ใน อโหสิ

๓.๕ ปัญจมีวิภัตยัตถเภทะ

๓๐๗. อปาทานเน ปญจมี.

ปญจมี อ.ปัญจมีวิภัตติ โหติ ย่อมลง อปาทานเน ในอปาทานการก.

(ลงปัญจมีวิภัตติ ในอปาทานการก)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วิภัตติวิธีสูตร.

๓๐๘. ยสมมา'ทเปติ ภาย'มาทตเต วา ต'ทปาทาน.

อเปติ ย่อมหลีกเลี่ยงไป ยสมมา (การก) จากการกใด วา ก็ดี, ภาย อ.ความกลัว ภาติ ย่อมเกิด ยสมมา (การก) จากการกใด วา ก็ดี, อาทตเต ย่อมเรียนเอา ยสมมา (การก) จากการกใด วา ก็ดี, ต (การก) อ.การกนั้น อปาทาน มีชื่อว่าอปาทาน โหติ ย่อมเป็น.

(ย่อมหลีกเลี่ยงไป จากการกใด ก็ดี, ความกลัว ย่อมเกิด จากการกใด ก็ดี, ย่อมเรียนเอา จากการกใด ก็ดี, การกนั้น มีชื่อว่าอปาทาน)

สูตรนี้มี ๗ บท คือ ยสมมา, อเปติ, ภาย, อาทตเต, วา, ต, อปาทาน. เป็น สัตถุญญาสูตร.

คำว่า “อปาทาน” หมายความว่า เป็นที่หลีกเลี่ยงออก มีวิเคราะห์ว่า “อปเนตวา อิต อาททาตีติ อปาทาน”. (อป + อา + ทา + ยุ) หลีกไปแล้ว จากที่นี้ ย่อมถือเอา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอปาทาน. (เป็นแดนหลีกเลี่ยงออก)

อปาทาน โดยวิสัยเภทะมี ๓ ประการ

๑. นิททัญญูวิสัย คือ อปาทานที่มีกิริยาอันเป็นที่ตั้งของชื่ออปาทานอยู่โดยตรง มีวิเคราะห์ว่า “นิททัญญู วิสัย ยสฺสาตี นิททัญญูวิสัย” แปลว่า “ที่ตั้งของอปาทานใดถูกแสดงแล้ว มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านิททัญญูวิสัย” เช่น คามา อเปนติ มุนโย. (อ.พระมุนี ท. ย่อมหลีกเลี่ยงออก จากหมู่บ้าน) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “คามา” เป็นอปาทาน เป็นที่หลีกเลี่ยงออก โดยมีกิริยา คือ “อเปนติ” แปลว่า ย่อมหลีกเลี่ยงออก ปรากฏอยู่ในประโยค สำหรับนิททัญญูวิสัย อปาทาน นั้น มี ๒ ประการ คือ

๑.๑ กายสงโยคบุพพก มีการใช้ร่างกายเป็นหลัก เช่น นครา นิคคโต ราชา (อ.พระราชา เสด็จจ้อออกไป แล้ว จากพระนคร) ในตัวอย่างนี้ มีกิริยาอยู่ในประโยคชัดเจน และเป็นกิริยาที่ทำทางกาย

๑.๒ จิตตสงโยคบุพพก มีการใช้จิตเป็นหลัก เช่น ปาปา จิตตํ นินวเรเย (อ.บุคคล ฟังห้าม ซึ่งจิต จากบาป) ในตัวอย่างนี้ มีกิริยาอยู่ในประโยคชัดเจน และเป็นกิริยาที่ทำทางใจ

๒. อูปาทตวิสัย คือ อปาทานที่ตั้งใจกิริยาอันเป็นที่ตั้งของอปาทานเข้ามา มีวิเคราะห์ว่า “อูปาทต วิสัย ยสฺสาตี อูปาทตวิสัย” แปลว่า “ที่ตั้งของอปาทานใดถูกใส่เข้ามาแล้ว มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอูปาทตวิสัย” เช่น วลาหกา วิชฺโชตเต วิชฺช. (อ.สายฟ้า ออกแล้ว จากเมฆ ย่อมส่องแสง) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “วลาหกา” เป็นอปาทาน

เป็นที่หลีกเลี่ยง แต่ต้องใส่กริยาเข้ามา ในที่นี้ ใส่กริยาว่า “นิกขมิตฺวา” แปลว่า ออกแล้ว เป็นตัวเชื่อมกับอุปาทาน

๓. **อนุเมยฺยวิสย** คือ อุปาทานที่สามารถรู้กริยาอันเป็นที่ตั้งของชื่ออุปาทานด้วยการคาดคะเน มีวิเคราะห์ว่า “อนุเมยฺโย วิสโย ยสฺสาติ **อนุเมยฺยวิสโย**” แปลว่า “ที่ตั้งของอุปาทานใดพึงถูกคาดคะเน มีอยู่ เพราะเหตุนี้ชื่อว่าอนุเมยฺยวิสย” เช่น มาตุรา ปาฏลিপุตฺเตหิ อภิรุปา. (อ.ชาวเมืองมธุรา ท. มีรูปงาม กว่าชาวเมืองปาฏลิสฺบุตร ท.) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปาฏลিপุตฺเตหิ” เป็นอุปาทาน เป็นการคาดคะเนกริยาว่า “อุกฺกัสมฺหติ ย่อมยิ่งยวด”

คาถาสรูป อุปาทาน ๓

นินฺทิตฺกฺขวิสยํ กิณฺจิ

อุปาทตฺตวิสยํ ตตา

อนุเมยฺยวิสยญฺจาทิ

อุปาทานํ ติธา มตฺตํ. (มณฺชฺสุสา)

อุปาทานมี ๓ อย่าง คือ อุปาทานบางอย่างมีกริยาที่แสดงไว้ เป็นที่ตั้ง บางอย่างมีกริยาที่เพิ่มเข้ามาเป็นที่ตั้ง บางอย่าง มีกริยาที่อนุমানได้ เป็นที่ตั้ง

อุปาทาน ๒

๑. **จลอุปาทาน** เป็นที่หลีกเลี่ยงที่เคลื่อนไหวได้ เช่น ราวตา หตฺติมหา ปติโต องฺกุสฺราเร. (อ.นายควาญช้าง ผู้ถือตะขอ ตกแล้ว จากช้าง ตัววิ่งไปอยู่) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “หตฺติมหา” เป็นอุปาทาน ที่หลีกเลี่ยงที่เคลื่อนไหวได้

๒. **อจลอุปาทาน** เป็นที่หลีกเลี่ยงที่เคลื่อนไหวไม่ได้ เช่น ปพฺพตา โอตฺรณฺติ วนฺจรา. (อ.พรานป่า ท. ย่อมลง จากภูเขา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปพฺพตา” เป็นอุปาทาน ที่หลีกเลี่ยงที่เคลื่อนไหวไม่ได้.

ตัวอย่าง: คามา อเปฺนฺติ มฺนโย.

อ.พระมุนี ท. ย่อมหลีกเลี่ยงจากหมู่บ้าน

นคฺรา นิคฺคโต ราชา.

อ.พระราชชาติเสด็จออกไปแล้ว จากพระนคร

วลาหกา (นิกขมิตฺวา) วิชฺโชตเต วิชฺช.

อ.สายฟ้า ออกแล้ว จากเมฆ ย่อมส่องแสง

กุสฺลโต (อเปฺนฺตฺวา) ปจติ.

นำออกแล้ว จากฉาง ย่อมหุง

มาตุรา ปาฏลิปุตฺเตหิ อภิรุปา.

อ.ชาวเมืองมธุรา ท. เป็นผู้ที่มีรูปงาม กว่าชาวเมืองปาฏลิสฺบุตร ท. ย่อมเป็น

ราวตา หตฺติมหา ปติโต องฺกุสฺราเร.

อ.นายควาญช้างผู้ถือตะขอ ตกแล้ว จากช้าง ตัววิ่งไปอยู่

ปพฺพตา โอตฺรณฺติ วนฺจรา.

อ.พรานป่า ท. ย่อมลง จากภูเขา

ภยเหตุ. โจฺรา ภยํ ชายติ.

อ.ภัย ย่อมเกิด จากโจร

ตณฺหยา ชายตี ภยํ.

อ.ภัย ย่อมเกิด จากตัณหา

ปาปโต อุตฺตสติ.

ย่อมสะดุ้งกลัว จากบาป

อกุชฺชาตุ. อุกุชฺฌายา สิฏฺถํ คณฺหาติ.

ย่อมเรียน ซึ่งสิกขา จากพระอุปัชฌาย์

อาจฺริยฺมหา อธิเต.

ย่อมเรียน จากอาจารย์

อาจฺริยโต สฺสนาติ.

ย่อมฟัง จากอาจารย์

ทำตัวรูป คามา	ศัพท์เดิมคือ	= คามา
ตั้ง คามา ชื่ออปาทาน	คามา	= ยสุมา ทเปติ ภายมาทตเต วาฯ
หลัง คามา ลง สุมาปัญจมีวิภักดิ์	คามา + สุมา	= อปาทาน ปัญจมี.
หลังจากอการันต์ แปลง สุมา เป็น อา	คามา + สุมา → อา	= สุมาสมินั วา.
แยกพยัญชนะ มุ ออกจากสระ อ	คามา อ + อา	= ปุพฺพมโหจิตมสุสรุ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆเป็นปกติ	คามา ฺอ + อา	= สรโลโปมาเทศปฺจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ มุ ไปประกอบกับสระ อา	คามา	= นเย ปรุ ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น คามา . (จากหมู่บ้าน)		

ทำตัวรูป ปาปโต	ศัพท์เดิมคือ	= ปาป
ตั้ง ปาป ชื่ออปาทาน	ปาป	= ยสุมา ทเปติ ภายมาทตเต วาฯ
หลัง ปาป ลง โตปัจจัยในอรรถปัญจมี	ปาป + โต	= กฺวจิ โต ปญฺจมยตเต.
ตั้ง โตปัจจัย ชื่อว่าวิภักดิ์	ปาป + โต	= ตฺวาทโย วิภตฺติสฺสฺสฺวาโย.
สำเร็จรูปเป็น ปาปโต . (จากบาป)		

๓๐๙. ธาตุ-นามาน'มุปลศค-โยคาทิสฺว'ปิ จ.

ยี่ การกั อ.การกโต **อตฺติ** มีอยู่ **ปโยเค** ในที่ประกอบ **ธาตุนามาน'** แห่งธาตุและนาม ท. จ ด้วย **อุปสคคโยคาทิสฺ** (**โยเคสุปิ**) **จ** แม้ในที่ประกอบ ท. มีที่ประกอบแห่งอุปสคคทเป็นต้นด้วย, **ติ** การกั อ.การกนั้น **อปาทาน'** มีชื่อว่าอปาทาน **โหติ** ย่อมเป็น.

(การกโตมีอยู่ในที่ประกอบแห่งธาตุและนาม และที่ประกอบมี อุปสคคทเป็นต้น การกนั้น มีชื่อว่าอปาทาน) สูตรนี้มี ๔ บท คือ ธาตุนามาน', อุปสคคโยคาทิสฺ, อปิ, จ. เป็น **สัณฺญาสูตร**. **อปิศัพท์** : มีอรรถ **สมฺปิณฺหฺน** รวบรวมการลงปัญจมีวิภักดิ์ ในท่ามกลางกัมมการกและอปาทานการก หลังจากศัพท์ที่กล่าวอรรถกาลเวลา และระยะทาง เช่น ปกฺขสุมา วิชฺฌติ มิคํ ลุทฺทโก. (อ.นายพราน ย่อมมา ซึ่งเนื้อ จากบักข) เป็นต้น. **จศัพท์** : มีอรรถ **อวุตฺตสมฺจุจย** รวบรวมอรรถที่ไม่ได้กล่าวไว้ในสูตร คือ ให้ลงปัญจมีวิภักดิ์ในอรรถ "ปฏฺติศัพท์" เป็นต้น และในที่ประกอบ ด้วยอรรถของปฏฺติศัพท์นั้นด้วย เช่น ยโตหํ ภคินิ อริยาย ชาติยา ชาโต. (ดูก่อนน้องหญิง อ.เรา เป็นผู้เกิดแล้ว โดยชาติอันประเสริฐ ตั้งแต่กาลใด ย่อมเป็น)

ธาตุ. พุทฺธสุมา ปฺราเชนฺติ อณฺฺตติตฺติยา.	อ.อัญญเตียรตีย ท. ย่อมพ่ายแพ้ จากพระพุทฺธเจ้า
หิมวตา ปกฺวานฺติ ปญฺจ มหฺนทฺธิโย.	อ.แม่น้ำใหญ่ ท. ห้ำสาย ย่อมไหล จากภูเขาหิมพานต์
อนวตฺตมฺหา มหฺสฺรา ปกฺวานฺติ.	อ.สระใหญ่ ท. ย่อมเกิดเบื้องแรก จากสระอนินดาต
อจิรวตฺติยา ปกฺวานฺติ กุณฺนทฺธิโย.	อ.แม่น้ำน้อย ท. ย่อมเกิดเบื้องแรก จากแม่น้ำอจิรวตี
กามโต ชายตี โสโก.	อ.ความโสภ ย่อมเกิดขึ้น จากกาม

ยสุมา โส ชายเต คินิ.	อ.โพนันน์ ย่อมเกิดขึ้น จากที่ใด
อุรสุมา ชาโต ปุตโต.	อ.บุตร เกิดขึ้นแล้ว จากอก
กมฺมโต ชาตํ อินฺทริยํ.	อ.อินทริยํ เกิดขึ้นแล้ว จากกรรม
นาณฺณตฺร ทุกฺขา สมฺโภติ.	อ.สภาพอื่น จากทุกข์ ย่อมไม่เกิดขึ้น
นาณฺณํ ทุกฺขา นิรุชฺชติ.	อ.สภาพอื่น จากทุกข์ ย่อมไม่ดับ
นาม. ตโต อณฺเณน กมฺเมน.	ตัวยกรรมอันอื่น จากกรรมนั้น
ตโต อิตฺรํ.	อันอื่น จากนั้น
อุภโต สุขาโต ปุตโต.	อ.บุตร ผู้เกิดดีแล้ว จากมารดาและบิดา ท. ทั้งสอง
อุปฺสคฺค. อปฺสาลาย आयุนฺติ วาณิชา.	อ.พ่อค้า ท. หลีกเลี้ยงจากศาลา ย่อมมา
ปริปฺพพฺตา เทโว วสฺสติ.	อ.ฝน ย่อมตก เว้น จากภูเขา
อาปฺพพฺตา เขตฺตํ.	อ.นา ย่อมตั้งอยู่ ถึงภูเขา
อาพฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺุคฺคจฺจติ.	อ.เสียง ย่อมดังขึ้นไป ถึงพรหมโลก
พฺุทฺธสุมา ปติ สาริปฺุตโต รมฺมเทสฺนายน อาลปติ เตมาสํ. อ.พระสารีบุตร ย่อมเรียก (ซึ่งภิกษุ ท.) เพื่อการ	แสดงธรรม ตลอดสามเดือน แทนพระพุทเจ้า
มตฺมสฺส เตลฺลสุมา ปติ ททาติ.	ย่อมให้ ซึ่งเนยใส แทนน้ำมัน แก่บุคคลนั้น
กนฺกมฺสฺส หิรณฺณสุมา ปติ ททาติ.	ย่อมให้ ซึ่งทอง แทนเงิน แก่บุคคลนั้น
นิบาต. ริเต สทฺธรมฺมา กุโธ สฺขํ ลภฺติ.	อ.บุคคล เว้น จากพระสัทธรรม จะได้ ซึ่งความสุข แต่ที่ไหน
เต ภิกฺขุ นานา กฺลา ปพฺพิชิตา.	อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น บวชแล้ว จากตระกูล ต่างๆ
วินา สทฺธรมฺมา นตฺถณฺณเณ โกจิ นาโถ	โลก วิชฺชติ. อ.ที่พึงไรๆ มีอยู่ ในโลก, อ.ที่พึงอื่น เว้น
อริเยหิ ปฺุดเควายํ ชโน.	จากพระสัทธรรม ย่อมไม่มี
ยาว พฺุทฺธมฺโลกา สทฺโท อพฺุคฺคจฺจติ.	อ.ชนนี้ ต่างหาก จากพระอริยเจ้า ท.
ปฺกฺขสุมา วิชฺชติ มิคํ ลุทฺทโก.	อ.เกียรติศัพท์ ย่อมพุ่งจรรไป เพียงใด แต่พรหมโลก
มาสฺสุมา ภูณฺชติ โภชนํ.	อ.นายพราน ย่อมยิง ซึ่งเนื้อ จากปากษ์
โกสา วิชฺชติ ภูณฺชฺร.	ย่อมกิน ซึ่งโภชนะ จากเดือน
จศฺัพพ. ยโตหํ ภคินิ อริยาย ชาติยา ชาโต.	อ.นายพราน ย่อมยิง ซึ่งข้าง จากหนึ่งโกสะ (๕๐๐ ธนุ, ๑ ก.ม.)
ยโต สรามิ อตฺตานํ.	ดูก่อนห้องหญิง อ.เรา เป็นผู้เกิดแล้ว โดยชาติ อันประเสริฐ
ยโต ปตฺโตตฺตสมิ วิณฺณตฺตํ.	ตั้งแต่กาลใด ย่อมเป็น
ยตฺวาธิกรณฺเมณํ.	อ.เรา ย่อมระลึกได้ ซึ่งตน แต่กาลใด
ยโต ปภฺุติ.	อ.เรา เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นผู้รู้ดียิงสา ย่อมเป็น แต่กาลใด
	ซึ่งบุคคลนั้น เพราะเหตุใด
	จำเดิม แต่กาลใด

ทำตัวรูป ปาปา	ศัพท์เดิมคือ	= ปาป
ตั้ง ปาป ชื่ออปาทาน	ปาป	= จศัพท์ใน รกขณตถานมิจฉิต์.
หลัง ปาป ลง สุม่าบัญญัติวิภัตติ	ปาป + สุม่า	= อปาทานเน ปญจมี.
หลังจากออการันต์ แผลง สุม่า เป็น อา	ปาป + สุม่า → อา	= สุม่าสมันน์ วา.
แยกพยัญชนะ ปุ ออกจากสระ อ	ปาปุ อ + อา	= ปุพพมโรจิตมสุสรุ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ปาปุ ุ + อา	= สรโลโปมาเทสบุปจยยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ปุ ไปประกอบกับสระ อา	ปาปา	= นเย ปรุ ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ปาปา**. (จากบาป)

ทำตัวรูป ราชโต	ศัพท์เดิมคือ	= ราช
ตั้ง ราช ชื่ออปาทาน	ราช	= รกขณตถานมิจฉิต์.
หลัง ราช ลง โตปัจจัยในอรรตบัญญัติ	ราช + โต	= กวุจิ โต ปญจมยตเถ
ตั้ง โตปัจจัย ชื่อว่าวิภัตติ	ราช + โต	= ตวาทโย วิภตติสญญาโย.

สำเร็จรูปเป็น **ราชโต**. (แต่พระราช)

๓๑๑. เยน วา'ทสุสน์.

เยน การเกิน อทสุสน์ อ.อันการกใดไม่เห็น **อิฉฉิต์** ถูกปรารถนาแล้ว, **ต** การกั อ.การกนั้น **อปาทาน** มีชื่อว่าอปาทาน **โหติ** ย่อมเป็น **วา บ้าง**.

(การไม่เห็นโดยการกใด อันผู้หลบซ่อนปรารถนาแล้ว การกนั้น มีชื่อว่าอปาทาน บ้าง)

สูตรนี้มี ๓ บท คือ เยน, วา, อทสุสน์. เป็น **สัญญาสูตร**. (คนหลบเป็นกัตตา คนหาเป็นอปาทาน)

ตัวอย่าง: อุปชฎายา อนตรรายติ ลิสฺโส. อ.ศิษย์ ย่อมหายไป จากพระอุปัชฌาย์
 มาตาปีตุหิ อนตรรายติ ปุตุโต. อ.บุตร ย่อมหายไป จากมารดาและบิดา ท.

ทำตัวรูป อุปชฎายา	ศัพท์เดิมคือ	= อุปชฎาย
ตั้ง อุปชฎาย ชื่ออปาทาน	อุปชฎาย	= เยน วาทสุสน์.
หลัง อุปชฎาย ลง สุม่าบัญญัติวิภัตติ	อุปชฎาย + สุม่า	= อปาทานเน ปญจมี.
หลังจากออการันต์ แผลง สุม่า เป็น อา	อุปชฎาย + สุม่า → อา	= สุม่าสมันน์ วา.
แยกพยัญชนะ ยุ ออกจากสระ อ	อุปชฎาย อุ + อา	= ปุพพมโรจิตมสุสรุ สเรณ วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อุปชฎาย ุ + อา	= สรโลโปมาเทสบุปจยยาติมฺหิฯ
นำพยัญชนะ ยุ ไปประกอบกับสระ อา	อุปชฎายา	= นเย ปรุ ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **อุปชฎายา**. (จากพระอุปัชฌาย์)

๓๑๒. ทูร'นตีก'ทุธ-กาล-นิมมาน-ตวาลิป-ทิสายโค-วิภตต'ารบุปโยค-สุทุธบุ-ปโมจน-เหตุ-วิวิตตบุ-ปมาณ-บุพพโยค-พนฺธน-คฺคณวจน-ปณฺห-กถน-โถก'ากตตุสุ จ.

ยํ การกั อ.การกใด อตฺถิ มีอยู่ ทูร'นตีก'ทุธ-กาล-นิมมาน-ตวาลิป-ทิสายโค-วิภตต'ารบุปโยค-สุทุธบุ-ปโมจน-เหตุ-วิวิตตบุ-ปมาณ-บุพพโยค-พนฺธน-คฺคณวจน-ปณฺห-กถน-โถก'ากตตุสุ จ ในที่ประกอบแห่งทูลศัพท์ และศัพท์อันมีอรรถทูล, ที่ประกอบแห่งอนตีกศัพท์และศัพท์อันมีอรรถอนตีก, ที่แสดงประมาณแห่งระยะทาง และกาลเวลา, ที่ลบ ตวาลิปจยันตบท, ที่ประกอบแห่งทิสาศัพท์และศัพท์อันมีอรรถทิส, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถจำแนก, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการงดเว้น, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถความหมจด, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการพัน, ที่ประกอบแห่งเหตุศัพท์และศัพท์อันมีอรรถเหตุ, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถความสงบ, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการประมาณ, ที่ประกอบแห่งบุพพศัพท์เป็นต้น, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการผูก, การกล่าวซึ่งคุณ, การถาม, การตอบ, ศัพท์อันมีอรรถว่าเล็กน้อย, และศัพท์อันกล่าวอรรถเหตุอันไม่ใช่เหตุกัตตาท.ด้วย ตํ การกั อ.การกนั้น อปาทาน มีชื่อว่าอปาทน โหติ ย่อมเป็น.

(การกใด มีอยู่ ในที่ประกอบแห่งทูลศัพท์และศัพท์อันมีอรรถทูล, ที่ประกอบแห่งอนตีกศัพท์ และศัพท์อันมีอรรถอนตีก, ที่แสดงประมาณแห่งระยะทาง และกาลเวลา, ที่ลบ ตวาลิปจยันตบท, ที่ประกอบแห่งทิสาศัพท์ และศัพท์อันมีอรรถทิส, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถจำแนก, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการงดเว้น, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถความหมจด, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการพัน, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถเหตุ, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถความสงบ, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการประมาณ, ที่ประกอบแห่งบุพพศัพท์เป็นต้น, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการผูก, การกล่าวซึ่งคุณ, การถาม, การตอบ, ศัพท์อันมีอรรถว่าเล็กน้อย และศัพท์อันกล่าวอรรถเหตุอันไม่ใช่เหตุกัตตาท.การกนั้น มีชื่อว่าอปาทน)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น สัณฺญาสูตร. จศัพท์ : มีอรรถ อุตฺตสมฺมุจฺย รวบรวมอรรถที่ไม่ได้กล่าวไว้ในสูตรคือ ไหล่ง พุติยาวิภักติ ตติยาวิภักติ และฉฺฉฐวิภักติ ในอรรถบัญญัติวิภักติได้ตามสมควรแก่อุทาหรณ์ เช่น ทูร' คาม' อาคโต, ทูเรน คามน อาคโต. แปลว่า “มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล” (ทูโร ตา มา อาคโตติ อตฺโต.) ฉนฺนวุตฺติํ ปาสณฺทานํ ปวโร ยทิตํ สุตตวินโย. (อ.คำแนะนำของพระสุคตเจ้าพระองค์ใด มีอยู่ อ.คำแนะนำของพระสุคตเจ้าพระองค์นั้น ประเสริฐ กว่าลัทธิปาสัณฺทท. ๙๖ ลัทธิ)

ตัวอย่าง: กิวทูโร อิต นพการคาโม.	อ.หมู่บ้านข้างसान ไกลเท่าไร จากที่นี่
ตโต หเว ทูตร' วทฺนฺติ.	อ.ชน ท. ย่อมกล่าว ว่าไกลกว่า กว่าฟ้าและดินนั้นนั่นเทียว
คามโต นาทิตูเร.	ในที่ไม่ไกล จากหมู่บ้าน
อารกา เต โมมปริสา อิมสฺมา รมฺวินยา.	อ.โมมบุรุษ ท.เหล่านั้น เป็นผู้ไกล จากพระธรรมวินัยนี้
อารกา เตหิ ภควา.	อ.พระผู้มีพระภาค เป็นผู้ไกล จากบุคคล ท.เหล่านั้น
ทฺ. ทูโรตว นมสฺสนฺติ.	ย่อมมอบน้อม แต่ที่ไกลเทียว
อทฺทส ทูโรตว อาคจฺจนฺตํ.	ได้เห็นแล้ว ซึ่งชน ผู้มาอยู่ แต่ที่ไกลเทียว

อนุดิ.	อนุดิ คามา. อาสนน์ คามา. สมปี คามา.	อ.ที่ใกล้ แห่งหมู่บ้าน (ลงปัญจมิในอรรถณัฐวิวัตติ) อ.ที่ใกล้ แห่งหมู่บ้าน อ.ที่ใกล้ แห่งหมู่บ้าน
หุติยา.	หุริ คาม์ อาคโต. อนุดิ คาม์ อาคโต. อาสนน์ คาม์ อาคโต.	มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล
ตติยา.	หุเรน คาเมน อาคโต. หุริ คาเมน วา อาคโต. อนุดิ คาเมน วา อาคโต. อาสนน์ คาเมน วา อาคโต.	มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล หรือ มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล หรือ มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล หรือ มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล
	อิโต มนุราย จตุส โยชเนสุ สกสส. ราชคหโต ปญจตตาสโยชนมตตเก สวตติ. อิโต เอกนวุติกปมตตเก วิปสสิ ภควา โลเก อุทปาติ.	อ.สังกัสสนคร มีอยู่ ในโยชน์ ท. ๔ แต่เมืองมณรายนี้ อ.เมืองสวตตี มีอยู่ ในที่สุดแห่งโยชน์ ๔๕ แต่เมืองราชคฤห์ อ.พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปสสิ ได้เสด็จอุบัติ
	อิโต วสสสหัสสจเจเนน พุทโธ โลก อุปปชชิสสติ.	ขึ้นแล้ว ในโลก ในที่สุดแห่ง ๔๑ กัป แต่ภัทรกัปนี้ อ.พระพุทเจ้า จักเสด็จอุบัติขึ้น ในโลก ในกาลอันล่วงไป
หุติยตต.	ปาสาทา สกเมย. (อภริหิตวา) หตติกชชรา สกเมย. (อภริหิตวา) อภิมมา ปุจจนุติ. (สุตวา)	แห่งพันแห่งปี จากปีนี้ ขึ้นแล้ว สูปราสาท พิงย้าย. (ตวาปจยนตโลป) ขึ้นแล้ว สู่คอข้าง พิงย้าย ฟังแล้ว ซึ่งพระอภิธรรม ย่อมถาม
สตัดมี.	อาสนา วุฏจเหยย. (นิสสิหิตวา)	นั่งแล้ว บนอาสนะ พิงลุกขึ้น. (ตวาปจยนตโลป)
ท.วาจี.	อิโต सा पु्रिमा तिसा. อิโต सा त्थुधिना तिसा. อิโต सा प्जिमा तिसा. อิโต सा उततरा तिसा. อวีจิโต อุปริ ภวคคา. อุทฺธ ปาทตลา. อโร เกสมตตกา.	อ.ทิศนั้น เป็นทิศตะวันออก แต่ภูเขาสุนทรนี้ อ.ทิศนั้น เป็นทิศใต้ แต่ภูเขาสินทรนี้ อ.ทิศนั้น เป็นทิศตะวันตก แต่ภูเขาสินทรนี้ อ.ทิศนั้น เป็นทิศเหนือ แต่ภูเขาสินทรนี้ ถึงเบื้องบนแห่งภวคคภูมิ แต่ทรกอเวจี ในเบื้องบน แต่ฝ่าเท้า ในเบื้องล่าง แต่ที่สุดแห่งผม
ทิสตต.	ปุรตติมโต. ทกชิตโต.	จากทิศตะวันออก หรือในทิศตะวันออก จากทิศใต้ หรือในทิศใต้
วิทตต.	ยโต ปณิตโตโร วา วิสิฏฺจโตโร วา นตติ.	อ.ธรรม อันประณีตกว่า หรือ หรือว่าประเสริฐกว่า กว่าพระนิพพาน ใด ย่อมไม่มี

อตตทนต์โต ตโต วรฺ.	อ.บุคคลผู้มีตนอันฝึกแล้ว ประเสริฐ กว่าม้าอาชาไนยเป็นต้นนั้น
กิญจาปี ทานโต สีลเมว วรฺ.	อ.ศีลนั้นเทียว ประเสริฐ กว่าทาน แม้มก็จริง
ตโต มยา สุตา อสสุตเมว พหุตรฺ.	อ.ศีลปะ อันเรา ยังไม่ได้ฟังเทียว มากกว่า กว่าศีลปะ อันเรา ฟังแล้วนั้น
สีลเมว สุตา เสยฺโย.	อ.ศีลนั้นเทียว ประเสริฐ กว่าสุตะ
ฉนฺนวุตฺติํ ปาสณฺทานํ ปวรฺ ยทิตฺ สุกตวินโย.	อ.คำแนะนำของพระสุตเจ้าพระองค์ใด มีอยู่ อ.คำแนะนำ ของพระสุตเจ้าพระองค์นั้น ประเสริฐ กว่าลัทธิปาสัณทะ ท. ๘๖ ลัทธิ
อารติ. อสทฺธมฺมา อารติ.	อ.การงดเว้น จากอสังกรรม (เมถุนกรรม)
วิริติ ปาปา.	อ.การงดเว้น จากบาป
ปาณาติปาตา เวรมณี.	อ.เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น จากการยังสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป
อทินฺนาทํานา ปฏิวิริโต.	อ.ผู้งดเว้นแล้ว จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้
อปฺปฏิวิริโต มุสฺวาทา.	ไม่งดเว้นแล้ว จากการพูดเท็จ
สุทฺธ. โลกนียะหิ ฐมฺเมหิ สุทฺโธ อสฺสภูโจ.	เป็นผู้หมดจด ไม่ระคนแล้ว จากกรรม ท. อันบุคคลพึงอยากได้
มาติโต จ ปีติโต จ สุทฺโธ อนุปกฺกฏฺโจะ	อครหิต. ผู้บริสุทธิ์ จากฝ่ายแม่ด้วย จากฝ่ายพ่อด้วย ไม่ถูกตำแล้ว ไม่ถูกติเตียนแล้ว (แปลง อุ เป็น อิ = อสิมฺหิ ใน ปีตาทีนฺมสิมฺหิ)
ปิโมจน. ปริมุตฺโต ทฺกุขสมฺมาติ วทามิ.	อ.เรา ย่อมกล่าว ว่า พ้นแล้ว จากทุกข์
มุตฺโต มารพฺนุชฺชา.	พ้นแล้ว จากเครื่องผูกคือมาร
น เต มุจฺจนฺติ มจฺจฺนา.	อ.สัตว์ ท.เหล่านั้น ย่อมไม่พ้น จากความตาย
มุตฺโตหํ สพฺพปาเสหิ.	อ.เรา เป็นผู้พ้นแล้ว จากบ่วงทั้งปวง ท. ย่อมเป็น
เหตุ. กสฺมา นฺ ตุมฺหํ ททฺรา น มียเร.	อ.คนหนุ่ม ท. ในตระกูล ของท่านธัมมปาละ ย่อมไม่ตาย เพราะเหตุ อะไรหนอ
กสฺมา อิเรว มรณํ ภาวิสฺสติ.	อ.ความตาย จักมี ในที่นี้แน่แท้เทียว เพราะเหตุไร
กสฺมา เหตฺุนา.	เพราะเหตุอะไร
ยสฺมา จ กมฺมานิ กโรจนฺติ.	อ.ชน ท. ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน ท. เพราะเหตุใดแล
ยสฺมาติห ภาทฺทเว.	ดูก่อนภิกษุ ท. ในโลกนี้ เพราะเหตุใด
ตสฺมาติห ภาทฺทเว เหวํ สิฏฺติทพฺพํ.	ดูก่อนภิกษุ ท. เพราะเหตุนั้น อ.สิกขาบท อันเธอ ท. พึงศึกษา อย่างนี้ ในศาสนานี้
ตสฺมา พุทฺโธสมิ พุราหฺมณ.	ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุนั้น อ.เรา เป็นพระพุทฺธเจ้า ย่อมเป็น
ยสฺมา การณฺา.	เพราะเหตุใด
ตสฺมา การณฺา.	เพราะเหตุนั้น

ก็การณ.	เพราะเหตุอะไร
ต์ กิสุส เหตุ.	อ.ข้อนั้น เพราะเหตุอะไร. (ฉฐฐฐ)
เหตุวตต. กิสุส ตุมเห กิลมต.	อ.เธอ ท. ย่อมลำบาก เพราะเหตุอะไร.
ตติยา. เกน เหตุณา.	เพราะเหตุอะไร
เกน การณณ.	เพราะเหตุอะไร
เยนมิเรกจเจ สตตธา.	อ.สัตว์ ท.บางพวก ในโลกนี้ (มีอายุยืนยาว) เพราะเหตุใด
เตน นิमितเตน.	เพราะเหตุนี้
เตน วุตต.	เพราะเหตุนี้ (อ.คำนั้น อันท่าน) กล่าวแล้ว
วิวิตต. วิวิตโต ปาปกกา ฐมมา.	สงบแล้ว จากธรรม อันเป็นอกุศล
วิวิจเวจ กามเหหิ.	สงบแล้วนั้นเที่ยว จากกาม ท.
วิวิจจ อกุสเลหิ ฐมเมหิ.	สงบแล้ว จากธรรม ท. อันเป็นอกุศล
ตติยา. อายามโต จ วิตถารโต จ โยชน คมภีโรโต จ ปุถุลโต จ โยชน จนนทาคาย ปริมาณ. อ.โยชน โดยความยาวด้วย โดยความกว้างด้วย อ.โยชน โดยความลึกด้วย โดยความหนาด้วย เป็นขนาด แห่งแม่น้ำ ชื่อว่าจันทรทาคา ย่อมเป็นปริกขเขตโต นวโยชนสตปริมาณ โมชฌิมประเทศ มีร้อยแห่งโยชนแก้ว โดยรอบ	
ทิมโส นว วิทตโย สุตตวิทตติยา ปมาณิกา การตพพา. อ.คืบ ท. แก้ว โดยความยาว โดยคืบ ของพระสุคต	
	อันภิกษุ พึงให้กระทำ ให้เป็นผ้าอันประกอบ ด้วยประมาณ

ทำตัวรูป อิโต	ศัพท์เดิมคือ	= อิม
ตั้ง อิม ชื่ออุปาทาน	อิม	= ทูรณติกทุรกาลนิมมานน
หลัง อิม ลง โตปัจจัยในอรรถบัญญัติ	อิม + โต	= กวจิ โต ปณจมุยตเถ
ตั้ง โตปัจจัย ชื่อว่าวิภัตติ	อิม + โต	= ตวาทโย วิภตติสญญาโย.
เพราะโตปัจจัย แปลง อิม เป็น อิ	อิม → อิ + โต	= อิมสุสิ ถ่านิทโตเรสุ จ.
สำเร็จรูปเป็น อิโต . (แต่...นี้)		

ทำตัวรูป กสุม	ศัพท์เดิมคือ	= กิ
ตั้ง กิ ชื่ออุปาทาน	กิ	= ทูรณติกทุรกาลนิมมานน
หลัง กิ ลง สุมปัจจัยมีวิภัตติ	กิ + สุม	= อุปาทานะ ปณจมิ.
เพราะสุมปัจจัย แปลง กิ เป็น ก	กิ → ก + สุม	= เสเสสุ จ.
สำเร็จรูปเป็น กสุม . (เพราะอะไร)		

๓๑๓. ทิมเรหิ.

สมา อ.สมาวิภัตติ **ปริ** อันเป็นเบื้องหลัง **ทิมเรหิ** จากทิมศัพท์และโอรศัพท์ ท. **โส** แปลงเป็น **โส โหติ** ย่อมเป็น **วา** บ้าง.

(หลังจาก ทิมศัพท์และโอรศัพท์ แปลง สมาวิภัตติเป็น โส บ้าง)

สูตรนี้มีบทเดียว. เป็น **อาเทศวิธิสูตร**.

ตัวอย่าง: ทิมโส, ทิมมหา วา. จากส่วนยาว. (ทิม + สมา)

โอโรโส, โอโรมหา วา. จากฝั่งนี้. (โอโร + สมา)

ตติยา. โยชนํ อายาเมน โยชนํ อุพเพเรน สาสปราสี. อ.กองเมล็ดผักกาด หนึ่งโยชนํ โดยความยาว หนึ่งโยชนํ โดยความสูง

ทำตัวรูป **ทิมโส**

ศัพท์เดิมคือ = ทิม

ตั้ง ทิม ชื่ออาทาน = ทูรณติกทฤกาลนิมมานน

หลัง ทิม ลง สมาปัญจมีวิภัตติ = อปาทานะ ปญจมี.

หลังจากทิมศัพท์ แปลง สมา เป็น โส = ทิมเรหิ.

สำเร็จรูปเป็น **ทิมโส**. (จากส่วนยาว)

ปุพพ. ปุพเพเว เม ภิกขเว สมโพรธา.

ดูก่อนภิกขุ ท. ในกาลก่อนนั้นเที่ยว แต่กาลเป็นที่ตรัสรู้ของเรา

อิตโต ปุพเพ นาโหสิ.

ในกาลก่อน แต่กาลนี้ไม่ได้มีแล้ว

ตโต ปริ ปัจจนิตมา ชนปทา.

อ.ชนบท ท. อันเป็นชายแดน ในเบื้องหลัง แต่ที่นั่น

ธาตุลึงเคหิ ปรา ปจฺจยา.

อ.วิภัตติและปัจจยท. ย่อมลง เป็นเบื้องหลัง จากธาตุและลึงค์ ท.

ตโต อปเรณ สมเยน.

ในสมัยอื่นอีก จากสมัยนั้น

ตโต อุตฺตริมฺปิ.

แม้ยิ่ง กว่าบุคคลนั้น

พฺนธน. สตสฺมา พทฺโธ นโร รณฺดา.

อ.นรชน อันพระราชา ผูกมัดแล้ว เพราะหนี้ ๑๐๐

อิสฺสรียา ชนํ รกฺขติ ราชา.

อ.พระราชา ย่อมรักษา ซึ่งหมู่ชน เพราะความเป็นใหญ่

สีลโต นํ ปสฺสนฺติ.

อ.ชน ท. ย่อมสรรเสริญ ซึ่งบุคคลนั้น เพราะศีล

ปญฺญา ย วิมุตฺตมโน.

อ.ผู้มีใจอันหลุดพ้นแล้ว เพราะปัญญา

ปญฺห. กุโธสิ ตวํ.

อ.ท่าน เป็นผู้มาแล้ว จากที่ไหน ย่อมเป็น

กุโธ ภาวํ.

อ.ท่านผู้เจริญ ย่อมมา จากที่ไหน

กถน. ปาฏฺลিপฺุตฺโต.

จากเมืองปาฏลีบุตร

กธนฺตฺต. โถกา มุจฺจติ.

ย่อมพ้น ด้วยเล็กน้อย

อุปมตตกา มุจจติ. ย่อมพ้น ด้วยประมาณเล็กน้อย
 กิจจา มุจจติ. ย่อมพ้น ด้วยความลำบาก
 ฉาปก. กम्मสฺส กตตฺตา อุปฺปิตตฺตา อุตฺตสนฺนตฺตา วิปฺลตฺตา อุปฺปนฺนํ โหติ จกฺขุวิญญาณํ. อ.จกฺขุวิญญาณ
 เป็นวิญญาณอันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็น เพราะความที่แห่งกรรม
 ถูกกระทำแล้ว ถูกสั่งสมแล้ว มากขึ้นแล้ว แผ่ขยายออกไป
 น ตาวิทํ นามรูปํ อเหตุกํ สฬฺพตฺถ สฬฺพทา สฬฺพเสณฺจ เอกสทิสฺมาวาปตฺติโต. อ.นามรูปนํ เป็นสภาพ
 ไม่มีเหตุ ย่อมเป็น หามิได้ ก่อน เพราะ- ครั้นเมื่อความที่แห่งนาม
 รูปนั้นไม่มีเหตุ มีอยู่ -เป็นธรรมชาติถึงซึ่งความเป็นเหมือนกันอย่าง
 เดียวกัน แห่งสัตว์ ท.ทั้งปวง ในภูมิ ท.ทั้งปวง ในกาลทุกเมื่อ

หุตฺวา อภาวโตนิจฺจา

อุทฺยพฺพยปีพฺนา

ทฺกฺขา อวสวตฺติตฺตา

อนตฺตาติ ติลกฺขณํ.

อ.อรรถนํ ว่า อ.สังขารธรรม ท. เป็นสภาพไม่เที่ยง เพราะความมี แล้ว
 ไม่มี เป็นทุกข์ เพราะการถูกความเกิดและความเสื่อม เปียดยเบียน เป็น
 อนัตตา เพราะความไม่เป็นไปในอำนาจ เป็นไตรลักษณ์ ย่อมเป็น

๓๑๔. การณตถะ จ.

ปญฺจมี อ.ปัญจมีวิภัตติ โหติ ย่อมลง การณตถะ จ ในอรรถเหตุด้วย.

(ลงปัญจมีวิภัตติ ในอรรถชนกเหตุ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วิภัตติวิธิสฺสฺสฺส. จศฺัพท์ : มีอรรถ อนุกฺกทฺถมน ดึงบทว่า “ปญฺจมี” มาไว้ในสูตรนี้

ตัวอย่าง: อนนฺุโพธา อุปฺปฏิเวธา จตฺนุนํ อริยสจฺจานํ ยถาภูตํ อทสฺสนา เอวมิทํ ทิมมทฺธานํ สนฺุธาวิทํ สํสฺริตํ.

อ.ทางไกล อันยาวนี้ อันเราด้วย อันท่าน ท.ด้วย เร็วร้อนไปแล้ว
 ท่องเที่ยวไปแล้ว อย่างนี้ เพราะไม่ตรัสรู้ เพราะไม่แทงตลอด
 เพราะการไม่เห็น ตามความเป็นจริง ซึ่งอริยสัจจ์ ท. ๔

อวิชฺชาปจฺจยา สขฺขารธา.

อ.สังขาร ท. ย่อมมี เพราะปัจจัยคืออวิชชา

สขฺขารปจฺจยา วิญญาณํ.

อ.วิญญาณ ย่อมมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย

อวิชฺชชย เตวฺว อเสสฺวิราคนิโรธา สขฺขารนิโรโธ. ส่วนว่า อ.ความดับแห่งสังขาร ย่อมมี เพราะความดับ

ด้วยอรหัตมรรคโดยไม่มีเหลือ แห่งอวิชชานั้นเที่ยว

สขฺขารนิโรธา วิญญาณนิโรโธ.

อ.ความดับแห่งวิญญาณ ย่อมมี เพราะการดับแห่งสังขาร

วิญญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ.

อ.ความดับแห่งนามรูป ย่อมมี เพราะการดับแห่งวิญญาณ

เหตุ ๓

๑. **ชนกเหตุ (การกเหตุ)** เหตุทำให้เกิดขึ้น เช่น พี่ชาย องคุโร ชายติ. แปลว่า “อ.หน่อ ย่อมงอกขึ้น เพราะเมล็ด” เมล็ดของผักหรือผลไม้เป็นต้น เป็นเหตุให้เกิดการแทงหน่อ งอกขึ้นของกล้าไม้ (บัญญัติวิภังคิต)

๒. **สัมปapakเหตุ** เหตุทำให้ถึง เช่น นาวาย ตีร์ ปาปุกนาติ. แปลว่า “ย่อมถึง ซึ่งฝั่ง เพราะเรือ” เรือเป็นพาหนะเป็นเหตุให้คนไปถึงฝั่งแม่น้ำหรือฝั่งทะเลเป็นต้นได้ (ตติยวิภังคิต)

๓. **ญาปเหตุ** เหตุให้รู้โดยอ้อม เช่น ฐมโต อคคิ อตถิติ ฌายติ. แปลว่า “ย่อมรู้ว่า อ.ไฟ ย่อมมี เพราะคว้นไฟ” เมื่อมีคว้นไฟ ก็เป็นเหตุให้ทราบได้โดยอ้อมว่า ต้องมีไฟอยู่เป็นแน่ (บัญญัติวิภังคิต)

ทำตัวรูป อทสสนา	ศัพท์เดิมคือ	= อทสสน
หลัง อทสสน ลง สมาบัญญัติในอรรถเหตุ	อทสสน + สมา	= การณตเถ จ.
หลังจากออกวรรณ์ต์ แปลง สมาเป็น อา	อทสสน + สมา → อา	= สมาสมีนั วา.
แยกพยัญชนะ ญ ออกจากสระ อ	อทสสน ุ อ + อา	= ปุพพมโรจิตมสสรุ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังเป็นปกติ	อทสสน ุ + อา	= สรโลโปมาเทสปปจยยาทิมหิฯ
นำพยัญชนะ ญ ไปประกอบกับสระ อา	อทสสนา	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **อทสสนา**. (เพราะการไม่เห็น)

ทำตัวรูป สงฺขารนโรธา	ศัพท์เดิมคือ	= สงฺขารนโรธ
หลัง สงฺขารนโรธ ลง สมาบัญญัติ	สงฺขารนโรธ + สมา	= การณตเถ จ.
หลังจากออกวรรณ์ต์ แปลง สมาเป็น อา	สงฺขารนโรธ + สมา → อา	= สมาสมีนั วา.
แยกพยัญชนะ ฐ ออกจากสระ อ	สงฺขารนโรธ ุ อ + อา	= ปุพพมโรจิตมสสรุ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังเป็นปกติ	สงฺขารนโรธ ุ + อา	= สรโลโปมาเทสปปจยยาทิมหิฯ
นำพยัญชนะ ฐ ไปประกอบกับสระ อา	สงฺขารนโรธา	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **สงฺขารนโรธา**. (เพราะการดับแห่งสังขาร)

สรุป บัญญัติวิภังคิตลงในอรรถของวิภังคิตอื่นได้ ๓ วิภังคิต

๑. บัญญัติวิภังคิตลงในอรรถตติยวิภังคิต ใช้เป็นกรรมของกิริยา แปลว่า “ซึ่ง..., สู...” เรียกว่า “บัญญัติกัมมะ” เช่น ปาสาทา สงฺกเมยฺย. แปลว่า “ขึ้นแล้ว สูปราสาท พึงย้ายไป”

๒. บัญญัติวิภังคิตลงในอรรถตติยวิภังคิต ใช้เป็นเครื่องมือ แปลว่า “ด้วย...” เรียกว่า “บัญญัติกณะ” เช่น กิจฺจมา มุจฺจติ. แปลว่า “ย่อมพ้น ด้วยความลำบาก”

๓. บัญญัติวิภังคิตลงในอรรถสตัดมวิภังคิต ใช้เป็นที่รองรับ(อาธาระ) แปลว่า “บน...” เป็นต้น เรียกว่า “บัญญัติอาธาระ” เช่น อาสนา วุฏฺฐเหยฺย. แปลว่า “นั่งแล้ว บนอาสนะ พึงลุกขึ้น”

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงปัญจมีวัฏยัตถก

๑. แปลว่า “แต่..., จาก..., กว่า...” เรียกว่า “อปาทาน” เป็นแดนหลักออก
 เช่น มุนโย คามา อเปนฺติ.
 อ.พระมุนี ท. ย่อมหลักออก จากหมู่บ้าน
 มุนโย สุทฺธกัตฺตา ใน อเปนฺติ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก คามา อปาทาน ใน อเปนฺติ
๒. แปลว่า “เพราะ..., เหตุ...” เรียกว่า “เหตุ” เพราะเป็นเหตุที่เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
 เช่น อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา.
 อ.สังขาร ท. ย่อมมี เพราะอวิชาเป็นปัจจัย
 สงฺขารา สุทฺธกัตฺตา ใน สมฺภวานฺติ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก อวิชฺชาปจฺจยา เหตุ ใน สมฺภวานฺติ
๓. แปลว่า “ซึ่ง..., สู่...” ปัญจมีวัฏยัตถกถะในอรรถกถายาวีจติ ใช้เป็นกรรมของกิริยา เรียกว่า “ปัญจมี-
 กัมมะ”
 เช่น ปาสาทา สงฺกเมยฺย.
 อ.บุคคล ขึ้นแล้ว สู่ปราสาท พึงย้าย
 ปุคฺคโล สุทฺธกัตฺตา ใน สงฺกเมยฺย ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก ปาสาทา ปัญจมีสัมปาศุณฺเียกัมมะ
 ใน อารุหิตฺวา ๆ ปุพฺพกาลกิริยา ใน สงฺกเมยฺย
๔. แปลว่า “ด้วย...” ปัญจมีวัฏยัตถกถะในอรรถกถายาวีจติ ใช้เป็นกรรม เรียกว่า “ปัญจมีกรรม”
 เช่น กิจฺฉา มุจฺจติ.
 อ.บุคคล ย่อมพัน ด้วยความลำบาก
 ปุคฺคโล สุทฺธกัตฺตา ใน มุจฺจติ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก กิจฺฉา ปัญจมีกรรม ใน มุจฺจติ
๕. แปลว่า “บน...” ปัญจมีวัฏยัตถกถะในอรรถกถาธาระ เรียกว่า “ปัญจมีอาธาระ”
 เช่น อาสนา วุฏฺฐเหยฺย.
 อ.บุคคล นั่งแล้ว บนอาสนะ พึงลุกขึ้น
 ปุคฺคโล สุทฺธกัตฺตา ใน วุฏฺฐเหยฺย ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก อาสนา ปัญจมีอุปลิเลสิกาธาระ
 ใน นิสิตฺตฺวา ๆ ปุพฺพกาลกิริยา ใน วุฏฺฐเหยฺย

ยถาปี รหโต คมภาโร
เอวํ ธมฺมานํ สุตฺวาน

วิปฺสนฺโน อนาวีโล,
วิปฺสิตฺตํ ปณฺทิตา.
(ข.ธ)

ห้วงน้ำลึก ใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว ฉนฺโต ปณฺทิตํ วัฏฺฐมฺแล้ว
ย่อมส่องใส ฉนฺนํ

๓.๖ ัญญูวิวัตยัตตปะทปะ

๓๑๕. สามีสมิ ัญญู.

ัญญู อ.ัญญูวิวัตติ โหติ ย่อมลง สามีสมิ ในอรรถสามี.

(ลงัญญูวิวัตติ ในอรรถสามี ความเป็นเจ้าของ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วิวัตติวิริสูตร.

๓๑๖. ยสส วา ปรีคคโห ตัง สามี.

ปรีคคโห อ.ทรัพย์อันถูกรอครอบครอง ยสส (สามีโน) ของเจ้าของใด อดีต มีอยู่, ตัง (ธนสามีกรุป)
อ.เจ้าของแห่งทรัพย์นั้น สามี มีชื่อว่าสามี โหติ ย่อมเป็น.

(ทรัพย์อันถูกรอครอบครองของเจ้าของใด มีอยู่ เจ้าของแห่งทรัพย์นั้น มีชื่อว่าสามี)

สูตรนี้มี ๕ บท. เป็น สันญญาสูตร. วาศัพท์ : มีอรรถ อุตตตสมุจย รวบรวมการตั้งชื่อเป็นอุปาทาน
ในที่ประกอบด้วย สามี (เจ้า), ตพพปัจจย และ รุชชาตเป็นต้น

คำว่า “สามี” แปลว่า เจ้าของทรัพย์ มีวิเคราะห์ว่า “ส อสส อตติติ สามี”. (ส + อามี) อ.ทรัพย์ ของบุคคลนั้น
มีอยู่ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสามี. (ผู้มีทรัพย์, เจ้าของทรัพย์)

สามี ๓

๑. วิเสสน คำขยาย มี ๒ ประการ คือ (๑) ตุลยาธิกรณวิเสสนะ คำขยายที่มีที่ตั้งเหมือนกัน ได้แก่คำขยายที่มี
วิวัตติเหมือนกัน เช่น เอโก ปุริโส (อ.บุรุษ คนหนึ่ง), อิตติ เอก ปุริส ปสสติ (อ.หญิง ย่อมเห็น ซึ่งบุรุษ คนหนึ่ง) เป็นต้น
(๒) ภินนาธิกรณวิเสสนะ คำขยายที่มีที่ตั้งแตกต่างกัน ได้แก่มีวิวัตติ ไม่เหมือนกัน ในที่นี้หมายถึงเป็นภินนาธิกรณ-
วิเสสนะ เช่น รณโล ปุริโส (อ.บุรุษ ของพระราชา) บทว่า “रणโล” ของพระราชา ขยายบุรุษว่าเป็นสมบัติของตน
มิใช่ของบุคคลอื่น ส่วนบทว่า “ปุริโส” เป็นสิ่งที่ถูกขยาย

๒. รานี ศัพท์เดิมที่ถูกแปลง เช่น โอ อวสส (ในเพราะพยัญชนะ อ.การแปลงเป็น โอ แห่ง อวอุปสัค ย่อมมี)
อวศัพท์เป็นศัพท์เดิมที่จะถูกแปลงเป็น โอ

๓. อาคมิ ศัพท์ที่รองรับการลงอาคม เช่น โค สเร ปุตุสสาคโม กวจิ (ในเพราะสระ อ.คฺอาคม ย่อมลง ใน
ที่สุด แห่งปุตนิบาท บ้าง) ปุตนิบาทเป็นที่รองรับการลงอาคมคือ คฺ สำหรับการลงอาคม ถ้าบทที่รองรับการลงอาคมเป็น
ัญญูวิวัตติ ให้เพิ่มคำว่า “อนเต” มาแปลและสัมพันธ์ด้วย

๘. **อวตตาสมฺพนฺธ** เกี่ยวข้องโดยการกำหนดเวลา
เช่น ขนฺธานํ ปาตุภาโว.	อ.ความปรากฏ แห่งชั้นธ ท.
ขนฺธานํ ชรา.	อ.ความแก่ แห่งชั้นธ ท.
ขนฺธานํ เภาโท.	อ.การแตก แห่งชั้นธ ท.
๙. **ชาติสมฺพนฺธ** เกี่ยวข้องโดยความเป็นชาติกำเนิด
เช่น มนุสฺสสฺส ภาโว.	อ.ความเป็น แห่งมนุษย์
มนุสฺसानํ ชาติ.	อ.ชาติ แห่งมนุษย์ ท.
๑๐. **คุณสมฺพนฺธ** เกี่ยวข้องโดยความเป็นคุณของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
เช่น สฺวณฺณสฺส วณฺโณ.	อ.สี แห่งทอง
วณฺโณ น ชีเยถ ตถาคตฺสฺส.	อ.คุณ ของพระพุทธเจ้า ไม่พึงหมดไป
พฺพุทธสฺส คุณโมโส.	อ.เสียงแห่งคุณ ของพระพุทธเจ้า
ปุปฺพานํ คนฺโธ.	อ.กลิ่น แห่งดอกไม้ ท.
ผลานํ รโส.	อ.รส ของผลไม้ ท.
จิตฺตสฺส ผุสฺนา.	อ.การกระทบ แห่งจิต
สิขฺปีกานํ สตํ นตฺถิ.	อ.หนึ่งร้อย แห่งผู้มีศีลปะ ท. ย่อมไม่มี
ติลานํ มฺฏฺจิ.	อ.กำมือหนึ่ง แห่งงา ท.
เตสํ สฺมาโยโค.	อ.การรวมกัน แห่งวัตถุ ท.เหล่านั้น
สนฺธิโน วิโมกฺโข.	อ.การพ้น แห่งการต่อ
ตถาคตฺสฺส ปณฺณปารมิ อารพฺภ ปุพฺพจฺริยํ วา. ปรรภฯ ซึ่งปณฺญาบารมี หรือ ซึ่งบุพพจฺริยา	ของพระตถาคต
สุขํ เต.	อ.ความสุข ของท่าน
ทุกฺขํ เต.	อ.ความทุกข์ ของท่าน
เจตฺโส ปรีวิตกฺโก อุทฺปาที.	อ.ความปรีวิตก แห่งจิต ได้เกิดขึ้นแล้ว
ปณฺณาย ปญฺญาโว.	อ.ความฉลาด แห่งปัญญา
รูปฺสฺส ลหฺตฺตา.	อ.ความเบา แห่งรูป
รูปฺสฺส มฺหฺตฺตา.	อ.ความอ่อน แห่งรูป
รูปฺสฺส อุปฺจโย.	อ.ความเกิดขึ้น แห่งรูป
๑๑. **กริยาสมฺพนฺธ** เกี่ยวข้องโดยความเป็นกิริยาการกระทำ
เช่น ปาทสฺส อุทฺธิปนํ.	อ.การยกขึ้น แห่งเท้า
ปาทสฺส อวฺกฺเขปนํ.	อ.การยกลง แห่งเท้า
หตฺตสฺส สฺมิณฺชนํ.	อ.การหดเข้า แห่งมือ

ปาทาน์ ปสารถน.	อ.การเหยียดออก แห่งเท้า ท.
ธาตุน์ คมน.	อ.การไป แห่งธาตุ ท.
ธาตุน์เยว จาน.	อ.การตั้งอยู่ แห่งธาตุ ท.นั้นเที่ยว
ธาตุน์ นิสชชชา.	อ.การนอน แห่งธาตุ ท.
ธาตุน์ สยน.	อ.การนอน แห่งธาตุ ท.
ตสส นามโคตตาทิ.	อ.ชื่อและโคตรเป็นต้น ของบุคคลนั้น
ตสส การณ.	อ.เหตุ แห่งเรื่องนั้น
ตสส มาตาปีตโร.	อ.มารดาและบิดา ท. ของบุคคลนั้น
ตสส ปุโรโต ปาตุโรหสิ.	ได้ปรากฏแล้ว ข้างหน้า ของบุคคลนั้น
ตสส ปจฺจโต.	ข้างหลัง ของบุคคลนั้น
นครสสส ทกฺขินโต.	ในทิศใต้ แห่งเมือง
วสุสาน์ ตติเย มาเส.	ในเดือน ที่สาม แห่งปี ท.
น ตสส อุปมา.	อ.อุปมา แห่งวัตถุนั้น ย่อมไม่มี
กุเวรสส พล.	อ.เครื่องบูชา แห่งทำวกุเวร

๑๒. **จانيสมฺพนุช** เกี่ยวข้องโดยความเป็นที่ตั้งเดิม

เช่น ยเมทนตสสาเทโส.	อ.การแปลงเป็น ยุ แห่งเอันเป็นที่สุดของบท ย่อมมี
โอ อวสุส.	(ในเพราะพยัญชนะ) อ.การแปลงเป็น โอ แห่ง อว ย่อมมี

๑๓. **อากมิสมฺพนุช** เกี่ยวข้องโดยความเป็นอากมิ สถานที่ที่จะต้องลงอากม

เช่น ปุถสส อากโม.	อ.ค อากม ย่อมลง ในที่สุด แห่งปุถนิบาต.
	(ปุถ + เหว = ปุถเคว)

๑๔. **สามิโยค** ในที่ประกอบด้วยความเป็นเจ้านาย

เช่น เทวานมินโท.	อ.ท้าวสักกะผู้เป็นจอม แห่งเทพ ท.
มิกาน์ ราชา.	อ.ผู้เป็นใหญ่ แห่งสัตว์สี่เท้า ท.

๑๕. **ตพฺพ-รฺชชาติโยค** ในที่ประกอบด้วยตพฺพปัจจัย และรฺชชาติเป็นต้น

เช่น มหาเสนาปตินิ์ อุชฺฐาเปตพฺพ วิกนฺทิตพฺพ วิรวิตพฺพ. พิงฺโพนทะนา พิงฺพ็องร็อง พิงฺสงฺเสียงร็อง	ในที่ใกล้ แห่งมหาเสนาบดี ท.
เทวทตตสส รฺชติ.	(อ.โรค) ของพระเทวทัต ย่อมเสียดแทง
ตสส โรโค อุปฺชชติ.	อ.โรค ของบุคคลนั้น ย่อมเกิดขึ้น
รชกสส วตถ์ ททาติ.	ย่อมให้ ซึ่งผ้า (ในมือ) ของช่างย่อม
มุสวาทสส โอตตปฺป.	อ.การสะดุ้ง (จากโทษ) แห่งมุสวาท

ทำตัวรูป รณโณ	ศัพท์เดิมคือ	= ราช
ตั้ง ราช ชื่อว่าสามี	ราช	= ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี.
หลัง ราช ลง สมนฺวิวิทติ	ราช + ส	= สามีสฺมี ญฺจสิ.
เพราะ ส แปลง ราช กับ ส เป็น รณโณ	ราช+ส	= ราชสฺส รณโณราชิโน เส.
สำเร็จรูปเป็น รณโณ . (แห่ง, ของพระราชชา)		
ทำตัวรูป รชกสฺส	ศัพท์เดิมคือ	= รชก
ตั้ง รชก ชื่อว่าสามี	รชก	= ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี.
หลัง รชก ลง สมนฺวิวิทติ	รชก + ส	= สามีสฺมี ญฺจสิ.
เพราะ สวิวิทติ ลง สุคาคม	รชก + ส - ส	= สาคโม เส.
สำเร็จรูปเป็น รชกสฺส . (แห่ง, ของช่างย้อม)		
ทำตัวรูป ภิกฺขุณฺ	ศัพท์เดิมคือ	= ภิกฺขุ
ตั้ง ภิกฺขุ ชื่อว่าสามี	ภิกฺขุ	= ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี.
หลัง ภิกฺขุ ลง นมนฺวิวิทติ	ภิกฺขุ + น	= สามีสฺมี ญฺจสิ.
แยกพยัญชนะ ข ออกจากสระ อุ	ภิกฺขุ อุ + น	= ปุพฺพมโรจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เพราะนิวิทติ ที่imes อุ เป็น อุ	ภิกฺขุ อุ → อุ + น	= สุนฺหิสฺสุ จ.
นำพยัญชนะ ข ไปประกอบกับสระ อุ	ภิกฺขุณฺ	= นเย ปรี ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น ภิกฺขุณฺ . (แห่ง, ของภิกษุทั้งหลาย)		
ทำตัวรูป สนฺธิโน	ศัพท์เดิมคือ	= สนฺธิ
ตั้ง สนฺธิ ชื่อว่าสามี	สนฺธิ	= ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี.
หลัง สนฺธิ ลง สมนฺวิวิทติ	สนฺธิ + ส	= สามีสฺมี ญฺจสิ.
ตั้ง อิ ชื่อ ฌ	สนฺธิ ฌ + ส	= อิวณฺณวณฺณา ฌลา.
หลังจาก อิ ที่ชื่อ ฌ แปลง ส เป็น โน	สนฺธิ ฌ + ส → โน	= ฌลโต สฺสฺส โน วา.
สำเร็จรูปเป็น สนฺธิโน . (แห่ง, ของการต่อ)		
ทำตัวรูป มิดานํ	ศัพท์เดิมคือ	= มิด
ตั้ง มิด ชื่อว่าสามี	มิด	= ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี.
หลัง มิด ลง นมนฺวิวิทติ	มิด + น	= สามีสฺมี ญฺจสิ.
แยกพยัญชนะ ค ออกจากสระ อ	มิด อุ + น	= ปุพฺพมโรจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เพราะนิวิทติ ที่imes อ เป็น อ	มิด อุ → อ + น	= สุนฺหิสฺสุ จ.
นำพยัญชนะ ค ไปประกอบกับสระ อ	มิดานํ	= นเย ปรี ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น มิดานํ . (แห่ง, ของสัตว์สี่เท้าทั้งหลาย)		

๓๑๗. ฦฐี จ.

ฦฐี จ อ.ฦฐีวิภังติ ด้วย โหติ ย่อมลง อตเต ในอรรถ ตติยาสตุตมินิ แห่งตติยาวิภังติและสัตตมีวิภังติท.
กวจิ บ้าง.

(ลงฦฐีวิภังติ ในอรรถตติยาและสัตตมีวิภังติ บ้าง)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วิภังติวิสูตร. จศัพท์ : มีอรรถ อนุกุณฺณ ดึงบทว่า “ตติยาสตุตมินิ” มาไว้ในสูตรนี้

ตติยา.	ปุพฺผสฺส พุทฺธํ ยชฺติ, ปุพฺผเน วา.	ย่อมบูชา ซึ่งพระพุทธรเจ้า ด้วยดอกไม้. (อรรถตติยา)
	มตฺสฺส อคฺคิ ชุโหติ.	ย่อมบูชา ซึ่งไฟ ด้วยเนยใส
สุหิต.	ปตฺตํ โອทฺนสฺส ปุเรตฺวา.	ยังบาตร ให้เต็มแล้ว ด้วยข้าวสุก
	อิมเมว กายํ ปูริํ นานปฺปการสฺส อสุจฺจिโน ปจฺจเวกฺขติ.	ย่อมพิจารณา ซึ่งกายนี้มันเทียว อันเต็ม ด้วยของ ไม่สะอาด มีประการต่างๆ
	ปูริํ หิรณฺยสฺสวณฺณสฺส.	เต็ม ด้วยเงินและทอง
	ปูริติ พาโล ปาปสฺส.	อ.คนพาล ย่อมเต็ม ด้วยบาป
ตุลฺย.	ปิตุสฺส ตฺลุโย.	อ.ผู้เหมือนกัน กับด้วยบิดา
	มาตุ สทิสฺโส.	อ.บุคคลผู้เช่น กับด้วยมารดา
	กึ ตสฺส จ ตฺฐุสฺส.	อ.ประโยชน์อะไร ด้วยวัตถุนั้น อันน่ายินดี
	อลํ ตสฺส จ ตฺฐุสฺส.	ไม่มีประโยชน์ ด้วยวัตถุนั้น อันน่ายินดี
กตฺตริ.	โสภณา กจฺจายนสฺส กติ.	อ.อันพระกัจจายนเถระ กระทำ งาม
	รณฺโณ สมฺมโต.	อันพระราชา ทรงทราบแล้ว
	รณฺโณ ปุชฺชิตो.	อันพระราชา ทรงบูชาแล้ว
	รณฺโณ สกฺกโต.	อันพระราชา ทรงเคารพแล้ว
	รณฺโณ อปฺจิตโต.	อันพระราชา ทรงนับถือแล้ว
	รณฺโณ มานิตโต.	อันพระราชา ทรงยกย่องแล้ว
	อมตํ เตสํ ภิกฺขเว อปริภฺตตํ, เยสํ กายคตาสติ อปริภฺตตา. ตฺวอณฺภิกฺขุ ท. อ.กายคตาสติ อันชน ท.เหล่าใด ไม่ได้บริโภคแล้ว, อ.พระนิพพาน อันชน ท.เหล่านั้น ไม่ได้บริโภค แล้ว	
สตุตฺถิ.	กุสลา นจฺจคิตฺสฺส สิภฺชิตา จาตุริตฺถิโย.	อ.หญิงสี่คน ท. ผู้ศึกษาแล้ว เป็นผู้ฉลาด ในการพ้อนรำ และการขับร้อง ย่อมเป็น
	กุสโล ตฺวํ รตฺสฺส องฺคปจฺจกานํ.	อ.ท่าน เป็นผู้ชำนาญ ในส่วนน้อยใหญ่ ท. แห่งรต ย่อมเป็น
	กุสโล มคฺคสฺส.	ผู้ชำนาญ ในหนทาง
	กุสโล อมคฺคสฺส.	ผู้ชำนาญ ในที่มีใช้หนทาง

สนธิ หิ ภาหเต อุพารา ยุกขา ภควโต ปสนฺนา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.เทวดา ท. มาก เป็นผู้ล้อมใส่แล้ว
ในพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่

ทิวสสฺส ติกฺขตฺตํ, ทิวเส ติกฺขตฺตํ วา. สามครั้ง ในวัน
มาสสฺส ทฺวิกฺขตฺตํ. สองครั้ง ในเดือน

ทำตัวรูป **ปุปฺพสฺส** ศัพท์เดิมคือ = ปุปฺพ
หลัง ปุปฺพ ลง สฉฺฉวิภัติติในอรรตติยา ปุปฺพ + ส = ฃฉฉิ จ.
เพราะ สฉฉวิภัติติ ลง สุอาคม ปุปฺพ + ส - ส = สาคโม เส.
สำเร็จรูปเป็น **ปุปฺพสฺส**. (ด้วยดอกไม้)

ทำตัวรูป **เตสฺส** ศัพท์เดิมคือ = ต
หลัง ตผ ลง นฉฺฉวิภัติติในอรรตกัตตา ต + น = ฃฉฉิ จ.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อ ต อ + น = ปุพฺพมโจจติมสฺสรํ สเรนาฯ
เพราะ นฉฉวิภัติติ แปลง อ เป็น เอ ต อ → เอ + น = สพฺพนามานํ นมฺหิ จ.
หลังจากสัพพนาม แปลง น เป็น ส ต เอ + น ส = สพฺพโต นํ สํสาณํ.
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ เอ เตสฺส = นเย ปรี ฺยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น **เตสฺส**. (อัน...นั้น)

ทำตัวรูป **มาสสฺส** ศัพท์เดิมคือ = มาส
หลัง มาส ลง สฉฺฉวิภัติติในอรรตสัตตมิ มาส + ส = ฃฉฉิ จ.
เพราะ สฉฉวิภัติติ ลง สุอาคม มาส + ส - ส = สาคโม เส.
สำเร็จรูปเป็น **มาสสฺส**. (ในเดือน)

ยชาทิ กรณฺณ ปุณฺณ- ตฺลฺยก็ลํกิตฺเตหิ จ
โยเค ฃฉฉิ ตติยตฺเต ฃฉฉมตฺเต กุสลาทินา. (กจฺจายนสฺสฺสฺสฺส)

ลงฉฉวิภัติติในอรรตกรณฺณ ในที่มียชาตฺเป็นต้น ลงฉฉวิภัติติ
ในอรรตตติยา ในที่ประกอบกับธาตฺที่มีอรรตเตม, ตฺลฺยศัพท์, ก็ศัพท์,
อลศัพท์ และกิตกํปัจจย และลงฉฉวิภัติติในอรรตสัตตมิ ในที่ประกอบ
กับกุสลศัพท์เป็นต้น

๓๑๘. ทุตียา-ปญจมีนญ'จ.

ฉฐฐี อ.ฉฐฐีวิรัตติ โหติ ย่อมลง อตเต ในอรรถ ทุตียาปญจมีนญ'จ แห่งทุตียาวิรัตติและปญจมีนญ'จ ท. ด้วย กวจิ บ้าง.

(ลงฉฐฐีวิรัตติ ในอรรถทุตียาวิรัตติและปญจมีนญ'จ บ้าง)

สูตรนี้มี ๒ บท คือ ทุตียาปญจมีน, จ. เป็น วิรัตติวิธิสูตธ. จศัพท์ : มีอรรถ อนุกุตฺถน ดึงบทว่า “ฉฐฐี” มาไว้ในสูตรนี้. ข้อสังเกต : ศัพท์ที่ลงปัจจัยกิตก์ ๔ ตัว คือ ยุ, ญ, ต, และ ญปัจจัย เป็นเหตุให้มีการแปลศัพท์หน้า ซึ่งเป็นฉฐฐีวิรัตติ ในอรรถทุตียาวิรัตติได้ เรียกว่าแปลหักฉฐฐีเป็นกรรม ชื่อสัมพันธ์เรียกว่า “ฉฐฐีอวุตตกมม” หรือ “ฉฐฐี-การิตกมม”

ทุตียา. ตสฺส ภวนฺติ วตฺตารโ.	อ.ชน ท. เป็นผู้ว่ากล่าว ซึ่งบุคคลนั้น ย่อมเป็น
สหสา กมฺมสฺส กตฺตารโ.	อ.ผู้กระทำ ท. ซึ่งการงาน โดยผลุนผลัน
อมตสฺส ทาตา.	อ.ผู้ให้ ซึ่งพระนิพพาน
ภินฺนानํ สฺนฺธาตา.	อ.ผู้ประสาน ซึ่งผู้แตกแยกกัน ท.
สฺหิตานํ อนุปฺปาทา.	อ.ผู้เพิ่มพูน ซึ่งผู้พร้อมเพรียงกัน ท.
โพเธตา ปชาย.	ผู้ยังหมูสัตว์ ให้รู้
กมฺมสฺส การโก นตฺถิ.	อ.ผู้กระทำ ซึ่งกรรม ย่อมไม่มี
วิปากสฺส จ เวทโก.	อ.ผู้เสวย ซึ่งวิบาก ด้วย ย่อมไม่มี
อวิสฺวาทโก โลกสฺส.	อ.ผู้ไม่หลอกลวง ซึ่งชาวโลก
ปาปานํ อกรรม สฺขํ.	อ.การไม่กระทำ ซึ่งบาป ท. เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ย่อมเป็น
จตฺนุนํ มหาภูตฺตานํ อุปาทาย ปสาโท.	อ.ปสาทรูป อันเกิดขึ้น โดยอาศัย ซึ่งมหาภูตรูป ท. สี่
อจฺจริโย อรชเกณ วตฺถานํ ราโค.	อ.อันบุคคลผู้มีใช้ช่างย่อมสามารถย่อมซึ่งผ้า ท. เป็นสิ่งนำอัศจรรย์
อจฺจริโย อโคपालเกณ คาวินํ โทโ.	ย่อมเป็น
มาตุ สฺรติ.	อ.อันบุคคลผู้มีใช้ผู้เลี้ยงวัวรีดนมกะแม่วัว ท. เป็นสิ่งนำอัศจรรย์
น เตสํ โกจิ สฺรติ, สตฺตทานํ กมฺมปฺปจฺจยา. อ.ญาติ ไรๆ ย่อมไม่ระลึกถึง ซึ่งเปรต ท. เหล่านั้น	ย่อมเป็น
ปุตฺตสฺส อิจฺฉติ, ปุตฺตมิจฺฉติ.	ย่อมระลึกถึง ซึ่งมารดา
อุทกสฺส ปติกรฺเต.	เพราะกรรมเป็นปัจจัย ของสัตว์ ท.
อุทกํ ปติกรฺเต.	ย่อมปรารถนา ซึ่งบุตร
กณฺทสฺส ปติกรฺเต.	ย่อมดื่ม ซึ่งน้ำ
	ย่อมดื่ม ซึ่งน้ำ
	ย่อมทำ ซึ่งลูกศร

กฏ การโก.	อ.ผู้กระทำ ซึ่งเสื่อ
ปลว มาตโก.	อ.ผู้ฆ่า ซึ่งปศุสัตว์ ท.
น นิฏฐ.	อ.ผู้มีความต้องการซึ่งความสุข กระทำแล้ว ซึ่งวิหาร
รณ กตวนโต.	อ.ผู้กระทำแล้ว ซึ่งรด
กณ กตาวี.	อ.ผู้กระทำแล้ว ซึ่งรด
กฏ กตวา.	กระทำแล้ว(सान) ซึ่งเสื่อ
กฏ โกโรนโต.	กระทำอยู่(सान) ซึ่งเสื่อ
กฏ กราโน.	กระทำอยู่(सान) ซึ่งเสื่อ
กฏ กุรุมาโน.	กระทำอยู่(सान) ซึ่งเสื่อ

ทำตัวรูป ธมมสส	ศัพท์เดิมคือ	= ธมม
หลัง ธมม ลง สณฺฐีวิภัตติในอรรถบัญญัติมี ธมม + ส		= ทุตียาปญจมีนญจ.
เพราะ สวิภัตติ ลง สุอาคม	ธมม + ส - ส	= สาคโม เส.
สำเร็จรูปเป็น ธมมสส. (จากธรรม)		

ทำตัวรูป มจฺจโน	ศัพท์เดิมคือ	= มจฺจ
หลัง มจฺจ ลง สณฺฐีวิภัตติในอรรถบัญญัติมี มจฺจ + ส		= ทุตียาปญจมีนญจ.
ตั้ง อุ ชื่อ ล	มจฺจ ล + ส	= อิวณฺณวุณฺณา ฉลา.
หลังจาก อุ ที่ชื่อ ล แผลง ส เป็น โน	มจฺจ ล + ส → โน	= ผลโต สสฺส โน วา.
สำเร็จรูปเป็น มจฺจโน. (แต่ความตาย)		

สรุป สณฺฐีวิภัตติลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๔ วิภัตติ

๑. สณฺฐีวิภัตติลงในอรรถทุตียาวิภัตติ ใช้เป็นกรรม แปลว่า “ซึ่ง...” เรียกว่า “สณฺฐีกัมมะ” เช่น ปาปานํ อกรรม สุขํ. แปลว่า “อ.การไม่กระทำ ซึ่งบาป ท. เป็นเหตุให้เกิดความสุข ย่อมเป็น”
๒. สณฺฐีวิภัตติลงในอรรถตติยาวิภัตติ ใช้เป็นเครื่องมือ แปลว่า “ด้วย...” เรียกว่า “สณฺฐีกรรมะ” เช่น ปุพฺพสฺส พุทฺธํ ยชติ. แปลว่า “อ.บุคคล ย่อมบูชา ซึ่งพระพุทฺธเจ้า ด้วยดอกไม้”
๓. สณฺฐีวิภัตติลงในอรรถบัญญัติมีวิภัตติ เป็นที่หลีกเลี่ยง แปลว่า “แต่..., จาก..., กว่า..., เพราะ...” เรียกว่า “สณฺฐีอุปาทาน” เช่น สพฺเพ ภาณนฺติ มจฺจโน. แปลว่า “อ.สัตว์ ท. ทั้งปวง ย่อมกลัว แต่ความตาย” (จศัพท์ในสูตรที่ ๓๑๒. “ทฺหรนฺตีกทฺธกาลฯ”)
๔. สณฺฐีวิภัตติลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ แปลว่า “ใน...” เรียกว่า “สณฺฐีอาหาระ” เช่น สนฺติ หิ ฆนฺเต อุพารา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา. แปลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.เทวดา ท. มาก เป็นผู้เลื่อมใสแล้ว ในพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่”

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงฉันทะวิภวติ

๑. แปลว่า “แห่ง...” เกี่ยวข้องด้วยหมู่ เรียกว่า “สมุหสัมพันธ์”
 - เช่น ภิกขุณี สมุโห.
 - อ.หมู่ แห่งภิกษุ ท.
 - ภิกขุณี สมุหสัมพันธ์ ใน สมุโห ๆ ลิงค์ตถะ
๒. แปลว่า “แห่ง..., ของ...” เกี่ยวกับภาวศัพท์ในภาวศัพท์และภาวสาธนะ เรียกว่า “ภาวาทิสัมพันธ์”
 - เช่น มนุสสุสสุส ภาโว.
 - อ.ความเป็น แห่งมนุษย์
 - มนุสสุสสุส ภาวาทิสัมพันธ์ ใน ภาโว ๆ ลิงค์ตถะ
๓. แปลว่า “แห่ง...หนา” กล่าวถึงของหลายสิ่ง แล้วยกพูดเพียงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในจำนวนทั้งหมดนั้น เรียกว่า “นิทธารณะ”
 - เช่น มนุสสุสานํ ขตติโย สุตโตโม.
 - อ.-แห่งมนุษย์ ท.หนา -กัธตรีย์ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด ย่อมเป็น
 - มนุสสุสานํ นิทธารณะ ใน ขตติโย ๆ นิทธารณียะ และสุทรรกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบพกัตตุวาจก
 - สุตโตโม วิกติกัตตา ใน โหติ
๔. แปลว่า “ของ...” เกี่ยวข้องโดยความเป็นเจ้าของ เรียกว่า “สามีสัมพันธ์”
 - เช่น ภิกขุสสุส ปตตจิวร์.
 - อ.บาตรและจีวร ของภิกษุ
 - ภิกขุสสุส สามีสัมพันธ์ ใน ปตตจิวร์ ๆ ลิงค์ตถะ
๕. แปลว่า “เมื่อ...” ใช้กับประโยคที่มีเนื้อหาไม่มีความเอื้อเพื่อซึ่งกันและกัน เรียกว่า “อนาทร”
 - เช่น อกามกานํ มาตาปิตูนํ รุทนต์านํ ปพฺพชิ.
 - เมื่อมารดาและบิดา ท. ผู้ไม่ต้องการ ร้องให้อยู่, อ.บุตร บวชแล้ว
 - อกามกานํ วิเสสนะ ของ มาตาปิตูนํ ๆ อนาทร ใน รุทนต์านํ ๆ อนาทรกิริยา ปุตโต สุทรรกัตตา
 - ใน ปพฺพชิ ๆ อาขยาตบพกัตตุวาจก
๖. แปลว่า “ซึ่ง...” ฉันทะวิภวติลงในอรรถพิติยาวิภวติ ใช้เป็นกรรม เรียกว่า “ฉันทะสัมพันธ์”
 - เช่น ปาปานํ อกรณํ สุขํ.
 - อ.การไม่กระทำ ซึ่งบาป ท. เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ย่อมเป็น
 - อกรณํ สุทรรกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบพกัตตุวาจก ปาปานํ ฉันทะวิภวติสัมพันธ์ ใน อกรณํ
 - สุขํ วิกติกัตตา ใน โหติ

๗. แปลว่า “ด้วย...” ศัพท์วิภัตติลงในอรรตตยาวิภัตติ ใช้เป็นเครื่องมือ เรียกว่า “ศัพท์กรณะ”

เช่น ปุผลสส พุพฐ์ ยชติ.

อ.บุคคล ย่อมบูชา ซึ่งพระพุทเจ้า ด้วยดอกไม้

ปุคฺคฺโล สุททกตฺตา โน ยชติ ๆ อาขยาตบทกตฺตฺวาจาก ปุผลสส ศัพท์กรณะ โน ยชติ พุพฐ์ อุตต-
กัมมะ โน ยชติ

๘. แปลว่า “แต่..., จาก..., กว่า..., เพราะ...” ศัพท์วิภัตติลงในอรรตบัญญัติ เรียกว่า “ศัพท์อุปาทาน”

เช่น สพฺเพ ภายนฺติ มจฺจุโน.

อ.สัตว์ ท. ทั้งปวง ย่อมกลัว แต่ความตาย

สพฺเพ วิเสสนะ ของ สุตตา ๆ สุททกตฺตา ใน ภายนฺติ ๆ อาขยาตบทกตฺตฺวาจาก มจฺจุโน ศัพท์อุปาทาน
ใน ภายนฺติ

๙. แปลว่า “ใน...” ศัพท์วิภัตติลงในอรรตสัตตตวิภัตติ เรียกว่า “ศัพท์อาชาระ”

เช่น สนฺติ หิ ฆนฺเต อูพารา ยถฺวา ภาควโตะ ปสนฺนา.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.เทวดา ท. มาก เป็นผู้เสื่อมใสแล้ว ในพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่

ฆนฺเต อาลปนะ หิศัพทํ วากยารมฺภโขตกะ อูพารา วิเสสนะ ของ ยถฺวา ๆ สุททกตฺตา ใน สนฺติ ๆ อาขยาต
บทกตฺตฺวาจาก ภาควโตะ ศัพท์อาชาระ ใน ปสนฺนา ๆ วิภตติกตฺตา ใน สนฺติ

หมายเหตุ :- ศัพท์วิภัตติ สัมพันธ์เข้านามอย่างเดียว ไม่สัมพันธ์เข้ากับกริยา จึงไม่เป็นการก

๓.๗ สัตตมีวิภัตยัตถเภทะ

๓๑๙. โอภาเส สุตตมี.

สุตตมี อ.สัตตมีวิภัตติ โหติ ย่อมลง โอภาเส ในโอกาสการก. (โอกาส, ที่ว่าง, ที่รองรับฯ)

(ลงสัตตมีวิภัตติ ในโอกาสการก).

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น วิภัตติวิริสูตร.

๓๒๐. โย'ธโร ต'โมกาสิ.

โย (การโก) อ.การกโต อาธโร เป็นที่ตั้งแห่งกิริยาการกระทำ โหติ ย่อมเป็น, ต' (การก) อ.การกนั้น โอภาสิ มีชื่อว่าโอกาส โหติ ย่อมเป็น.

(การกโต เป็นที่ตั้งแห่งกิริยาการกระทำ การกนั้น มีชื่อว่าโอกาส)

สูตรนี้มี ๔ บท คือ โย, อาธโร, ต', โอภาสิ. เป็น สัณฺญาสูตร.

คำว่า “อาธระ” หมายความว่า “ที่รองรับ” มีวิเคราะห์ว่า “อาธริยติ อสฺมินฺติ อาธโร, อธิกรณํ”. (อา + ธร + ณ) ย่อมถูกตั้งไว้ในที่นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาธระ, ได้แก่อธิกรณะ. (ที่ตั้ง, ที่รองรับ, โอกาส, ที่ว่าง)

คำว่า “โอกาส” หมายความว่า “โอกาส, ที่ว่าง, ที่รองรับกัตตาและกรรม” มีวิเคราะห์ว่า “อวกสนฺติ ปติฏฺฐหนฺติ กตฺตกมฺมานิ เอตฺถาติ โอภาโส”. (อว + กส + ณ). กัตตและกรรม ย่อมตั้งอยู่ในการกนั้น เพราะเหตุนั้น อ.การกนั้น ชื่อว่าโอกาส. (ที่เป็นที่ตั้งของกัตตและกรรม) ฉะนั้น คำว่า “อาธระ” ก็ดี คำว่า “อธิกรณะ” ก็ดี และคำว่า “โอกาส” ก็ดี เป็นคำไวพจน์กัน มีความหมายเหมือนกัน ใช้แทนกันได้

อาธาร ๔

๑. พยาปิการธาร ที่รองรับที่เป็นไปแผ่ไป ซึมซาบเข้าไปในภายใน มีวิเคราะห์ว่า “พฺยาปนํ พฺยาโป” (วิ + อาป พฺยาปน ในกรณแผ่กระจาย + ณ) การแผ่ไป ชื่อว่าพฺยาป, “พฺยาโป ยตฺถ อตฺถิติ พฺยาปิโก” (พฺยาป + อิก) การแผ่ไป ในอาธาระใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อาธาระนั้น ชื่อว่าพฺยาปิก, “พฺยาปิโก จ โส อาธโร จาติ พฺยาปิการธโร” (พฺยาปิก + อาธาร) ที่รองรับที่มีการแผ่ไป แปลว่า “ใน...” พยาปิการธาร มี ๒ ประการ คือ

๑.๑ สกลพฺยาปิการธาร ที่รองรับที่มีการแผ่ไปทั้งหมด เช่น ติเลสุ เตลํ อตฺถิ. (อ.น้ำมัน มีอยู่ในงา ท.) ในตัวอย่างนี้ น้ำมันแผ่ไปในงาทั้งหมด ฉะนั้น บทว่า “ติเลสุ” จึงเป็น สกลพฺยาปิการธาร

๑.๒ เอกเทศพฺยาปิการธาร ที่รองรับที่มีการแผ่ไปบางส่วน เช่น ชีเรสุ ชลํ. (อ.น้ำ ในน้ำนม ท.), ในตัวอย่างนี้ น้ำมีอยู่ในบางส่วนของน้ำนม ฉะนั้น บทว่า “ชีเรสุ” จึงเป็น เอกเทศพฺยาปิการธาร

๒. โอปสิเลสิการธาร ที่รองรับที่อยู่ติดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีวิเคราะห์ว่า “อุปสิเลสนํ อุปสิเลโส” (อุป + สิลิส สงฺเค ในความเกี่ยวข้องกัน + ณ) การประกอบกัน ชื่อว่าอุปสิเลส, “อุปสิเลโส ยตฺถ อตฺถิติ โอปสิเลสิโก” (อุปสิเลส

+ อิก) การประกอบกัน ในอาธาระใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อาธาระนั้น ชื่อว่าโอปสิเลสิก, แปลว่า “ใน...,ณ..., เหนือ..., บน...” โอปสิเลสิกการามี ๒ ประการ คือ

๒.๑ **อนลลียน** ไม่ติดแนบแน่น เช่น อาสเน นิลินโน สีม. (อ.พระสงฆ์ นั่งแล้ว บนอาสนะ) ในตัวอย่างนี้ การนั่งของพระสงฆ์ไม่ติดแนบแน่น เพียงนั่งทับเท่านั้น ฉะนั้น บทว่า “อาสเน” จึงเป็น อนลลียนโอปสิเลสิกการ

๒.๒ **อลลียน** ติดแนบแน่น เช่น ถาลีย โอทน ปจติ. (ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก ในหม้อ) ในตัวอย่างนี้ ข้าวติดแนบแน่นกับหม้อ ฉะนั้น บทว่า “ถาลีย” จึงเป็น อลลียนโอปสิเลสิกการ

๓. **สามปีการ** ที่รองรับที่อยู่ใกล้ๆ แต่ไม่ได้อยู่ภายใน มีวิเคราะห์ว่า “สมเป นิยตุโต สามปีโก” (สมเป + ติก) อาธาระที่ประกอบในที่ใกล้ ชื่อว่าสามปีก แปลว่า “ใกล้...” เช่น คงคาย โมโส วสติ. อ.หมู่บ้านคนเลี้ยงวัว ย่อมอยู่ ใกล้แม่น้ำคงคา, ภควา สวตถึย วิหริติ เขตวเน. อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในพระเชตวัน ใกล้เมืองสาวัตถี.

๔. **เวสยการ** ที่รองรับที่เป็นที่อยู่อาศัย ที่เป็นที่เป็นไป หรือเป็นที่รองรับอารมณ์ (สถานที่/กาลเวลา/อารมณ์) มีวิเคราะห์ว่า “วิสโยเยว เวสยโก” (วิสย + ติก) อาธาระซึ่งเป็นที่ตั้ง แปลว่า “ใน...” เวสยการามี ๒ ประการ คือ

๔.๑ **อณฺณตฺตภาวเวสยการ** คือเวสยการะซึ่งไม่เป็นไปในที่อื่น เช่น อากาเส สกฺณมา ปกฺขนฺทฺนฺติ. (อน.ก ท. ย่อมบินไปในอากาศ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อากาเส” เป็นที่รองรับในการดำเนินชีวิตของนก

๔.๒ **เทสนฺตราวจฺเจทเวสยการ** คือเวสยการะซึ่งแยกจากสถานที่อื่น เช่น ปาเทสุ ปติโต. (ตกแล้ว ที่เท้า ท.) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปาเทสุ” เป็นที่รองรับที่ห้ามอวัยวะส่วนอื่นๆ ในร่างกาย

พฺยาป. ติเลสุ เตลล อตฺติ.

อ.น้ำมัน มีอยู่ ในงา ท.

ชีเรสุ ชลล.

อ.น้ำ ในน้ำนม ท.

ทริมุหิ สปฺปิ.

อ.เปรียง ในนมส้ม

อุปฺสิ. กณฺเฏ นิสฺสทฺติ เทวทฺตโต.

อ.นายเทวทัต ย่อมนั่ง บนเสื่อ

อาสเน นิลินโน สีม.

อ.พระสงฆ์ นั่งแล้ว บนอาสนะ

ถาลีย โอทน ปจติ.

ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก ในหม้อ

มณฺเฏสุ อุทก อตฺติ.

อ.น้ำ มีอยู่ในหม้อน้ำ ท.

ทฺุเร จิโต.

ยืนแล้ว ในที่ไกล

สมเป จิโต.

ยืนแล้ว ณ ที่ใกล้

สมเป. คงคาย โมโส วสติ.

อ.หมู่บ้านคนเลี้ยงวัว ย่อมอยู่ ใกล้แม่น้ำคงคา,

ภควา สวตถึย วิหริติ เขตวเน.

อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในพระเชตวัน

ใกล้เมืองชื่อว่าสาวัตถี.

อณฺณ.วิ. อากาเส สกฺณมา ปกฺขนฺทฺนฺติ.

อ.นก ท. ย่อมบินไปในอากาศ

ภูมีสุ มนุสสา จรนุติ.	อ.มนุษย์ ท. ย่อมเที่ยวไป บนพื้นดิน ท.	
ชลลสุ มจฺจา จรนุติ.	อ.ปลา ท. ย่อมว่ายไปในน้ำ ท.	
เทส.วิ. ปาเทสุ ปติโต.	ตกแล้ว ที่เท้า ท.	
ปาปสฺมี รมตี มโน.	อ.ใจ ย่อมยินดีในบาป	
ปสนฺโน พุทฺธสาสเน.	เลื่อมใสแล้ว ในพระพุทฺธศาสนา	
ปณฺณาย สาธุ. (ภาวติ)	ดี ในปัญญา	
วินฺเย นิปุโณ.	ผู้ละเอียดในพระวินัย	
มาตริ สาธุ.	ดี ในมารดา	
ปิตรี นิปุโณ.	ผู้ละเอียดในบิดา	
ทำตัวรูป ติเลส	ศัพท์เดิมคือ	= ติล
ตั้ง ติล ชื่อว่าโอกาส	ติล	= โยธาโร ตโมกาฬ.
หลัง ติล ลง สุตตตมีวิภักติ	ติล + สุ	= โอกาเส สตตมี.
แยกพยัญชนะ ล ออกจากสระ อ	ติล อ + สุ	= ปุพฺพมโจจิตมสุสรฺ สเรน วิโยชเย.
เพราะสฺวิภักติ แปลง อ เป็น เอ	ติล อ → เอ + สุ	= สฺหิสฺวาโร เอ.
นำพยัญชนะ ล ไปประกอบกับสระ เอ	ติเลส	= นเย ปรี ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น ตเลส . (ในงาทั้งหลาย)		
ทำตัวรูป อาสน	ศัพท์เดิมคือ	= อาสน
ตั้ง อาสน ชื่อว่าโอกาส	อาสน	= โยธาโร ตโมกาฬ.
หลัง อาสน ลง สฺมีสฺตตมีวิภักติ	อาสน + สฺมี	= โอกาเส สตตมี.
หลังจากอาการันต์ แปลง สฺมี เป็น เอ	อาสน + สฺมี → เอ	= สฺมาสฺมีนํ วา.
แยกพยัญชนะ น ออกจากสระ อ	อาสน อ + เอ	= ปุพฺพมโจจิตมสุสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	อาสน ุ + เอ	= สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ น ไปประกอบกับสระ เอ	อาสน	= นเย ปรี ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น อาสน . (บนอาสนะ)		
ทำตัวรูป สวตฺติย	ศัพท์เดิมคือ	= สวตฺติ
ตั้ง สวตฺติ ชื่อว่าโอกาส	สวตฺติ	= โยธาโร ตโมกาฬ.
หลัง สวตฺติ ลง สฺมีสฺตตมีวิภักติ	สวตฺติ + สฺมี	= โอกาเส สตตมี.
ตั้ง อิ ที่กล่าวอดีตีลิงค์ชื่อ ป	สวตฺติ อิ ป + สฺมี	= เต อิตฺติชฺยา โป.
หลังจาก อิ ที่ชื่อ ป แปลง สฺมี เป็น ย	สวตฺติ อิ + สฺมี → ย	= มปโต สฺมี ยํ วา.
สำเร็จรูปเป็น สวตฺติย . (ใกล้เมืองชื่อว่าสวตฺติ)		

ทำตัวรูป มาตริ	ศัพท์เดิมคือ	= มาตุ
ตั้ง มาตุ ชื่อว่าโอกาส	มาตุ	= โยธาโร ตโมกาฬ.
หลัง มาตุ ลง สมีสัตตมีวิวัตติ	มาตุ + สมี	= โอกาเส สตตมี.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อู	มาตุ อู + สมี	= ปุพพมโรจิตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
เพราะสมีวิวัตติ แปลง อู เป็น อาร	มาตุ อู → อาร + สมี	= อณฺเณสฺวารตฺต.
หลังจากอารอาเทศ แปลง สมี เป็น อี	มาตุ อาร + สมี → อี	= ตโต สมีมิ.
เพราะอี รัสสะ อาร เป็น อร	มาตุ อาร → อร + อี	= อาโร รสฺสมิกาเร.
แยกพยัญชนะ ร ออกจากสระ อ	มาตุ อรฺ อ + อี	= ปุพพมโรจิตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มาตุ อรฺ ๒ + อี	= สรโลโปมาเทศปฺจฺจยาทิมุหิฯ
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	มาตริ	= นเย ปฺร ๒ยฺตเต.

สำเร็จรูปเป็น **มาตริ**. (ในมารตา)

๓๒๑. สามีสฺสราริบัติ-ทายาท-สกุขิ-ปติฏ-ปสุต-กฺสเลหิ จ.

จฺฐริ จ อ.ณฺฐริวิวัตติด้วย **สตตมี จ** อ.สัตตมีวิวัตติด้วย **โหนติ** ย่อมลง **โยเค** ในที่ประกอบ **สามีสฺสราริ**
บัติ-ทายาท-สกุขิ-ปติฏ-ปสุต-กฺสเลหิ ด้วย สามี, อีสฺสร, อธิบัติ, ทายาท, สกุขิ, ปติฏ, ปสุต และกฺสเลหิศัพท์ ท.

(ลงณฺฐริวิวัตติและสัตตมีวิวัตติ ในที่ประกอบด้วย สามี, อีสฺสร, อธิบัติ, ทายาท, สกุขิ, ปติฏ, ปสุต และกฺสเลหิศัพท์)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิวัตติวิธิสูตร**. **จศัพท์** : มีอรรถ **วจาสิสิฏฺฐ** ทำให้สูตรไพเราะสละสลวยยิ่งขึ้น ส่วนคัมภีร์ก็จายนสูตรตัดถะกล่าวว่ามีอรรถ **อวุตตสมฺจฺจ** รวบรวมศัพท์ที่ไม่ได้กล่าวไว้ในสูตร คือ आयุตฺต, นิปฺณ และ สาธุศัพท์เป็นต้น เช่น **คว आयุตฺโต** (อ.เสมียน แห่งวัว ท.)

ตัวอย่าง: คว สามี.	เป็นเจ้าของ แห่งวัว ท.
โคสุ สามี.	เป็นเจ้าของ ในวัว ท.
คว อีสฺสโร.	เป็นใหญ่ แห่งวัว ท.
โคสุ อีสฺสโร.	เป็นใหญ่ ในวัว ท.
คว อธิบัติ.	เป็นหัวหน้า แห่งวัว ท.
โคสุ อธิบัติ.	เป็นหัวหน้า ในวัว ท.
คว ทายาท.	เป็นทายาท แห่งวัว ท.
โคสุ ทายาท.	เป็นทายาท ในวัว ท.
คว สกุขิ.	เป็นผู้ดูแล แห่งวัว ท.
โคสุ สกุขิ.	เป็นผู้ดูแล ในวัว ท.
คว ปติฏ.	เป็นผู้รับหน้าที่ แห่งวัว ท.

โคสุ ปติฏ	เป็นผู้รับหน้าที่ ในวัว ท.
ควั ปสูโต.	เป็นผู้เกิด แห่งวัว ท.
โคสุ ปสูโต.	เป็นผู้เกิด ในวัว ท.
ควั กุสโล.	เป็นผู้ฉลาด แห่งวัว ท.
โคสุ กุสโล.	เป็นผู้ฉลาด ในวัว ท.

ทำตัวรูป ควั	ศัพท์เดิมคือ	= โค
หลัง โค ลง หนักวีริกัตติ	โค + นั	= สามิสสรราชิปติทายาทสกุขิ
แยกพยัญชนะ ค ออกจากสระ โอ	ค โอ + นั	= ปุพพมโรจิตมสุสรุ สเรน วิโยชเย.
แปลง นั เป็น อั และแปลง โอ เป็น อว	ค โอ → อว + นั → อ	= จศัพท์ใน ตโต นม ปติมหา
แยกพยัญชนะ ว ออกจากสระ อ	ค อว อ + อ	= ปุพพมโรจิตมสุสรุ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ค อว ษ + อ	= สรโลโปมาเทสปุจจยาทิมหิ
นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ	ควั	= นเย ปรี ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น ควั . (แห่งวัว ท.)		

๓๒๒. นิหุธารณ เจ.

นิหุธารณ ครั้นเมื่ออรธนิหุธารณะ คมยมาเน ถูกรู้อยู่, **ฉฐิ** จ อ.หนักวีริกัตติ ด้วย **สทธมิ** จ อ.สัตตมวีริกัตติ ด้วย **โหติ** ย่อมลง.

(เมื่ออรธนิหุธารณะถูกรู้อยู่ ลงหนักวีริกัตติและสัตตมวีริกัตติ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิรัตติวิริสูตร**. **จศัพท์** : มีอรธ **อวุตตสมุจจย** รวบรวมอรธที่ไม่ได้กล่าวไว้ในสูตรนี้ คือ ให้ลงสัตตมวีริกัตติ ในอรธปฐมาวิรัตติ เช่น อิหุมปิสุส โหติ สิลสุมิ. (อ.การงดเว้นจากปาณาติบาตแม่น้ำ เป็นศีลของภิกษุ นั้น ย่อมเป็น)

คำว่า “**นิหุธารณ**” หมายถึง การพูดรวมๆ หลายอย่าง แล้วแยกยกเพียงอย่างเดียวหรือสองสิ่งเป็นต้นที่เอ่ยถึงนั้นมาพูดเป็นการเฉพาะเจาะจง มีวิเคราะห์ว่า “นิหริตวา ธารณ **นิหุธารณ**”. (นิ + ธร + ณ + ยุ) อ.การ-นำออกแล้ว-ทรงไว้ ชื่อว่านิหุธารณ ฉะนั้น นิหุธารณะ จึงหมายถึง การพูดถอนสิ่งที่พูดรวมเอาไว้ขึ้นแสดง ให้ลงวิรัตติได้ ๒ วิรัตติ คือ **ฉฐิวิรัตติ** แปลว่า “แห่ง...หนา, บรรดา...” และ **สทธมิวิรัตติ** แปลว่า “ใน...หนา, บรรดา...”. ฝ่ายพหูวนะเท่านั้น

นิทธารณะ ๔

๑. **ชาตินิทธารณะ** - การแยกชาติกำเนิดออกแสดง เช่น มนุสฺसानํ ขตฺติโย สุรตโม. (๑.-แห่งมนุษย์ ท.หนา-กษัตริย์ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด ย่อมเป็น) ในอุททาหรณ์นี้ พุดถึงชาติกำเนิดของมนุษย์ในบรรดาวันณะ ๔ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพทย์ และศูพร วัณณะกษัตริย์ เป็นชาตินักรบ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด

๒. **คุณนิทธารณะ** - การแยกคุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งออกแสดง เช่น กณฺหา คาวิณํ สมฺปนฺนชรีตมา. (๑.-แห่งแม่วัว ท.หนา-แม่วัวดำ ท. มีน้ำนมสมบูรณ์ที่สุด) ในอุททาหรณ์นี้ คำว่า “กณฺหา - ดำ” เป็นคุณศัพท์แสดง ลักษณะพิเศษของวัว.

๓. **กริยานิทธารณะ** - การแยกกิริยาการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกแสดง เช่น อทฺธิเกสฺส ชาวนฺโต สีมตโม. (๑.-ในผู้เดินทาง ท. หนา-ผู้วิ่งไปอยู่ เป็นผู้เร็วที่สุด ย่อมเป็น) ในอุททาหรณ์นี้ พุดถึงกิริยาการกระทำของผู้เดินทาง การวิ่ง ก็เป็นจัดเป็นกิริยาอย่างหนึ่ง

๔. **นามนิทธารณะ** - การแยกชื่อของบุคคลใดบุคคลหนึ่งออกแสดง เช่น อายสฺมา อานนฺโท อรหฺตสฺส อณฺตโร อโหสิ. (๑.พระอานนท์ ผู้มีอายุ เป็น- ในพระอรหันต์ ท. หนา -พระอรหันต์รูปใดรูปหนึ่ง ได้เป็นแล้ว) ในอุททาหรณ์นี้ บทว่า “อานนฺโท” เป็นชื่อของพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นพุทธบุพพญาก ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ ว่า เป็นธัมมกัณฑ์คาริก(เรือนค้ำพระธรรม)

ตัวอย่าง: มนุสฺसानํ ขตฺติโย สุรตโม.	๑.-แห่งมนุษย์ ท.หนา-กษัตริย์ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด ย่อมเป็น
มนุสฺสเสสฺส ขตฺติโย สุรตโม.	๑.-ในมนุษย์ ท.หนา-กษัตริย์ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด ย่อมเป็น
กณฺหา คาวิณํ สมฺปนฺนชรีตมา.	๑.-แห่งแม่วัว ท.หนา-แม่วัวดำ ท. มีน้ำนมสมบูรณ์ที่สุด
กณฺหา คาวิสฺส สมฺปนฺนชรีตมา.	๑.-ในแม่วัว ท.หนา-แม่วัวดำ ท. มีน้ำนมสมบูรณ์ที่สุด
อทฺธิกาณํ ชาวนฺโต สีมตโม.	๑.-แห่งผู้เดินทาง ท. หนา-ผู้วิ่งไปอยู่ เป็นผู้เร็วที่สุด ย่อมเป็น
อทฺธิเกสฺส ชาวนฺโต สีมตโม.	๑.-ในผู้เดินทาง ท. หนา-ผู้วิ่งไปอยู่ เป็นผู้เร็วที่สุด ย่อมเป็น
อายสฺมา อานนฺโท อรหฺตํ อณฺตโร อโหสิ.	๑.พระอานนท์ ผู้มีอายุ เป็น- แห่งพระอรหันต์ ท. หนา- พระอรหันต์รูปใดรูปหนึ่ง ได้เป็นแล้ว
อายสฺมา อานนฺโท อรหฺตสฺส อณฺตโร อโหสิ.	๑.พระอานนท์ ผู้มีอายุ เป็น- ในพระอรหันต์ ท. หนา- พระอรหันต์รูปใดรูปหนึ่ง ได้เป็นแล้ว

ทำตัวรูป มนุสฺसानํ	ศัพท์เดิมคือ	= มนุสฺส
หลัง มนุสฺส ลง นํ	นํ	= นิทธารณะ จ.
แยกพยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	มนุสฺส อ + นํ	= ปุพฺพมโรจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชย.
เพราะนิวกัณฑ์ ทีฆะ อ เป็น อา	มนุสฺส อ → อา + นํ	= สฺนํหิสฺส จ.
นำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ อา	มนุสฺसानํ	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **มนุสฺसानํ**. (แห่งมนุษย์ ท.หนา, บรรดามนุษย์ทั้งหลาย)

ทำตัวรูป มนุสเสสสุ	ศัพท์เดิมคือ	= มนุสสุ
หลัง มนุสสุ ลง สัจธรรมิโนรรณนิทธารณะ	มนุสสุ + ส	= นิทธารณ จ.
แยกพยัญชนะ ส ออกจากสระ อ	มนุสสุ อ + ส	= ปุพพมโรจิตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
เพราะสัจธรรมิเปลี่ยนแปลง อ เป็น เอ	มนุสสุ อ → เอ + ส	= สฺหิสฺสุกาโร เอ.
นำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ เอ	มนุสเสสสุ	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **มนุสเสสสุ**. (ในมนุษย์ ท.หนา, บรรดามนุษย์ทั้งหลาย)

ทำตัวรูป อรหตํ	ศัพท์เดิมคือ	= อรหนต
หลัง อรหนต ลง นัมฺหฺสิโนรรณนิทธารณะ	อรหนต + น	= นิทธารณ จ.
ตั้ง นต เหมือน นตุ	อรห นต → นตุ + น	= เสเสสฺ นตุว.
เพราะนิวิภัตติ แปลง นตุ กับ น เป็น ต	อรห นตุ+น → ต	= นัมฺหิ ตํ วา.

สำเร็จรูปเป็น **อรหตํ**. (แห่งพระอรหันต์ ท.หนา, บรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย)

๓๒๓. อนาหาระ จ.

อนาหาระ ครั้นเมื่ออรธอนาหาร **คฺมฺยมาเน** ฎฺกรู้อยู่, **จฺญฺสิ จ** อ.จฺญฺสิวิภังคิตํ ด้วย **สตฺตมฺมิ จ** อ.สัจธรรมิวิภังคิตํ ด้วย **โหติ** ย่อมลง.

(เมื่ออรธอนาหารฎฺกรู้อยู่ ลงจฺญฺสิวิภังคิตํและสัจธรรมิวิภังคิตํ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิภังคิตวิธิสฺสูตร**. **จศัพท์** : มีอรรถ **อนุกทฺตฺน** ดึงบทว่า “จฺญฺสิ” และ “สตฺตมฺมิ” มาไว้ในสูตรนี้ คำว่า “**อนาหาร**” หมายถึง การกระทำที่ไม่มีความเอื้อเพื่อ ไม่ยึดต่ออีกฝ่ายหนึ่ง มีวิเคราะห์ว่า “น อาทโร **อนาหาร**”. (น + อาท) อ.ความเอื้ออาทร หามิได้ ชื่อว่าอนาหาร ในประโยคอนาหารนี้ ลงวิภังคิตํได้ ๒ วิภังคิตํ คือ **จฺญฺสิ** วิภังคิตํ แปลว่า “เมื่อ...” และ **สัจธรรมิวิภังคิต** แปลว่า “ครั้นเมื่อ...”

ตัวอย่าง: อกามกานํ มาตาปิตูนํ รุทฺหนฺตานํ ปพฺพชฺช. เมื่อมารดาและบิดา ท. ผู้ไม่ต้องการ ร้องไห้อยู่, อ.บุตร บวชแล้ว มาตาปิตุสฺสุ รุทฺหนฺเตสฺสุ ปพฺพชฺช. ครั้นเมื่อมารดาและบิดา ท. ร้องไห้อยู่, อ.บุตร บวชแล้ว อาโกภฺยฺนฺโต โส เนติ, สิวิราชสฺส เปกฺขโธ. เมื่อพระเจ้าสีพี(พระเจ้าเวสสันดร) มองดูอยู่, อ.ชูกนั้น ติอยู่ ซึ่งเด็ก ท.เหล่านั้น ย่อมนำไป มจฺจุ คจฺจติ อาทาย, เปกฺขมาเน มหาชเน. ครั้นเมื่อมหาชน มองดูอยู่, อ.พญามัจจุราช ย่อมพาเอาไป

ทำตัวรูป มาตาปิตูนํ	ศัพท์เดิมคือ	= มาตาปิตู
หลัง มาตาปิตู ลง นัมฺหฺสิโนรรณอนาหาร	มาตาปิตู + น	= อนาหาระ จ.
แยกพยัญชนะ ต ออกจากสระ อู	มาตาปิตู อู + น	= ปุพพมโรจิตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
เพราะนิวิภัตติ ทีฆะ อู เป็น อู	มาตาปิตู อู → อู + น	= สฺนฺหิสฺสุ จ.
นำพยัญชนะ ต ไปประกอบกับสระ อู	มาตาปิตูนํ	= นเย ปรี ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **มาตาปัตนุ**. (เมื่อมารดาและบิดา ท.)

ทำตัวรูป มหาขเน	ศัพท์เดิมคือ	= มหาชน
หลัง มหาชน ลง สมิสตัดมีในอรรถอนาทร	มหาชน + สมิ	= อนาทร จ.
หลังจากอการ์นต์ แปลง สมิ เป็น เอ	มหาชน + สมิ → เอ	= สมาสมีนั ภา.
แยกพยัญชนะ ฌ ออกจากสระ อ	มหาชน ฌ + เอ	= ปุพพมโรจิตมสสรุ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	มหาชน ฌ + เอ	= สรโลโปมาเทสปปจฺญาทิมหิฯ
นำพยัญชนะ ฌ ไปประกอบกับสระ เอ	มหาชน	= นเย ปรั ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **มหาขเน**. (ครั้นเมื่อมหาชน)

๓๒๔. กम्म-กรณ-นิมิตตเตเส สุตตมี.

สุตตมี อ.สตัดมีวิภัตติ โหติ ย่อมลง **กम्म-กรณ-นิมิตตเตเส** ในอรรถกรรณ กรณะ และเหตุ ท.

(ลงสตัดมีวิภัตติ ในอรรถกรรณ กรณะ และเหตุ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิภัตติวิสูตร**.

หุติยา. ภิกขุสฺ อภิวาเทนฺติ.	ย่อมกราบไหว้ ซึ่งภิกษุ ท.
มุทฺธา นิ จุมฺพิตฺวา.	จูบแล้ว ซึ่งศิรัชชะ
ปฺริสสฺส ภาหาสุ คเหตุวา.	จับแล้ว ซึ่งแขน ท. ของบุรุษ

ทำตัวรูป มุทฺธา	ศัพท์เดิมคือ	= มุทฺ
หลัง มุทฺ ลง สมิสตัดมีในอรรถกรรณ	มุทฺ + สมิ	= กम्मกรณนิมิตตเตเส สุตตมี.
หลังจากมุทฺศัพท์แปลง สมิ เป็น นิ	มุทฺ + สมิ → นิ	= ตุศัพท์ ใน พุรหมโต ตฺ สมิ นิ.

สำเร็จรูปเป็น **มุทฺธา**. (ซึ่งศิรัชชะ)

กรณะ. หตฺเตสฺ ปิณฺทาย จรฺนฺติ.	ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยมือ ท.
ปตฺเตสฺ ปิณฺทาย จรฺนฺติ.	ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยบาตร ท.
ปเตสฺ คจฺจนฺติ.	ย่อมไป ด้วยทาง ท.

โลปี มํ อฺนฺสาเสยฺย, สฺมฺปฺกฺจฺจามิ มตฺเตเก. แม้อ.สามเณรนั้น ฟังสั่งสอน ซึ่งเรา, อ.เรา จะรับ ด้วยเศียรเกล้า

ทำตัวรูป หตฺเตสฺ	ศัพท์เดิมคือ	= หตฺ
หลัง หตฺ ลง สุตตมีในอรรถกรณะ	หตฺ + ส	= กम्मกรณนิมิตตเตเส สุตตมี.
แยกพยัญชนะ ฏ ออกจากสระ อ	หตฺ ฏ + ส	= ปุพพมโรจิตมสสรุ สเรน วิโยชเย.
เพราะสฺวิภัตติ แปลง อ เป็น เอ	หตฺ ฏ + ส → เอ + ส	= สฺหิสฺวาโร เอ.

ทำตัวรูป สัเม	ศัพท์เดิมคือ	= สัม
หลัง สัม ลง สุมีสัตตมีในอรรถสัมปทาน	สัม + สุมิ	= สัมปทานะ จ.
หลังจากออกอรรถ แปลง สุมิ เป็น เอ	สัม + สุมิ → เอ	= สุมาสุมินัน วา.
แยกพยัญชนะ มุ ออกจากสระ อ	สัม อ + เอ	= ปุพฺพมโหจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	สัม ๒ + เอ	= สรโลโปมาเทสฺสปฺจฺยาทิมฺหิฯ
นำพยัญชนะ มุ ไปประกอบกับสระ เอ	สัเม	= นเย ปรี ฺยฺตุเต.
สำเร็จรูปเป็น สัเม . (แก่พระสงฆ์)		

๓๒๖. ปณฺจมฺยตฺเต จ.

สตุตฺตมี อ.สัตตมีวิภัตติ โหติ ย่อมลง **ปณฺจมฺยตฺเต จ** ในอรรถแห่งปณฺจมีวิภัตติ ด้วย.

(ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถปณฺจมี)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิภัตติวิสูตร**. **จศัพท์** : มีอรรถ **วุตฺตสมฺจฺย** รวบรวมการลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถที่กล่าวมาแล้ว

สัตตมีวิภัตติ ลงในอรรถปณฺจมีวิภัตติ แปลว่า “แต่..., จาก...”. เรียกว่า “**สัตตมีปาทาน**”.

ตัวอย่าง: กทลีสฺส คเช รกฺขนฺติ. ย่อมรักษา ซึ่งข้าง ท. จากต้นกล้วย ท.

ทำตัวรูป กทลีสฺส	ศัพท์เดิมคือ	= กทลี
หลัง กทลี ลง สุตตตมีในอรรถปณฺจมี	กทลี + สฺ	= ปณฺจมฺยตฺเต จ.
สำเร็จรูปเป็น กทลีสฺส . (จากต้นกล้วย ท.)		

๓๒๗. กาล-ภาเวสฺส จ.

สตุตฺตมี อ.สัตตมีวิภัตติ โหติ ย่อมลง **กาลภาเวสฺส จ** ในอรรถกาลและภาวลักษณะ ท. ด้วย.

(ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถกาลและภาวลักษณะ)

สูตรนี้มี ๒ บท. เป็น **วิภัตติวิสูตร**. **จศัพท์** : มีอรรถ **อนุกฺขมฺน** ดึงบทว่า “อตฺต”ศัพท์มาในสูตรนี้ สัตตมีวิภัตติ ลงในอรรถกาลเวลา แปลว่า “ใน...” เรียกว่า “**กาลสัตตมี**”, ลงในอรรถภาวลักษณะ หรือประโยชน์ลักษณะ แปลว่า “ครั้งเมื่อ...” เรียกว่า “**ลักษณะ**”

กาล. ปุพฺพณฺหสมเย คโต.	ไปแล้ว ในเวลาเช้า
สายณฺหสมเย อาคโต.	มาแล้ว ในเวลาเย็น
อกาลे วสฺสตี ตสฺส.	อ.ฝน ย่อมตก ในกาลอันไม่ควร ในแวนแคว้น แห่งอรัณมิกราช พระองค์นั้น

นำพยัญชนะ กุ ไปประกอบกับสระ เอ โลกนายเก = นเย ปรึ ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น โลกนายเก. (ครั้งเมื่อพระโลกนายก, ครั้งเมื่อพระพุทเจ้า)

๓๒๘. อุปาธฺยาริภิสฺสร-วจเน.

อริภิสฺสรวจเน ครั้งเมื่อการกล่าวซึ่งอรรตยั้งเกินและอรรตยั้งใหญ่ **โยเค** ในที่ประกอบ **อุปาธ** ด้วยอุป
ศัพท์ และอริศัพท์ ท. **คฺมฺยมาเน** ถูกรู้้อยู่, **สฺตฺตมฺ** อ. สัตตมวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง.

(เมื่อการกล่าวอรรตยั้งเกินและผู้เป็นใหญ่ในที่ประกอบด้วยอุปศัพท์และอริศัพท์ ถูกรู้้อยู่ ลงสัตตมวิภัตติ)
สูตรนี้มี ๒ บท คือ อุปาธ, อริภิสฺสรวจเน. เป็น **วิภตฺติวิธิสฺตร**.

ตัวอย่าง: อุป ขาริยฺ โทโน.	อ. ทะนาน เกินกว่าสาแหรก. (อุป = อริกวจน อรรตยั้งเกิน)
อุป นิกฺเข กหาปณํ.	อ. หนึ่งกหาปณะ เกินกว่าหนึ่งนิกฺเข
อริ เทเวสุ พุทฺโธ.	อ. พระพุทเจ้า ยิ่งกว่าเทวดาทิ้งหลาย
อริ พุรฺหมทตเต ปญฺจาลา.	อ. ชาวปัญจาละ ท. มีพระเจ้าพรมหัตต์เป็นใหญ่. (อริ = อริสฺสร)

ทำตัวรูป ขาริยฺ	ศัพท์เดิมคือ	= ขาริ
หลัง ขาริ ลง สฺมฺิสัตตมวิภัตติ	ขาริ + สฺมฺิ	= อุปาธฺยาริภิสฺสรวจเน.
แยกพยัญชนะ รุ ออกจากสระ อี	ขารุ อี + สฺมฺิ	= ปุพฺพมฺโรจิตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.
เพราะสฺมฺิวิภตฺติ รัสสะอฺที่ชื่อป เป็น อี	ขารุ อี → อี + สฺมฺิ	= อโม รสฺสมกวางนโยสุวปี จ.
ตั้ง อี ที่กล่าวอิตฺติลิ่งชื่อ ป	ขารุ อี ป + สฺมฺิ	= เต อิตฺติชฺยา โป.
หลังจากอฺที่ชื่อป แปลง สฺมฺิ เป็น ยํ	ขารุ อี ป + สฺมฺิ → ยํ	= มปฺโต สฺมฺิ ยํวา.
นำพยัญชนะ รุ ไปประกอบกับสระ อี	ขาริยฺ	= นเย ปรึ ยุตเต.

สำเร็จรูปเป็น **ขาริยฺ**. (สาแหรก)

๓๒๙. มณฺทิตฺตฺสฺสุกฺเกสุ ตติยา จ.

มณฺทิตฺตฺสฺสุกฺเกสุ ครั้งเมื่อศัพท์อันมีอรรตความใสและอรรตความพยายาม ท. **คฺมฺยมาเนสุ** ถูกรู้้อยู่, **ตติยา**
จ อ. ตติยาวิภตติ ด้วย **สฺตฺตมฺ** จ อ. สัตตมวิภตติ ด้วย **โหติ** ย่อมลง.

(เมื่อศัพท์ที่มีอรรตความใสและอรรตความพยายาม ถูกรู้้อยู่ ลงตติยาวิภตติและสัตตมวิภตติ)

สูตรนี้มี ๓ บท. เป็น **วิภตฺติวิธิสฺตร**. **จศัพท์**: มีอรรต **สมฺปิณฺทน** รวบรวมการลง ตติยาและสัตตมวิภตติ

ตัวอย่าง: ฉาเนน ปสนฺโน. (ตติยาวิภตติ)	ส่องใสแล้ว ด้วยญาณ
ฉาณสฺมฺิ ปสนฺโน. (สัตตมวิภตติ)	ส่องใสแล้ว ในญาณ
ฉาเนน อฺสุสุกฺโก สฺปฺปุริโส. (ตติยา)	อ. สัตบุรุษ พยายามแล้ว ด้วยญาณ
ฉาณสฺมฺิ อฺสุสุกฺโก สฺปฺปุริโส. (สัตตม)	อ. สัตบุรุษ พยายามแล้ว ในญาณ

ทำตัวรูป ฉาณณ	ศัพท์เดิมคือ	= ฉาณ
หลัง ฉาณ ลง นาทติยาวิภักติ	ฉาณ + นา	= มณฑุตสุสุกกุเส ตติยา จ.
หลังจากอการันต์ แปลง นา เป็น เอน	ฉาณ + นา → เอน	= อโต เนน.
แยกพยัญชนะ ณุ ออกจากสระ อ	ฉาณุ อ + เอน	= ปุพพมโหจิตมสุสรุ สเรน วิโยชเย.
ลบสระหน้า เพราะสระหลังๆ เป็นปกติ	ฉาณุ ุ + เอน	= สรโลโปมาเทสพฺจุจยาทิมฺหิ ฯ
นำพยัญชนะ ณุ ไปประกอบกับสระ เอ	ฉาณณ	= นเย ปรี ยุตเต.
สำเร็จรูปเป็น ฉาณณ . (ด้วยฉาณ)		
ทำตัวรูป ฉาณสมิ	ศัพท์เดิมคือ	= ฉาณ
หลัง ฉาณ ลง สมิสัตตมีวิภักติ	ฉาณ + สมิ	= มณฑุตสุสุกกุเส ตติยา จ.
สำเร็จรูปเป็น ฉาณสมิ . (ในฉาณ)		

สรุป สัตตมีวิภักติลงในอรรถของวิภักติอื่นได้ ๕ วิภักติ

๑. สัตตมีวิภักติลงในอรรถปฐมาวิภักติ ใช้เป็นประธานในประโยคได้ เช่น อชช อุโปสโถ ปณฺณรโส. แปลว่า “อ.วันนี้ เป็นวันอุโบสถ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ย่อมเป็น”
๒. สัตตมีวิภักติลงในอรรถหุตติยาวิภักติ ใช้เป็นกรรมของกิริยา แปลว่า “ซึ่ง...” เรียกว่า “สัตตมิกัมมะ” เช่น ภิกขุสุ อภิวาเทนฺติ. แปลว่า “อ.ชน ท. ย่อมกราบไหว้ ซึ่งภิกษุ ท.”
๓. สัตตมีวิภักติลงในอรรถตติยาวิภักติ ซึ่งเป็นอรรถอนนิหิตกัตตา แปลว่า “อัน...” เรียกว่า “สัตตมี-กรณะ” เช่น มณฺมิทฺธิ ปสฺส นิมุมิตฺ. แปลว่า “อ.ท่าน จงดุ ซึ่งวัตถุ อันแก้วมณี เนรมิตแล้ว”
๔. สัตตมีวิภักติลงในอรรถตติยาวิภักติ ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือของกิริยา แปลว่า “ด้วย...” เรียกว่า “สัตตมี-กรณะ” เช่น หตฺเตสุ ปิณฺฑทาย จรฺนฺติ. แปลว่า “อ.ภิกษุ ท. ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยแขน ท.”
๕. สัตตมีวิภักติลงในอรรถจตุตถวิภักติ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับ แปลว่า “แก่..., เพื่อ..., ต่อ...” เรียกว่า “สัตตมี-สัมปทาน” เช่น สมิ ทินฺนํ มหฺพฺลฺ. แปลว่า “อ.ทาน อันบุคคล ถวายแล้ว แก่พระสงฆ์ เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น”
๖. สัตตมีวิภักติลงในอรรถปัญจวิภักติ แปลว่า “แต่..., จาก...” เรียกว่า “สัตตมีอุปาทาน” เช่น กทลิสฺส คเช รุกฺขนฺติ. แปลว่า “อ.ชน ท. ย่อมรักษา ซึ่งข้าง ท. จากต้นกล้วย ท.”

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงสัตตมีวิภัติ

๑. แปลว่า “ใน...” เป็นที่รองรับที่แผ่ไป ซึมซาบเข้าไปในภายใน เรียกว่า “พยาปิการาระ”

เช่น ติเลส เตลล์ อตฺติ.

อ.น้ำมัน มีอยู่ ในงา ท.

เตลล์ สุธธกัตตา ใน อตฺติ ๆ อาขยตบทกัตตฺวาจาก ติเลส พยาปิการาระ ใน อตฺติ

๒. แปลว่า “ใน..., เหนือ..., บน..., ที่...” ที่รองรับที่อยู่ใกล้ชิดกัน เรียกว่า “อุปสิเลสิการาระ”

เช่น อาสเน นิสินฺโน สีม.

อ.พระสงฆ์ นั่งแล้ว บนอาสนะ

سیم สุธธกัตตา ใน นิสินฺโน ๆ กิตบทกัตตฺวาจาก อาสเน อุปสิเลสิการาระ ใน นิสินฺโน

๓. แปลว่า “ใกล้..., ณ...” ที่รองรับที่อยู่ใกล้ แต่มีได้อยู่ภายใน เรียกว่า “สมิปาการาระ”

เช่น ภควา สวตฺติย วิหฺรติ เขตฺวเน.

อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในพระเชตะวัน ใกล้เมืองสวตฺติ

ภควา สุธธกัตตา ใน วิหฺรติ ๆ อาขยตบทกัตตฺวาจาก สวตฺติย สมิปาการาระ ใน วิหฺรติ เขตฺวเน

วิสยาราระ ใน วิหฺรติ

๔. แปลว่า “ใน...” ที่รองรับที่เป็นที่อยู่อาศัย เรียกว่า “วิสยาราระ”

เช่น อากาเส สกฺขณ ปกฺขนฺหนฺติ.

อ.นก ท. ย่อมบินไปในอากาศ

สกฺขณ สุธธกัตตา ใน ปกฺขนฺหนฺติ ๆ อาขยตบทกัตตฺวาจาก อากาเส วิสยาราระ ใน ปกฺขนฺหนฺติ

๕. แปลว่า “ครั้งเมื่อ...” ใช้กับประโยคที่มีเนื้อหาไม่มีความเอื้อเพื่อซึ่งกันและกัน เรียกว่า “อนาทร”

เช่น อากามเกสุ มาตาปีตฺตฺสุ รุทฺนเตสุ, ปพฺพชิ.

ครั้งเมื่อมารดาและบิดา ท. ผู้ไม่ต้องการ ร้องให้อยู่ อ.บุตร บวชแล้ว

อากามเกสุ วิเสสนะ ของ มาตาปีตฺตฺสุ ๆ อนาทร ใน รุทฺนเตสุ ๆ อนาทรกิริยา ปุตฺโต สุธธกัตตา

ใน ปพฺพชิ ๆ อาขยตบทกัตตฺวาจาก

๖. แปลว่า “ครั้งเมื่อ...” ใช้เป็นเครื่องจดจำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เรียกว่า “ลักขณะ”

เช่น ชายมาเน โข สาริปฺตฺต โพรสิตฺเต, อยฺ ทสฺสทฺสฺสิโลกธาตฺตฺ สกฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวริ.

ดูก่อนสาริปฺตฺต ครั้งเมื่อพระโพธิสัตว์ ประสูติอยู่แล อ.โลกธาตุหนึ่งหมื่นนี้ ทั่วแล้วแล้ว สะเทือน

แล้ว เลื่อนลั่นแล้ว

สาริปฺตฺต อลฺปนะ โพรสิตฺเต ลักขณะใน ชายมาเน ๆ ลักขณะกิริยา โขศัพทฺ วจนาลังการะ

อยฺ วิเสสนะ ของ ทสฺสทฺสฺสิโลกธาตฺตฺ ๆ สุธธกัตตา ใน สกฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ และ สมฺปเวริ สกฺกมฺปิ กัตี สมฺปกมฺปิ กัตี

สมฺปเวริ กัตี อาขยตบทกัตตฺวาจาก

๗. แปลว่า “ในเพราะ...” ใช้เป็นเหตุในการทำกริยา เรียกว่า “นิमितตัสตตมี”

เช่น ทีป จมเมสุ หลงเต.

อ.เสือดาว ย่อมถูกฆ่า ในเพราะหน้ ท.

ทีป วุตตกัมมะ ใน หลงเต ๆ อาขยาตบหัทมวจาก จมเมสุ นิमितตัสตตมี ใน หลงเต

๘. แปลว่า “ใน...หนา” ใช้ในการพูดถึงสิ่งหลาย ๆ สิ่งที่อยู่รวมกัน แล้วยกสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมาพูด เรียกว่า “นิทธารณะ”

เช่น มนุสเสสุ ขตติโย สุตโตโม.

อ.-ในมนุษย์ ท.หนา-กษัตริย์ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด ย่อมเป็น

มนุสเสสุ นิทธารณะ ใน ขตติโย ๆ นิทธารณียะ และสุทนต์ตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบหัทตวจาก สุตโตโม วิทติกัตตา ใน โหติ

๙. แปลว่า “ใน...” ใช้ในการบอกกาลเวลา เรียกว่า “กาลัสตตมี”

เช่น ปุพฺพณฺหสมเย คโต.

อ.บุรุษ ไปแล้ว ในเวลาเช้า

ปุริโส สุทนต์ตา ใน คโต ๆ กิตบหัทตวจาก ปุพฺพณฺหสมเย กาลัสตตมี ใน คโต

๑๐. แปลว่า “อันว่า...” สัตตมีวิภักต์ติลงในอรรถปฐมาวิภักติ ใช้เป็นประธานในประโยค เรียกว่า “สัตตมี-ปัจจัตตะ”

เช่น อชฺช อุโปสโส ปณฺณโรโส.

อ.วันนี้ เป็นวันอุโบสถ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ย่อมเป็น

อชฺช สัตตมีปัจจัตตะ ใน โหติ ๆ อาขยาตบหัทตวจาก ปณฺณโรโส วิเสสณะของ อุโปสโส ๆ วิทติ กัตตา ใน โหติ

เช่น อิทฺมปิสุส โหติ สีลสุมี.

อ.การงดเว้นจากปาณาติบาตแม้นี้เป็นศีล ของภิกษุ นั้น ย่อมเป็น

อปิศัพท์ สมุจจยัตถะ เข้ากับ อิทฺ ๆ วิเสสณะ ของ ปาณาติปาตปฏิวิรมนฺ ๆ สุทนต์ตา ใน โหติ ๆ

อาขยาตบหัทตวจาก อสฺส วิเสสณะ ของ ภิกฺขุสฺส ๆ สามีสัมพันธ์ ใน สีลสุมี ๆ วิทติกัตตา ใน โหติ

๑๑. แปลว่า “ซึ่ง...” สัตตมีวิภักต์ติลงในอรรถทุติยาวิภักติ ใช้เป็นกรรมของกริยา เรียกว่า “สัตตมีกัมมะ”

เช่น ภิกฺขุสฺส อภิวาเทนฺติ.

อ.ชน ท. ย่อมกราบไหว้ ซึ่งภิกษุ ท.

ชนา สุทนต์ตา ใน อภิวาเทนฺติ ๆ อาขยาตบหัทตวจาก ภิกฺขุสฺส สัตตมีกัมมะ ใน อภิวาเทนฺติ

๑๒. แปลว่า “อัน...” สัตตมีวิภักต์ติลงในอรรถตติยาวิภักติ ซึ่งเป็นอรรถอนนิหิตกัตตา เรียกว่า “สัตตมี-อนนิหิตกัตตา”

เช่น มณิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.

อ.ท่าน จงดู ซึ่งวัตถุ อันแก้วมณี เนรมิตแล้ว

ตุวํ สุทฺธกัถตา ใน ปสฺส ๆ อาชยตบทกัถตาจาก มณิมหิ สัตตมือนมิหิตกัถตา ใน นิมฺมิตฺตํ ๆ วิเสสนะ
ของ วัตถุ ๆ อุตตกัถมะ ใน ปสฺส

๑๓. แปลว่า “ด้วย...” สัตตมีวิภัตติลงในอรรถตติยาวิภัตติ ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือในการทำงาน เรียกว่า
“สัตตมีकरणะ”

เช่น หตฺเตสฺส ปิณฺฑทาย จรฺนติ.

อ.ภิกษุ ท. ย่อมเที่ยวไป เพื่อปิดนทบาท ด้วยแขน ท.

ภิกษุ สุทฺธกัถตา ใน จรฺนติ ๆ อาชยตบทกัถตาจาก หตฺเตสฺส สัตตมีकरणะ ใน ปิณฺฑทาย ๆ สัมปทาน
ใน จรฺนติ

๑๔. แปลว่า “แก่..., เพื่อ..., ต่อ...” สัตตมีวิภัตติลงในอรรถตติยวิภัตติ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับ เรียกว่า
“สัตตมีสัมปทาน”

เช่น สัมมิ ทินฺนํ มหปฺพลํ.

อ.ทาน อันบุคคล ถวายแล้ว แก่พระสงฆ์ เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น

ทานํ สุทฺธกัถตา ใน โหติ ๆ อาชยตบทกัถตาจาก สัมมิ สัตตมีสัมปทาน ใน ทินฺนํ ปุคฺคเลน อนมิหิต
กัถตา ใน ทินฺนํ ๆ วิเสสนะ ของ ทานํ มหปฺพลํ วิภัตติกัถตา ใน โหติ

๑๕. แปลว่า “แต่..., จาก...” สัตตมีวิภัตติลงในอรรถบัญญัติวิภัตติ เรียกว่า “สัตตมีอุปาทาน”

เช่น กทลีสฺส คเช รกฺขณฺติ.

อ.ชน ท. ย่อมรักษา ซึ่งข้าง ท. จากต้นกล้วย ท.

ชนา สุทฺธกัถตา ใน รกฺขณฺติ ๆ อาชยตบทกัถตาจาก กทลีสฺส สัตตมีอุปาทาน ใน คเช ๆ อุตตกัถมะ
ใน รกฺขณฺติ

คำเรียกชื่อวิภัตติทั้ง ๗ ตามแนวอัฐรูป

ปัจจุตต'มฺปโยคณฺจ

กรณํ สฺมฺปทานิยํ

นิสฺสํกํ สามิวจฺนํ

ภุมมา'ลปน'มฺภูรณํ.

๑.ปัจจุตต (ปฐมาวิภัตติ), ๒.อุปโยค (ทุติยาวิภัตติ), ๓.กรณ (ตติยา
วิภัตติ), ๔.สัมปทาน (จตุตถวิภัตติ), ๕.นิสฺสํก (ปัญจมีวิภัตติ), ๖.สามิ
วจน (ฉกฺฐีวิภัตติ) ๗.ภุมม (สัตตมีวิภัตติ) และ ๘.อาลปน (อาลปนะ)

จบ การกัถนํ ที่ ๓

ตารางแสดงวิภัตติลงในอรรถของวิภัตติอื่นๆ

วิภัตติ	ทุตिया(๔)	ตติยา(๔)	จตุตถี(๒)	ปัญจมี(๓)	ฉัฏฐี(๔)	สัตตมี(๔)
ปฐมมา(๑)	-	ตติยาปัจจัตตะ	-	-	-	สัตตมีปัจจัตตะ
ทุตिया(๕)	-	ตติยากัมมะ	จตุตถีกัมมะ	ปัญจมีกัมมะ	ฉัฏฐีกัมมะ	สัตตมีกัมมะ
ตติยา(๔)	ตติยาकरणะ	-	-	ปัญจมีकरणะ	ฉัฏฐีकरणะ/กัต.	สัตตมีकरणะ/กัตตา
จตุตถี(๑)	-	-	-	-	-	สัตตมีสัมปทาน
ปัญจมี(๕)	ทุตियाอุปาทาน	ตติยาอุปาทาน	-	-	ฉัฏฐีอุปาทาน	สัตตมีอุปาทาน
ฉัฏฐี(๑)	ทุตियाสัมพันธะ	-	-	-	-	-
สัตตมี(๕)	ทุตियाอาชาระ/ก.	ตติยาอาชาระ/ก.	จตุตถีอาชาระ	ปัญจมีอาชาระ	ฉัฏฐีอาชาระ	-

(๑) **ปฐมมาวิภัตติ** ไม่มีลงในอรรถของวิภัตติอื่น

(๒) **ทุตियाวิภัตติ** ลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๔ วิภัตติ คือ ลงในอรรถตติยาวิภัตติ เรียกว่า “**ตติยาकरणะ**”, ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ เรียกว่า “**ทุตियाอุปาทาน**”, ลงในอรรถฉัฏฐีวิภัตติ เรียกว่า “**ทุตियाสัมพันธะ**” และลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ เรียกว่า “**ทุตियाอาชาระ**” หรือถ้าเกี่ยวกับกาลเวลา เรียกว่า “**ทุตियाกาลสัตตมี**”

(๓) **ตติยาวิภัตติ** ลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๔ วิภัตติ คือ ลงในอรรถปฐมมาวิภัตติ เรียกว่า “**ตติยาปัจจัตตะ**”, ลงในอรรถทุตियाวิภัตติ เรียกว่า “**ตติยากัมมะ**”, ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ เรียกว่า “**ตติยาอุปาทาน**” และลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ เรียกว่า “**ตติยาอาชาระ**” หรือถ้าเกี่ยวกับกาลเวลา เรียกว่า “**ตติยากาลสัตตมี**”

(๔) **จตุตถีวิภัตติ** ลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๒ วิภัตติ คือ ลงในอรรถของทุตियाวิภัตติ เรียกว่า “**จตุตถีกัมมะ**” และลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ เรียกว่า “**จตุตถีอาชาระ**”

(๕) **ปัญจมีวิภัตติ** ลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๓ วิภัตติ คือ ลงในอรรถทุตियाวิภัตติ เรียกว่า “**ปัญจมีกัมมะ**”, ลงในอรรถตติยาวิภัตติ เรียกว่า “**ปัญจมีकरणะ**” และลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ เรียกว่า “**ปัญจมีอาชาระ**”

(๖) **ฉัฏฐีวิภัตติ** ลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๔ วิภัตติ คือ ลงในอรรถทุตियाวิภัตติ เรียกว่า “**ฉัฏฐีกัมมะ**”, ลงในอรรถตติยาวิภัตติ เรียกว่า “**ฉัฏฐีकरणะ**” หรือ “**ฉัฏฐีอนมหิตกัตตา**”, ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ เรียกว่า “**ฉัฏฐีอุปาทาน**” และลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ เรียกว่า “**ฉัฏฐีอาชาระ**”

(๗) **สัตตมีวิภัตติ** ลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๕ วิภัตติ คือ ลงในอรรถปฐมมาวิภัตติ เรียกว่า “**สัตตมีปัจจัตตะ**” ลงในอรรถทุตियाวิภัตติ เรียกว่า “**สัตตมีกัมมะ**”, ลงในอรรถตติยาวิภัตติ เรียกว่า “**สัตตมีकरणะ**” หรือ “**สัตตมีอนมหิตกัตตา**”, ลงในอรรถจตุตถีวิภัตติ เรียกว่า “**สัตตมีสัมปทาน**” และลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ เรียกว่า “**สัตตมีอุปาทาน**”

ชื่อสัมพันธของวิภตติลงในอรรตต่างๆ

ปฐมา(กิ)	ทุตยา(กิ/น/อ)	ตติยา(กิ/นิ)	จตุตถิ(กิ)	ปัญจมี(กิ)	ฉัฏฐิ(น)	สัตตมี(กิ/น/อ)
สุทธกัตตา	อวุตตกัมมะ	กรณะ	สัมปทาน	อปาทาน	สมุหสัมพันธะ	พยาปกาธาระ
เหตุกัตตา	สัมปาปญเญกัมมะ	ตติยาวิเสสณะ	ตุมตถสัมปทาน	เหตุ	ภาวาทีสัมพันธะ	อุปสิเลสิกาธาระ
วุตตกัมมะ	การิตกัมมะ	อนนิกิตกัตตา	จตุตถีกัมมะ	ปัญจมีกัมมะ	นิทธารณะ	สมปีาธาระ
ลึงคัตตะ	อัจันตสังโยคะ	เหตุ	จตุตถีอาธาระ	ปัญจมีกรณะ	สามีสัมพันธะ	วิสยาธาระ
อุปมาลึงคัตตะ	อกนิตกัมมะ	อิตถัมภูตตะ		ปัญจมีอาธาระ	อนาทร	อนาทร
วิกิตกัตตา	กิริยาวิเสสณะ	สหตตตติยา			ฉัฏฐีกัมมะ	ลักขณะ
วิกิตกัมมะ	วิกิตกัมมะ	ตติยาปัจจัตตะ			ฉัฏฐีกรณะ	นิมิตตสัตตมี
ตุมตถกัตตา	ทุตยากรณะ	ตติยากัมมะ			ฉัฏฐีอนนิกิตกัตตา	นิทธารณะ
	ทุตยาอปาทาน	ตติยาอปาทาน			ฉัฏฐีอปาทาน	กาลสัตตมี
	ทุตยาสัมพันธะ	ตติยาอาธาระ			ฉัฏฐีอาธาระ	ภินนาธาระ
	ทุตยาอาธาระ	ตติยากาลสัตตมี				สัตตมีปัจจัตตะ
						สัตตมีกัมมะ
						สัตตมีกรณะ
						สัตตมอนนิกิตกัตตา
						สัตตมีสัมปทาน
						สัตตมีอปาทาน

หมายเหตุ : กิ หมายถึง กิริยา (สัมพันธเข้ากับกิริยา), น หมายถึง นาม (สัมพันธเข้ากับนาม), นิ หมายถึง นิบาต (สัมพันธเข้ากับนิบาต), อ หมายถึง อัพยัคัพพ์ (สัมพันธเข้ากับนิบาตหรืออุปสัค)

แบบฝึกหัดในการกัณฑ์

๑. คำว่า “การก” มีความหมายว่าอย่างไร มีที่อย่าง ใดบ้าง จงอธิบาย ?
๒. เพราะเหตุใด ฌัฏฐีวิภัติ จึงไม่เป็นการก ?
๓. มุขยการก กับ อุปจารการก คืออะไร จงอธิบาย ?
๔. ลิงค์ กับ ลิงค์ตตะ เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร จงอธิบาย ?
๕. กัตตา มีที่อย่าง ใดบ้าง จงแสดงพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๖. กัมมการก มีที่อย่าง ใดบ้าง จงแสดงพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๗. คำว่า “อัจันตสังโยคะ” หมายความว่าอย่างไร มีที่อย่าง ใดบ้าง จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๘. ทุตติยาวิภัติที่จะลงในอรรถฌัฏฐีวิภัติได้นั้น มีในที่ประกอบด้วยศัพท์อะไรบ้าง จงแสดงพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๙. ทุตติยาวิภัติลงในอรรถของวิภัติใดบ้าง จงชี้แจงพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๑๐. ทุตติยาวิภัติที่แปลว่า “กะ...” เรียกชื่อทางสัมพันธว่าอะไร จงชี้แจงพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๑๑. กรณการก มีที่อย่าง ใดบ้าง จงชี้แจงพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๑๒. ตติยาวิภัติที่แปลว่า “มี...” เรียกชื่อทางสัมพันธว่าอะไร จงชี้แจงพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๑๓. จงแปลสูตรว่า “สหาทโยเค จ” พร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบ และศัพท์ในสูตรนี้ มีอรรถอะไร จงอธิบาย ?
๑๔. ตติยาวิภัติที่ลงใน “เหตุวตฺต” กับ “เหตุวตฺตปโยค” แตกต่างกันอย่างใด จงอธิบาย ?
๑๕. คำว่า “วิเสสนะ” ในสูตรว่า “วิเสสนะ จ” หมายความว่าอย่างไร มีที่อย่าง ใดบ้าง จงอธิบาย ?
๑๖. จงทำตัวรูปทว่า “ซิเนน” ในประโยคว่า “ซิเนน รมโม เทลิต” พร้อมกับแปลประโยคบาลีเป็นไทย ?
๑๗. สัมปทานการก มีที่อย่าง ใดบ้าง จงชี้แจงพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๑๘. การที่จะแปลง สจตุตตีวิภัติ เป็น อาย ได้นั้น ต้องอยู่หลังจากลึงค์อะไร การันตอะไร และ ตุศัพท์ในสูตรว่า “อาย จตุตเตกวจนสฺส ตฺ” นี้ มีอรรถอะไร จงอธิบาย ?
๑๙. คำว่า “อุปาทาน” หมายความว่าอย่างไร มีที่อย่าง ใดบ้าง จงอธิบาย ?
๒๐. ฌัฏฐีวิภัติลงในอรรถของวิภัติใดบ้าง จงชี้แจงพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๒๑. ปัจจัยที่เป็นสาเหตุในการแปลหักฌัฏฐีวิภัติเป็นกรรม(ทุตติยาวิภัติ)ได้นั้น มีที่ตัว ใดบ้าง จงอธิบาย ?
๒๒. ฌัฏฐีวิภัติใช้ในอรรถตติยาวิภัติ มีได้ที่กรณี ใดบ้าง จงอธิบาย ?
๒๓. คำว่า “อาธาร” มีความหมายว่าอย่างไร และระหว่างศัพท์ว่า “อาธาร, อธิกรณ, โอกาส” ทั้งสามศัพท์นี้ มีความหมายเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร จงอธิบาย ?
๒๔. อาธาระ มีที่อย่าง ใดบ้าง จงอธิบายให้ชัดเจน ?
๒๕. คำว่า “นิทธารณะ” หมายความว่าอย่างไร ประโยคนิทธารณะลงวิภัติอะไรได้บ้าง จงยกตัวอย่างมาดู และการที่จะแต่งเป็นประโยคนิทธารณะได้นั้น ต้องเป็นส่วนหนึ่งจากสิ่งใดบ้าง ?

๒๖. คำว่า “อนาทร” มีความหมายว่าอย่างไร ใช้วิภัติอะไรได้บ้าง จงยกตัวอย่างมาดู ?
๒๗. ประโยคว่า “โสปี มํ อหุสาเสยย สมฺปฏิจฺฉามิ มตฺถเก” แปลว่าอะไร บทว่า “มตฺถเก” ในประโยคดังกล่าว เป็นวิภัติอะไร ใช้ในอรรถของวิภัติอะไร และเรียกชื่อทางสัมพันธว่าอะไร ?
๒๘. สูตรว่า “สมฺปทานे ज” มีความหมายว่าอย่างไร จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบ ?
๒๙. จงทำตัวรูปบทว่า “กทลีสฺ” ในประโยคว่า “กทลีสฺ คเช รกฺขนฺติ” ?
๓๐. สัตตมีวิภัติลงในอรรถของวิภัติใดได้บ้าง จงชี้แจงพร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบ ?
๓๑. ประโยคอนาทรและประโยคลักษณ์ แตกต่างกันอย่างไรร จงอธิบาย ?
๓๒. ปัจจัยที่ใช้ประกอบเป็นกิริยาในประโยคอนาทรและประโยคลักษณ์ มีกี่ตัว อะไรบ้าง จงอธิบาย ?
๓๓. ปฐมวิภัติ, ทุตติยวิภัติ, ตติยวิภัติ, ปัญจมีวิภัติ และสัตตมีวิภัติ ในคัมภีร์อรรถกถาเรียกชื่อว่าอะไร ?

ยถาปี रहिते कमगिरे
 ऐवं चममानि सुद्वान

विपसन्नि अनविले,
 विपसित्ति पद्धिता.

(ข.๕)

ห้วงน้ำลึก ไส้สะอาด ไม่ขุ่นมัว ฉนใด บดินที่ตึงธรรม
 แล้ว ย่อมผ่องใส ฉนนัน

บรรณานุกรม

- พระกัจจายนเถระ. **กัจจายนพุทธชาดก**. กรุงเทพมหานคร : วิจัยพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- พระพุทธรูปเถระ. **ปทฺรฺฐปฺลิตฺธิ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- พระวชิรพุทธิเถระ. **“นุยาสนกถา”**, ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๒๒ (โรเนียว).
- พระสัทธรรมโฆสิตปาเลเถระ, รจนา. พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), ตรวจชำระ. พระมหานิมิตร ฐมฺสาโร, ปวีรบรรณ.
- กัจจายนสูตรนิเทศ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรายวัน, ๒๕๔๕.
- พระสิริโมคคัลลานมหาเถระ. **โมคคัลลานพุทธชาดก**. ว่างุ้ง : พุทธศาสนาสภา, ๒๕๔๘.
- พระอัคควังสเถระ. **สัททนีติปกรณ์ ธาตุมาลา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิย, ๒๕๒๓.
- _____ . **สัททนีติปกรณ์ ปทมาลา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิย, ๒๕๒๑.
- _____ . **สัททนีติปกรณ์ สุตตมาลา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิย, ๒๕๒๒.
- กลุ่มศึกษานิรุกติศาสตร์. **คัมภีร์ปทฺรฺฐปฺลิตฺธิแปลและอธิบาย (ไวยากรณ์บาลี) สนธิกัณฑ์-การกัณฑ์ เล่ม ๑**.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อุษาการพิมพ์, ๒๕๓๖.
- _____ . **คัมภีร์ปทฺรฺฐปฺลิตฺธิแปลและอธิบาย (ไวยากรณ์บาลี) สมาสกัณฑ์-กัพพิธานกัณฑ์ เล่ม ๒**.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อุษาการพิมพ์, ๒๕๓๖.
- พระคันธสาราภิงค์. **กัจจายนสารมัญชรี สรรสาระแห่งกัจจายนไวยากรณ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๔.
- พระคันธสาราภิงค์. **ถาม-ตอบ คณฐิบในคัมภีร์ปทฺรฺฐปฺลิตฺธิ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรายวัน, ๒๕๔๕.
- _____ . **ปทฺรฺฐปฺลิตฺธิมัญชรี เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรายวัน, ๒๕๔๘.
- พระเทพเมธาจารย์ (เข้า จิตปัญโญ). **แบบเรียนวรรณคดีบาลี คัมภีร์บาลีไวยากรณ์ (Pali Grammar)**.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔.
- พระปริยัติธรรมธาดา (แพ เปரியง). **พระมูลกัจจายนสูตร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี, ๒๕๕๗.
- พระมหาสมใจ ปญญาทีโป. **กัจจายนสูตร และปทฺรฺฐปฺลิตฺธิแปล**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด พิทักษ์การพิมพ์,
 ๒๕๒๘.
- พระอริยวงศ์ และพระชาคราภิงค์ รจนา. พระคันธสาราภิงค์ เรียบเรียง. พระมหานิมิตร ฐมฺสาโร แปล. **คันถาภรณมัญชรี และคันถาภรณวรรณา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.
- พระอัคควังสเถระ รจนา. พระมหานิมิตร ฐมฺสาโร และจํารูญ ธรรมดา แปล. **สัททนีติปทมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๖.
- _____ . **สัททนีติสุตตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร,
 ๒๕๔๕.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง, รศ.ดร. **ไวยากรณ์บาลี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ปทานุกรมการก

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
(อ)		อนาโท	๔๓	อหินา ทฎุโจ นโร	๓๑
อกามกานัน มาตาปิตูน...	๔๓	อนุเมยยวิสลโย	๖๐	อสุสวตธา ฐมมสสุส ปรีหายนุติ	๘๓
อกาเล วสสตี ตสสุ	๔๖	อนามยํ ภาโต โหตุ	๕๕	(อา)	
อกุชฎโต ปุริสปุคคโล นาล...	๕๔	อนุตธา จ ราชคห...	๒๓	อากาเส สกุกณ ปกขนุทนต์	๘๘
อกุชญา กาโน	๔๐	อนุดิกํ คาเมน วา อาคโต	๖๖	อาจริยโต สุกณาตี	๖๐
อจิรวติยา ปภวนุติ กุณนทโย	๖๑	อนุดิกํ คามํ อาคโต	๖๖	อาจริยมุหา อธิเต	๖๐
อจุจริโย อโคपालเกน...	๘๒	อนุดิกํ คามา	๖๖	อาจาเรน กุลี	๓๗
อจุจริโย อรชเกน วตถาน...	๘๒	อนุเตวาลิกสทริวิหริเกหิ สห...	๓๖	อาจาเรน นินุโปเน	๓๓
อุขลิต เต ปคคณหามิ	๕๕	อนเนน วสตี	๓๗	อาธาโร	๘๗
อิธิ พุรหมทตเต ปุจาลา	๔๘	อนเนน	๓๘	อาปพพตา เขตต์	๖๒
อิธิ เทเวสุ พุทโธ	๔๘	อนุมตเตตสุ วชเชสุ ภัยทสสาวี	๔๕	อาพุรหมโลกา สทโท...	๖๒
อคารํ อชฎาวสตี	๒๕	อิโธ เกสมตถเก	๖๖	อาโกฏยนุโต โส เนตี...	๔๓
อคคินา กุฎี ฉาเปตี	๒๔	อมตสสุ ทาธา	๘๒	อายสุมา อานนุโท อรหต...	๔๒
อปสาลาย อายนุติ วาณิชา	๖๒	อมตํ เตสํ ภิกขเว...	๘๐	อายสุมา อานนุโท อรหตเตสุ...	๔๒
อปาทาน	๕๔	อิโธ เต อทุราคต	๕๖	อาราโร เม รฎุโธ	๕๐
อปปฎิวิโร	๖๗	อรหต	๔๓	อายามโต จ วิตถารโต จ...	๖๘
อปปมตตกา มุจจตี	๗๑	อรหตี มลโล มลลสสุ	๕๔	อายามโต	๖๔
อปปโป สคคํ คจจตี	๕๔	อลํ ตสสุ จ ตฎุจจสสุ	๘๐	อาสนา วฎุจเหยย	๖๖
อปปโป สคคาย คจจตี	๕๔	อลํ เต อธิ วาเสน	๓๖	อาสนนํ คาเมน วา อาคโต	๖๖
อตตทนุโต ตโต วร	๖๗	อลํ เต อธิ วาเสน	๕๔	อาสนนํ คามํ อาคโต	๖๖
อตตนา	๓๔	อลํ เม รชช	๕๔	อาสนนํ คามา	๖๖
อตตนาหว อตตานํ สมมมุนตี	๓๔	อลํ เม หิริสุวณณเนน	๕๔	อาสเน นิสินโน สโม	๘๘
อตตมตตํ ปตี...	๒๒	อลํ มลโล มลลสสุ	๕๔	อาสเน	๘๔
อตตํ ภาโต โหตุ	๕๕	อลํ ภิกขุ ปตตสสุ	๕๔	อาสณนตี พุทตสสุ ภิกขุ	๕๐
อตถาย หิตาย สุขาย สัตตตี	๕๓	อมิธมมา ปุจจนตี	๖๖	อายสมนุตาน	๔๘
อตถาย	๕๓	อมิโต คามํ วสตี	๒๓	อายสมโต ทิมายุ โหตุ	๕๕
อทสสนา	๗๒	อิธิเยหิ ปุถควาย ชโน	๖๒	อายสมโต อูปาลิตเตตสสุ...	๕๐
อทินนาทานา ปฎิวิโร	๖๗	อมพวนสสุ อวิทุเร	๗๖	อายสมโต	๔๘
อทิกานํ ชาวนุโต สิมตโม	๔๒	อวิจโต อูปริ ภาวกคา	๖๖	อามนุตยามี เม มหาราช	๕๐
อทิกเกสุ ชาวนุโต สิมตโม	๔๒	อวิชชาปัจจยา สงขารา	๗๑	อาโรจยามิ โว ภิกขเว	๕๐
อททส ทูไรว อาคจจนตี	๖๕	อวิชชช เตว...	๗๑	อารกา เต โมมปุริสา...	๖๕
อนนุโพธา อปปฎิเวธา...	๗๑	อวิสวาทโก โลกสสุ	๘๒	อารกา เตหิ ภควา	๖๕
อนนตตมมหา มหาสรา ปภวนุติ	๖๑	อสทฐมมา อารตี	๖๗		
อนุ สารีปุตต์ ปณณวา	๒๑	อสิณา กลโ	๓๓		

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
(อิ)		(อุ)		กสิงครสุส ตวั มณเฑ	๕๔
อโธ ปุพเพ นาโหสิ	๗๐	อุณปุจพนุชเนน ปตเตน...	๓๒	กมมปุพวจนียา	๒๐
อโธ มถุราย จตุสุ โยชนเส...	๖๖	อุณสุส ปารีปุริยา	๕๓	กมมโต ชาตั อินทริยั	๖๒
อโธ เอกนวุติกปุปมตตเก...	๖๖			กมมสุส กตตตา อุปจิตตตา...	๗๑
อโธ วสสสทสสุจเจยเนน พุทโธ...	๖๖	(เอ)		กมมสุส การโก นตติ	๘๒
อโธ สตสทสสมหิ กปุเป...	๙๗	เอกสุส ปฏิวีโส	๗๖	กมมสุส	๘๓
อโธ สา ปจฉิมมา ทิสา	๖๖	เอกสุส ทินนุ ทวินนุ...	๕๕	กมมัม	๑๕
อโธ สา ปุริมา ทิสา	๖๖	เอกั สมยั ภควา	๒๕	กมมมานั ผลั วิปาโก	๗๖
อโธ สา ทกขินณา ทิสา	๖๖	เอกาเหเนว พาราณสี...	๓๓	กมมุนา โหติ พุราหุมนเณ	๓๗
อโธ สา อุตตรา ทิสา	๖๖	เอกุนตีโส วยสา	๔๒	กมมุนา วสโล โหติ	๓๗
อโธ	๖๘			กมมุนา	๓๘
อิมเมว กายั ปุริ...	๘๐	(โอ)		กบฺปติ สมณานั อายโค	๕๕
อิมสมิ สติ, อิทั โหติ	๙๗	โอกาโส	๘๗	กสมฺมา นุ ตุมหั ทหฺรา น มียเร	๖๗
อิมม รตตี จตตาโร มหาราชาโน	๒๕	โอ อวสุส	๗๘	กสมฺมา เหตุนา	๖๗
อิสฺสรียา ชนั รกฺขติ ราชา	๗๐	โอปสิเลสิโก	๘๗	กสมฺมา อิเรว มรณั ภวิสฺสติ	๖๗
		โอโรโส โอรัมหา วา	๗๐	กสมฺมา	๖๘
(อุ)				กหาปณฺเนน อุโน	๓๓
อุปติฏฺเฐยฺย สกฺยปุตฺตทานั...	๔๙	(ก)		กา อุสุยา วิชานตั	๕๐
อุปมํ เต กริสฺสามิ	๕๕	กฏั กตฺวา	๘๔	กาเก รกฺขณฺติ ตณฺหุพฺลา	๖๓
อุปมา มํ ปฏฺิภาติ	๒๔	กฏั กโรนฺโต	๘๔	การกั	๑
อุป ชาริยั โทณฺเ	๙๘	กฏั กราโน	๘๔	การณั	๖๙
อุป นิฏฺเฆ กหาปณั	๙๘	กฏั การโก	๘๓	กาลเ ตสฺส น วสฺสติ	๙๗
อุปชฺฌายสุส สิลามเต	๔๙	กฏั กุรฺมาโน	๘๔	กาลเ	๙๗
อุปชฺฌายา สิฏฺขั คณฺหฺทาติ	๖๐	กฏฺจสุส ตวั มเ	๕๔	กามโต ชายตี โสโก	๖๑
อุปชฺฌายา อนนฺตรธายตี สิสฺโส	๖๔	กฏฺเ นิสีทติ เทวทตฺโต	๘๘	กาลเณ รณฺมสุสฺวานั	๓๙
อุปชฺฌายา	๖๔	กณฺทสฺส ปติกฺุเต	๘๒	กาลเณ รณฺมี กถั ภาสิตา...	๘๓
อุปสิเลโส	๘๗	กณฺทํ ปติกฺุเต	๘๒	การณฺเนน	๖๙
อุปายมณฺตเรณ น อตฺถลสิทฺธิ	๒๕	กณฺหา คาวินั สมฺปนฺนชรีตมา	๙๒	กิจฺจมา มุจฺจติ	๗๑
อุตฺตเรณ กสิวนฺโต	๓๙	กณฺหา คาวิสฺสุ สมฺปนฺนชรีตมา	๙๒	กิวฺทฺุโร อโธ นพฺการคาโม	๖๕
อุทกสุส ปติกฺุเต	๘๒	กตฺตา	๓๑	กึการณฺมา	๖๘
อุทกั ปติกฺุเต	๘๒	กถั กตาวี	๘๔	กึ ตสฺส จ ตฺฏฺจฺจสุส	๘๐
อุทฺธั ปาทตลา	๖๖	กทลิสฺสุ คเช รกฺขณฺติ	๙๖	กึ นุ โข อหั ตสฺส...	๘๓
อุภโต สุขาโต ปุตฺโต	๖๒	กนณฺมสุส หิรณฺณสุมา...	๖๒	กึ เต ชฎาหิ ทุมเมธ	๓๖
อุรฺสุมา ชาโต ปุตฺโต	๖๒	กธณั	๒๙	กึ เต ชฎาหิ ทุมเมธ	๕๔

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
กั เต อชินสาฎิยา	๓๖	ขนุธานั เภาโท	๗๗	โคสุ ปติฏ	๙๑
กั เตตตจ จตุมภูจสุส	๕๔	ขนุธานั ชรา	๗๗	โคสุ ปสูโต	๙๑
กั เม เอเกน ตินณณน	๕๔	ขิปุปเมว สมิมต	๔๑	โคสุ ทายาโท	๙๑
กั เม เอเกน ตินณณน...	๓๖	ขีเรสุ ชลั	๘๘	โคสุ ทุยมานาสู คโต	๙๗
กุต ภาวั	๗๐	ขาริยั	๙๘	โคสุ สกขิ	๙๑
กุตลิส ตวั	๗๐			โคสุ สามิ	๙๐
กเวรสสุ พลล	๗๘	(ค)		โคสุ อธิปติ	๙๐
กสโล ตวั รตสุส...	๘๐	คจุกายั โมโส วสติ	๘๘	โคสุ อิสสุโร	๙๐
กสโล มคคสุส	๘๐	คมกริรณจ กถั กตตา	๘๓		
กสโล อมคคสุส	๘๐	ควั กสโล	๙๑	(ม)	
กสลั ภาวโต โหตุ	๕๕	ควั ปติฏ	๙๑	มตมสุส เตลสุมา ปติ...	๖๒
กสลา นจจคิตสุส ลิกขิตา...	๘๐	ควั ปสูโต	๙๑	มตสุส อคคิ ชุโหติ	๘๐
กสุลโต ปจติ	๖๐	ควั ทายาโท	๙๐	มณฺเฐสุ อุทกั อตติ	๘๘
กิสสุ ตุมเห กิลมถ	๖๘	ควั สกขิ	๙๑		
กิสสุ	๖๙	ควั สามิ	๙๐	(จ)	
กจาปี ทานโต สิลเมว วรั	๖๗	ควั อธิปติ	๙๐	จกขุณา รูปิ ปสสุติ	๒๙
กขโร ทนเตสุ หนณเต	๙๕	ควั อิสสุโร	๙๐	จตุนนั มหาภูตานุ อูปาทาย...	๘๒
กริยาปวคโค	๓๓	ควั	๙๑	จมเมสุ	๙๕
กยาหั อยเย อปรขุณามิ วา	๕๐	คามโต นาทิฑูเร	๖๕	จิตตสุส ฝุสนา	๗๗
กยาหั อยยานั อปรขุณามิ	๕๐	คาเมน	๖๙	เจตโส ปริวิตกโก อุทปาติ	๗๗
เกน การณน	๖๘	คามั จรติ	๒๕	โจรา ภายั ชายติ	๖๐
เกน ปโยชนน	๓๗	คามั อธิติฏฐติ	๒๕		
เกน ปาณิ กามทโท	๓๗	คามั อนวสติ	๒๕	(ณ)	
เกน ปาณิ มจสุสโว	๓๗	คามั อขุณาวสติ	๒๕	จนวนุตตีเน ปาสณฺทานั...	๖๗
เกน นิमितเตน	๓๗	คามั อุปวสติ	๒๕		
เกน เต พุรหุมจริเยน...	๓๗	คามั อวสติ	๒๕	(ช)	
เกน เหตุณา	๓๗	คามั	๒๔	ชจจา	๓๘
เกน เหตุณา	๖๘	คามั	๒๖	ชลสุ มจฺญา จรณฺติ	๘๙
เกนฏฺเจน	๓๗	คฺเพน มิสฺสกา	๓๓	ชโนมปมเรน จ	๓๙
โกสั สขุณายติ	๑๙	คามา อเปนฺติ มฺนโย	๖๐	ชาติยา ขตฺติโย...	๔๒
โกสา วิชฺฌติ กุลุขรั	๖๒	คามา	๖๑	ชายมาเน โข สาริปุตฺต...	๙๗
		โคตเตน โคตโม นาโถ	๔๑,๔๒	ชินน เทลิตโต ธมฺโม	๓๑
(ข)		โคตเตน	๔๒	ชินน	๓๒
ขนุธานั ปาตภาโว	๗๗	โคสุ กสโล	๙๑	ชีวิตั ดินายปี น มณญมาโน	๕๔

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
(ณ)		ตสฺส ภวนฺติ วตฺตารโ	๘๒	ทริมหิ สปิปี	๘๘
ญาณสมัย ปสนโน	๔๘	ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน ปตฺติคณฺนาติ	๕๐	ทาทเตน วีหโย ลุณาติ	๒๙
ญาณสมัย อุตฺตกุโก สปิปริโส	๔๘	ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน อนฺนคณฺนาติ	๕๐	ทานน โภควา	๓๗
ญาณสมัย	๔๙	ตสฺส มาตาปิตโร	๗๘	ทิวเส ติกฺขตฺตํ	๘๑
ญาณน ปสนโน	๔๘	ตสฺส รณฺโณ มยํ นาคํ ธารยาม	๔๙	ทิวสฺสฺส ติกฺขตฺตํ	๘๑
ญาณน อุตฺตกุโก สปิปริโส	๔๘	ตํ กิฺสฺส เหตุ	๖๘	ทิมโส ทิมมหา วา	๗๐
ญาณน	๔๙	ตํ โข ปน ภวนฺตํ...	๒๓	ทิมโส นว วิทฺตติโย...	๖๘
(ต)		ตฺติตฺติยา อิสฺสนฺติ สมณานํ	๕๐	ทิมโส	๗๐
ตปฺสา อุตฺตโม	๔๒	ตฺติทณฺทเกน ปริพฺพชกมฺพทกฺขิ	๓๒	ทึปี จมฺเมสุ หนฺนเต	๙๕
ตถาคตสฺส ปาปารมํ...	๗๗	ตฺลิเน มิสฺสกา	๓๓	ทุกฺโข เต	๗๗
ตทหฺ ปพฺพชิตฺ สนฺโต...	๔๒	ตฺลิเห เขตฺเต วปติ	๓๔	ทุกฺโข พาเลหิ สฺวาโส	๓๖
ตณฺหยา ชายตี ภัย	๖๐	ตฺลิเสฺ เตลํ อตฺติ	๘๘	ทุชฺชนา คุณฺวณฺตานํ อุตฺตยฺนฺติ	๕๐
ตโต ปฏฺจาย	๖๓	ตฺลิเห	๓๕	ทุทฺธาสุ อากโต	๙๗
ตโต ปรี ปจฺจนฺติมา ชนปทา	๗๐	ตฺลิเส	๘๙	ทุหฺยติ ทิสานํ เมโม	๕๐
ตโต มยา สฺတာ อสฺสฺตเมว...	๖๗	ตฺลิลา นํมฺภูจิ	๗๗	ทุเร จิตฺ	๘๘
ตโต หเว ทุรฺตรํ วทฺนติ	๖๕	ตฺยหํ สปิเต	๔๙	ทุโรโตว นมฺสฺสนฺติ	๖๕
ตโต อปฺเรน สมเยน	๗๐	ตฺยหฺจสฺส อวิกโรมิ	๕๕	ทุเรน คาเมน อากโต	๖๖
ตโต อิตฺรํ	๖๒	เต ภิกฺขุ นานา กฺลา...	๖๒	ทุรํ คาเมน วา อากโต	๖๖
ตโต อุตฺตริมฺปี	๗๐	เต	๕๒	ทุรํ คามํ อากโต	๖๖
ตโต อเน กมฺเมน	๖๒	เตน กาลเน	๓๙	เทเสตุ ฆานฺเต ภควา...	๕๐
ตโย มาเส อภิธมฺมํ เทเสสิ	๑๙	เตน นิมิตฺเตน	๖๘	เทวทตฺตสฺส รุชฺติ	๗๘
ตสฺมา การณา	๖๗	เตน วุตฺตํ	๖๘	เทวทตฺตสฺส สฺวณฺณจฺจตฺตํ...	๔๘
ตสฺมา พุทฺโธสมิ พุทฺหมณ	๖๗	เตน สมเยน	๓๙	เทวทตฺโต ราชคฺห์ ปาวีสิ...	๓๖
ตสฺมาติห ภิกฺขเว เอว...	๖๗	เตสํ สฺมาโยโค	๗๗	เทวาปิ ตสฺส ปิหฺยณฺติ ตาทิโน	๕๐
ตสฺส การณํ	๗๘	เตสํ	๘๑	เทวาปิ เตสํ ปิหฺยณฺติ...	๕๐
ตสฺส กุชฺฌ มหาวีร	๕๐	ตฺวณฺจ มํ นาภิภาสสิ	๒๕	เทวานมิโนโท	๗๘
ตสฺส ปจฺจโต	๗๘	(ณ)		ทฺวิโทณน ธณฺณํ กิณฺนาติ	๔๒
ตสฺส ปหิณฺเยย	๕๕	ณาลิยํ โอทนํ ปจติ	๘๘	(ธ)	
ตสฺส ปุโรโต ปาตุโรหสิ	๗๘	โถกา มุจฺจติ	๗๐	ชเนน วิกโล	๓๓
ตสฺส ฆาสุ โหติ	๕๖	(ท)		ชเนน อตฺโต	๓๓
ตสฺส นามโคตฺตาทิ	๗๘	ทกฺขิณฺโต	๖๖	ชมฺเมน วสติ	๓๗
ตสฺส เม สกฺโก ปาตุโรหสิ	๕๕	ทกฺขิณฺน วิรุพฺพโก	๓๙	ชมฺมสฺส	๘๔
ตสฺส โรโค อฺปฺปชฺชติ	๗๘			ชมฺมํ โว เทเสสุสามิ	๕๐

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ธาตุลึงเคหี ปรา ปจยยา	๗๐	(ป)		ปิฎุริยา	๕๐
ธาตุน์ คมน์	๗๘	ปกตียา อภิรุโป	๔๒	ปาปโต อุตตลติ	๖๐
ธาตุน์ นิสชยา	๗๘	ปกตียา	๔๓	ปาปโต	๖๑
ธาตุน์ สยน์	๗๘	ปกุขสมา วิชฌติ มิค ลุทโทโก	๖๒	ปาปสุมิ รมติ มโน	๘๙
ธาตุน์เยว จาน์	๗๘	ปจฺฉิเมน วิรุปกุโย	๓๙	ปาปา จิตต์ นินวารเย	๖๓
ธาวตา หตฺถิมุหา ปติโต...	๖๐	ปชยา	๘๓	ปาปา นินวารณติ	๖๓
ธิ พุราหมณสฺส หนุตาร์	๒๓	ปฏิวทยา มิ โว ภิกฺขเว	๕๐	ปาปา	๖๔
(น)		ปฏิกานตุ ต จุหนท โพชฌนคคา	๒๔	ปาปาน์ ออรณ สฺขิ	๘๒
น ตสฺส อูปมา	๗๘	ปตฺต อโชนสฺส ปุเรตวา	๘๐	ปิณฺฑปาต ปฏิวเสวามิ..	๕๓
น ตาวิท นามรูป อเหตุก...	๗๑	ปตเตสฺส ปินฺฑทาย จรณติ	๙๔	ปิตรา ตฺลโย	๓๓
น ชจฺจา โหติ พุราหมณ	๓๗	ปตฺวิ อธิเสสฺสติ	๒๕	ปิตริ นิปุณเ	๘๙
น ชจฺจา วสโล โหติ	๓๗	ปพฺพตทา ออตฺรณติ วนจฺรา	๖๐	ปิตรา สทิส	๓๓
น เต มุจฺจนติ มุจฺจนา	๖๗	ปพฺพชิตฺตมฺนุ ปพฺพชิสฺส	๒๑	ปิตรา	๓๓
น เตสฺส โภจิสฺส สรติ...	๘๒	ปพฺพชิตฺ	๒๓	ปิตุสฺส ตฺลโย	๘๐
นคฺรสฺส ทกฺขินโต	๗๘	ปณฺเฑสฺส คจฺจนติ	๙๔	ปุตฺตมิจฺจติ	๘๒
นคฺรา นิคฺคโต ราชา	๖๐	ปาย ปฏฺฐาโว	๗๗	ปุตฺตสฺส อิจฺจติ	๘๒
นทิสฺส ปิวติ	๒๕	ปณฺเฑนาย วิมุตฺตมโน	๗๐	ปุตฺตทาปี ตสฺส พทโว	๗๖
นทิสฺส เนรฺชฺร ปติ	๒๔	ปณฺเฑนาย สาธุ	๔๒	ปุตฺตสฺส อากโม	๗๘
นมตฺตฺต พุทฺธาน์	๕๖	ปณฺเฑนาย สาธุ	๘๙	ปฺปฺฝสฺส พุทฺธ ยชติ...	๘๐
นมตฺตฺต โพธิยา	๕๖	ปฺริกฺเขปโต นวโยชนสฺต...	๖๘	ปฺปฺฝสฺส	๘๑
นโม กโรหิ นาคสฺส	๕๖	ปฺริปพฺพตทา เทโว วสฺสติ	๖๒	ปฺปฺฝาน์ คนฺโร	๗๗
นวิหิ มาเสหิ วิหาร...	๓๓	ปฺริโต คาม วสฺสติ	๒๓	ปฺปฺพณฺหสมเย คโต	๙๖
นตฺร ทุกฺขา สมฺโมติ	๖๒	ปฺริมุตฺโต ทุกฺขสฺมาติ วทามิ	๖๗	ปฺปฺพณฺหสมย นินวาเสตฺวา	๒๕
นทฺทูกฺขา นินฺรชฺฉติ	๒	ปฺเรสฺส ปุณฺณานิ อนฺนโมทิตา	๘๓	ปฺปฺพเว เม ภิกฺขเว สมฺโพธา	๗๐
นาคสฺส	๕๖	ปฺสนฺโน พุทฺธสฺสาเน	๘๙	ปาณนาติปาตา เวรมณิ	๖๗
นินฺทธารณ	๙๑	ปสฺโว มาตโก	๘๓	ปาเทน ขณฺโฆ	๔๐
นินฺทพานสฺเสว สนฺติเก	๗๖	ปหฺตฺ เม ธน สกฺก	๗๖	ปาเทสฺส ปติโต	๘๙
นินฺทพานาย วชฺนติยา	๕๔	ปกาเย วชฺติ	๕๗	ปาสาณนา สกฺขรา เจว...	๙๗
นินฺรุตฺตี เต ปวกฺขามิ	๕๐	ปกาเย	๕๗	ปฺรตฺถิมโต	๖๖
นินฺสทิสฺส ภควา สทฺธิ ภิกฺขุสฺสเมน	๓๖	ปภาลฺลิปุตฺตโต	๗๐	ปฺรตฺถิมิน ฐตฺตรฏฺโฐ	๓๙
โน	๕๑	ปาทสฺส อวฺกเขปน	๗๗	ปฺริโส	๑๐
		ปาทสฺส อุกฺขิปน	๗๗	ปฺริเสน	๑๘
		ปาทาน์ ปสฺราณ	๗๘	ปฺริส	๑๑
		ปิฎุริยา ชุชฺโช	๔๐	ปฺริสสฺส พาทาส คเหตุว	๙๔

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ปรีดิ์	๑๘	ภาโว	๕๗	มหาชเน	๙๔
ปรีศา	๑๐,๑๒	ภิกโยโส มตตตาย	๕๕	มหาเสนาปตีน์ อูชฎาเปตพพ...	๗๘
ปาสาทา สกุกเมยย	๖๖	ภินุณัน สนุชธาตา	๘๒	มาตรา	๓๔
ปุริตี พาลो ปาปสส	๘๐	ภีโต จตุนัน อาสิวิसानัน	๘๓	มาตรา สโม	๓๓
ปุริ หิรณยสวณณสส	๘๐	ภิกุขส์เมส โมชียมาเนส คโต	๙๗	มาตริ สารุ	๘๙
(ผ)		ภิกุขสส ปตตจิวร์	๗๖	มาตริ	๘๙
ผลานัน รโส	๗๗	ภิกุขสส ภูชมานสส...	๔๙	มาตุ สทิส	๘๐
ผาสุวิหาราย	๕๓	ภิกุข ภาควโต ปจจสสส	๕๐	มาตุ สรติ	๘๒
ผุสสมาสมหา ตีส มาเสส...	๙๗	ภิกุขุณ ทานัน เทติ	๔๗,๔๘	มาตุ	๘๓
(พ)		ภิกุขุณ ทุต ปาเฮสิ	๕๕	มาตาปิตุณัน	๙๓
พาลเอหิ	๓๖	ภิกุขุณ สมุโห	๗๖	มาตาปิตุส รุทเนตส ปพพิ	๙๓
พทุธสสมา ปติ สาริปุตโต...	๖๒	ภิกุขุณ	๗๙	มาตาปิตุหิ อมตรรายติ ปุตโต	๖๔
พทุธสสมา ปราเชนติ...	๖๑	ภิกุขุส อมิวาเทนติ	๙๔	มาติโต จ ปิตโต จ สุกุโร...	๖๗
พทุธสส คุณโมโส	๗๗	ภุตเตส อาคโต	๙๗	มาตุรา ปาฏลิปุตเตหิ อมิรูปา	๖๐
พทุธสส ปุปผัน ยชติ	๔๗	ภุมีส มนุสสา จรณติ	๘๙	มาเส	๒๐
พทุธสส สิลามเต	๔๙	โภคาย วชติ	๕๗	มาเสน ปุพโพ	๓๓
พทุธสส	๔๘	(ม)		มาเสน ภูชติ	๓๓
พทุธสสตตาย...	๕๓	มจจุ คจจติ อาทาย...	๙๓	มาเสน ภูณชติ	๓๙
พทุธเรน โพธิโต โลโก	๓๑	มจจุน	๘๔	มายสสมุณทานมปิ สัมภโว...	๔๘
พทุธเรน ชิต มาโร	๓๑	มนสา รมม วาย	๙	มาสสุมา ภูณชติ โภชนัน	๖๒
พทุธณิตา สจจານิ	๘๓	มนสา	๓๐	มาสสส ทวิภุตตุ	๘๑
โพธิยา	๕๖	มนุสเสส ขตติโย สุตโม	๙๒	มาสสส	๘๑
โพธิรุกุขสส ชล ททาติ	๔๗	มนุสสเสสเว เต สีส	๗๖	มาส มโสทานัน	๑๙
โพธเตตา ปชาย	๘๒	มนุสสสส ภาโว	๗๗	มาส สชฎายติ	๑๙
พยาปิโก	๘๗	มนุสสสส ภาโว	๗๗	มุสวาทสส ออตตปป	๗๘
พยาโป	๘๗	มนุสสสส ขตติโย สุตโม	๙๒	มิกานัน ราชา	๗๘
(ภ)		มนุสสสส ขาติ	๗๗	มิกานัน	๗๙
ภฏจจจจจ สตต	๗๖	มนุสสสส	๙๓	มุตุนิ จุมพิตวา	๙๔
ภควโต	๕๑	มนุสสเสส	๙๓	มุตุนิ	๙๔
ภควา สวตติย วิหริติ...	๘๘	มณินา เม อตโต	๕๖	มุตโต มารพุนา	๖๗
ภทท์ ภาวโต โหตุ	๕๕	มณินา อตโต	๓๓	มุตโตห สพพปาเสหิ	๖๗
		เมมสส สทเท	๗๖	มุล ปฏิกุสเสยย	๕๔
		มยห สปเต	๔๙	มุลาย ปฏิกุสเสยย	๕๔
		มยห	๕๑		

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
(ย)		(จ)		โลกานุกรมพาย	๕๓
ยดา โน ภควา พุทธกถา	๕๐	รณโณ ปุริโส	๗๖	โลกนียะหิ ฐมเมหิ สุกุโธ...	๖๗
ยทิหัง ตสฺส กุปฺเปยฺย	๕๐	รณโณ ปุชิตโต	๘๐	(ว)	
ยตฺวาธิกรณเมณํ	๖๒	รณโณ มานิตโต	๘๐	วณฺโณ น ชีเยถ ตถาคตฺตสฺส	๗๗
ยโต ปฏฺจาย	๖๓	รณโณ สกุกโต	๘๐	วลาหกา วิชฺชตเต วิชฺช	๖๐
ยโต ปตฺโตสฺมิ วิณฺณุตํ	๖๒	รณโณ สมนฺโต	๘๐	วสฺसानํ ตติเย มาเส	๗๘
ยโต ปตฺตีตโร วา...	๖๖	รณโณ อปจิตโต	๘๐	วจาเย นินฺปิเณ	๓๓
ยโต ปฏฺติ	๖๒	รณโณ อปรชฺฉติ,	๕๐	วจาเย สขิลเณ	๓๓
ยโต สรามา อุตฺตานํ	๖๒	รณโณ	๕๑, ๗๙	วจาเย	๓๔
ยโต	๖๓	รณํ กตฺวณฺโต	๘๔	วิปากสฺส จ เวทโก	๘๒
ยโตหํ ภคินี อริยาย ชาตียา...	๖๒	รชกสฺส วตฺถํ ททาติ	๗๘	วิตกฺเขน สห วตฺตติ	๓๖
ยเทตฺถ มํ ปติ ลียา...	๒๒	รชกสฺส	๗๙	วิตกฺเขน	๓๖
ยเมทนฺตสฺสาเทโส	๗๘	ราชานํ วา อปรชฺฉติ	๕๐	วินเย นินฺปิเณ	๘๙
ยวสฺส องฺกุโร	๗๖	ราชโต วา โจรโต วา...	๖๓	วินา สทฺธมฺมํ กุโต สฺขํ	๒๕
ยวา ปฏฺิเสเชนฺติ คาโว	๖๓	ราชโต	๖๔	วินา สทฺธมฺมา นตฺถณฺปิเณ...	๖๒
ยสุมา การณา	๖๗	ราชคฺหโต ปุจจตฺตาลีส...	๖๖	วิรติ ปาปา	๖๗
ยสุมา จ กมฺมานิ กโรนฺติ	๖๗	ราชคฺหํ	๒๔	วิภตฺตติโย	๕
ยสุมา โส ชายเต คินี	๖๒	ริเต สทฺธมฺมา กุโต สฺขํ ลมฺติ	๖๒	วิเสสนํ	๗๖
ยสุมาตีห ภิกฺขเว	๖๗	รุกฺขสฺส สาขา	๗๖	วิเสสนํ	๔๑
ยสฺสาเยสฺมโต ขมฺติ	๔๘	รุกฺขํ ปติ วิชฺชตเต จนฺโท	๒๑	วิเสสิตฺพุโ	๗๖
ยา ปลาลมฺยํ มาลํ...	๙๕	รุกฺขํ ปริ...	๒๒	วิชานตํ	๕๑
ยาจกานํ ฐนํ ททาติ	๔๗	รุกฺขํ รุกฺขํ ปติ...	๒๒	วิชฺชาย วสติ	๓๗
ยาว พฺรหฺมโลกา สทฺโท...	๖๒	รุกฺขํ รุกฺขํ ปริ...	๒๒	วิชฺชาย สาธุ	๔๒
เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ	๓๙	รุกฺขํ รุกฺขํ อญ...	๒๒	วิชฺชาย	๔๒
เยนมิเชกฺจเจ สตฺตา	๖๘	รุกฺขํ อญ...	๒๒	วิวิจฺจ อกฺุสเลหิ ฐมเมหิ	๖๘
เยภฺยเยน มตฺติกา	๔๒	รฺุปสฺส ลหฺตฺตา	๗๗	วิวิจฺจเว กาเมหิ	๖๘
โย มิตฺตานํ น ทฺพฺพติ	๕๐	รฺุปสฺส มฺหฺตฺตา	๗๗	วิวิตฺโต ปาปกา ฐมฺมา	๖๘
โยชนํ ทีโฆ ปพฺพโต	๑๙	รฺุปสฺส อฺุปจโย	๗๗	วิสเมน ชาวติ	๔๒
โยชนํ วนราชิ	๑๙	(ล)		วิหารํ อธิวสติ	๒๕
โยชนํ อายาเมน...	๗๐	ลึงฺคฺตฺโต	๘	วิญฺญาณนโรธา นามรฺุปนโรโ	๗๑
โยชนเนน ชาวติ	๓๙	ลึงฺคํ	๗	เวสยิโก	๘๘
โยชนเนน คจฺฉติ	๓๓	โลกนายนเก	๙๗	โว	๕๑
โยชนเนน อธิตํ พุทธการณํ	๓๓	โลกสฺสตฺโต	๕๖		

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
(ส)		สัเม เต ทินเน...	๙๕	โสปี มั อนุสาเสยฺย...	๙๔
สคคาย	๕๔	สัไม วินาปี คคเคน...	๓๖	โสตุถิ ปชานั	๕๖
สงขารปจฺจยา วิญญาณั	๗๑	สัเม	๙๖	โสตุถิ โหตุ สพฺพสตตารั	๕๕
สงขารนิโรธา วิญญาณนิโรโธ	๗๑	สา กาลิ ภาเนเน สึเสน...	๔๑	โสภณา กจฺจายนสฺส กติ	๘๐
สงขารนิโรธา	๗๒	สา กาลิ ภาเนเน สึเสน...	๓๒	(ห)	
สตฺตสมา พฺทโธ นโร รุโ	๗๐	สาธฺ ฑเวทฺโต...	๒๒	หตฺตสฺส สมฺขณั	๗๗
สตฺตทาหิ ควปานั	๑๙	สาธฺ สมฺมุติ เม ตสฺส...	๕๕	หตฺติกฺขนฺธา สงฺกเมยฺย	๖๖
สทฺธมฺม	๒๕	สามิ	๗๕	หตฺเตน กมฺม กโรติ	๒๙
สทฺเธหิ การิโต วิหาโร	๓๑	สาริปฺุตตั	๒๓	หตฺเตน กุณิ	๔๐
สทฺเธหิ	๓๒	สาริปฺุตโตติ นามเน...	๔๒	หตฺเตน	๓๐
สพฺพกาลั รมณิยั นนฺทนั	๑๙	สามิปีโก	๘๘	หตฺเตสฺส ปิณฺฑทาย จรณฺติ	๙๔
สพฺเพ ตสนฺติ ฑณฺทสฺส	๘๓	สายณฺหสมเย อาคโต	๙๖	หตฺเตสฺส	๙๔
สพฺเพ ภายนฺติ มจฺจุโน	๘๓	สิปปิกานั สตํ นตฺติ	๗๗	หนฺเต ตฺยฺหเมว	๔๙
สพฺเพหิ เม ปิเยหิ...	๓๖	สิปปเนน นพฺกาโร โส	๔๒	หนฺเต มยฺหเมว	๔๙
สนฺธิโน วิโมกฺโข	๗๗	สิลโต นั ปสฺสณฺติ	๗๐	หิมวตา ปภวณฺติ ปณฺจ...	๖๑
สนฺธิโน	๗๙	สิลเมว สฺတာ เสยฺโย	๖๗	หิมวตา	๖๓
สนฺติ หิ ภาเนเต อฺพารา...	๘๑	สึเสน	๓๒	หิตั ภาวโต โหตุ	๕๕
สเจ มั นาลปิสฺสติ	๒๕	สุขกามิ วิหารั กโต	๘๔	หุตฺวา อภาวโตนิจจา...	๗๑
สรทํ รมณิยา นทิ	๑๙	สุขั เต	๗๗	-----	
สรทํ	๒๐	สุขั ภาวโต โหตุ	๕๕		
สมณสฺส โรจเต สจฺจั	๔๘	สุขั เสติ	๒๔		
สเมน ธาวติ	๔๒	สุขาย	๕๓		
สมเยน	๓๙	สมฺมุตฺตา มยั เตน มหาสมณฺเนน	๓๔		
สมยั	๒๕	สุริยฺคฺคมนั ปติ ทิพฺพา...	๒๑		
สมิปี คามา	๖๖	สวตฺตฺติยั	๘๙		
สมิเป จิโต	๘๘	สฺวณฺณสฺส ราสิ	๗๖		
สมฺปทานั	๔๗	สฺวณฺณสฺส วณฺโณ	๗๗		
สมฺปชานมฺสาวาทะ ปาจิตฺตฺติยั	๙๕	สฺวณฺณสฺส วิกติ	๗๖		
สหสา กมฺมสฺส กตฺตาโร	๘๒	สฺวณฺณํ เต ธารยเต	๔๙		
สหสฺเสน สมั มิตา	๓๖	สฺวณฺณเนน อภิวิโป	๔๒		
สหสฺเสน อสฺสเก กิณฺดาติ	๔๒	สฺวาคตํ เต มหาราช	๕๖		
สหิตานั อณฺุปปาทา	๘๒	สฺวาคตํ ภาวโต โหตุ	๕๕		
สัเม ทินฺนั มหปฺพลั	๙๕	เสยฺโย เม อตฺโต	๕๖		
สัเม โคตมิ เทหิ	๙๕	โส โว มมจฺเจเนน สฺตฺตา	๓๙		

ประวัติผู้รวบรวมและเรียบเรียง

ชื่อ-ฉายา	พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ (เข้มสันเทียะ)
วัน/เดือน/ปีเกิด	เกิด วันที่ ๒๘ เดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๕๑ หมู่ ๓ ตำบลมะค่า อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
อุปสมบท	วันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ ณ พัทธสีมาวัดถนนโพธิ์ ตำบลถนนโพธิ์ อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
ประวัติการศึกษา	เปรียญธรรม ๗ ประโยค ชั้นนักศึกษบาลีใหญ่ (สอบได้อันดับที่ ๑) สำนักเรียนวัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ (จิตวิทยา) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี (มจร)
ประวัติการทำงาน ที่อยู่ปัจจุบัน	ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และบาลีใหญ่ วัดพิบูลทอง ถนนเทอดพระเกียรติ ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐
ผลงาน	๑. รุปสิทธิที่ปณี เล่ม ๑ สนธิกัณฑ์ ๒. รุปสิทธิที่ปณี เล่ม ๒ นามกัณฑ์ ๓. รุปสิทธิที่ปณี เล่ม ๓ การกัณฑ์ ๔. รุปสิทธิที่ปณี เล่ม ๔ समाสกัณฑ์ ๕. รุปสิทธิที่ปณี เล่ม ๕ ตัทธิกัณฑ์ ๖. รุปสิทธิที่ปณี เล่ม ๖ อาชยาดกัณฑ์ ๗. รุปสิทธิที่ปณี เล่ม ๗ กิพพิธานกัณฑ์ ๘. ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น ๙. กัจจายนสูตรปาฐะ แปลสูตรพร้อมอุทาหรณ์ ๑๐. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๑ หลักการแปลขั้นพื้นฐาน ร่วมกับคณะ ๑๑. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒ วากยสัมพันธ์ ๑๒. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๓ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๑ ๑๓. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๔ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๒ ๑๔. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๕ วิธีการแปลอรรถกถา ๑๕. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๖ วิธีการแต่งประโยคภาษาบาลี ๑๖. ทำตัวรूपนามเบื้องต้น (ใช้คู่กับไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น)

รายนามผู้ร่วมสร้างหนังสือ
รูปสัทธิที่ปณี ทั้ง ๗ กัณฑ์ ๗ เล่ม

๑.	ครอบครัวงามวงศ์มาศ	๕๐,๐๐๐ บาท	๒.	คุณสุนันทา ศิริอภานนท์	๑๐,๐๐๐ บาท
๓.	คุณสุนันทา ศิริอภานนท์ อุทิศให้คุณพ่อจีเจียง แซ่เอี้ย				๑๐,๐๐๐ บาท
๔.	คุณสุนันทา ศิริอภานนท์ อุทิศให้คุณแม่อั้งซิว แซ่เอี้ย				๑๐,๐๐๐ บาท
๕.	คุณสุนันทา ศิริอภานนท์ อุทิศให้พี่ชาย นายสุวิชา ศิริอภานนท์				๑๐,๐๐๐ บาท
๖.	คุณวันเพ็ญ อนิวัตตพงษ์	๑๐,๐๐๐ บาท			
๗.	คุณสุปราณี ศิริอภานนท์	๑๐,๐๐๐ บาท	๘.	คุณรังสิมันต์ ผลเจริญจิต	๕,๐๐๐ บาท
๙.	คุณปติภรณ์ ผลเจริญจิต	๕,๐๐๐ บาท	๑๐.	คุณรัตนา จิตต์จาริก	๕,๐๐๐ บาท
๑๑.	คุณสุชาดา ธนพันธ์	๕,๐๐๐ บาท	๑๑.	คุณสุพจน์ ศิริอภานนท์	๕,๐๐๐ บาท
๑๒.	คุณธาดา ศิริอภานนท์	๑,๐๐๐ บาท	๑๒.	คุณบดินทร์ ศิริอภานนท์	๑,๐๐๐ บาท
๑๓.	คุณธาดา ศิริอภานนท์	๑,๐๐๐ บาท	๑๓.	คุณบดินทร์ ศิริอภานนท์	๑,๐๐๐ บาท
๑๔.	คุณสุพจน์ ศิริอภานนท์ อุทิศให้บุตรชาย นายเมธี ศิริอภานนท์				๑,๐๐๐ บาท
๑๕.	คุณสุปรีดา ศิริปทุมมาศ	๕๐๐ บาท			
๑๖.	คุณชาญชัย ศิริปทุมมาศ	๕๐๐ บาท	๑๔.	คุณสาวิน ศิริปทุมมาศ	๕๐๐ บาท
๑๗.	คุณสาริต ศิริปทุมมาศ	๕๐๐ บาท	๑๕.	คุณกอบภาณุจน์ เทียนไชยมงคล	๕๐๐ บาท
๑๘.	คุณสุชาดา บุญใจ	๑,๐๐๐ บาท	๑๖.	คุณเมธา ตันติวงศ์	๒๐๐ บาท
๑๙.	คุณฤดีรัตน์ ละอองศรี	๑๐๐ บาท	๑๗.	คุณประณดา ศิริวงศ์	๑๐๐ บาท
๒๐.	ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม ๑	๑๐๐ บาท	๑๘.	คุณรัตนภรณ์ พรพิชญธรรม	๒๐๐ บาท
๒๑.	ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม ๒	๑๐๐ บาท	๑๙.	คุณสุรีย์ อัทธัญญานติรัตน์	๑๐๐ บาท
๒๒.	คุณเบญจวรรณ คำแพง	๑๐๐ บาท	๒๐.	คุณอลงกต แก้วทับทิมทอง	๑๐๐ บาท
๒๓.	คุณนริศรา คงชู	๑๐๐ บาท	๒๑.	คุณแจนนี่ ทิพพงษ์ประภาส	๑๐๐ บาท
๒๔.	คุณปณิตา คุณนธิพงษ์	๑๐๐ บาท	๒๒.	คุณศิริพร อาจหาญศิริ	๑๐๐ บาท
๒๕.	คุณศิริรัตน์ คุปติวุฒิ	๑๐๐ บาท	๒๓.	คุณพรทิพา พวงลำเจียก	๑๐๐ บาท
๒๖.	คุณสุดาพรรณ ศุภปฐม	๑๐๐ บาท	๒๔.	คุณจำนง แจ็งอักษร	๑๐๐ บาท
๒๗.	คุณอรทัย ศิริพิทักษ์โยธิน	๒๐๐ บาท	๒๕.	คุณจากรุวรรณ วัฒนสารเสรี	๑๐๐ บาท
๒๘.	คุณบัญญัติรัฐ สุทธิเจริญกุล	๑๐๐ บาท	๒๖.	คุณวันทยา วงศ์ศิลปภิมย์	๒๐๐ บาท
๒๙.	แม่ชีวิล อมรวาที	๑๐๐ บาท	๒๗.	คุณกัญจณัฐ ลลิววัฒนลิ้มปชัย	๑๐๐ บาท
๓๐.	คุณเสาวลักษณ์ ศิริรัตนโชค	๑๐๐ บาท	๒๘.	คุณโศภานิส พศุตม์พงศ์	๑๐๐ บาท
๓๑.	พลโททวีป แสงกล้า	๕๐๐ บาท	๒๙.	คุณสุขลี คำดี	๑๐๐ บาท
๓๒.	คุณนที สาคระยุทธเดช	๑๐๐ บาท	๓๐.	คุณสุภาภรณ์ เลิศลักษณ์วงศ์	๑๐๐ บาท

๕๑.	คุณบุญเรือง สุทธิประภา	๑๐๐ บาท	๕๒.	คุณสุรินทร์ กลีบทอง	๑๐๐ บาท
๕๓.	คุณภาวิณี แซ่เหี้ย	๑๐๐ บาท	๕๔.	คุณอารีย์ วงศ์ศรี	๑,๐๐๐ บาท
๕๕.	คุณอภิวัฒน์ กิตติสีบวงค์ และครอบครัว				๕,๐๐๐ บาท
๕๖.	พระครูประคุณสรกิจ	๕,๐๐๐ บาท	๕๗.	คุณอุ้นเรือน เทียมศักดิ์	๑๐,๐๐๐ บาท
๕๘.	คุณปัญญา ขวนบุญ คุณวรรณมา แซ่ลิ้ม และครอบครัว				๕,๐๐๐ บาท
๕๙.	คุณน้อม คุณศุภรัตน์ นางสาวพัทธ์ธีรา ดาดขุนทด				๑,๐๐๐ บาท
๖๐.	คุณสมบุรณ์ หาญนิรเดช และครอบครัว				๒,๐๐๐ บาท
๖๑.	คุณพรพิมพ์ กิจสิริพันธ์ คุณนันทวัฒน์ บุญชัยเสวี				๑,๓๐๐ บาท
๖๒.	คณะนักศึกษาพระบาลี รอบเสาร์-อาทิตย์				๑๕,๐๐๐ บาท
๖๓.	คุณแม่จงดลัษณ์ ธรรมนิยมศักดิ์ พร้อมครอบครัว และญาติมิตร				๕,๐๐๐ บาท
๖๔.	คุณพรกมล โตรุ่ง	๑๐,๐๐๐ บาท	๖๕.	คุณเสนาห์ คุณฉวีวรรณ โมนะ	๓,๐๐๐ บาท
๖๖.	คุณกาญจนา ตั้งประดิษฐ์	๑,๐๐๐ บาท	๖๗.	คุณจิราภรณ์	๑๐,๐๐๐ บาท
๖๘.	พระสมัย ปริบุญโญ	๑,๐๐๐ บาท	๖๙.	ครอบครัวนางพะเยาว์ สิทธิบุญ	๕๐๐ บาท
๗๐.	นายอวยชัย ขำนาญจิต น.ส. พรทิพย์ สีตอกไม้				๒๐๐ บาท
๗๑.	นางจิตอารีย์ สีสังวาลย์ และครอบครัว				๗๗๐ บาท
๗๒.	นางหนูคำ ดิงาม น.ส.รัฐติกาล สีตอกไม้ น.ส.อรทัย ดิงาม นายอภิชาติ ดิงาม				๘๐๐ บาท
๗๓.	ครอบครัว นายวิชัย นางสมศรี รัตนศักดิ์				๘๐๐ บาท
๗๔.	นายสมศรี สวัสดิ์วงศ์ นางศิริพร สวัสดิ์วงศ์ นายแสงดาว นางรุ่งทองสีมา				๔๐๐ บาท
๗๕.	นายสรพงษ์ สีสังวาลย์	๓๐๐ บาท	๗๖.	นางกุหลาบ มหาวงษ์	๓๐๐ บาท
๗๗.	นางหนู กรพรหม	๑๐๐ บาท	๗๘.	นางปราณี เชียงสวน	๕๐๐ บาท
๗๙.	คุณจำนงค์ คุณโสภา สวัสดิ์สาร	๑,๐๐๐ บาท	๘๐.	นายเล็ก นางรัชนี นนทฤทธิ์	๑,๐๐๐ บาท
๘๑.	นายอำนาจ นางประนอม ศรีใหญ่	๕๐๐ บาท	๘๒.	พระภัทรธีรนนท์ ติสสุวิไล	๑,๐๐๐ บาท
๘๓.	พระมหาณัฐวัฒน์ กิตติโก	๔๘๐ บาท	๘๓.	พระมหานันทสิทธิ์ สัตย์สิทธิ์พงษ์	๔,๒๐๐ บาท
๘๔.	นางสมใจ สัตย์สิทธิ์พงษ์	๑๐,๐๐๐ บาท	๘๕.	นายพัฒนพงศ์ ลินกิตดี	๑๐,๐๐๐ บาท
๘๖.	นางอุไร วนกิจไพบูลย์	๔,๐๐๐ บาท	๘๗.	น.ส. ดินรัตน์ วัฒนไตรภาพ	๑,๐๐๐ บาท
๘๘.	นายสมชาย สมประเสริฐ	๒,๐๐๐ บาท	๘๙.	นางวรมน สมประเสริฐ	๒,๐๐๐ บาท
๙๐.	นางอารยา รัตนานันท์	๑,๓๐๐ บาท	๙๑.	น.ส. ณัฐธิดา รัตนานันท์	๒,๐๐๐ บาท
๙๒.	นายจงศิลป์ หวังสงวนกิจ	๔,๐๐๐ บาท	๙๓.	น.ส. ศุภลักษณ์ สมประเสริฐ	๓,๐๐๐ บาท
๙๔.	น.ส. ทาทิมา หวังสงวนกิจ	๒,๐๐๐ บาท	๙๕.	นายธนาสิน หวังสงวนกิจ	๒,๐๐๐ บาท
๙๖.	น.ส. พรรณราย สมประเสริฐ	๒,๐๐๐ บาท	๙๗.	คุณจิระประภา เดชะอำไพ	๑,๕๐๐ บาท
๙๘.	คุณรัตนา บุรณสัมปทานนท์	๗๕๐ บาท	๙๙.	คุณสุมนา คุณประกาสิต แยมบุญชู	๓,๐๐๐ บาท

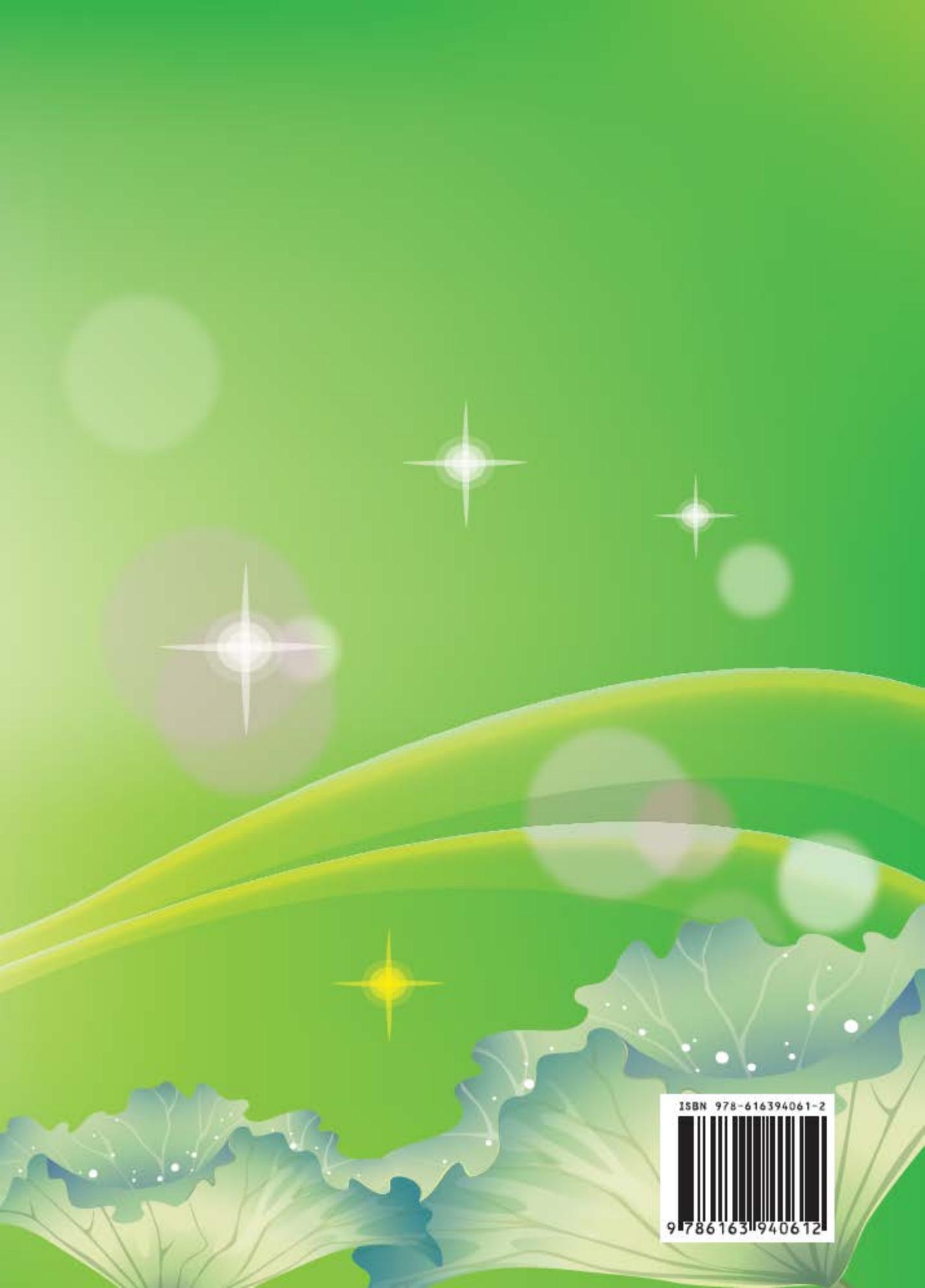
๑๐๐. คุณบุญสม ธีรวิชย์กุล	๗๕๐ บาท	๑๐๑. พล.ร.อ. ประชิตร์	๑,๕๐๐ บาท
๑๐๒. คุณสอาด คุณรุ่งนภา ศุภวิไล	๑,๕๐๐ บาท	๑๐๓. คุณอนิชา	๗๕๐ บาท
๑๐๔. ผศ.ดร.ชมชื่น สมประเสริฐ	๑๐,๒๕๐ บาท	๑๐๕. คุณสุรพงษ์ ลีลาวรรณ	๒๐๐ บาท
๑๐๖. คุณนงนุช กลิ่นสุคนธ์	๒,๐๐๐ บาท	๑๐๗. คุณนุชรีย์ โชติพันธ์วิทยากุล	๑๐,๐๐๐ บาท
๑๐๘. คุณวรรณิ์ แสงวีระพันธุ์ศิริ	๑๐,๐๐๐ บาท	๑๐๘. ปัจจัยจากเงินโอน	๑๐๐ บาท
๑๑๐. คุณธนดล มงคลชัย - คุณยศรินทร์ โชติเสน ด.ญ. ญาติมาภา แสงกาสนีย์			๕๐๐ บาท
๑๑๑. คุณชนันทยา แน่นอน คุณดวงเดือน ฉาโรสง และครอบครัว			๑,๗๐๐ บาท
๑๑๒. คุณสุรัตน์ เลหาสินณรงค์	๕๐๐ บาท	๑๑๓. คุณพะยอมวัน ชาโรน และครอบครัว๑,๗๐๐บาท	
๑๑๔. คุณจิตตรา อลงโซ และครอบครัว๔,๐๐๐ บาท		๑๑๕. พระสงกรานต์ ชินวิไล	๔,๐๐๐ บาท
๑๑๖. คุณบุษบา สุวิทยะรัตน์	๑,๐๐๐ บาท	๑๑๖. คุณอัจฉรา สุวิทยะรัตน์	๑,๐๐๐ บาท
๑๑๗. คุณนันทพรณ ลิตางค์	๑,๐๐๐ บาท	๑๑๘. คุณฉนชนก บุญญาวาณิชย์	๑,๐๐๐ บาท
๑๑๙. พระครูธรรมธรสมนต์ นนทโก	๙,๐๐๐ บาท	๑๒๐. คุณแก้ว สาสิทธิ์ม ด.ช.ธนภุต	๒๐๐ บาท
๑๒๑. คุณนงนันท์ อินผูก	๒,๐๐๐ บาท	๑๒๒. ปัจจัยจากเงินโอน	๑,๐๐๐ บาท
๑๒๓. ปัจจัยจากเงินโอน	๕๙๕ บาท	๑๒๔. ปัจจัยจากเงินโอน	๓,๔๐๐ บาท
๑๒๕. คุณสมร อ่าดิษสร	๕๐๐ บาท	๑๒๖. คุณประภาพรณ ไชยเสริฐ	๒๐๐ บาท
๑๒๗. คุณน้ำอ้อย ชมพูวิเศษ	๑๐๐ บาท	๑๒๘. คุณวรพันธ์ หาญนอก	๕๐๐ บาท
๑๒๙. คุณประเทือง แยมมณฑา	๕,๐๐๐ บาท	๑๓๐. ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๒๐๐ บาท
๑๓๑. ปัจจัยจากเงินโอน	๑๐๐ บาท	๑๓๒. พระ.ทรงพล รัตนโชโต	๒,๒๐๐ บาท
๑๓๓. นพ. กมลพร แก้วพรสวรรค์	๑,๐๐๐ บาท	๑๓๔. พญ. จันทิมา รองวิริยะพาณิชย์	๕๐๐ บาท
๑๓๕. พระกำพล สีลคุโณ	๕๐๐ บาท	๑๓๖. คุณมยุรี เจริญ	๑,๒๐๐ บาท
๑๓๗. คุณอุบลวรรณ รุจิธิ	๕๐๐ บาท	๑๓๘. พระฟูกิจ, พ.ม.จารัญ, พระสงกรานต์๔,๐๐๐บาท	
๑๓๙. คุณชัยรัตน์ พุทธารมณ	๓๐๐ บาท	๑๔๐. คุณสุวิทย์ ว่อนเพียร	๕๐๐ บาท
๑๔๑. ครอบครัวโชติพันธ์วิทยากุล	๕,๐๐๐ บาท	๑๔๒. คุณสุพรรณิ์ ลีลาวรรณ	๒๐๐ บาท
๑๔๓. คุณนวลมณี กาญจนพิบูลย์	๒,๐๐๐ บาท	๑๔๔. คุณพิบูลย์ กาญจนพิบูลย์	๑,๐๐๐ บาท
๑๔๕. คุณอินทรา กาญจนพิบูลย์	๑,๐๐๐ บาท	๑๔๖. คุณอารีวรรณ กาญจนพิบูลย์	๕๐๐ บาท
๑๔๗. คุณกิตติศักดิ์ อิงคพันธ์	๕๐๐ บาท	๑๔๘. คุณเพ็ญศรี บุญรัตน์	๑,๐๐๐ บาท
๑๔๙. คุณกรทิตา บุญรัตน์	๑,๐๐๐ บาท	๑๕๐. คุณพุทธิพร บุญรัตน์	๕๐๐ บาท
๑๕๑. คุณปิยะมณ วิบูลย์ศิริกุล	๕๐๐ บาท	๑๕๒. น.ส. วิภา นริตศยภุติ	๑,๐๐๐ บาท
๑๕๓. นางชลธิ์ ลีลาศมี	๑,๐๐๐ บาท	๑๕๔. น.ส. สุปราณี โรจนศักดิ์โสธร	๔๐๐ บาท
๑๕๕. น.ส. กาญจนา วิวัฒน์เจริญ	๑๐๐ บาท	๑๕๖. น.ส. โรจนา โกวิทวัฒนพงศ์	๒๐๐ บาท
๑๕๗. นางสมทรง ธารรัตน์	๒๐๐ บาท	๑๕๘. คุณมาลินี วชิราภากร	๑,๐๐๐ บาท

๑๕๙. กลุ่มนักศึกษาเตปฏิกสุเตสับัณฑิต รุ่นที่ ๓		๓,๕๐๐ บาท
๑๖๐. Mrs. Veena Granbeng	๕๐๐ บาท	๑๖๑. คุณณัฐกานต์ หนูทอง ๕๐๐ บาท
๑๖๒. ครอบครัวโอวาทวรรณัญญา และญาติ ๗๐๐ บาท		๑๖๓. คุณสังวรณ์ ขาวสะอาด ๑,๑๐๐ บาท
๑๖๔. คุณพรชัย พงศ์วัฒนาอนันต์ คุณอัจฉรา ฤทธิเสื่อ		๑๖๕. คุณนารี เตอโคนิงค์ และครอบครัว คุณเสวี คุณวชิรา คุณธรรมฤทธิ ลิขิตธีรเมธ ๑๒,๐๐๐ บาท
๑๖๕. คุณนารี เตอโคนิงค์ และครอบครัว คุณเสวี คุณวชิรา คุณธรรมฤทธิ ลิขิตธีรเมธ		๓,๐๐๐ บาท
๑๖๖. ครอบครัวลามสุริยกุล	๑,๙๐๐ บาท	๑๖๗. บริษัท สิ้นสงวนแอนดซ์ซันส์ จำกัด ๕,๐๐๐ บาท
๑๖๘. นักศึกษาปทรูปสิทธิรอปกิติ	๘,๑๘๕ บาท	๑๖๙. คุณกระยาทิพย์ ประภาวัต ๑๐,๐๐๐ บาท
๑๗๐. คุณสมชาย กาญจนสันติกุล	๓,๐๐๐ บาท	๑๗๑. คุณวีรชน คุ้มรักษาและครอบครัว ๑,๐๐๐ บาท
๑๗๒. คุณธีรชัย อนันต์โภคทรัพย์	๕๐๐ บาท	๑๗๓. คุณวัฒนา อนุธรรมสมบัติ ๓๐๐ บาท
๑๗๔. คุณอำนวย ตัวนุช และครอบครัว ๕๐๐ บาท		๑๗๕. คุณมานุพงศ์ ยังเจริญยืนยง ๕๐๐ บาท
๑๗๖. คุณสาโรจน์ ลับสวัสดิ์ นางสาวบุร็สกร สร้อยสุวรรณ นายกิตบตี ลับสวัสดิ์ ด.ญ.จิตรลดา ลับสวัสดิ์ คุณจิรัฏฐ์ยา คุณนิตยามารณ์ นางสาวจิรดา ยาประเสริฐ คุณลิตตา ใจจริง		๑,๓๒๐ บาท
๑๗๗. คุณชยพร พรสวัสดิ์	๑๐,๐๐๐ บาท	๑๗๘. คุณอารี ทองหล่อ ๒๐๐ บาท
๑๗๙. พระมหาทรงพล รัตนโชติ	๒,๕๐๐ บาท	๑๘๐. คุณนงนุช กลิ่นสุคนธ์ ๒,๐๐๐ บาท
๑๘๑. คุณปทุมมา ศุภชวาลพร	๑๐,๐๐๐ บาท	๑๘๒. พระภิกษุวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ๑,๒๐๐ บาท

รวมยอดบริจาคเพื่อพิมพ์หนังสือรูปสิทธิที่ปนี	๔๗๗,๖๕๐ บาท
ยอดยกมาจากการพิมพ์ชุดโครงสร้างภาษาบาลี	๒๐๓,๑๘๐ บาท
รวมปัจจัยทั้งสิ้น	<u>๖๘๐,๘๓๐</u> บาท

วันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๘

“สพพทาน์ รมมทาน์ ชินาติ”
 การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทุกอย่าง
 สาธุ สาธุ สาธุ อนุโมทามิ.

ISBN 978-616394061-2

9 786163 940612